

Raili Gothóni, Susanna Hyväri, Marjo Kolkka & Päivi Vuokila-Oikkonen (toim.)

OSALLISUUS YHTEISKUNNALLISENA HAASTEENA
– Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2

*Raili Gothóni, Susanna Hyväri,
Marjo Kolkka & Päivi Vuokila-Oikkonen (toim.)*

**OSALLISUUS YHTEISKUNNALLISENA HAASTEENA
– DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN
TKI-TOIMINNAN VUOSIKIRJA 2**

**Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2016**

Diak Työelämä 7
Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2
[Diak and Working life 7
Diaconia University of Applied Sciences – RDI Yearbook 2]

Julkaisija: Diakonia-ammattikorkeakoulu
Kannen kuva: Shutterstock
Taitto: Ulriikka Lipasti

ISBN 978-952-493-274-5 (painettu)
ISBN 978-952-493-275-2 (verkkojulkaisu)
ISSN 2343-2187 (Diak Työelämä, painettu)
ISSN 2343-2195 (Diak Työelämä, verkkojulkaisu)
ISSN 2342-8589 (Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja, painettu)
ISSN 2342-8597 (Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja, verkkojulkaisu)

Juvenes Print Oy
Tampere 2016

TIIVISTELMÄ

**Raili Gothóni,
Susanna Hyväri,
Marjo Kolkka &
Päivi Vuokila-Oikkonen
(toim.)**

**Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena
– Diakonia-ammattikorkeakoulun
TKI-toiminnan vuosikirja 2**

Helsinki:

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2016

293 s.

Diak Työelämä 7
Diakonia-ammattikorkeakoulun
TKI-toiminnan vuosikirja 2
[Diak and Working life 7
Diaconia University of Applied Sciences –
RDI Yearbook 2]

Diakonia-ammattikorkeakoulun vuosikirjan tarkoitus on luoda katsaus ajankohtaiseen tutkimus- ja kehittämistoimintaan oppilaitoksen keskeisten painopistealueiden näkökulmasta. Tässä kokoomateoksessa kirjoittajina on Diakin toimijoiden lisäksi myös organisaation suomalaisia ja kansainvälisiä yhteistyökumppaneita.

Kokoomateoksen pääteemana on kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden lisääminen sekä siihen tähtäävien palvelujen kehittäminen. Teoksen alussa selvitetään kuinka osallisuus ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle jääminen tulee esiin yhteiskunnassa ja kuinka siihen voidaan vaikuttaa. Tavoitteena on paitsi analysoida kirjan peruskäsitteitä myös kuvata vuosikirjan kokonaissisältö. Yhteisöllisyys ja ihmisten kokemukset yhteisöllisyydestä ja kansalaisosallisuudesta sekä vaikuttamisesta muodostavat teoksen punaisen langan.

Vuosikirjan ensimmäisen luku käsittelee muuttuvan yhteiskunnan haasteita sekä Suomessa että Euroopassa. Hyvinvointipalvelujen paikasta ja rajoista keskustellaan taloudellisesti vaikeina aikoina ja muutosten keskellä. Osallisuuden toteutumista ja haasteita käsitellään suomalaisten lasten ja nuorten näkökulmasta. Eurooppalaisella tasolla etsitään ratkaisumahdollisuuksia pakolaisuus-

den ja köyhyyden kysymyksiin. Osallisuutta peilataan myös solidaarisuuden käsitteeseen ja pohditaan yhdessä elämisen mahdollisuuksia.

Kirjan toinen luku esittelee erilaisia palveluja ja toimintoja osallisuuden ja yhteistoiminnallisuuden edistäjänä. Pohdinnan kohteena on ammattikorkeakoulujen aluevaikuttamistehtävä ja kuinka sitä on mahdollista toteuttaa. Digitaalisten tuotteiden ja palvelujen toimivuutta selvitetään vanhusten toimintakyvyn ylläpitämisen näkökulmasta. Aluevaikuttamisesta kuvataan esimerkiksi paikallistason palvelujen kehittämistyöstä ja tuloksista. Osallisuutta työhyvinvoinnin tukemisessa luodetaan työntekijöiden ja esimiesten vertaistuen näkökulmasta.

Teoksen kolmas luku avaa osallisuutta ja yhteisöllisyyttä monikulttuurisuustyössä. Jaksossa käsitellään ajankohtaista pakolaisuuden teemaa ja sen vaikutuksia. Erityisesti pohditaan lasten asemaa pakolaistyössä. Monikulttuurista oppimista tarkastellaan kansainvälisessä yhteydessä haavoittuvien yhteisöjen auttamistyössä. Tarkastelun kohteena on kuinka uskontolukutaito on mahdollista saada kansalaistaidoksi monimuotoisessa maailmassa. Vähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää tuodaan esiin erityisesti naisten kokemuksina. Selvitetään myös millä tavoin koulutus on merkittävä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tuottaja.

Asiasanat: osallisuus, työelämän tutkiva kehittäminen, työelämäyhteistyö, yhteisöllisyys, pakolaisuus, monikulttuurisuus, köyhyys, aluevaikuttavuus, digitaalisuus, uskontolukutaito, tasa-arvo, haavoittuvassa asemassa oleva, yhdenvertaisuus,

Teemat: Hyvinvointi ja terveys, Monikulttuurisuus

Julkaistu: Painettuna ja Open Access -verkkojulkaisuna www.diak.fi

ABSTRACT

**Raili Gothóni,
Susanna Hyväri,
Marjo Kolkka &
Päivi Vuokila-Oikkonen
(eds.)**

**Osallisuus yhteiskunnallisena haasteena
– Diakonia-ammattikorkeakoulun
TKI-toiminnan vuosikirja 2**

Helsinki:

Diaconia University of Applied Sciences, 2016

293 p.

Diak Työelämä 7
[Diak and Working life 7]
Diakonia-ammattikorkeakoulun
TKI-toiminnan vuosikirja 2
[Diak and Working life 7]
Diaconia University of Applied Sciences
– RDI Yearbook 2]

The purpose of this yearbook of Diaconia University of Applied Sciences is to offer a glance at the school's current research, development and innovation activities, focusing on the school's key areas. In addition to Diak people, the writers of this compilation include many of Diak's Finnish and international partners.

The main theme in this book is the wellbeing and participation of the most vulnerable people – how to increase it and develop the required services. The beginning of the book discusses how participation and falling out of social networks manifest themselves in society and how they can be influenced. The objective of the beginning is two-fold: we wish to analyse the key concepts and give an overview of the contents of this year book. A sense of community and people's experiences of community, civil participation and civil contribution form the silver thread that runs throughout this book.

The first chapter of this yearbook discusses the challenges to the changing society in Finland and in Europe. The position and limits of wellbeing services are debated when there are economically difficult times and many

changes. The realisation of and challenges to participation are discussed from the perspective of Finnish children and young people. At the European level, we search for possible solutions to the issues of refugeeism and poverty. We also juxtapose the concepts of participation and solidarity, and reflect on the ways of people living together.

The second part of the book presents different types of services and operations, focusing on how they promote participation and cooperation. For example, we reflect on how universities of applied sciences are expected to exert regional influence and how this duty may be carried out. In addition, the smooth functioning of digital products and services is examined adopting the viewpoint of the maintenance of the functioning capability of the elderly. The regional work of the university of applied sciences is described through a sample case of local service development and its outcomes. Participation and supporting wellbeing at work are studied from the perspective of peer support among workers and supervisors.

The third part of the book discusses participation and community-basis in multicultural work. This section discusses the current theme of refugeeism and its impacts. In particular, we reflect on the position of children in the work with refugees. Multicultural learning is investigated in an international context, i.e. that of helping vulnerable communities. The object of the investigation is, how will it be possible to make religious literacy into a civic skill in our highly-blended world. The discrimination against minorities is presented, in particular, through the experiences of minority women. We also learn in which ways education is a significant producer of equal opportunity and equality of individuals.

Key Words: participation, participatory investigative development, working life cooperation, sense of community, refugeeism, multiculturalism, poverty, regional influence, digitality, religious literacy, equal opportunity, vulnerable position, equality of individuals

Themes: Welfare and health, Multiculturalism

Published: Printed and Open Access www.diak.fi

SISÄLLYS

<i>Tapio Kujala</i> ESIPUHE.....	9
I INKLUUSIO JA YHTEISÖLLISYYS YHTEISEN HYVÄN TOTEUTUMISENA.....	11
<i>Raili Gothóni, Susanna Hyväri, Marjo Kolikka ja Päivi Vuokila-Oikkonen</i> Inklusio ja yhteisöllisyys yhteisen hyvän toteutumisena.....	13
II OSALLISUUDEN HAASTEET MUUTTUVASSA YHTEISKUNNASSA.....	25
<i>Tony Addy</i> Citizenship – new challenges in theory and practice.....	27
<i>Heather Roy</i> Challenges and opportunities for diaconia in Europe.....	51
<i>Sakari Kainulainen, Reija Paananen, Anne Surakka ja Juho Saari</i> Nuorten huono-osaisuus – pysyvää vai ehkäistävässä?.....	67
III PALVELUT – OSALLISUUDEN JA YHTEISTOIMINNALLI- SUUDEN MAHDOLLISTAJANA.....	85
<i>Jorma Niemelä</i> Sosiaalista kestävyyttä edistävän soten rakentaminen.....	87
<i>Elina Juntunen, Irene Roivainen ja Marjaana Seppänen</i> Diakoniatyön paikka palvelujärjestelmän murroksessa, esimerkkeinä vanhustyö ja spiritualiteetti.....	109
<i>Pirkko Pätynen, Päivi Vuokila-Oikkonen ja Merja Norontaus</i> Nuorten palvelupolkujen rakentaminen – OSUMA-hankkeen osallistava kehittämisprosessi Pieksämäellä.....	125

<i>Tiina Ervelius, Katja Nuottila ja Sari Vilminko</i>	
Koulutus tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tuottajana.....	141
 <i>Susanna Hyväri</i>	
Vertaistuki, yhteisöllisyys ja työhyvinvointi.....	163
 <i>Katja Helander ja Jari Helminen</i>	
Digitaaliset tuotteet ja palvelut iäkkään apuna.....	179
 IV OSALLISUUS JA YHTEISÖLLISYYS MONIKULTTUURI- SUUSTYÖSSÄ.....	199
 <i>Terhi Laine, Sakari Kainulainen ja Marja Katisko</i>	
Kohti vaikuttavaa tietoa monikulttuurisuudesta.....	201
 <i>Sari Hammar ja Ulla Siirto</i>	
Pakolaisuus muuttaa maailmaa – ja suomalaista yhteiskuntaa.....	217
 <i>Päivi Vuokila-Oikkonen, Mika Niemelä, Tytti Solantaus ja Olli Snellman</i>	
Lapset puheeksi -toimintamalli pakolaistyössä.....	233
 <i>Ikali Karvinen, Lauri Uljas, Huynh Phuong ja Nguyen Phuong</i>	
Supporting vulnerable communities – a case-study and learning experiences from Vietnam.....	245
 <i>Esko Kähkönen</i>	
Uskontolukutaito sekulaarin ja uskonnollisen välisenä siltana.....	261
 <i>Raili Gothóni ja Marjo Kolkka</i>	
Naisten moniperustainen syrjintä Nepalissa ja Suomessa on yhteiskunnallinen haaste.....	275
 KIRJOITTAJAT.....	290

Tapio Kujala

ESIPUHE

Roska-auton kylki hohtaa työmatkamaisemassani. Auton kyljessä seisoo: *”On paljon helpompi muuttaa säilykepurkki haarukaksi. Paljon vaikeampi on muuttaa ihmisten ajattelutapoja.”* Hyvän tekemisen korkeakoulun peruskauraa on muuttaa ihmisten ajattelutapoja. Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehittämisen vuosikirja kokoaa samoihin kansiin vuoden tärkeimpiä tutkimus- ja hanketuloksia sekä havaintoja.

Osallisuus ja osattomuus ovat vahvoja viestejä yhteiskuntamme kasvaneesta empatiavajeesta. Tutkija Benedict Andersson vertaa kansakuntia moderniin ihmiseen ja määrittelee kansakunnan poliittiseksi yhteisöksi. Me olemme mieltäneet maamme pohjoismaiseksi hyvinvointivaltioksi. Yhteisöksi, jossa kaikista kansalaisista pidetään huolta. Identiteetti rakentuu kuvitteluissa yhteisöissä, jotka ovat kuviteltuja, koska pienempienkään kansakuntien jäsenet eivät ikinä voi tuntea tai tavata useimpia kanssakansalaisiaan tai edes kuulla heistä, vaikka kaikkien mielessä elää kuva heidän jakamastaan yhteydestä. Siksi Suomi-nimisen kansakunnan rakentamisen politiikassa voidaan nähdä sekä aitoa kansan kannattaman hyvinvointivaltion intoa ja eetosta että kansallisen ideologian (kaikki työllistyvät, turvaverkot ja palvelut säilyvät) järjestelmällistä juurruttamista mediaa, hallinnollisia määräyksiä, koulutusjärjestelmää ja muita keinoja käyttämällä.

Kansakunnan yhtenäisyys perustuu yhteisiin identiteetikertomuksiin, myyttisiin tarinoihin, joissa kansalle luodaan yhteinen historia ja tehtävä ja valtiolle luonnollinen alue ja olemus. Nämä kansalliset yhtenäisyystarinat pyrkivät tyypillisesti peittämään historialliset katkokset ja suunnanmuutokset, sisäisen monimuotoisuuden, ulkoisten rajojen joustavuuden sekä

monet yhtäläisyydet muiden kanssa. Mikä tahansa yhteinen kokemus, tieto tai rooli, joka erottaa vähintään kaksi ihmistä muista, antaa ryhmälle tunteen yhteisestä identiteetistä ja siten yhteisöllisyydestä.

Arkielämässä ymmärrämme itsemme hyvin erilaisten ryhmien jäsenenä: sama ihminen voi täysin ristiriidatta olla Suomen kansalainen, arabialaista alkuperää, afrikkalaisten esivanhempien jälkeläinen, kristitty, liberaali, nainen, kasvisyöjä, pitkänmatkanjuoksija, feministi, heteroseksuaali, homojen ja lesbojen oikeuksien puolustaja, ympäristöaktivisti, jalkapallofani. Kaikki yhteisöt, joihin ihminen samanaikaisesti kuuluu antavat hänelle erityisen identiteetin.

Identiteetti sisältää valitettavasti aina myös toiseuden, eli ne, jotka eivät kuulu ryhmään tai kansakuntaan tai jaa samaa kokemusta. Kansakunnan ulkopuolelle on jäämässä yhä haavoittuvammassa asemassa olevat kansalaiset. Toiseus vahvistaa ryhmää. Ryhmä voi tuntea kuuluvansa yhteen, kun sillä on ryhmän ulkopuolella olevat toiset. Syntyy kuvitteellinen kansakunta. Viime aikoina kuvitteellinen Suomi on pirstoutunut erilaisiksi ryhmiksi.

Siksi kysymys osallisuudesta ja osattomuudesta on tärkeä ja herättelevä. Säilykepurkki muuttukoon edelleen haarukaksi, mutta olkoon maailmamme sellainen, jossa ketään ei jätetä osattomaksi tai pakoteta toiseuteen. Lisätköön Diakin TKI:n vuosikirja tietojamme osattomuuden todellisuudesta ja ravistelkoon ajattelutapojamme, aina osallistamiseen saakka.

I
INKLUUSIO JA YHTEISÖLLISYYS YHTEISEN
HYVÄN TOTEUTUMISENA

*Raili Gothóni, Susanna Hyväri, Marjo Kolkka ja
Päivi Vuokila-Oikkonen*

INKLUUSIO JA YHTEISÖLLISYYS YHTEISEN HYVÄN TOTEUTUMISENA

Koottomateoksen pääteemana on kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden lisääminen sekä siihen tähtäävien palvelujen kehittäminen. Lukijan johdattamiseksi teemaan luomme katsauksen siihen, kuinka osallisuus ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle jääminen tulee esiin yhteiskunnassa ja kuinka siihen voidaan vaikuttaa. Tavoitteena on paitsi analysoida kirjan peruskäsitteitä myös kuvata vuosikirjan kokonaissisältö. Yhteisöllisyys ja ihmisten kokemukset yhteisöllisyydestä ja kansalaisosallisuudesta sekä vaikuttamisesta muodostavat teoksen punaisen langan.

Viime aikoina on keskusteltu siitä, kuka vastaa ihmisten hyvinvoinnista ja miten yhteistä hyvää rakennetaan. On alettu korostaa yksilön omaa vastuuta ja aktiivisuutta sekä sen myötä yhteiskunnan apuun liittyvää ansaitsemista. (Koskiahho 2015, 3–4.) Samalla on ajankohtaistunut muun muassa kysymys siitä, tuetaanko ihmisiä, koska oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo sitä edellyttävät, vai onko kyse vaatimuksesta altruismiin ja halusta auttaa. Altruismi määritellään ihmisen haluksi tehdä hyvää ja asettaa toisen etu oman edun edelle.

Englannin kielen sanaparilla *inclusion–exclusion* viitataan yhteisön sisäpuolisuuteen ja sisäpuolelle ottamiseen ja toisaalta sen vastakohtaan pois sulkemiseen. Käsitteillä *social engagement* tai *social involvement* kuvataan yhteyden saamista ja yhteisöön sitoutumista. Sana *participation* puolestaan voi tarkoittaa sekä osallisuutta että osallistumista. Osallisuuden ja osallistumisen välillä on kuitenkin ero. Osallistuminen merkitsee tavallisesti mukana-

oloa toisten järjestämässä tilanteessa. Suomen kielessä osallisuus sisältää ajatuksen laajemmasta ja vahvemmassa omakohtaisesta sitoutumisesta. Osallisuus lähtee ruohokuuritasolta, alhaalta ylöspäin kehittyvänä prosessina. Osallisuus on kokemusta jäsenyydestä ja mahdollisuudesta osallistua, toimia ja vaikuttaa asioiden kulkuun. (Thitz 2013, 28–29.) Osallisuus liittyy aina johonkin yhteisöön ja sitä kautta myös oman osallisuuden kokemukseen.

Inklusivisuus ja eksklusiivisuus yhteiskunnassa

Briitta Koskiahon (2016, 9) näkemyksen mukaan nykyinen yhteiskunta eriyttää ja fragmentoi ihmisten sosiaalista todellisuutta monella tavalla, inklusiivinen yhteiskunta sitä vastoin on ”ihmisten välittömän elinympäristön muodostama yhteisö ja alhaalta päin rakentuva yhteisöjen yhteiskunta”. Inklusiiviseen yhteiskuntaan kuuluu jatkuva rajankäynti eri ryhmien ja yhteisöjen välillä: kuka kuuluu meihin, kuka ei kuulu meihin, ja kuka voi kuulua meihin.

Inklusiivisuudella voidaan tarkoittaa yhteisiä arvoja, ihmisoikeuksia, intressejä ja yhteisesti neuvoteltavia toimenpiteitä sekä osallistumisen mahdollisuuksia (Auman 2013). Risto Eräsaari (2005) kuvaa tällaista yhteiskuntaa *meidän yhteiskunnaksi*. Siinä yhteiskunta sekä toimii että on teon kohde, yhteiskunta on sekä edellytys että tulos. Inklusiolla ei viitata harmoniaan tai ristiriidattomaan yhteiskunnalliseen tilaan, vaan parhaimmillaan moniääniseen ja erilaisuuden hyväksyvään yhteisöllisyyteen. Yhdessä jaettu on mahdollista, jos on riittävä määrä yhteisiä intressejä ja erilaisista näkökulmista voidaan päästä yhteisymmärrykseen. Tässä tapauksessa muodostuu niin sanottu jaettu yhteisö (*shared society*). Siinä on olennaista keskinäinen luottamus ja ihmisten osallistumisen mahdollisuudet. (McCartney & Naudé 2012.)

Inklusion vastakohta on eksklusio eli ulossulkeminen. Suomessa eksklusiota käytetympi käsite on syrjäytyminen, jolla on tarkoitettu yksilön ja yhteiskunnan välisten siteiden heikkenemistä (Sipilä 1985). Mitkä tekijät sitten johtavat ihmiset yhteiskunnassa ja yhteisöissä ulkopuolisiksi? Entä miten kokemus syrjään joutumisesta syntyy? Yhteiskunnan reunoille ajavat muun muassa työttömyys, heikot taidot selviytyä kriiseistä ja elämän kolhuista, köyhyys, heikko asumistaso, sosiaalisten verkostojen puute ja huono terveys. Lisäksi ulkopuolisuutta ja sen kokemusta lisää yksilön tai jonkin ryhmän kyvyttömyys tai mahdottomuus osallistua yhteiskuntaan ja sen

sosiaalisuuden muotoihin, jolloin tapahtuu vieraantumisen valtavirrasta. Pitkään jatkunut ulkopuolisuus voidaan nähdä monien tekijöiden aiheuttamaksi deprivatioprosessiksi. Ihmiset saattavat joutua avuttomuuden kierreeseen, jotta hyvää tarkoittavat tuki ja aktivointitoimenpiteet vain vahvistavat. Köyhyys ja huono-osaisuus saatetaan myös tulkita moraaliseksi ongelmaksi ja kulttuuriseksi kysymykseksi. Etniseen vähemmistöön kuuluvia ihmisiä voidaan pitää laiskoina ja työhaluttomina sekä yhteiskunnan tukeen halukkaasti turvautuvina. Ekskluusio on paitsi ulkopuoliseksi työntämistä, myös etäännyttämistä siten, että joitakin palkitaan ja toiset jätetään huomiotta (Koskiaho 2016, 10).

Eksklusion syiden hahmottaminen riippuu osaksi myös käsitteen määrittelijästä ja tutkimuksessa käytetystä näkökulmasta (Pierson 2010). Eksklusio saatetaan liittää köyhyyteen ja sen taustalla oleviin rakenteellisiin tekijöihin. Moraalin ja etiikan näkökulmasta huomioidaan esimerkiksi joidenkin asuinalueiden rikoksien määrän suuruus suhteessa joihinkin toisiin asuinalueisiin. Voidaan myös korostaa sosiaalisen integraation heikkoutta ja sosiaalisen tukiverkoston puuttumista tai sen toimimattomuutta.

Yhteisöllisyys osallisuuden vahvistajana

Ihmiset syntyvät perheisiin ja suvun jäsenyyteen eli kasvavat ja sosiaalistuvat yhteisöissä. Yhteisöihin osallistuminen voidaan ajatella ihmisen perustavaksi tarpeeksi. Elämäkaaren varrella yksilö tulee yhä useampien yhteisöjen jäseneksi. Hän haluaa rakentaa ja ylläpitää yhteisöllisiä siteitä tai hän saattaa kokea suhteensa yhteisöön tai yhteisöihin ongelmalliseksi. Yhteisöllisyys kietoutuu kaikkeen inhimilliseen, ja ilman yhteisöjä ei olisi yhteiskuntiaakaan. (Pohjola 2015, 15–17.) Yhteisö määritellään eri tavoin riippuen siitä, millaisiin ajallisiin, paikallisiin ja metodisiin yhteyksiin se liitetään (Roi-vainen ym. 2008, 17).

Yhteisöt voivat olla paikallisia, jolloin niille on ominaista ihmissuhteiden läheisyys. Niissä sosiaalinen suhde on itsetarkoitus ja toiminnan tavoitteena on toteuttaa yhteistä päämäärää ristiriidoista huolimatta. Kaikki yhteisöt eivät kuitenkaan tue kokonaisuutta. Yhteisöt voivat olla myös sellaisia, joissa ihmisten välisiä suhteita leimaa yksilöllinen oman edun tavoittelu, kilpailuasetelma ja keskinäinen epäluuloisuus. Niissä keskeinen rooli on rahalla ja markkinasuhteilla. (Aro & Jokivuori 2010, 114–116.)

Globalisoituvassa nykytodellisuudessa yhteisöjen, erilaisuus ja jopa keskinäinen vastakohtaisuus ovat lisääntyneet. Tämä ilmenee siinä, että yhteisöt voivat toimia toisaalta ihmisiä yhdistävinä ja heitä vahvistavina, mutta myös ihmisten erilaisuutta huonosti sietävinä ja ongelmia tuottavina. (Pohjola 2015, 16.) Yhteisö voi myös piilottaa ja sulkea silmänsä syrjään joutu-neilta ja syrjäytymistä luovilta tai ylläpitäviltä rakenteilta.

Yhteisö voi olla joko konkreettinen tai symbolinen. Konkreettinen yhteisöllisyys muotoutuu konkreettisen toiminnan seurauksena ja kehittyy vuorovaikutuksen tuloksena. Toiminnan kautta muodostuu yhteiseen toimintaan sitoutunut yhteisö. Symbolisessa yhteisöllisyydessä yhteisyys vahvistuu ihmisten tietoisuudessa yhteenkuuluvuuden tunteena, ja heidän välilleen muodostuu symbolinen yhteys. Yhdessä nämä kaksi yhteisöllisyyden muotoa vahvistavat toinen toistaan. (Thitz 2006, 16.)

Merkittävä muutos yhteisöllisyyteen on tapahtunut internetin välityksellä. Se tarjoaa virtuaalisia yhteisöllisyyden toteutumistapoja. Ne ovat tuoneet mukanaan siirtymistä paikallisista, kasvokkaisista, sosiaalisiin verkostoihin liitetystä yhteisöllisyyden määrittelyistä kohti kuvitteellisia, symbolien ja mielikuvien varaan rakentuvia yhteisöjä. (Thitz 2013, 26.) Uusista ominaisuuksista, kuten yhteydenpidon fyysisestä etäisyydestä, reaaliaikaisuudesta ja spontaanien valintojen mahdollisuudesta huolimatta näilläkin yhteisöillä on yhteistä perinteisten yhteisöjen kanssa. Molemmissa pyritään edelleen hakeutumaan toisten ihmisten yhteyteen, jakamaan asioita heidän kanssaan ja vaikuttamaan toinen toiseensa. (Pohjola 2015, 23.) Yhteisöistä etsitään yhä enenemmän turvaa monimutkaistuvassa ja helposti syrjään jätävässä yhteiskunnassa. Yhteisöiltä odotetaan konkreettista jäsentensä keskinäistä auttamista ja vertaistukea. (Pessi & Seppänen 2011, 288–291.) Myös virtuaalisen yhteisöllisyyden avulla pyritään puuttumaan yksinäisyyden, irrallisuuden ja ulkopuolisuuden aiheuttamaan kärsimykseen.

Kansalaisuus inklusion ja eksklusion lähteenä

Keskustelut kansalaisuudesta ja inklusiosta kuuluvat erottamattomasti yhteen. Kansalaisuutta on määritelty 1) kansalaisten oikeuksina, 2) kansalaisuuden käytäntöinä ja 3) kansalaisuuden kokemuksena (Tuori & Kotkas 2008). Julkisten järjestelmien ja hyvinvointipalvelujen tavoitteena on kansalaisuuden tukeminen ja yhteisöllisyys (Jokinen & Juhila 2008; Matthies 2008). Diakonian tutkimuksessa on selvitetty perusoikeuksien ja perus-

palveluiden laiminlyöntejä kansalaisuuden näkökulmasta (Juntunen 2006; Kinnunen 2009).

Keskustelua on kansalaisuudesta vauhdittanut globalisoituminen, kasvavat pakolaisten ja siirtolaisten määrät sekä taloudellinen ja yhteiskunnallinen eriarvoistumiskehitys länsimaissa. Kansainvälistyminen on tuonut käsitteen *maailman kansalainen*. Sitä on kritisoitu siksi, että kansalaisuus toteutuu kuitenkin aina paikallisesti ja tilannekohtaisesti (Valokivi 2001; Koors-kard ym. 2001).

Kansalaisuus on määritelty yksilön ja valtion välisinä velvollisuuksina ja oikeuksina (L 39/2003). Kansalaisen statuksen saaminen turvaa poliittiset, sosiaaliset ja kansalaisoikeudet. Kansalaisoikeuksien puuttuminen merkitsee yleensä automaattisesti myös osattomuutta sosiaaliturvaan, terveyspalveluihin tai äänestämiseen (Juntunen 2014). Vaikka henkilöillä olisikin laillinen kansalaisuus, se voi toteutua hyvin eri tavoin. On myös niitä, jotka jäävät ilman kansalaisuutta.

Toinen kansalaisuutta kuvaava näkökulma on kansalaisuus käytäntönä, jolloin korostetaan ihmisen aktiivista vaikuttamista omaan elämään, yhteisöihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Kansalaisuus muotoutuu prosessiksi, jossa henkilö osallistuu ja toimii kansalaisena ja yhteisöjen jäsenenä. Kansalaisuus on aktiivista toimintaa ja oman subjektiivisuuden toteuttamista sosiaalisissa ja yhteisöllisissä suhteissa. Engen Isin ja Greg Nielsenin (2008, 2–11) kuvaavat aktiivista kansalaisuutta yksilön sosiaalisena, poliittisena, eettisenä ja kulttuurisena toimintana. Näiden toimintojen välityksellä ihminen rakentaa omaa kansalaisuuttaan. Tämä orientaatio ja siihen liittyvät toimintastrategiat valitaan niin, että ne tuottavat kansalaisuutta ja keskinäistä välittämistä – lähimmäisyyttä. Toiminnan kautta rakentuvana se ei edellytä laillista kansalaisen statusta. Usein on kyse prosessista kansalaisuutta kohti. Engen Isin ja Greg Nielsenin (emt.) mukaan tekojen kansalaisuus kiinnittää erityisesti huomioon marginaalissa oleviin ryhmiin ja heihin, joilta puuttuu statuskansalaisuus.

Kokemuksen kautta määrittävä kansalaisuus tarkoittaa yksilön kokemuksia ja tunnetta siitä, että hänestä välitetään, hänen tarpeensa ja oikeutensa otetaan huomioon ja hän saa mahdollisuuksiensa mukaan osallistua ja olla merkityksellinen osa yhteisöä (Wagner 2008, 96; Juntunen 2014, 20). Kokemuksellinen kansalaisuus liittyy sosiaaliseen pääomaan (*social capital*) ja kunnioitukseen (*dignity*) tai niiden puuttumiseen (Haugen 2015, 151).

On syytä kysyä, onko hyvinvointipalveluissa tai seurakunnan toiminnassa mekanismeja, jotka toimivat poiskäännyttäjinä ja ihmisiä yhteiskunnan katvealueille työntävinä. Tutkimus- ja kehittämistyössä on tärkeää tehdä ne näkyväksi ja edistää osallisuutta.

Osallisuutta edistävä yhteiskunta

Osallisuutta tukevassa yhteiskunnassa ihmisten odotetaan pitävän huolta itsestään mutta ennen muuta toisistaan. Lähiyhteisöjen odotetaan löytävän keinoja ja ratkaisuja jäsentensä hyvinvoinnin turvaamiseksi. Yhteisöjen ja ihmisten osallisuus, sen edellyttäminen ja siihen kohdistuvat kasvavat toiveet saattavat sisältää sudenkuopan. Yhteiskunnallisten instituutioiden sosiaalinen vastuu siirtyy yhä enemmän kansalaisten, perheiden ja läheisten hartioille. Taloudellisen taantuman oloissa ja taloudellisesti vaikeina aikoina tällaisia siirtoja tapahtuu helpommin kuin hyvinä, vakaina aikoina. Useimmiten vastuun siirtämisestä kansalaisille kärsivät heikoimmassa asemassa olevat ryhmät. (Skelenburg & Klandermans 2013.) Näiden ryhmien omat verkostot saattavat olla heiveröisiä, jolloin ne ovat myös hoivasta köyhiä. (Kröger 2005.)

Kaikkien ihmisten osallisuuden lisääminen edellyttää verkottumista, kumppanuutta ja laaja-alaista sektorit ylittävää toimintaa. Erilaisten palvelujen siiloutumisen vähentämiseksi tulisi julkisten, kolmannen sektorin ja yksityisten palvelujen kohtaamista parantaa. Tätä tavoitetta vaikeuttavat usein toimijatahojen keskinäisen yhteistyön ja luottamuksen puutteet. Joskus myös yhteistyökumppaneja yhdistäviä arvoja ja tavoitteita ei ole tehty riittävän läpinäkyviksi. Tarvitaan avointa keskustelua, jotta voidaan rakentaa yhteistä ymmärrystä tavoitteista ja yhteisistä toimintaperiaatteista.

Osallistava yhteisöllisyys tulee entistä kriittisemmäksi kysymykseksi, kun kulttuurinen yhtenäisyys murenee ja homogeenisyys vähenee. Esimerkiksi maahanmuuttajien hyvän elämän mahdollistamiseksi heille uudessa ympäristössä tarvitaan hyvinvointipalvelujen uudistuvaa työtä. Tarvitaan erilaisuuden huomioivaa kumppanuutta tilanteessa, jossa uudet etniset yhteisöt haluavat säilyttää ja vaalia omaa kulttuuriaan.

Kimmoisuutta ja joustavuutta tarvitaan entistä enemmän, sillä ihmisten ongelmat ovat muuttuneet entistä monisäikeisimmiksi. Puhutaankin erittäin viheliäisistä – sinnikkäistä ongelmista (*wicked problems*). Ne ovat sosiaalisia tai kulttuurisia ongelmia, joihin on lähes mahdotonta löytää ratkaisuja: esi-

merkkinä köyhyys, joka linkittyy koulutukseen, talouteen, terveyteen, sosiaalisesti heikkoon asemaan ja niin edelleen. (Rittel & Webber 1973; Hautamäki & Oksanen, 2012.)

Osallisuus ja kestävä hyvinvointi

Osallisuuden rakentamisessa voi syntyä ristiriitaa sen välillä, halutaanko tuottaa aineellista vaurautta vai onko tavoitteena parantaa kaikkien ihmisten elämänlaatua. Kestävän hyvinvoinnin kulmakivet ovat Hautamäen ja Oksasen (2012) mukaan

- 1) elämänlaatu, johon sisältyy elämän mielekkyys ja rikkaus, osallisuus yhteisöihin, hyvät ihmissuhteet ja onnellisuus
- 2) kestävä taloudenpito eli pitkäjänteinen kasvu ja vaurastuminen niin, että turvataan tulojen ja menojen tasapaino ja taloudellinen turvallisuus kaikille
- 3) tasapainoinen luontosuhde, johon kuuluu kestävä kehitys, luonnonvarojen harkittu hyödyntäminen, luonnosta nauttiminen ja luonnon ekosysteemipalvelujen ylläpitäminen.

Yhteisöllisyyden rakentaminen asuinalueilla merkitsee yhteistoiminnan elvyttämistä ja halua rakentaa omaa elinympäristöä entistä paremmaksi paikaksi elää. Se perustuu kokonaisvaltaiseen työtoteeseen ja systemaattiseen elämismailman huomioimiseen. Elämismailma jäsenyyty arjen ja kokemuksellisuuden varaan. Valtion ja markkinoiden rinnalla toimiva kansalaisyhteiskunta rakentaa elämismailmaa ja ihmisten arkea. Markkinamekanismit ovat yhä enemmän valloittaneet tilaa kansalaisuuden kannalta tärkeältä elämismailmalta. (Kylmä 2014, 18–19.) Viime aikoina on entistä vahvemmin nostettu esille elämismailman osuuden merkitys. Tämä toteutuu esimerkiksi siten, että palveluja kehitettäessä korostetaan asiakkaan omaa asiantuntemusta oman elämänsä kysymyksissä, kokemusasiantuntijoiden osallistumista kehittämis- ja tutkimustyöhön ja voimaannuttavien menetelmien hyödyntämistä (Hyväri & Rissanen 2014; Hyväri 2015).

Osallisuus ei toteudu, jos yksilön puolesta toimivat ammattilaiset. Nämä yksilölle ”toiset” määrittelevät asiakkaan syrjäytyneeksi huolipuheen ja marginaalisuuteen liittyvien leimojen avulla. Yksisuuntainen asiantuntijavalta vähentää ihmisarvoa ja subjektiutta. Kansalaisen ja asiakkaan tulisi itse kuvata ja määritellä omaa tilannettaan ja kokemuksiaan sekä vaikuttaa hän-

tä koskevaan päätöksentekoon. Ihminen tarvitsee myös oikeuden vastapuheeseen. Vastapuheessa ihminen asettuu dialogiin yhteiskunnassa vallitsevien kategorisoivien käytäntöjen kanssa ja kyseenalaistaa saamansa yhteiskunnallisen leiman. (Juhila 2004.)

Useita näkökulmia inklusiivisuuteen

Inklusiivinen yhteiskunta rakentuu vahvoista verkostoista, korkeasta keskinäisestä luottamuksesta ja kunnioituksesta sekä solidaarisesta yhteistyöstä. Vuosikirjan ensimmäisen luku käsittelee muuttuvan yhteiskunnan haasteita sekä Suomessa että Euroopassa. Tony Addy pohtii inklusiota *conviviality*-käsitteen eli solidaarisen yhdessä elämisen taidon näkökulmasta. Pakolaisuus ja köyhyys koskettavat koko Eurooppaa. Heather Roy käsittelee diakoniatyön tapaa etsiä ratkaisua artikkelissa Challenges for the European diaconal sector. Inklusion toteutuminen on haasteellista monille suomalaiselle lapselle ja nuorelle. Teemaa käsittelee myös Sakari Kainulainen, Reija Paanasen ja Anne Surakan artikkeli Suomalainen huono-osaisuus lasten ja nuorten näkökulmasta.

Kirjan toinen luku käsittelee erilaisia palveluja ja toimintoja osallisuuden ja yhteistoiminnallisuuden mahdollistajina. Inklusiivisuuteen pyrkivän sote-uudistuksen haasteita tarkastelee Jorma Niemelä. Erilaisten hyvinvointipalvelujen paikasta ja rajoista keskustellaan erityisesti taloudellisesti vaikeina aikoina ja muutosten keskellä. Tähän keskusteluun osallistuvat Elina Juntunen, Irene Roivainen ja Marjaana Seppänen artikkelillaan Diakonian paikka yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Pirkko Pätynen, Päivi Vuokila-Oikkonen ja Heli Norontaus kuvaavat nuorten palvelupolkujen rakentamista OSUMA-hankkeessa. Koulutuksella on suuri merkitys tasa-arvon toteutumisessa ja yhteiskuntaan liittymisessä. Koulutuksen merkitystä käsittelevät Tiina Ervelius, Katja Nuottila ja Sari Vilminko. Työhyvinvointia ja sen tarkastelua kokemuksen ja vertaistuen näkökulmasta kuvataan Susanna Hyvärin artikkelissa. Paitsi vertaistuki myös palvelut kehittyvät enemmän digitaalisiksi. Digitaalisista tuotteista ja palveluista ikääntyvien psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitäjinä kirjoittavat Katja Helander ja Jari Helminen.

Turvapaikan hakijoiden lisääntynyt määrä, monikulttuurisuus ja globaalin vastuun näkökulmat tulevat esille kirjan kolmannessa luvussa Osallisuus ja yhteisöllisyys monikulttuurisuustyössä. Artikkelissa Kohti vaikuttavaa tietoa monikulttuurisuudesta tätä teemaa lähestyvät ammattikorkea-

koulun TKI-toiminnan näkökulmasta Terhi Laine, Sakari Kainulainen ja Marja Katisko. Pakolaisuus muuttaa maailma, jonka ovat kirjoittaneet Ulla Siirto ja Sari Hammar. Lapset Puheeksi toimintamallia ehdotetaan Päivi Vuokila-Oikkosen, Mika Niemelän, Tytti Solantauksen ja Olli Snellmanin artikkelissa osaksi pakolaistyötä. Artikkelin Supporting Vulnerable Communities – A case-study and learning experiences from Vietnam avaa yhteiskenttämistä ja yhteiskunnallista tilannetta Vietnamissa. Sen kirjoittajina ovat Ikali Karvinen, Lauri Uljas, Phuong Huynh ja Phuong Nguyen. Uskontolukutaidosta kansalaistaidoksi monimuotoisessa maailmassa kirjoittaa Esko Kähkönen. Raili Gothóni ja Marjo Kolkka kuvaavat kirjoituksessaan moniperustaista syrjintää, jota vähemmistöryhmään kuuluva nainen kohtaa Nepalissa ja Suomessa.

LÄHTEET

- Auman, D. (2013). The Sociology of Social Inclusion. *Sage Open*, January-March 2013, 1–16.
- Eräsaari, R. (2005). Inklusio, exclusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. Kiistakysymysten kartoitusta. *Janus*, 13 (3), 252–267.
- Haugen, H. M. (2015). Approaches to Inclusive and Equitable Societies: Diaconal Perspective. *Diaconia. Journal for the Study of Christian Social Practice*, 6 (2), 150–166.
- Hautamäki, A. & Oksanen, K. (2012). *Suuntana innovaatiokeskittymä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Hyväri, S. (2015). Kokemusasiantuntijat kumppaneina hyvinvointityön kehittämisessä. Teoksessa J. Helminen (toim.), *Osaamiseksi kokemus jokainen. Näkökulmia oppimiseen ja hyvinvointialalla tarvittavan osaamisen muodostamiseen* (s. 147–158). Tallinna: United Press Global.
- Hyväri, S. & Rissanen, P. (2014). Kuntoutujien kokemustutkimuksen menetelmät. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 4 (51), 289–300.
- Isin, E. & Nielsen, G. (2008). *Acts of Citizenship*. London: Zed.
- Juhila, K. (2004). Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista* (s. 20–32). Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, A. & Juhila, K. (2008). *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, E. (2006). Diakoniatyön taloudellinen apu ja viimesijaisen sosiaaliturvan aukat. Teoksessa E. Juntunen, H. Grönlund & H. Hiilamo (toim.), *Viimeisellä luukulla. Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta* (s. 51–176). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Juntunen, E. (2014). Diakoniatyöntekijät asiakkaiden kansalaisuuden tukijoina. *Diakonian tutkimus*, 1/2014, 7–31.
- Kinnunen, K. (2009). *Sairas köyhyys: tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä*. (Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:7). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Koorsgard, O., Walters, S. & Anderssen, R. (2001). *Learning for democratic Citizenship*. Copenhagen: Association for World Education and the Danish University of Education.
- Koskiahho, B. (2015). Sosiaalisen kysymyksen ratkaiseminen tulevaisuudessa. *Tieteessä tapahtuu*, 1/2015, (s. 3-11). Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta.
- Kröger, T. (2005). Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: Kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat? Teoksessa P. Takala (toim.), *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* (s. 206–232). Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Kylmälä, J. (2014). Mitä on CABLE yhteistoiminnallisena oppimisena? Teoksessa K. Elenius (toim.) *Yhteisölliset työmenetelmät laitospäristössä. Helsingin Diakonissalaitoksen yhteistyön sovellutuksia Windhoekin slummeista Helsingin lähiöihin* (s. 9-23). HDL RAPORTTI 2/2014.
- L 39/2003. Kansalaisuuslaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2003/20030359>

- Matthies, A.-L. (2008). Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. Teoksessa. I. Roivainen, M. Nylund, R. Korkiamäki & S. Raitakari (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö kansalaisen vai asiakkaan asialla* (s. 61–79). Jyväskylä: PS-kustannus.
- McCartney, C. & Naudé, W. (toim.) (2012). *Shared Societies. The Case for Inclusive Development*. The Club of Madrid. Maastricht. Saatavilla www.clubmadrid.org/en/programa/the_shared_societies_project
- Pieson, J. (2010). *Tackling Social exclusion*. (2nd edition). London: Routledge.
- Rittel, H. & Webber, M. (1973). Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences*, 4, 155–169.
- Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R., & Raitakari, S. (2008). *Yhteisöt ja sosiaalityö kansalaisen vai asiakkaan asialla?* Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sipilä, J. (1985). *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Tammi: Helsinki.
- Skelenburg, J. van & Klandermans, P. G. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61 (5–6), 886–905.
- Tuori, K. & Kortkas, T. (2008). *Sosiaalioikeus*. Helsinki: WSOY.
- Wagner, A. (2008). Citizenship through education. A comment on Social exclusion in Europe, some conceptual issues. *International Journal of Social Welfare*, 13, 93–97.
- Valokivi, H. (2001). Kansalainen asiakkaana. Tutkimus vanhusten ja lainrikkojien osallisuudesta, oikeuksista ja velvollisuuksista. (Acta Universitatis Tamperensis 1286). Tampere: Tampereen yliopisto. (Väitöskirja, Tampereen yliopisto)

II

OSALLISUUDEN HAASTEET MUUTTUVASSA YHTEISKUNNASSA

Tony Addy

CITIZENSHIP – NEW CHALLENGES IN THEORY AND PRACTICE

Abstract

This chapter provides an overview of some of the main developments in the discussion of citizenship, particularly related to questions of identity and migration. The relationship of citizenship to different understandings of democracy is elaborated as well as the development of citizenship in the field of politics, economics and culture. Citizenship is viewed as a legal concept with specific rights and obligations and the relationship of citizenship to a sense of societal belonging is clarified. The importance of constructing European Union citizenship is stressed and the limitations of social and economic rights of denizens and those without papers are discussed in relation to human rights obligations. The chapter concludes by introducing the concept of citizenship as an act, which expands the existing legal scope of citizenship and creates new 'subjects'. This is seen to be an entry point for social and diaconal work, which can create new political spaces in society.

Introduction

This chapter addresses one of the most pressing issues in the European context at the moment – the question of citizenship. It takes a historical and contextual look at the development of the idea of 'citizenship' and shows how it has gradually expanded. On the other hand, citizenship is also at the present time under threat and previous settlements are being undermined.

The complex ways in which citizenship is understood in different national contexts is also examined as a background to European and international debates.

Citizenship can be understood as a 'status' defined in law and the rights which follow from being a citizen in any national context and is further defined in laws concerning among other issues, health, education, welfare, working conditions, marriage etc. This is the normal range of discourse. Citizenship is also related differently to people's feeling that they 'belong' in a society. It may be that someone who is a citizen doesn't feel they belong and of course vice versa. Citizenship may support belonging, which is important for everyday life. Culture, context or biography may undermine the sense of belonging of citizens. But we can also see citizenship as 'actions' through which people who are not citizens act in important ways as if they were and thus push the boundaries of citizenship. Similarly people who are citizens can create actions to expand the notion of citizenship or representation in their context.

The key question which citizenship tries to answer in any national context is: which people can be (politically) included as a part of the national state. It is clear that this process of inclusion is far from completed even in Europe. The development of citizenship is inherently a dialectical process between inclusion and exclusion, because just as the decision is made to include some people, by definition others are excluded! On the other hand citizenship confers both rights and duties and these also vary over time and according to context. Citizenship generally defines the right to participate in the political process, usually by voting and also participating in civil society. Normally it also entails an obligation to obey the law and pay taxes! Having said that, each national context has developed its own background understanding of citizenship that (often unconsciously) informs present realities and reactions.

Foundations

National Identity and Citizenship

One of the assumptions commonly made about citizenship is that it is related to 'national identity' and that citizenship should be exercised in a national context first and foremost. This presupposition has been called into question from two directions. The first and most obvious is that we have

recently become much more aware of the diversity of the existing nation states. This relates to the resurgence of regional and historical identities, which have been submerged in the processes of nation building. As Benedict Andersen has shown, nation states are imagined communities (Anderson, 2006). They draw on and reconstitute historical legends, myths and symbols that are re-assembled to meet present conditions. Very often this national identity is forced on people – for example languages are subjugated to one dominant language and school students are punished for using the wrong language. In an extreme case, this process leads to so-called ethnic cleansing, which has been practiced in different European contexts in the past century, until today and which is a policy demand of a number of far right parties in Europe.

The myth of national continuity, which was built up in many cases in the nineteenth and early twentieth centuries also ‘hides’ the rich and complex diversity of most territories. I here cite the British example where the discussion of national – especially English – continuity hides the fact that those islands are made up of traditions of migrants and refugees from other parts of Europe and the world. This migration extends back into history and many people, myself included, come from families and communities with a migrant background. Furthermore, if we examine so-called British values or British culture it is very difficult to identify solid aspects that do not resonate with other Europeans. We can see this in the difficulty in defining concretely and substantially what ‘Britishness’ is. In fact it is a fluid concept, a construct.

These questions have been brought into sharp focus by the present refugee movements and to some extent by intra-EU mobility. The combination of these events with economic instability due to financialisation and technological change have created national populist movements across Europe which seek to defend borders against the movement of people. Some, but not all, movements are also seeking to tighten economic borders, and their position on social policy is diverse. What unites them is the fear for the future, which they connect to the threat of diversity, particularly from Islam. The strongest statements in this direction from elected political leaders in some central European countries such as Slovakia, which refuses to accept any refugees who are Moslem. Islam has had a long presence in Europe and influenced many aspects of European life and culture yet these roots are unrecognised.

In the last century, during the 1930's there was similar insecurity and the overall situation in Europe was much worse than it is today! But similar movements for national cleansing or purification were powerful then. They found an ideological basis in the writings of Carl Schmitt, a conservative catholic jurist who theorised that national identity was formed in an adversarial position to a (usually) external enemy. Further, he asserted that for a nation to be a political entity it had to have a homogenous population. He claimed that this is necessary for the assertion of sovereign power and for effective political action. The question of sovereignty is paramount and especially as in a crisis when the 'sovereign' has to decide to suspend the regular laws governing the situation in question. (Schmitt 1976, 1985.)

Identity and Democracy

There is not the space to enter into a discussion of Schmitt's approach to politics, democracy and citizenship but I think it is clear why his thought has been increasingly discussed in Europe, since the 1990's. (Mouffe 1999.) It means that when we face the resurgence of nationalism and even fascism, it is not enough to give a moralising response. What Schmidt highlights is the real challenge of pluralism and diversity in the context of the nation state (and even Europe). In a complex situation where people feel threatened with a real or imaginary loss, a politics that espouses homogeneity of the citizenship (however dubious), which establishes order and is 'decisionist' is very attractive. I think it is clear that if you want to have the picture of a strong decisive polity, Schmidt has a valid political approach but one which leads to disastrous and unethical consequences for minorities.

The first understanding of the link between citizenship and democracy was that citizenship is formed among people who are in some sense homogenous and who can (totally) identify with the nation and its sovereign government. This 'demos' can then elect a government that is able to act decisively. At the head of the government is the one who can also decide when the situation is sufficiently critical to suspend the normal rules. That is the one who can create exceptions to deal with the crisis or emergency. The background concept is that of a strong state which rules and yet at the same time leaves people free to live their lives as they wish, according to the ascribed national identity.

The second understanding is the contrary position. It takes the view that a country is made up of a diverse population who may have different identities – even multiple identities. Democracy therefore depends on deliberative processes in order to reach a common decision. This deliberative view of democracy has been analysed and defended by, among others, Jürgen Habermas (1997, 2013) takes the opposite view to Schmitt, who assumed that the people could not discuss, only elect the parliament which then decides, or acclaim decisions already taken. For Habermas and others who follow a deliberative, communicative approach to democratic decision-making, to assume the nation is a homogenous entity is a false option. Therefore the communication between the different ‘life-worlds’ is critical and may also be a learning process actually creating solidarity and belonging. In my view this approach is more realistic given the diversity of any given nation and the cultural diversity we experience in everyday life. However, the danger of both approaches is that, as we have seen in recent years, unelected economic power can massively disrupt the life of a whole region or country and let inequality grow to such an extent that it has a negative impact on the economy of everyday life and the production of goods and services. (Ostrey 2016; OECD 2016.)

Whilst it is very important at the present time to become clearer about the framework which links the population of a given territory to citizenship and the democratic processes and structures, it is also necessary to see how in the last 150 years our understanding of citizenship has expanded. This in turn has expanded our expectations of government action. One reason why we face difficulties at the moment is that governments have been elected which are aiming to retreat on what we might call the ‘solidarity obligations’ built up in this period. The next section gives an overview of these developments.

Three ‘waves’ in the development of citizenship

The main European process towards citizenship and democracy was driven by the growth of the industrial economy and the demise of mercantilism. This changed the balance of economic power in each country. For example in England, traditionally political power was held by the landowners and to simplify a complex process, this ‘old power’ was challenged by a ‘new power’ held by capitalist entrepreneurs and financiers. This de facto change in power

led to a reform and to the expansion of voting rights to property owning men. It was argued later that this was because only those who own property are able to vote responsibly! All women and men without real property were excluded from voting. This period – the late eighteenth and early nineteenth century – was, as previously mentioned period of nation building in Europe and the issue of racial and ethnic minorities barely registered as an issue.

The first challenges towards a more inclusive concept and practice of citizenship came through the struggles of working class men for better working and living conditions and for the right to vote and not to be subject to arbitrary political power. This struggle continued well into the nineteenth century, with different political dynamics in the various countries. The result was that class itself was no longer accepted as a ground for excluding males from citizenship. But more than half the population was still excluded and the struggle of the rights for women to be citizens with voting power lasted well into the 1990's when the last Swiss Canton (regional government) extended the franchise to women.

In the early stages of the development of citizenship-based democracy in the modern sense, two other groups were usually excluded. In the former colonies of Great Britain, there were substantial groups of people who were denied citizenship rights. The first were persons of colour, for example Afro-Americans in the USA and similar immigrant groups in Canada and Australia. Secondly, the original peoples who lived in these countries before colonisation were also denied citizenship rights. In both these cases, the struggle for citizenship in law continued in some cases until very recently. It is arguable that even if legal citizenship was obtained there is still exclusion from the political process, even from voting, because of the way the systems are operated. Throughout the world there are countries with democratic constitutions that exclude minorities of different kinds from citizenship or voting for political, economic or cultural reasons.

Building the historic compromise – political, social and cultural citizenship

We can schematically identify three 'waves' in the on-going development of citizenship:

- The struggle for **political inclusion** – citizenship as the right to vote – which is still denied to many people in Europe for different reasons.
- The struggle for **social inclusion** – citizenship as social rights, implying the right to a fair share of the industrial & economic product and for protection from arbitrary risks. This struggle is still on going and hard won gains are being lost at the moment and we will return to this later.
- The struggle for **cultural inclusion** – the recognition and extension of citizenship rights into the cultural arena, meaning the development of citizenship rights for the ‘differentiated’ subject. Difference in this case maybe of identity, sexual orientation or culture. This is a current and on-going struggle.

This so-called ‘historic compromise’ was given great impetus by the experiences in Europe during and after the 1939-45 war and by the experience of mass unemployment that preceded it. Furthermore, the (then) expanding industrial society had a big need for trained and healthy workers that a functioning welfare state could guarantee. It was also a way of helping to secure the commitment of workers and of avoiding the disruption of vital production. The institutional arrangements varied but in Western Europe there was a common settlement in this direction, which has gradually expanded to other parts of the region. The best known exponent of this view of the post-war social settlement was T. H. Marshall who divided rights into three groups, civil, political and social rights. (Marshall & Bottomore 1964) Marshall implied that citizens could expect certain rights including social rights but must also undertake related duties. For him, of course, citizenship also meant also membership of a nation. Democracy with this broader understanding of social rights could be seen as protection for people against the risks of a capitalist society.

These risks were well understood by the Austrian economist and political thinker J. Schumpeter, who identified the fact that the capitalist economy proceeds by processes of ‘creative destruction’, meaning that as one part of the economy grows, another declines. (Schumpeter, 1987.) The chances are that growth and decline are each in different regions, or nowadays even in different parts of the world. So to protect workers against the impersonal operations of the market is very important to the welfare of those people who cannot individually protect themselves against structural change. The

'risks' were therefore partly borne by the wider society – a process of risk-sharing that is now in reverse. However, Schumpeter also had a clear idea that democracy could not function if the mass of people were to participate directly, so he formulated the thinking that underlay large mass parties. Parties, in his view, were a way of aggregating the general interests (but not the specific individual or local preferences) of large numbers of people. Parties would then compete for the votes of people very much as companies compete in the consumer market. This market conformed and non-participative view of democracy has now prevailed and the period of the mass-membership party seems to be at an end in Europe. (Schumpeter, 1987.) Nowadays, the traditional mass political parties function less as a participatory forum for policy development by the members and increasingly as marketing machines to ensure re-election.

The history of central and Eastern Europe is different but the state in these countries also aimed to secure the same three rights, whilst also guaranteeing full employment. The discussion of wider citizenship rights in these countries is another question and it is important to look at the ways in which western models of liberal democracy have affected developments since 1989. In fact, across Europe democratic and citizenship rights are at present in a process of rapid change and in the next section the present challenges are discussed before moving on to a constructive discussion.

Challenges

Mobility, borders and diversity

The topic of citizenship has risen up the political agenda in Europe partly as a result of four **contextual challenges related to the movement of people**. The most obvious at the moment is the growing number of asylum seekers and refugees entering the region. This is coupled with the issues raised by the on-going migration into the European Union. Furthermore, the movement of worker – citizens inside the European Union, because mobility of EU citizens is a key right, has become a contentious issue as the EU has expanded to the east and south. These developments are overlaid with concerns for the security of borders and the fears of a growing terrorist threat.

In fact **the question of 'borders' is the second challenge** to citizenship in Europe. One dimension of this is the growth of movements for the

independence of regions in larger states and even for the establishment of new independent states. Examples include the nations or regions of the UK and Spain. Furthermore, across the region there are national borders that have existed for several generations and which cut across groups with different linguistic or cultural backgrounds – for example Hungarian minorities in Ukraine, Romania and Slovakia. Many borders in Europe are in a sense ‘artificial’. This has in some cases led to civil conflict and even war and there are a growing number of actual and frozen cross-border conflicts across Europe.

These concerns all resonate with a people’s growing **concern with a loss of national identity** and this links with the discussion of the issue of citizenship in the member countries of the European Union and of the Union itself. Although all citizens of member states of the European Union are European citizens, the concept of European citizenship remains to be developed. The fact is that representatives of member states take the key decisions in the European Union, which means the European Parliament does not function in the same way as a national parliament. Europe does not have a complete federal structure as does the United States. The perception of the so-called democratic deficit and the perceived erosion of national sovereignty have also fuelled a rise in nationalist movements in Europe.

The main point to recognise from these challenges is that citizenship is embedded in specific cultures and the understanding of citizenship changes according to specific historical, political and economic contexts. In fact recently, culture has played a stronger role. In some contexts, surprisingly also in Europe, religion plays a continuing role in citizenship, for example where there is a strong national orthodox church or more surprisingly in discussions about the European Union constitution.

Economic change & citizenship

However, historically as at the present time, one key driver of change tends to be the economic context and pressures arising from economic conditions. A country may have a democratic constitution that defines citizenship, but the actual political economic power may not be accountable to the citizens and this balance can change over time. For example, the challenges of neo-liberal and competitive globalisation are a present and growing threat to

inclusive citizenship. Recent proposals for transatlantic agreements on trade and investment (including trade in services) would lead to limitations in the ability of national governments and the European Union to establish their own policies for working conditions, the environment and trade and investment.

I bring this in now because it shows how democracy has become even more conformed to the market than Schumpeter could have imagined. In a well-known quotation, in a lecture to the Portuguese parliament, Angela Merkel said that in Europe we live in a democracy but that democratic decisions must be conformed to the needs of the financial markets. (Wall-Strasser et.al. 2010.) What this signals is the fact that politicians understand that they apparently have less ability to promote welfare and to protect their citizens against risks than they did in a more directly managed national economy. In this situation, the European Union may be a positive element but it also supports the contention that economic interests should shape decision-making. This means to varying degrees in different national contexts the so-called post-war consensus no longer holds and the welfare state is under severe threat. For the first time in recent history a new generation of young people faces worse employment conditions and welfare possibilities than the preceding one. The settlement was an achievement of citizens' action in democracy and now democratically elected representatives appear to have ceded power to unelected international economic actors and instrumental financial rules (e.g. by the European Union institutions, especially the European Central Bank) and this does little to promote a positive appreciation of citizenship. (Varoufakis 2016.)

Citizenship and social rights

There is a tendency to write the history of citizenship in a linear fashion, starting with the limited concept of the citizen in the Greek city-states and running through to the early 21st century. This is often portrayed as a process of gradual expansion of democracy by including more and more groups as citizens or by the expansion of the number of countries adopting democratic constitutions that define citizenship rights and duties. This is a misleading picture for two reasons. First, democratic countries in Europe have in recent times been subject to totalitarian regimes that have excluded groups from

citizenship for different reasons. Secondly the present (even though limited) concept of citizenship cannot be regarded as a *fait accompli* because gained citizenship rights can be actively removed or can be over ridden by events! We see this in the responses to migration and especially the refugee situation and in the erosion of social and labour market rights due to economic change.

Citizenship is central to the understanding of well-being which has grown up in European countries but the three critical issues of migration and diversity, the development of the European Union and economic and labour market change have given the discussion of citizenship a new urgency.

These developments have created an enormous debate in Europe around, for example immigrant access to education, health and welfare services as well as social housing. It is clear that those who have citizenship status can access services according to the established rules. But this still leaves a growing number of people with no entitlement even to basic services; in fact officially they do not exist! There is a conflict here between the European countries' commitment to human rights, including the social and cultural rights and the existing legislation that prohibits non-nationals from accessing social services and obtaining social rights. The double standard operating here is extremely unjust.

Citizenship rights and identity

The further bundle of citizenship rights that comes into play includes cultural and religious rights. For example the right of citizens of France and several other countries to wear their traditional clothes has been taken away and the right to build religious buildings, especially mosques, is increasingly challenged.

All these developments create new challenges for the concept of citizenship and in the public and popular debate around these issues, it is clear that many people feel that the presence of an immigrant population is a threat to citizenship. So the demand is increasingly for 'immigrants to assimilate if they want to stay'. New rules and procedures for citizenship in an increasing number of countries are based clearly on the idea of assimilation. This implies a culturally bound and static idea of citizenship over and above the juridical concept and the normally expected rights and duties. To put it cynically – or maybe truthfully – the European trend is that third country migrants should

assimilate or be forced to leave. In any case they should be invisible! One further dimension of this problematic has been highlighted by the mobility within the EU (migration is not the word used in EU policy for those who move inside the Union). This also raises similar issues especially to do with the social rights of citizenship.

Even though women have now achieved the basic democratic rights, meaning the vote and their own citizenship identity there is still a large gender gap in political participation in many countries, if not most countries. It is still the case that women are underrepresented in almost all political structures from towns and villages to international political institutions. To raise the question of gender takes us beyond the important question of representation – of who gets a seat at the table – to the deeper questions of identity politics and the politics of diversity.

Staying with the gender issue, the question of women's participation in politics is in part a question of 'recognition' and according to Nancy Fraser's reading, women's political demands have become stuck or even side-lined by a preoccupation with the practices and politics of recognition. (Fraser 1995.) This exposes one of the central problems of the idea of citizenship and democracy as espoused by such thinkers as Marshall. Basically there is a contradiction between the ideas of equality that are connected to the question of citizenship, the electoral process and representation and the fact that capitalism (especially in its present incarnation) creates growing inequality of income and wealth. This not only creates deepening poverty, which especially affects women and women headed households, but also weakens women's political power. Marshall was expecting that the development of citizenship rights as social rights would lead gradually to the erosion of large class differentials. In this respect the outcome has been very different in the various European contexts, for example if you compare Britain with Nordic countries. Nowadays, however, the trend is to downplay the role of the state as a mechanism for redistributing income and wealth. To pick up Fraser's idea, women may be recognised in their diverse identities but they are still be impoverished by comparison with men – and furthermore, their situation is in many cases getting worse. This is because the role of the state in dealing with the inequalities, which are accelerating, is disputed. Changes in the tax and social security systems especially in the direction of austerity tend to damage women's interests more than men's. It is clear that deep

inequality damages people and communities and undermines the practice of democratic, participatory citizenship. (UNDP 2011.)

Citizenship and the Right to Difference

The second important debate, which has emerged, as a challenge to the post war compromise, is the cultural issue summed up in the phrase ‘right to difference’. The social rights based citizenship which Marshall and most thinkers on this topic proposed, was based on universalist ideas that had a reasonable fit (at least as far as it was understood at the time) with the life world of the majority of people in industrial society. But in the intervening period two developments stand out – the first is the diversifying of experience of the population in Europe at large, so there is less of a common experience and perception and the notion of ‘one size fits all’ is no longer appropriate. The second development is what can be shorthanded as the rise of multicultural societies in Europe. These two developments alongside growing inequality have led to sharp criticism of the role of the state in delivering services which do not correspond to people’s needs and expectation.

As we saw in the first section above, the original modern concept of citizen was based on the nation state that either was, or aimed to be, united by a common culture. This has been challenged not only by economic change but also and significantly by the growing diversity in each society, the demand for recognition of different minorities (including sexual minorities) and the demand for equality of representation and outcome on behalf of women. National identities continue to be constructed and reconstructed and in recent years, in Europe the number of nation states has increased year by year, creating new hopeful citizens.

However, there is one important development that is also impacting on understandings of citizenship as it is based on identity and processes of group formation. The growing understanding signified by the term ‘transculturality’ refers to the fact that people are involved in a lifelong process of making and remaking their identity throughout their lives and it is oppressive to insist that just because someone has a German passport he or she will have the traits of ‘German identity’. This is the almost opposite view to that expressed by those who insist that immigrants assimilate and that for example Somalis living in Finland must somehow become Finnish. Transculturality

extends the idea that this is absurd also to nationals with deep biographical roots in the country. The idea that citizenship should be detached from identity in this sense has its virtues but it leads in the problematic direction of ‘citizenship without groups’ and possibly to the continuing erosion of organised civil society. A glimpse of this can be seen in the new forms of mobilisation of people into political action using social media and network structures rather than traditional forms of political organisation and also in the outgrowth of free flowing discussions in public space (such as a city square or a park) without a central ideological line such as can be seen in the occupy movement. This implies that citizenship is in the process of a deep transformation at the cultural level, notwithstanding the evidence of a traditional nationalist backlash.

Summarising this section, we can recognise that for citizenship to be effective it must be accompanied by the various forms of ‘social capital’ as well as other resources in order to make participation possible. In the same vein, efforts to recognise diversity and difference need to be accompanied by the implementation of social, economic and cultural rights if they are also to become effective. Discourse about citizenship also tends to change according to contextual pressures and issues, such as migration or economic crisis. The present neo-liberal view of the state prevalent in Europe tends to ‘erode’ the wider value of citizenship and critiques of monolithic state structures and the rise of transcultural self understanding tends to play into the hands of neo-liberal policy makers (who may in fact be cultural nationalists).

Citizenship and belonging

In the previous sections we have looked at the history of the understanding of citizenship and how it was connected with nation building and with securing the future of the nations especially after the devastating war of 1939 -45. Now this post-war compromise between the needs of citizens and broadly speaking economic interests is splintering and with the so-called economic crisis and migration/refugee crisis the situation has become even worse. At the same time, as we saw in the previous section the social basis of national identity on the cultural level is also eroding. This is because of the impact of new ways of constructing and conceiving identity that have taken hold and also because of diversifying populations. On the other hand, as we have

seen, there is a rise of nationalistic sentiment, which somehow tries to reach back to a pristine national identity and exclude those who do not identify with the supposed national identity.

The connection between citizenship and belonging is complex. There are people who have lived their whole lives as citizens of a country and yet feel they do not belong there. Examples of this abound among displaced persons. On the other hand there are people who feel they belong in the place where they live, but who are not citizens or full citizens of that country. They may have brought up a family and have children who are citizens and they in turn may, or may not feel they belong. The worst-case scenario, which is becoming more prevalent, is that of not being a citizen and also feeling you do not belong in the society where you live. Finally, being a citizen and feeling you belong may be seen as the optimal position. (Schultz 2011.)

Citizenship should bring with it access to rights including social and cultural rights but these are not always effectively realised. Crucial elements in citizenship development include the creation of a feeling of belonging and the practice of effective participation. This can also help people to achieve the realisation of their existing rights or even campaign for an extension of rights. It could be argued that the confidence which comes from feeling you 'belong', is more important than the banal knowledge of historical events and dates demanded by the test people have to take if they want to become British citizens. Similar tests are being introduced in other countries. I do not live in my home country, but because I feel secure I can take an interest in the country where I live and gradually I learn many important things about it. But my learning would not be facilitated by such a test! In fact in the English case it has been shown that many locally born adults in the UK cannot even answer many of the questions in the citizenship test.

Traditionally, citizenship practice has asked, 'How can the 'other' become like 'us' in order to belong?' Much everyday practice is still based in the unreflected application of this approach, which is also behind the new policies for testing applicants for citizenship. In fact assimilation is impossible, difference remains and it is also unrealistic because the 'us' or 'we' to whom the 'other' should assimilate is itself so diverse and is continually diversifying! Fortunately social care policy is gradually recognising this but much other public policy still does not recognise diversity. For many migrants and immigrants, in fact 'belonging' is one of the most important factors in feeling

secure. Here there is a difference, because welfare and especially citizenship is conceived of in individual terms – rights are individual but belonging is founded on groups with their stories and solidarities. This also creates a tension between universality and diversity.

It is interesting to reflect on the role of religion in relation to the feeling of belonging. In European history, many people became what we might call active citizens, or even active for citizenship because of their participation in a faith community. Here there is a possibility to develop the social and organisational skills and competences amongst people with the same religious background. This is a common experience among migrant churches and the British black-led church communities. This approach has been further developed to the position of immigrant groups of different faiths. Tariq Modood has argued in the British case that often Mosques, far from isolating Moslems from wider civil society, provide an experiential base for engagement and participation. (Modood 2007.)

This discussion of welfare practice and citizenship also relates to the position of groups such as people with disabilities or learning difficulties. They may have all the formal rights of citizenship but in order to be able to exercise those rights and to participate effectively they need extra resources of different kinds. This relates to the provision of high quality services and the creation of accessible resources, including buildings and transport but also includes support for actual political participation and voice in matters that affect them and the wider society (UNDP 2011).

Welfare Practice and Citizenship

This raises some important issues for welfare practice. Should those who provide welfare embrace difference and otherness and evolve a sense of belonging and acceptance (as some churches, who describe themselves as ‘open and affirming’)? Should an offer of a welfare service, for example, be conditional on certain behaviour or behavioural change? It could be argued that open and barrier free services have the possibility to lead to a wider belonging and effective participation and citizenship. This issue is not just related to work with migrants or immigrants, it is also important for many who are marginalised. We could describe this approach as ‘create belonging without demanding change’. The alternative, which is more prevalent, is to

demand change from those for whom welfare, social support or payments are provided. This could be described as a 'conditional' approach to welfare. The question is how this approach relates to a rights based approach that would provide, for example income and housing guarantees for all citizens.

Developments

Multiple nationality

As we have already seen, citizenship discourse is framed by the idea of the nation state but both the unified concept of national identity and the cohesive role of the state are under threat. The impact of international financial power on the ability of states to react to the needs of their population may be overstated but it is a relevant reality that has to be addressed. There are two further issues that need to be addressed. The first is that of multiple nationality. I have a friend who is Jewish and was born in Canada, so has a Canadian passport. She also has a UK passport. Very often people ask her, 'but what are you really' and she will say: 'I am a Canadian citizen and British citizen with Jewish identity'. Somehow this answer does not satisfy some people! You must have a singular identity. Some even relate it to sport – which national team do you support? The second issue is what has come to be called 'nested citizenship' because nowadays, for instance I am a citizen of the UK, but also in some sense of Austria, where I live and can vote in local elections. I am also a EU citizen. Different laws govern these realities but for me citizenship has multiple meanings and my sense of belonging is also multiple. In this light, we could think of a truly European or even cosmopolitan citizenship. Some are fond of saying they are world citizens but this aspirational statement has no juridical value. In reality, for most people the national perspective is dominant and in law this is so. In that respect the EU is a very important practical and political development for Europe, for citizens of the member states. For now I am not considering actual EU policies but just the reality, recognising that there is a need to develop European citizenship in practice.

'Nested Citizenship'

The European Union is currently the only example of 'nested citizenship' because citizens of an EU member state automatically become EU citizens (Kivisto and Faist 2007). In the EU, citizens have defined rights and responsibilities at all levels of government from the local to the EU level but in national elections, citizens can only vote in the country for which they hold national citizenship. In current debates on EU citizenship, there are two main lines. The first is that the EU is primarily an economic union and should remain so – or rather return to being so! However, the EU is so much more than an economic union and therefore the question of its democratic form is an important issue. Now it is a mixture of intergovernmental and elected power with the intergovernmental structure still having the decisive voice in everyday political decisions, even though the Parliament has gained more powers.

The Europe Union is in a process of transition – the nation state in its classical form remains but is being transformed by participation in a relevant supranational structure, the EU. In a context where the two main traditional elements of citizenship: rights and obligations and collective identity seem to be increasingly decoupled, European citizenship could tend to become more salient. In addition, the influence of international human rights law that is accepted by EU member states would seem to imply that all permanent legal residents (so-called 'denizens') in the EU should benefit from these rights. In fact this is an area of considerable confusion. Human rights declarations are often contradicted by actual policies and practices. There are many instances where denizens are denied rights that are available to citizens, even when these rights are enshrined in international declarations. The trickiest question is the provision of welfare support and health and social services for those who are denizens – legal residents who are not citizens – or those who are residents 'without papers'. Professional health services, for example, are regularly denied to those who are non-legally resident and such problems are rising as the numbers of those 'outside the law' increases. Official systems will not usually deal with people in this case, but voluntary and faith based organisations often do, even though in some contexts it is deemed illegal. Furthermore, some countries even try to opt out of their obligations to EU nationals from certain countries, because of the alleged abuse of welfare and

health care systems. This reveals that the present day systems and structures are not fitted to the actual situation of people.

On the other hand, the EU is an example of the evolving and widening concepts of citizenship. It is an important step in developing supra-national citizenship because there are already instruments in place such as a Court of Justice and a directly elected parliament, which are usually features of a national state. On a pragmatic level this is also important for everyday life – I may live in The Netherlands, work in Germany and shop in Belgium and the EU makes this practical. The big issue remains the so-called democratic deficit. This has been exacerbated by the behaviour and policies of the EU - and especially the Central Bank in imposing austerity packages on member states. This is not the place to discuss economic policies or the economic model prevalent in the EU, but without change, the credibility of the whole EU could be called into question. (Habermas 2015; Lehdorf 2012; Offe 2015; Varoufakis 2016.)

Active Expansion of Citizenship

In the small square behind the flat where I live, there is a centre that has been organised by migrant and refugee women themselves.¹ It is not like the offers of other civil society organisations in the city, which are organised, by people and organisations and that offer a service or welcome and of course that are politically engaged. This centre reveals an important strategic option that leads to the expansion of the idea of citizenship. So far in this article we have been looking at the question of citizenship from the point of view of legal definitions and the evolution of the content of citizenship beyond the narrow political understanding in the direction of social citizenship and beyond. We have also seen that citizenship as legal status is variously linked to a sense of belonging depending on context, culture and especially biography. All states would like to encourage active citizenship and this usually means, in addition to what the law requires, some measure of civic responsibility for other people, the community, the environment and so on. Active citizens are those people who responsibly do what is normally expected –in addition to the legal requirements.

1 The centre is called MAIZ – Autonomous Center for and by Migrant Women. See: www.maiz.at/en

The centre I mentioned previously brings to the fore the idea of citizen actions, meaning that groups of people who may or may not be citizens create actions as if they were citizens or in areas where the concept of citizenship is inadequately conceptualised or practiced from their point of view. This perspective has led to a very fruitful entry point to understanding citizenship. This starts from the mobilisation (self-mobilisation often) of marginalised groups rather from the legal or constitutional viewpoint or from the question of representation. If we focus only on the question of formal rights and existing legislation, we can miss very important developments in the society.

The line of thinking about ‘acts of citizenship’ focuses on how ‘subjects constitute themselves as citizens, irrespective of their status’ and therefore on mobilisations, enactment and struggle are the entry points (Isin & Nielsen, 2008). At the centre of this shift is the move from the question ‘Who is a citizen?’ to the question ‘What (action) makes the citizen’ (Isin 2009.) This important change of perspective turns us from seeing citizenship as simply a status to seeing it as a process. This may be linked to the demand for the expansion of the concept of citizenship to include more groups, for changes in ‘status citizenship’ or for a change in the scope of citizenship (for example among LGBT citizens). The protagonists are subjects who, by claiming rights constitute themselves as citizens. They claim the right to have rights, regardless of their citizenship status. (Andrjasevic 2013; Arendt 1958.) The focus in this approach is on what people actually do – what actions they take and what claims do they make. In this process citizenship is enacted. It means that citizenship actions can be taken by those who are not citizens of the country or (for instance) the European Union.

In Europe there are myriad acts of citizenship by different groups on a whole range of issues. Some are related mainly to national contexts and many to the European Union. The actions include, for example by migrant women who do industrial work at home, by gay rights campaigners in several countries, Sami parliamentarians, long term unemployed people in Finland and other countries, participants in poverty truth commissions in the UK and so on. The question for practice is, How can we support more citizenship actions and for research, if we have a committed standpoint to one or other of these actions, what new knowledge will be developed?

Citizen's Europe?

To pick up a phrase from EU discussions, the rights of citizenship should be 'widened and deepened' in each national context and internationally. This implies that representative democracy should be renewed and deepened with stronger participatory approaches and existing social and economic rights strengthened. The extension of rights in the cultural area is an area for widening the scope of citizenship. The issue of third country nationals is one of the most important in Europe because the present situation that denies access to services and rights protection is in contradiction not only to international rights and conventions but also to ethical standards. The many anomalies and injustices in this area need urgent attention so that citizens, denizens and residents can be afforded decent living conditions and have their well being secured.

The European Union has promoted the catch phrase Citizen's Europe but this can remain a public relations exercise without the performance of citizen's actions. Most discussion about the EU democratic deficit assumes we know what democracy is on the national level and we have to somehow translate this to the European level. This leads to the debate about whether there is or could be a European 'demos' that could act politically. At the moment, decision-making is by the Council, which is made up of elected heads of government (indirect democracy) and a directly elected parliament that has less power than normal national parliaments. The question arises from this article as to whether citizen democracy on the national level is not in need of development, especially because we are in a time of retrenchment of citizenship rights on that level too!

If we take the direction of deliberative democracy and citizenship actions we come to a different approach. Citizenship actions reveal that the official structures including the political representative structures miss important interests and subjects and they can also demonstrate how rights and freedoms are unevenly distributed. Citizenship actions could 'crystallise into alternative modes of representation' (Saward, 2013) and can be relevant to issues on different scales from the local to the European and beyond.

To make citizenship effective in everyday life, the claims represented by citizenship actions need to be translated into the substance of social, economic and environmental policy and the democratic structure should

be strengthened to enable this. It will be a vital test case for exploring and expanding our understanding of citizenship, let alone actively defending already achieved rights. Participation in local and internationally linked social movements and non-governmental organisation ('civil society') provides important learning for future developments of citizenship. After all, that is the process by which citizenship has previously expanded in representation and scope.

Conclusion

When we evaluate the present situation, we can see that there is an enormous need and opportunity for social and community work and for Diaconia to work on questions of citizenship in all the three aspects discussed in this paper. The main point is that the majority of present day political leaders lack a positive vision for the society and economy that recognises the diversity of people's identity, expertise and capability. There is a need to develop a new political culture, which is based on reciprocity and dialogue – on lived experience of 'belonging' at the local level. This is one way to address the polemics of populist political leaders who aim to gain power by expressing deeply felt fears and insecurity. So also social and diaconal workers have the responsibility to ensure and expand gained social, economic and cultural rights that are being attacked and eroded. Looking to the future we can create spaces and processes whereby groups who are marginalised or whose interests are unrepresented can be publicly present in their own 'acts of citizenship' and in this way support the common good of all.

BIBLIOGRAPHY

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Andrjasevic, R. (2013). Acts of Citizenship as a Methodology. In E.F. Isin & M. Saward. *Enacting European Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press
- Conill, J. et.al, (2012). Beyond the Crisis: The Emergence of Alternative Economic Practices. In M. Castells, et.al. (Eds). *Aftermath: the Cultures of the Economic Crisis*. Oxford: Oxford University Press.
- Council of Europe (1997). European Convention on Nationality. Available at <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/166.htm> .
- Dicken, P. (2015). *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*. London: Sage
- European Union (2009), 'The Schengen Area and Cooperation'. Available at http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/133020_en.htm .
- Fraser, N. (1995) From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a Postsocialist Age. *London New Left Review* 212, 68-93
- Habermas, J. (1997). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge. Polity Press.
- Habermas, J. (2013). *The Lure of Technocracy*. Cambridge: Polity.
- Isin, F. E., (2009). Citizenship in Flux: The Figure of the Activist Citizen. *Subjectivity*, 29(1), p 367 – 388.
- Isin, F. E. and Nielsen, G.M. (2008). *Acts of Citizenship*. London: Zed Books.
- Isin, F. E. & Saward, M. (eds.) (2013). *Enacting European Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kivisto, P. and Faist, T. (2007). *Citizenship Discourse, Theory and Transnational Prospects*. Oxford: Blackwell
- Lash, S. and Urry, J. (1987). *The End of Organised Capitalism*. Cambridge: Polity Press
- Lehndorf, S. (ed.) (2012). *A Triumph of Failed Ideas – European Models of Capitalism in Crisis*. Brussels, European Trade Union Institute
- Marshall, T.H. and Bottomore, T. (1987). *Citizenship and Social Class*. London: Pluto
- Modood, T. (2007), 'Multiculturalism – A Civic Idea', Cambridge, Polity Press
- Mouffe, C., ed. (1999), *The Challenge of Carl Schmitt*. London: Verso
- Ostrey, J. D. et al (2016), 'Neoliberalism Oversold', Washington, IMF, OECD, 'Centre for Opportunity and Equality'. Available at <http://www.oecd.org/inclusive-growth/about/centre-for-opportunity-and-equality/> .
- Offe, C. (2015). 'Europe Entrapped'. Cambridge: Polity.
- Schmitt, C., Schwab, G. (1976), *The Concept of the Political*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Schultz, K. D. (2011). Citizenship Between Marshall and Belonging. *Diaconia – Journal for the Study of Christian Social Practice*. Vol. 2 Issue 1 pp14 - 28

- Schmitt, C., Schwab, G. (1985). *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Massachusetts: MIT Press
- Saward, M. (2013). *Enacting Citizenship Democracy in Europe*. In J.A. Schumpeter (1987). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Unwin.
- Skidelsky, R. and Skidelsky, E. (2013), *How Much is Enough?* London: Allen Lane
- Thatcher Foundation (2014) Interview for *Woman's Own*. Available 31.10.2014 at <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> .
- UNDP (2011). *Beyond Transition – Towards Inclusive Societies*. Bratislava: UNDP.
- Varoufakis, Y. (2106) *And the Weak Suffer What They Must?* London: The Bodley Head
- Wall-Strasser, S., et.al. (2012). *Europa am Scheideweg*. Wien: OGB Verlag.

Heather Roy

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR DIACONIA IN EUROPE

Abstract

In this article, an exploration is made of some of the challenges facing Europe today, especially the impact of the recent financial and economic crisis and the ongoing increase in migrants, refugees and asylum seekers arriving in the European Union and what this means for Diaconia in Europe based on the experience of the network Eurodiaconia. By expanding the needs for services and for advocacy we can consider if we can react effectively to crises and if we can ensure our diaconal identity while doing so. Questions concerning praxis arise as a result of new challenges and crises as do questions of identity that will require answers over the coming years.

Introduction

“Christians shouldn’t just be pulling people out of the river. We should be going upstream to find out who is pushing them in.”

Archbishop Desmond Tutu.

When it seems as if there are so many people falling into these metaphorical rivers that the great Archbishop Tutu spoke about it is natural for people to react by becoming lifeguards, throwing whatever we can at the situation, lifebelts, rafts, anything that will keep people afloat until such time as the river slows down and people can get themselves out of the water. After all,

isn't that what we want: people helping themselves to a better situation – lifting themselves out of the water, help to self-help?

But the heart of this quote from Tutu is not about the river but about what is going on elsewhere – what is happening upstream, on the river bank. What is happening there that is causing so many people to fall into the river? This is the challenge Tutu is giving us; to go beyond our traditional understandings of help and assistance and look at where there are structural and even moral failures that find people falling into the river. We need to look beyond the river and look at the river bank. But Archbishop Tutu also makes it clear that we do this as Christians, not just as humans, but as humans with a specific belief that means we must be there as our identity places us there.

Pulling people out of the river, finding out what has pushed them in and how this is shaped by our Christian identity could summarize the challenges and opportunities for Diaconia in Europe today and it is these themes that this article is dealing with.

Eurodiaconia

Eurodiaconia is a Europe wide organisation of churches and diaconal organisations. One can rightfully say that the member organisations give a good and overall picture of the challenges and opportunities for Diaconia in Europe. Eurodiaconia has 47 member organisations in 32 countries across the European continent. Founded in 1996 following a merger between two existing European diaconal organisations Eurodiaconia has grown into a lively, dynamic network. Our members come from the Anglican, Protestant and Orthodox Christian traditions however we are seeing the emergence of more ecumenical organisations which can include new expressions of churches and Christian community. The members of Eurodiaconia encompass churches such as the Church of Iceland and the Church of Finland who have deacons working in parishes and who are also active in debates concerning different aspects of social policy in their countries. Other members are diaconal organisations established by churches to provide social services on behalf of the church. These range from highly professional social service provision, often as part of a service contract with the state, to services run by volunteers in local communities. Our members in Finland therefore include Helsinki Deaconess Institute, Oulu Deaconess Institution

and the Church Resources Agency. (<http://www.eurodiaconia.org/who-we-are/member-organisations>)

The members are organisations with a clear Christian basis and often have a relationship to the church but are not necessarily an agency of the church. They are diverse in structures but united in aims. Examples of our membership include Bracke Diaconia in Sweden as the largest not for profit social services provider in Sweden, Diakonie Deutschland, one of our German members is the second largest provider of social and health care services in Germany (Caritas Deutschland is the largest), Kerk in Actie in the Netherlands mobilizes thousands of volunteers each year to develop social work in parishes and our French member brings together over 350 protestant church organisations from across France. The Diaconia of the Spanish Reformed Church (IEE) goes beyond its membership to engage with local communities in providing food banks, support for vulnerable young people and advocating for access to health care for undocumented migrants. Eurodiaconia extends into Eastern Europe with members in Hungary, Czech Republic, Latvia, Lithuania, Serbia, Poland, Slovakia and Armenia. In Serbia the member of Eurodiaconia is leading innovation in providing services for Roma people and in Armenia the development of social entrepreneurship, vocational training and support for Syrian refugees is among the many projects they manage. Historically, the Protestant tradition has been at its strongest in the countries of northern Europe but for many minority churches in Europe, such as in Spain, Italy, Austria and others their diaconal work is hugely important for their presence in society and as an outward presentation of the liberation and witness of the protestant tradition.

Eurodiaconia also has many partners. Working with colleagues in the World Council of Churches, the Conference of European Churches, the Churches Commission for Migrants in Europe, Caritas Europa and others allows Eurodiaconia to bring different perspectives to its work, both globally and regionally and working across the Christian traditions reminds that one can have unity in diversity.

Over the past few years Eurodiaconia have also expanded our partnerships to have closer ties with academic institutions and practitioners which includes Diaconia University of Applied Sciences (Diak). Working together to develop the International Research Network for Diaconia and Christian Social Practice (ReDi) (www.diaconiaresearch.org) and the academic Journal

'Diaconia – Journal for the Study of Christian Social Practice'.² In order to ensure the sustainability of the Journal academically, financially and organisationally a partnership has been established between the Faculty of Theology, University of Oslo, Det Norske Diakonhjem, Diaconia University of Applied Sciences and Eurodiaconia.

All partners share the need to bring research in Diaconia and the practical work of Diaconia closer together. Doing so will not only expand the collective knowledge and reflection but also help all members to address more effectively existing and future challenges. Furthermore, there is an increasing need to demonstrate the impact diaconal work achieves and having a stronger research basis will support that need.

Challenges in Europe

Working with members and partners the vision of Eurodiaconia is that it will develop dialogue and partnership between members and influence and engage with the wider society. The aim is to enable inclusion, care and empowerment of the most vulnerable and excluded and ensure dignity for all. The mission of Eurodiaconia is to represent a dynamic, Europe wide community of organisations founded in the Christian faith and working in the tradition of Diaconia, who are committed to a Europe of solidarity, equality and justice.

Our members work against the backdrop facing Europe as a whole and it is important that we understand the context in which we work and the challenges and opportunities they pose for the work of Diaconia. There are many challenges to face but at the current time there are two which are at the front of many of our minds and our actions. Firstly, there is the ongoing social impact of the financial and economic crisis of 2008 and in particular its effects on the most vulnerable in our societies and secondly there is the ongoing increase in the numbers of refugees, migrants and asylum seekers in Europe and the resulting need for inclusion, integration and the recognition of human rights.

2 Published by Vandenhoeck and Ruprecht GmbH & Co. KG, Göttingen www.v-r.de

Economic crises and its effects for the most vulnerable people

The global financial and economic crisis has left an impact on all our countries, regions, local communities and quite likely our family and personal lives. Political leaders are constantly searching for ways to improve the situation and increase economic prosperity and growth to the minimum of a pre-crisis level. This has been particularly true of the Eurozone, the group of countries for whom the Euro is the common currency, but the same can be applied to the European Union as a whole. Consequently, one could be forgiven for thinking that only financial resources matter for society. The political focus has been on ensuring financial and economic stability and redressing fiscal imbalances, but this misses the need to address the social imbalances that have also emerged as a result of the crisis.

Focusing only on the financial and economic imbalances at the expense of the social imbalances is regarded by many diaconal organisations as a foolish and dangerous approach. Just as the financial and economic challenges in one country have had a knock on effect in many other countries, so will social imbalances. Social policies cannot be considered ‘second rate’ after economic policies and in Europe, as in other parts of the world, the impact of the financial and economic crisis has resulted in increasing inequalities. This is what Archbishop Tutu is referring to. In Eurodiaconia we believe in pulling people out of the water – providing services – and travelling upstream to see what has been pushing them in - structural and political deficiencies.

Just as the financial and economic challenges Europe faces are being addressed at a European level so must the same be done for social challenges. Crises hit many members of the society hardest, among them the vulnerable, the poor, the elderly, young people, migrants and women. Often the most vulnerable are the least well-equipped to cope with the consequences of rising prices, eroding savings and asset values, loss of jobs, and reduction in core public services, such as social welfare, health care, and education. (Ötker-Robe & Podpiera 2013.)

The economic crisis has affected developed and developing countries. Understandably the impact on less developed countries are always more severe. The most severe impact is on vulnerable populations, particularly women and children in poor or borderline households. As Elson puts it, the crises evolved out of gendered economic processes *“in which women were*

virtually absent from key sites of decision making in the financial sector; and in which neither private nor public finance was equitably distributed, and failed adequately to address the requirements of women as producers and as carers” (2010, 202). Increased economic insecurity and vulnerability of women is often leading to impoverishment, human rights abuse, and violence. It is necessary to raise the critical role of gender relations and gender inequality in determining the distribution of the economic burden and social costs of economic downturns. (Singh and Zammit 2000; Elson 2010.)

As a result, welfare systems in most EU countries are facing many challenges with a stronger focus put on individual responsibility without increased resources and on the conditionality of social benefits which can lead to a greater individualisation of social risks. This has contributed to the emergence of a deep crisis of confidence in political process and solidarity, generating an erosion of trust and escalating polarization in society across Europe. This is reflected in a crisis of responsibility and solidarity, as people feel more and more distant from each other and move away from a willingness to “contribute” to society. An invaluable sense of community is gradually being eroded. (www.eurodiaconia.org). One of the most disturbing aspects of the crisis has been the re-emergence of discourse that sees those who need social support as a burden on our societies, that they cost us too much or they are not productive enough. Such discourse challenges our diaconal understanding of the person as being of infinite worth by their very humanity – not how much they earn or produce or indeed how independent of the state they are. As a result of such negative attitudes, some of our members can be challenged as to why they are working with certain groups or people experiencing particular challenges and social risks. Yet for Diaconia the emphasis is not on those that ‘deserve’ our assistance but rather identifying those who are often not served by statutory services, those who fall through the gaps in our social protection systems.

Identifying gaps is particularly needed when we go beyond our traditional understandings of poverty as being a lack of material resources. Loneliness and isolation are increasingly recognised as phenomena that can be also identified as poverty. A lack of human contact and care can be as detrimental to ones’ well-being as a lack of material resources. Furthermore, issues such as negative mental health, depression and other health issues can also be triggers for poverty and also be as a result of material poverty, thus making the

persons' situation increasingly complex. Yet as we continue to have a Europe that seems to at least politically value economic growth over societal well-being we can only imagine that we will see more complexity in vulnerabilities in the coming years.

Increased number of migrants, refugees and asylum seekers.

Migration and refugee policies are on the political agenda of the EU as well as of its member states, and the states which are signatory to the Dublin II Regulation and Schengen Agreement. Facts and figures are prone to manipulation and change in this situation however a reliable source of information is UNHCR.

According to UNHCR the number of forcibly displaced persons worldwide is 59.5 million. During the year 2015, conflict and persecution forced an average of 42,500 persons per day to leave their homes and seek protection elsewhere, either within the borders of their countries or in other countries. Countries with lower development indicators host over 86% of the world's refugees, compared to 70% ten years ago. (World at War. Global Trends in Forced Displacement. UNHCR 2014)

At the time of writing, Turkey has been hosting the largest number of refugees, with 1.59 million people reckoned to have arrived there. By the end of 2014, Syria had become the world's top 'source' country of refugees, overtaking Afghanistan, which had held this position for more than three decades. Today, on average, almost one out of every four refugees is Syrian and refugees from Iraq is increasing. Although many have sought refuge in Europe and neighboring countries such as Turkey it should be remembered that nearly 95 % of Syrian refugees are located in surrounding countries, particularly Jordan and Lebanon. In 2015 it is estimated that 51% of refugees were under 18 years old, many of whom were also unaccompanied minors. This is the highest figure for child refugees in more than a decade.

One of the most recent and highly visible consequences of the world's conflicts and the terrible suffering they cause has been the dramatic growth in the numbers of refugees seeking safety through dangerous sea journeys, including on the Mediterranean, in the Gulf of Aden and Red Sea, and in Southeast Asia. In Europe we are growing used to seeing pictures of over-full boats and people scrambling for safety from the sea. Many have lost their lives in search of protection and security and for those who do make it to our

shores they may find limited access to asylum procedures, initially limited or low quality accommodation and hospitality and restrictions placed on their mobility. Yet behind the numbers and the boats and the frustrations are individuals who are suffering and hoping for a better life. There are children, women, men, mothers and fathers. They each have their own story to tell and they each have their own wounds and fears, but they also have dreams of a better future, a future that they believe Europe can provide.

Europe is an increasingly multi-cultural, multi-ethnic and multi faith continent. Migration to Europe, which goes beyond refugees, is at a very high level and this means that the demographics of the European continent are and will change. Furthermore, alongside the development of the multi-faith continent we also have a more secular continent, especially for the Christian faith with less people attending churches on a regular basis and changes in the number of people declaring a personal Christian faith. Multi-faith dialogue is likely to be essential to explore the common values underpinning the notion of protection in all of the world's major religions.

On a very practical level this means that we will need to increase our religious literacy in the development and delivery of social services. At the moment our members provide many services to support the integration and inclusion of migrants, refugees and asylum seekers. However, as the 'new arrivals' settle in Europe they, like other sectors of the population, will also use services such as elderly care, home care, community groups, kindergartens etc. Will these services be able to accommodate varying cultural and religious expectations? Will our staff and volunteers require different or extended training to meet the care needs of older people of different origins? At a recent meeting of Eurodiaconia members working the area of migration this need for greater religious and cultural understanding was a high priority for non-migrant orientated services and a challenge we have to face in the coming years.

The diaconal response to the challenges

So how do we respond to these and other challenges? How does Eurodiaconia, as a European network both proactively engage in the political discourse at European level and support our members in both their advocacy and practical work?

To try and do this the work of Eurodiaconia is organised into three distinct but overlapping areas 1) Developing and enabling membership engagement and partnerships, both internally and externally, that develop praxis and extend resources, 2) Creating a network of competence to impact relevant social policies at national and European level and 3) supporting the development of approaches and thinking on Diaconia in Europe today.

What does it mean to develop and enable membership engagement and partnerships, both internally and externally and develop praxis and extend resources?

In Diaconia the diaconal organisations are providing services across Europe but they are not all providing the same services in the same way. Innovation can be key to finding new answers to ongoing problems and models such as Housing First has demonstrated one innovative way of addressing long time issues such as homelessness.

It is not only about innovation; it is also about sharing. There is not one social model in Europe and there is not always the same level of development of social services and social protection across the European Union and beyond. This can be because of economic, social, cultural and development reasons. That is why exchanging good practice and experience across the network is essential alongside innovation. This has included, but is not limited to, looking at what are the best practices to support refugees and asylum seekers, people with high levels of personal debt, how to develop new ways to support young people at risk of social exclusion, how to develop and increase the quality of care for older people or in supporting Roma people, a traditionally discriminated against group in Europe, with access to education, housing health care and employment and looking at how diaconal work is carried out in urban areas with a high risk of social exclusion and crisis. In the case of migration, we have established a migration network which brings together members actively engaged in working for the social inclusion and integration of migrants. This network meets to share examples of projects and initiatives, discuss challenges and look at what could be developed on a European level. We have also been providing information and support on EU funding for migration.

But providing services, for all people, not only migrants, is only part of the picture. The provision of services in Europe is regulated by various laws

at European and national level. These include how services are financed and the legal framework in which they can be offered. Many of Eurodiaconia's members are not for profit organisations who have Christian values that inspire them to service of the vulnerable in our societies. Europe has a long tradition of having not for profit organisations engaged in the provision of social and health care services both inside and outside of the formal social protection systems.

Diaconal organisations are increasingly challenged by legal, financial and operational frameworks that are designed for 'for profit' companies and entities and where the specific nature of not for profit organisations as being values focused rather than profit focused is forgotten or minimized. Many in Eurodiaconia feel they are forced into a conflict between their values basis and the need to operate in a competitive environment that does not recognise their specific nature or purpose. This reflects the challenge of economic progress being valued more than societal well-being. As a result, Diaconia has to engage in the policy discussions that affect such services as well as social well-being generally.

Creating a network of competence to impact relevant social policies at national and European level

Being engaged in such policy discussions may not always come naturally to the members of Eurodiaconia. There are a number of challenges in taking on that role. For some, the challenge is sheer capacity. Diaconal work is often funded to provide a service, not to campaign and advocate – even if it is for the services they provide. Secondly, some diaconal organisations keep their advocacy focused around the issues in the eco-system for social service provision – quality, accessibility and affordability and have little time to fight for other issues. A third challenge may come from an unlikely quarter. In some situations, the Diaconia is seen as the care provider and the Church is the advocate – and the two should not overlap. There can be issues if different approaches to advocacy are taken or where there is a lack of co-ordination. A fourth challenge can be the danger of national advocacy being disjointed from the activities and actions being undertaken locally. Having the advocacy rooted in actions gives a legitimacy in advocacy that is hard to argue with and impossible to replace with political statements and words. This is not just about story telling or plucking at heart strings

but about being able to provide data and evidence of impact of our work or potential policy change. In Diaconia we need to go beyond saying ‘this is wrong’ but also propose alternatives and solutions to the social challenges we can see and experience. This is also the task for universities in Diaconia, such as Diak in Finland.

So the work of Eurodiaconia also looks at these issues and how we can ensure that the financial, legislative and operational eco-system for social services provided by our members actually enables them to do this precious work rather than prevent them. Some of the legislation is established at national level but there is increasing work at European level on this issue and so we engage with the European Parliament and the European Commission to ensure that not for profit social service providers are part of the considerations for any new legislation.

But such advocacy goes beyond the conditions for social services and encompasses social justice generally. People in Diaconia are not simply delivering services; they are also being advocates for those they serve, or indeed, empowering people to speak up for themselves, so as to bring about the changes needed to ensure that every person lives in dignity regardless of his or her status.

In 2009 Eurodiaconia started to survey members on what they felt was the long term impact of the global financial and economic crisis. Many of our members told us they needed to start more services to support people with high levels of personal debt which could lead to them losing their homes or descending into extreme poverty. As a result, Eurodiaconia have been looking at how the European Union can work to reduce personal over indebtedness and worked with them on a study looking at the different processes for debt support in the 28 Member States of the EU.

This is an essential part of our advocacy work for good social policies. The key to our work in Eurodiaconia is the experience of its members. As an organisation Eurodiaconia is an effective advocator because the members see the impact of policies and decisions at a micro and macro level because they work every day with the people affected. That is why everybody working in Diaconia must not simply provide services but must speak out against the systems and structures that have caused more people seek asylum or be in debt in the first place.

The experience of our members has been essential when it has come to responding to the social impact of the financial and economic crisis. At the 2012 Eurodiaconia Annual General Meeting our members came together to call for *'policies and actions that enable inclusion, care and empowerment of the vulnerable and excluded in society while ensuring dignity for all'*³. This call forms the heart of Eurodiaconia's AGM Declaration *'Protecting Europe's Most Precious Resources at a Time of Crisis'*. Based on contributions from Members of Eurodiaconia on the reality of working in the current climate, as well as pulling together our policy work in several areas, the declaration seeks to identify the underlying causes of the current situation in Europe, its impact and possible solutions. It was a very clear example of a response to the challenges facing our society in Europe and how Diaconia can help shape our responses; taking the opportunity to show alternatives that are people-centred and nurture well-being. However, we are also challenged to show the distinctive diaconal approach in our service provision and our advocacy.

Supporting the development of approaches and thinking on Diaconia in Europe today

Our Christian identity and the traits of Diaconia are not just historical or some sort of trademark – they must be living, breathing and shaping the work of churches and diaconal organisations. Diaconia must be an integral part of the liturgy and worship of the church and the work of the church in our societies; it cannot be separated from nor be overshadowed by the koinonia, kerygma and martyria of the church. Yet this often happens. In 2007 we published a document called 'To be and to do'⁴ which looked at the place of Diaconia in the life of the church and the relationship between Diaconia and the church. The relationship between church and Diaconia is a constant area of reflection for us as we develop thinking around Diaconia.

Another challenge which requires both theological and practical thinking is the increasing competitiveness and market driven approach to social services provision in Europe. Although already mentioned as a practical and advocacy issue it is also one of identity. Our members are asking themselves if they can retain their diaconal identity while still being 'in the market place' of

3 Protecting Europe's Most Precious Resources At A Time Of Crisis – Declaration of the 2012 Eurodiaconia Annual General Meeting Eurodiaconia 2012 www.eurodiaconia.org

4 <http://www.eurodiaconia.org/files/Publications/TOBEANDTODO%20final%20draft.pdf>

social services and being forced by market pressures to be more like business than charitable organisations. What often comes up in this debate is the fundamental purpose of Diaconia. Is Diaconia there to fill gaps in public social service provision, seeking out those who do not ‘fit’ the available services or is Diaconia there to provide services as part of the public social service provision, essentially being a sub-contractor for local authorities?

As has been said previously there are no easy answers but one way to try and extend our thinking in this area and work towards answers has been to expand our thinking on Diaconia in Europe. This means moving from simply a focus on praxis to encouraging a wider theological review process as well as trying to bring practitioners, academics and others together to encourage a wider reflection on diaconal identity, perspectives for the future of diaconal work in Europe. To facilitate this, we have engaged more in research activities, looking to bring together practitioners and researchers more effectively. We hope that having such a multi-disciplinary approach will enable us to meet current and future challenges with success and effectiveness. Furthermore, we need to better predict not just social trends in the future but also the diaconal response to such trends so that we can serve in advance of challenges and not as a result.

In all of this we are inspired by the German theologian Dietrich Bonhoeffer who wrote in his Letters and Papers from Prison:

“We are not to simply bandage the wounds of victims beneath the wheels of injustice, we are to drive a spoke into the wheel itself.” (Bonhoeffer 2001.)

How crises both challenge our values and give opportunities for reflection

As both the social impact of the financial and economic crisis and the increase in number of migrants, asylum seekers and refugees continues and develops it is clear that our understanding of our common values and rights is being challenged. There are increasing tensions between the need to assist and the perception that we cannot afford to support everyone. We start to see human rights described as being conditional rather than universal and only applicable in certain situations. As a result, we as a society need to reflect on our understanding of the fundamental notion of values in our current

context. Are the current choices we are making collectively and personally affecting our understanding of solidarity, stability, peace, integration, social cohesion and well-being? Are we sharing in the idea that rights are fine in good times, but when we face societal crises we have to accept a reduction in rights?

Such questions are not only for us as individuals but also for us as diaconal organizations and actors. Are the norms that usually shape the provision of services being suspended and what does that mean for our ability to act? Do we need to engage more in social justice advocacy to counter the negative rhetoric?

However, would such increased engagement have an impact on our identity? Put another way, how are we both prophets and practitioners and retain our diaconal identity? How do we effectively develop our practical experience into political discourse and become advocates yet keep our focus on the Christian calling of service we have? If we can make strong theological, moral and ethical arguments about the validity of certain economic, financial or even social approaches that are bound up in the inherent dignity of each and every person and their rights then we will be making a start.

As associated question that many of our members currently discuss is what makes an organisation diaconal? Is it the values that permeate the culture of the organisation or is it the Christian faith of the people who work (whether paid or voluntary) for the organisation? The easy answer could be that it is both but the reality in Europe is that there is no easy answer. Is it possible to have a diaconal identity through the values and practices of the organisation regardless of the faith or otherwise of those who are engaged in the organisation? In 2010 Eurodiaconia worked with members to try and identify some of those core characteristics and published the document '*Faith in Social Care*' as a resource to help members in this work yet it is potentially a never completed piece of work; as context changes our members will be affected and will have to respond while still protecting and in some cases re-defining their diaconal identity. As we see a more politically and socially fragmented Europe, a more diverse and secular Europe, understanding and preserving our diaconal identity will be more important than ever – and if we are sure of our own identity we will be better equipped to serve others.

Therefore, crises such as we are seeing in Europe at the moment are both challenges – as already outlined – but also opportunities for us to reflect on

our identity and our role in our societies. To consider if we are truly engaged where our faith calls us to be, where the greatest needs are and if we need to strengthen our work as either prophets, practitioners or both? In general, our response to challenges in Europe today is that we need to continue to pull people out of the water and travel upstream and see what is happening on the river bank. If we do not like what we see, and if the people we have helped out of the water show us what being pushed in felt like, and if we believe that no more people should be pushed into the river then we have to be more than lifeguards. We need to be working on the river bank every day just as we continue to pull people out of the water every day, we need to be providing political alternatives and be river bank based advocates for justice, solidarity, trust and equality.

REFERENCES

- Bonhoeffer, D. (2001). *Letters and Papers from Prison* (1943-1945), SCM Press.
- Elson, D. (2010). "Gender and the Global Economic Crisis in Developing Countries: A Framework for Analysis." *Gender & Development*, 18 (2), 201–12.
- Eurodiaconia. Available 1.9.2016 at www.eurodiaconia.org
- Faith in Social Care. Available at http://www.eurodiaconia.org/files/Publications/Diaconal_Identity_-_Faith_in_Social_Care_-_FINAL_May_2010.pdf
- Facts and figures, (2015). Available 1.9.2016 at <http://www.unhcr.org/about-us/key-facts-and-figures.html>
- On Faith-based organizations, local faith communities and faith leaders. Available at www.unhcr.org.
- Seguino, S. (2010). "The Global Economic Crisis: Its Gender and Ethnic Implications, and Policy Responses." *Gender & Development*, 18 (2), 179–99.
- Singh, A., & Zammit, A. (2000). "International Capital Flows: Identifying the Gender Dimension." *World Development*, 29 (7), 1249–68.
- World at War, Global Trends in Forced Displacement. UNHCR, (2014). Available at www.unhcr.org.
- Ötker-Robe, I. & Podpiera, A. M. (2013). The Social Impact of Financial Crises. Evidence from the Global Financial Crisis. Available at http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2013/11/14/000158349_20131114113429/Rendered/PDF/WPS6703.pdf
- World At War. Global Trends in Forced Displacement. UNHCR, 2014

Sakari Kainulainen, Reija Paananen, Anne Surakka ja Jubo Saari

NUORTEN HUONO-OSAISUUS – PYSYVÄÄ VAI EHKÄISTÄVISSÄ?

Tiivistelmä

Ihmiset ovat varsin erilaisessa asemassa hyvinvointinsa suhteen eri puolilla Suomea. Artikkelissa tarkastellaan hyvinvoinnin käänköpuolen, huono-osaisuuden, jakautumista eri osissa maata erityisesti nuorten osalta. Yleisesti huono-osaisuuden maantieteellistä jakautumista analysoidaan tämän päivän Suomessa ja seurataan nuorten huono-osaisuuden astetta 1990-luvun lamasta viime vuosiin asti. Tulosten mukaan hyvä- ja huono-osaisuus kasautuu edelleen siten, että Itä- ja Pohjois-Suomen tilanne on heikompi kuin muun Suomen ja erityisesti länsirannikon tilanne. Nuorten ammatillinen kouluttautuminen, työelämään kiinnittyminen ja näiden puutteesta seuraava toimeentulotuen käyttö ovat suhteellisen pysyvästi kumuloituvia asioita niin maakunta- kuin kuntatasollakin. Hyvinvoinnin näkökulmasta erityisesti nuorten hyvinvointia voidaan kuitenkin tukea palvelujärjestelmää ja osallisuutta vahvistamalla myös silloin, kun työelämään kiinnittyminen on vaikeaa. Kunnalla ja lähiyhteisöillä tulee olemaan keskeinen rooli nuorten hyvinvoinnin vahvistamisessa myös siinä tilanteessa, kun palvelut erkaantuvat hallinnollisesti maakuntatasolle.

Johdanto

Yhteiskunnallinen tilanne määrittelee monen muun asian lisäksi myös nuorten hyvinvointia: nuorten työelämään kiinnittyminen ja itsenäiseen elämään liittyvät ongelmat vaihtelevat maakuntien ja kuntien yleisen tilanteen mukaan. Jos esimerkiksi kunnan tilanne on aikuisten työttömyyden suhteen heikko, on se sitä nuortenkin osalta.

Nuorten tulevaisuudenmahdollisuuksien alueellinen erilaistuminen näkyy esimerkiksi siten, että Itä- ja Pohjois-Suomessa on useita kuntia, joissa 20–29-vuotiaiden nuorten aikuisten määrä on 25 vuodessa vähentynyt kolmasosaan. Koulutusmahdollisuudet ovat entistä etäämmällä, kotipaikkakunnalla mahdollisuudet työhön ovat vähäiset ja toimeentulo-ongelmat yleisiä. Usein opiskelujen jälkeen ei ole mahdollisuutta palata kotiseudulle. Moni nuori tekee päätöksen lähteä lopullisesti, mutta toiset heistä jäävät eräänlaiseen välitilaan – odottamaan ei mitään. Kasvavat kaupunkialueet, erityisesti pääkaupunkiseutu, eivät pysty vastaamaan muualta tulevien nuorten asunto- ja palvelutarpeisiin, vaikka yleisesti kaupunkeihin siirtyvä juuri ne, jotka siellä pärjäävät. Esimerkiksi vuonna 1987 syntyneiden ikäluokan suuriin kaupunkeihin muuttaneilla on vähemmän hyvinvointiongelmia kuin siellä ikänsä asuneilla (Sutela ym. 2016). Hyvinvoinnin kokemus vaikuttaa muuttosuunnitelmiin ja muuttoliike siis seuloo ihmisiä (Kainulainen 2002).

Tässä artikkelissa luodaan katsaus huono-osaisuuden kasautumiseen ja pysyvyyteen niin henkilöiden kohdalla kuin maantieteellisesti. Ajallista jatku-moa hahmotetaan tarkastelemalla nuorten tilannetta 1990-luvulta tähän päivään. Tämän jälkeen eritellään hyvinvoinnin eri ulottuvuuksia ja niihin liittyviä mahdollisuuksia. Lopuksi pohditaan osallisuuden merkitystä sekä konkreettisia keinoja huono-osaisuuden vähentämiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi.

Alueellinen huono-osaisuus

Tarkastelemme huono-osaisuuden jakautumista SOTKANet tilasto- ja indikaattoripankista löytyvien kuntakohtaisten osoittimien avulla (taulukko 1). Tiedot ovat pääpiirteittäin vuodelta 2014⁵. Valitut osoittimet perustuvat virallisiin tilastoihin ja kuvaavat huono-osaisuuden ilmiötä yhteiskun-

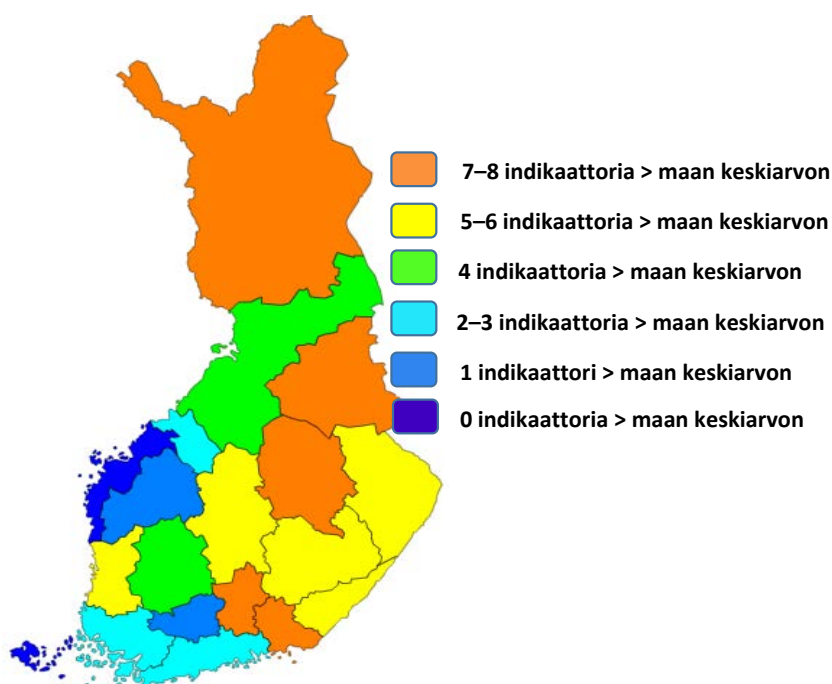
5 Osasta kuntia ei ollut saatavilla tuoreimman tilastovuoden tietoja, jolloin on käytetty viimeisintä saatavilla olevaa tietoa.

nallisesta näkökulmasta. Huono-osaisuutta kuvaamaan valitsimme kahdeksan osoitinta huono-osaisuuden eri ulottuvuuksilta (mielenterveysongelmat, taloudellinen köyhyys, työttömyys, turvattomuus sekä alkoholin kulutus). Taulukossa 1 kuvataan koko maan keskiarvo, jonka suhteen kasautumista tarkastellaan maakunnittain kuvioissa 1 ja 2. Maakuntatasoiset arvot löytyvät liitetaulukosta 1.

TAULUKKO 1. Huono-osaisuutta kuvaavat osoittimet ja koko maan keskiarvot

	OSOITIN	IKÄRYHMÄ	KOKO MAAN KESKIARVO
1	Työkyvyttömyyseläkkeet, (mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt) (16–24-vuotiaat, %)	16–24-vuotiaat	1
2	Työkyvyttömyyseläkkeet, (mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöt) (25–64-vuotiaat, %)	25–64-vuotiaat	3,7
3	Toimeentulotukea pitkäaikaisesti (18–24-vuotiaat, %)	18–24-vuotiaat	3,4
4	Toimeentulotukea pitkäaikaisesti (25–64-vuotiaat, %)	25–64-vuotiaat	2,4
5	Nuorisotyöttömät, % 18–24-vuotiaasta työvoimasta	18–24-vuotiaat	16,0
6	Työttömät, % työvoimasta		12,4
7	Poliisin tietoon tulleet, henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset / 1000 asukasta		7
8	Alkoholijuomien myynti asukasta kohti 100 % alkoholina, litraa		7,3

Kuviossa 1 on kuvattu huono-osaisuuden jakautuminen maakunnittain valittujen osoittimien perusteella. Maakunnan tilanne määrittyy sen perusteella, kuinka monta valituista osoittimista poikkeaa heikompaan suuntaan koko Suomen tilanteen keskiarvosta. Mikäli maakunnan tilanne on koko Suomen tilannetta heikompi vähintään seitsemällä kahdeksasta osoittimesta, maakunnan väri on oranssi. Jos taas maakunnan tilanne on koko Suomen tilannetta parempi lähes kaikkien osoittimien valossa, maakunta saa värikykseksen sinisen. Kuvio ei siis kerro suoraan maakuntien huono-osaisuuden tasoista tai etäisyydestä toisistaan, vaan ongelmien kumuloitumisesta. Maakuntien etäisyyttä toisistaan tarkastellaan jäljempänä tarkemmin nuorten huono-osaisuuden kohdalla.

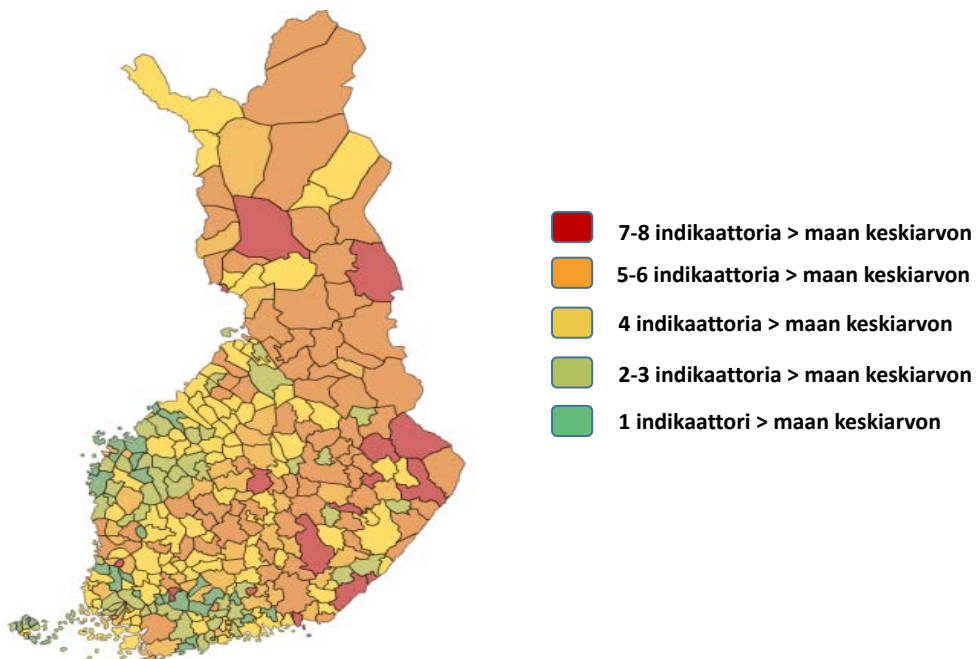
KUVIO 1. Tilanne maakunnissa valituilla huono-osaisuuden osoittimilla vuonna 2014

Maakunnista Lapissa, Kainuussa, Pohjois-Savossa, Kymenlaaksossa sekä Päijät-Hämeessä oltiin vuonna 2014 seitsemän tai kahdeksan osoittimen perusteella koko maan keskiarvoa heikommassa tilanteessa (kuvio 1). Sitä vastoin kaikkien valittujen osoittimien perusteella Pohjanmaalla oltiin koko maan keskiarvoa paremmassa tilanteessa vuonna 2014. Keskimääräistä paremmin näiden osoittimien valossa näytti menevän myös Etelä-Pohjanmaalla sekä Kanta-Hämeessä, joissa ainoastaan yksi huono-osaisuuden osoitin oli yli maan keskiarvon.

Kymenlaaksossa nuorten aikuisten mielenterveysongelmat olivat työkyvyttömyyden syynä vuonna 2014 muuta maata yleisempiä, Pohjois-Savossa taas aikuisikäisten mielenterveysperustainen työkyvyttömyys. Poliisin tietoon tulleita henkeen ja terveyteen kohdistuneita rikoksia oli taas eniten Kainuussa. Lapissa sen sijaan myytiin eniten alkoholijuomia. Lapissa, Kymenlaaksossa ja Uudellamaalla myös juodaan alkoholia tilasto- ja indikaattoripankki Sotkanet.fi:n (2.5.2016) mukaan liikaa muuta maata useammin. Päijät-Hämeessä oli eniten pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneita nuoria aikuisia, Uudellamaalla taas toimeentulotukeen pitkäaikaisesti turvautunei-

ta aikuisikäisiä. Kainuussa sekä nuorten että aikuisikäisten työttömyys oli yleisintä. (Liitetaulukko 1.)

Myös kuntakohtainen vaihtelu oli huomattavaa (kuvio 2). Sekä niin sanottujen hyvien alueiden että niiden alueiden sisällä, joissa huono-osaisuuden osoittimet näyttivät keskimääräistä heikommilta, oli suurta kuntakohtaista vaihtelua. Vierekkäistenkin kuntien tilanteissa saattoi olla huomattava ero. Vaihtelu viittaa kuntien rakenteellisiin, mukaan luettuna palvelurakenteisiin, eroihin. Kuntakohtaisessa tarkastelussakin yleinen linja on se, että Pohjois- ja Itä-Suomen tilanteet näyttävät heikoimmilta näiden tarkasteltujen osoittimien valossa, Länsi- ja Etelä-Suomessa taas huono-osaisuus näillä mittareilla mitattuna olisi vähäisempää. Tulos vastaa aiempia tutkimustuloksia alueellisista eroista (Heikkilä & Kainulainen 2000; Kainulainen, Rintala & Heikkilä 2001; Kainulainen & Rintala 2003; Karvonen & Kauppinen 2008; Karvonen, Kauppinen & Ilmarinen 2010; Karvonen 2015) ja näkyy myös uudemmissa analyyseissa (Grunfelder, Rispling & Norlén 2016).

KUVIO 2. Tilanne Suomen kunnissa valituilla huono-osaisuuden osoittimilla vuonna 2014

Pysyvä huono-osaisuus?

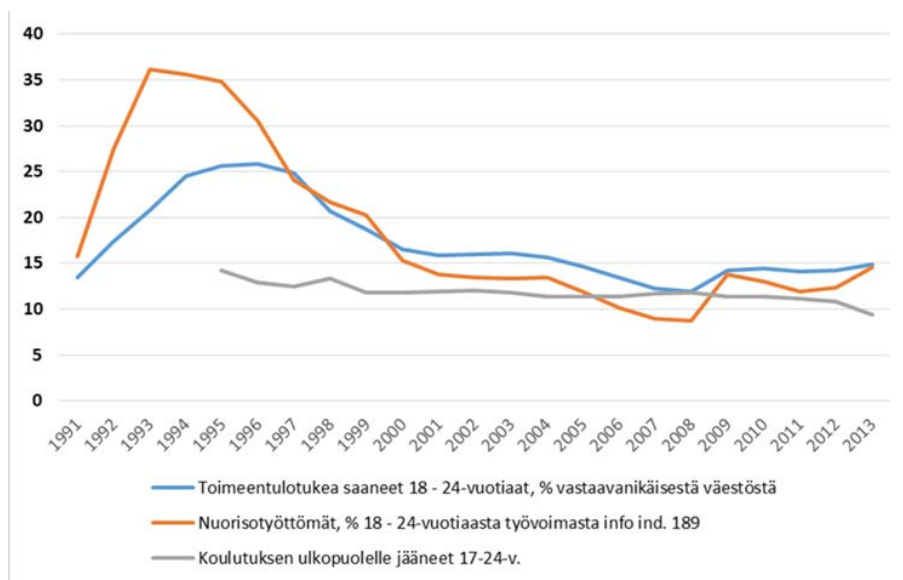
Tiedetään, että aikuisuuden huono-osaisuus kumpuaa usein aiemmista elämänvaiheista. Tiedetään myös, että usein hyvinvointiongelmat kasautuvat nuorilla aikuisilla: peruskoulun jälkeistä jatkotutkintoa vaille jäävillä nuorilla on huomattavasti useammin toimeentulon sekä mielenterveyden ongelmia, ja yhteiskuntaan ja työelämään kiinnittyminen on muita vaikeampaa (Paananen, Ristikari, Merikukka, Rämö & Gissler 2012; Larja ym. 2016). Koulutuksen ulkopuolelle jääminen heikentää työllistymismahdollisuuksia paitsi nuoruudessa, myös koko aikuiselämän ajan (Myrskylä 2012). Koska koulutuksen ulkopuolelle jääminen uhkaa hyvinvointia ja lisää riskiä huono-osaisuuteen, pyritään nykyisin siihen, että jokainen nuori suorittaa jonkin tutkinnon peruskoulun päättymisen jälkeen.

Aina kouluttautuminenkaan ei auta, jos työpaikkoja ei alueelta löydy. Korkea nuorisotyöttömyys lisää osaltaan toimeentulovaikeuksia ja heikentää nuorten mahdollisuuksia rakentaa omaa elämää. Jos nuori tipahtaa jo alkuaskelmilla työelämästä, on myöhemminkin vaikeampaa työllistyä. Työttömyys myös passivoi ja uhkaa pitkittyessään sekä psyykkistä että fyysistä terveyttä (Kerätär 2016). Vaikka toimeentulovaikeudet nuoruudessa ovat yleisiä opintojen ja pätkätöiden limittyessä nuoren elämässä, pitkittyneet toimeentulo-ongelmat kertovat elämänhallinnan mutta myös palvelurakenteen vaikeuksista (Määttä & Määttä 2015).

Tarkasteltaessa nuorten työttömyyttä, toimeentulotuen käyttöä ja kouluttamattomuutta 1990-luvun lamasta alkaen, nähdään erityisesti työttömyyden vähentyneen seuraavaan taantumaa tultaessa. Vuoden 2008 jälkeen hyvä kehitys on joko pysähtynyt tai kääntynyt alamäkeen (kuvio 3). Jos vertaillaan nuorten ongelmien määrää ja kehittymistä maakunnissa ja kunnissa, havaitaan, että ongelmien suhteellinen taso pysyy hyvin samantaisena: siellä, missä ongelmia oli 1990-luvun lamavuosina, niitä on myös 2010-luvulla (taulukko 2).

Kuviossa 3 on esitetty nuorten koulutuksellista ja taloudellista huono-osaisuutta kuvaavien osoittimien sekä nuorisotyöttömyyden kehitys Suomessa vuosina 1991–2013. Voidaan nähdä, että toimeentulotukea saaneiden 18–24-vuotiaiden osuus vastaavan ikäisestä väestöstä on ollut suurimmillaan 1990-luvun laman aikana sekä sen jälkeisinä vuosina 1994–1997. Myös nuorisotyöttömyys oli huipussaan vuosina 1993–1995. Koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten määrä oli suurimmillaan ennen vuotta

2000, jonka jälkeen se on pysynyt suurin piirtein samoissa lukemissa. Vuonna 2013 koulutuksen ulkopuolelle jäävien nuorten osuus laski ensimmäisen kerran alle 10 %:iin. Nuorisotyöttömyys on seurannut työttömyyskehityksen yleisiä trendejä 2000-luvulla, samoin toimeentulotukea saaneiden osuus, ja se oli noin 15 % vastaavan ikäisestä väestöstä vuonna 2013. (Kainulainen 2015.) Vaikka ongelmien taso on laskenut, on alueellisten hyvinvointierojen osoitettu lähteneen kasvuun 1990-luvun laman jälkeisellä nousukaudella (Kainulainen, Rintala & Heikkilä 2001), joten oletettavasti myös nuorten hyvinvointierot ovat kasvaneet.

KUVIO 3. Koulutuksen ulkopuolelle jääneet, työttömät ja toimeentulotukea saaneet nuoret vuosina 1991–2013

Vaikka monet mittarit näyttävät, että 1990-luvulta tähän päivään tilanne on kehittynyt hyvään suuntaan, edelleen nuorten tilanteessa näkyy paljon huolestuttavia piirteitä. Yleistilanne nuorten huono-osaisuutta kuvaavien mittareiden osalta on 2000-luvulla pysynyt suurin piirtein samana. Koulutuksen ulkopuolelle jää edelleen tietty joukko, noin yksi kymmenestä nuoresta. Toimeentulotukea saa noin joka kuudes nuori. Taloudelliset toimeentulovaikeudet näyttävät pitkittyessään jäävän pysyviksi (Pyykkönen, Surakka, Myrskylä & Saari 2016). Nuorisotyöttömyys vaihtelee yleisen suhdanteen mukaan: tällä hetkellä se on edelleen lisääntynyt, ja työttömyys on myös

pitkittänyt. Vuoden 2015 lopussa noin joka kuudes nuori aikuinen oli työttömänä työnhakijana (Työ- ja elinkeinoministeriö 2016).

Vaikuttaa siltä, että ongelmat ovat luonteeltaan pysyviä paitsi yksilön elämänskaarella myös alueellisesti. Taulukossa 2 on esitetty edellä kuvatun nuorten huono-osaisuuden pysyvyyttä ja jakaumaa maakunnittain ottaen huomioon koko maassa tapahtuvat muutokset nuorten tilanteessa. Vuosien 1991 ja 2013 välillä tapahtuneita muutoksia on tarkasteltu viiden vuoden jaksoissa, jotta vuositasoiset muutokset eivät sekoittaisi yleistä kehityskulkua. Kutakin ajankohtaa tarkastellaan maakunnittain niin, että punaisella värillä kuvataan suurimpia nuorten ongelmien määriä ja vihreällä pienimpiä.

Taulukon 2 värien perusteella nuorten ongelmien määrä näyttää pysyvän suhteellisesti samalla tasolla eri maakunnissa. Niissä maakunnissa, joissa nuorten ongelmat olivat yleisiä 1990-luvun laman aikaan, nuorten ongelmat ovat yleisiä myös 2010-luvulla ja päinvastoin vähäisten (suhteessa maan keskiarvoon) ongelmien maakunnissa ongelmia oli edelleen vähän vuonna 2013. Samat kehityskulut toteutuvat myös kuntatasolla: yhden maakunnan sisällä on kuntia, joissa ongelmat ovat pysyviä ja toisia, joissa ongelmia on vähän. Näin on jopa vierekkäisissä kunnissa. Viimeisen neljännesvuosisadan aikana vain muutama alue on muuttunut parempaan suuntaan niin, että nuorten kouluttautumisen-, työllistymisen- ja toimeentulotaso on parantunut. Hyviä kehityskulkuja on nähtävissä Pohjanmaan kolmessa maakunnassa. Käänteinen kehityskulku on sen sijaan havaittavissa Kymenlaaksossa, missä nuorten ongelmien taso on yhtä korkealla kuin vaikeimmilla alueilla Itä- ja Pohjois-Suomessa.

TAULUKKO 2. Nuorten huono-osaisuus (nuorisotyöttömyys, nuorten toimeentulotuen saanti sekä koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten määrä nuorista, keskiarvo) maakunnissa vuosina 1991–2013

Maakunta	1991-1995	1996-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2013
Ahvenanmaa	6,9	15,6	11,9	10,2	11,1
Etelä-Karjala	22,2	17,9	13,0	11,8	11,8
Etelä-Pohjanmaa	20,8	15,0	10,5	9,0	10,0
Kanta-Häme	21,2	18,1	12,6	11,7	12,0
Keski-Pohjanmaa	19,1	13,8	9,3	7,6	9,1
Keski-Suomi	23,9	19,2	15,2	13,0	13,1
Kymenlaakso	22,3	17,4	13,6	12,5	15,1
Päijät-Häme	21,8	18,9	14,8	13,2	13,5
Pirkanmaa	22,4	16,5	13,0	12,1	13,4
Pohjanmaa	16,5	11,5	7,7	7,2	7,4
Satakunta	19,9	16,1	13,6	11,7	12,1
Uusimaa	19,4	14,8	11,3	10,4	11,1
Varsinais-Suomi	17,5	13,5	10,9	9,7	10,7
Etelä-Savo	22,7	19,5	14,4	12,0	12,4
Pohjois-Karjala	27,6	23,3	17,1	15,0	15,5
Pohjois-Savo	23,7	20,6	16,8	13,9	13,8
Kainuu	25,0	20,7	17,1	14,0	14,3
Lappi	27,8	23,9	17,5	13,7	13,9
Pohjois-Pohjanmaa	23,0	17,7	13,9	12,0	12,2

Hyvinvoinnin monet ulottuvuudet – marginaalista on mahdollista murtautua

Edellä kerrottu herättää kysymyksen siitä, ovatko ongelmien juuret yksilöissä ja ongelmien ratkaisut yksilökeskeisiä? Vai onko ongelmien tausta sittenkin yhteisöissä ja niiden toimintatavoissa, jolloin tulisi puuttua erityisesti rakenteellisiin kysymyksiin? Otetaanko kaikki nuoret tasapuolisesti kehityksen kulkuun mukaan, vai onko joissain paikoissa kehittynyt tapoja, jotka syrjäyttävät osan nuorista? Samoin voi pohtia alueen tai kunnan elinvoimaisuuden yhteyttä sosiaalisiin ongelmiin: missä määrin sosiaaliset ongelmat poistuisivat, jos alueet olisivat yhtä lailla elinvoimaisia ja turvaisivat kaikkien osallisuuden? Yhdessä kunnassa elää erilaisia huono-osaisuuden notkelmissa muukalaisia (Saari 2015b) enemmän kuin toisessa – miksi on näin?

Mitä voidaan tehdä, jotta nuorilla olisi todellisia vaihtoehtoja päättää siitä lähteäkö vai jäädä? Jotta lähteminen ei olisi ainoa ratkaisu rakentaa itselle mielekäs elämä, jääminen kotiseudulle kasvukeskusten ulkopuolelle ei tule

olla näköalattomuutta tai omiin kykyihin uskomisen puutetta. Nyt kasvu-keskuksiin lähtee niitä nuoria, jotka voisivat tehdä asioille paljon ja samalla toimia myös alueiden elinvoimaisuuden puolesta. Moni taas ei osaa tai uskalla lähteä paremman tulevaisuuden perään, koska tuttuun ympäristöön jääminen tuntuu helpommalta, vaikka se tarkoittaisikin työttömyyttä, alikouluttautumista ja taloudellista puutetta.

Hyvinvointi on kokoava käsite, joka kertoo perinteisesti siitä, kuinka ihminen kykenee tyydyttämään erilaisia tarpeita keskeisillä elämänalueilla. Siitä voidaan erottaa esimerkiksi fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen ulottuvuus. Joskus erillisenä ulottuvuutena nähdään myös hengellisyys. Ihminen voi hyvin silloin, kun hänen elämänsä on tasapainossa näillä ulottuvuuksilla (Dodge, Daly, Huyton & Sanders 2012). Tässä merkityksessä voidaan käyttää myös elämänlaadun käsitettä. Hyvinvointia on jaettu myös hienojakoisemmin ulottuvuuksiin, jotka myötäilevät ihmisen keskeisiä elämänalueita, vaikkapa elintaso (tulot, työ, koulutus), terveydentila ja henkilökohtaisia ihmissuhteita (esim. OECD 2013). Hyvinvointia on tarkasteltu laajasti puolisen vuosisataa ulkoisia merkkejä seuraten, mutta erityisesti viimeisen vuosikymmenen ajan ihmisten omia kokemuksia kuunnellen. (Ks. hyvinvointikäsitteen suuntauksista Kainulainen 2011.)

Koetun hyvinvoinnin tutkiminen on nostanut esiin monia hyvinvointiimme vaikuttavia yhteiskunnallisia, rakenteellisia ja psykologisia tekijöitä. Tulokset korostavat vuorovaikutuksen merkitystä yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Yksilön hyvinvointi ei synny pelkästään psykologisena prosessina, vaan ympäristö vaikuttaa siihen erittäin voimakkaasti. Koetussa hyvinvoinnissa heijastuvat yhteiskunnalliset rakenteet ja arvomaailma. Tämä tarkoittaa tutkimuksellisesti sitä, että koettua hyvinvointia voidaan pitää yhtenä hyvänä indikaattorina siitä, kuinka hyvin yhteisö tai yhteiskunta toimii.

Aiempaan tutkimustietoon pohjaten koettua hyvinvointiamme sääteleviä tekijöitä voidaan eritellä esimerkiksi seuraavasti. Toimimme kolmenlaisilla näyttämöillä: luonnonympäristössä, rakennetuissa ympäristöissä ja sosiaalisissa ympäristöissä. Käytännön tasolla on tärkeää, että arjen palvelut ovat helposti saatavilla ja asiakkaita kohdellaan kunnioittavasti silloin, kun he tarvitsevat apua ja tukea. Demokratia ja tasa-arvo, turvallisuus ja luottamus kuvaavat yhteiskunnallisia toimintaperiaatteita, joiden varaan yksilö voi hyvinvointiaan rakentaa. Henkilökohtaisella tasolla koettuun hyvinvointiin

vaikuttavat fyysinen kunto, psyykkinen mielenvirkeys, mielekäs tekeminen (osana yhteisöä) ja usko tulevaisuuteen. (Kainulainen 2014.)

Yhteiskunnan rakenteet ja ihmisten henkilökohtaiset valinnat ja sattumukset sijoittavat ihmisiä eri asemiin yhteisössä. Näin hyvinvoinnin kokemuksetkin vaihtelevat ihmisten välillä; yhteiskunnallinen asema ja elämäntilanne tuottavat ihmisille erilaisia hyvinvoinnin kokemuksia. Koettua hyvinvointia ei voi kuitenkaan johtaa automaattisesti materialistisista tai rakenteellisista tekijöistä, vaan koettuun hyvinvointiin vaikuttavat hyvin voimakkaasti immateriaaliset tekijät ja erityisesti suhteet muihin ihmisiin (Kainulainen 2014, Rojas 2014).

Erilaisten huono-osaisten ryhmien avun tarpeisiin suhtaudutaan yhteiskunnassamme hyvin eri tavoin: yksinhuoltajat, varattomat vanhukset, vammaiset ja työttömät ovat niiden huono-osaisten valtavirtaa, joiden oikeudesta apuun kaikki ovat yhtä mieltä. Sen sijaan esimerkiksi alkoholistien, huumeidenkäyttäjien, oikeuspsykiatrian potilaiden ja entisten vankien kohdalla huono-osaisuutta pidetään herkemmin itseaiheutettuna ja täten avun antamiseen asennoidutaan huomattavasti kriittisemmin. Joka tapauksessa huono-osaisuus aiheuttaa häpeää ja leimautumista, mikä osaltaan lisää syrjäytymisen riskiä. Huono-osaiset voidaan nähdä saksalaisen sosiologi Georg Simmelin (1858–1918) käsitteen mukaisesti muukalaisina keskuudessamme. (Saari 2015a.)

Marginaalissa eläminen ei ole kuitenkaan luonnonlain omainen tila. Marginaalista on mahdollista murtautua osalliseksi omassa elämässään ja yhteisössään. Sosiaalinen ympäristö, kuten ihmissuhteet, valtasuhteet, toimeentulo, palvelut, kulkuyhteydet ja koettu arvostus muokkaavat ihmisen kokemusta osallisuudesta. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, millaisen osan potentiaalisesta toimintakyvystään ihminen pystyy ottamaan käyttöönsä. Samoin sosiaalinen ympäristö joko mahdollistaa ihmisen liittymisen muiden joukkoon tai sulkee ulkopuolelle. (Hyväri 2001.) Kyse ei ole ainoastaan yksilön tai yhteisön ominaisuuksista, vaan ennen kaikkea näiden yhteen soveltamisesta ja mahdollisuuksien luomisesta. Yhteisön näkökulmasta tämä voi tarkoittaa erilaisten palveluiden ja kohtaamispaikkojen luomista marginaalissa eläville, kun taas yksilön näkökulmasta mahdollistaminen voi tarkoittaa esimerkiksi hänen osallisuutensa esteiden huomioimista. Yhteisöön kiinnittymistä voivat esimerkiksi haitata erilaiset oppimisvaikeudet, joita on

todettu esimerkiksi rikostaustaisilla henkilöillä huomattavan paljon (Gullman, Sunimento & Poutala 2011).

Osallisuus vahvistaa hyvinvointia

Edellä kuvatut analyysit huono-osaisuuden pysyvyydestä korostavat rakenteellisten tekijöiden merkitystä taistelussa huono-osaisuutta vastaan. Ihmisen kiinnittyminen tavanomaiseen elämään on kahden kaappa: siihen tarvitaan ihmisen omaa halua samaan aikaan kuin yhteisön vastaanottoa. Tämä näkemys korostaa kahden osapuolen tarpeiden sovittamista sekä tuen oikea-aikaisuutta. Yksilön on saatava tukea niin, että hänen on mahdollista kiinnittyä, ja toisaalta yhteisön rakenteiden tulee olla sellaisia, että ne mahdollistavat erilaisia tapoja pysyä mukana ja olla syrjäyttämättä. Hyvä esimerkki tästä ovat nuorten työpajat, jotka tarjoavat hengähdystauon ja väylän niille nuorille, jotka eivät syystä tai toisesta pysy tavanomaisen koulutuksen etenemisen tahdissa.

Lähtökohtana tulisi olla ongelmien ehkäiseminen sekä hyvinvointia tukevat rakenteet. Hyvinvointi syntyy yhteisöissä ja ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Yhteiskunnan rakenteita ja palvelurakenteita pitäisi muuttaa niin, että kokonaisvaltaisen tuen tarjoaminen on mahdollista. Osin tähän suuntaan on jo mentykin. Esimerkkinä voidaan pitää vaikkapa nykyisen sosiaalihuoltolain nuorisopalvelutakuuta, jossa ajatuksena on, että tukea tarjotaan asiakkaan tarpeista käsin, ja asiakkaan omatyöntekijä varmistaa ohjauksen palveluihin (L 1301/2014).

On lukuisia rakenteita, joissa hyvinvointia voidaan vahvistaa, jos näin päätetään. Lapsilla nämä rakenteet tarkoittavat lähinnä varhaiskasvatusta, koulua ja harrastuksia. Näissä punaisena lankana tulisi kulkea kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ajattelun, tasavertaisen kohtaamisen ja osallisuuden. Tarvitaan myös riittävän varhaista ja oikea-aikaista apua. Tällöin tukea tarjoamalla ja vahvuuksiin panostamalla pitäisi pystyä ehkäisemään ongelmien ylisukupolvisuus. Nämä lasten sosiaaliset ympäristöt ovat myös areenoita, joissa opetellaan ja tulee oppia sosiaalisia suhteita ja kanssakäymistä. Näiden rakenteiden muuttumisesta hyvään suuntaan kertoo esimerkiksi uusi perusopetuksen opetussuunnitelma, jossa lisätään tunne- ja vuorovaikutustaitojen oppimista peruskouluissa (Opetushallitus 2016).

Nuoruudessa ja nuoressa aikuisuudessa yhteiskuntaan kiinni pääseminen on ensiarvoisen tärkeää huono-osaisuuden kehityksen katkaisemiseksi. Tar-

vitaan erilaisia koulutus- ja työmahdollisuuksia, sillä jokaisella pitäisi olla mahdollisuus tehdä jotain merkityksellistä, vaikkei olisikaan täysin työ- tai toimintakykyinen. Nivelvaiheen tukea erityisesti perusasteelta toiselle asteelle pitää edelleen lisätä. Myös harjoitteluja, joustavampia opintopolkuja, työssä oppimista, oppisopimuskoulutusta ja opinnollistamista pitää lisätä. Muuta kuin kouluympäristössä tapahtuvaa oppimista pitäisi tukea esimerkiksi opinnollistamalla työkokemusta. Koulutuspolut ja niiden pedagogiset ratkaisut ovat mitä suurimmassa määrin myös syrjäytymisen vastaista työtä (Kolkka & Karjalainen 2013). Aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamisen ja työn opinnollistamisen kehittämistä on käynnistetty muun muassa lukuisissa Diakonia-ammattikorkeakoulun hankkeissa. Toisen asteen koulutuksesta pois jäämisen pitäisi olla aina signaali nuoren tapaamiselle ja kokonaistilanteen selvittämiseksi.

Koulutuksesta työelämään on yksi nivelkohta nuoren elämässä, johon tarvitaan tukea. Koulutuksessa tulisi oppia työelämätaitoja monipuolisesti. Nuorisotyöttömyyden pitkittymisen estämiseksi on olemassa Nuorisotakuu, joka takaa kaikille alle 25-vuotiaille koulutus-, työ- harjoittelu-, tai kuntoutuspaikan (ks. www.nuorisotakuu.fi). Nuorisotakuun idea on hyvä, mutta toimivuus vaihtelee paljon esimerkiksi maantieteellisen sijainnin mukaan (Savolainen, Virnes, Hilpinen & Palola 2015). Nuorten tueksi ja Nuorisotakuun toteuttamiseksi ollaan nyt parhaillaan keväällä 2016 perustamassa kaupunkeihin Ohjaamoja (Ohjaamo – mikä sen on? 2016), eri toimijoiden yhteisiä tiloja, joista nuoret saavat tarvitsemaansa kokonaisvaltaista tietoa, tukea ja ohjausta. Tämän rakenteen toimivuus jää vielä nähtäväksi. Huolena on, miten huomioidaan vaikkapa syrjäseutujen nuoret tai ne nuoret, joilla on useampia haasteita ja tuen tarvetta elämässään.

Heikoimmassa asemassa olevien nuorten tukemiseen tarvitaan monenlaisia keinoja. Oleellista on, että jokainen voisi löytää mahdollisuuksia tehdä elämästään mielekästä. Rakenteita, joita tuolloin kaivataan, ovat nimenomaan kohtaamiseen, luottamukseen, yksilölliseen tukeen ja tekemiseen liittyvät uudet toimintamallit. Työ- ja toimintakyvyn lisäämiseksi kannattaa panostaa tapoihin, joissa mielekkäällä tekemisellä saadaan lisää osallisuutta ja arjen hyvinvointia. Osallisuuden tukeminen tulee aloittaa arkipäivästä, arjen toimien ja sosiaalisten taitojen opettelusta. Luottamuksen lisäksi tarvitaan oman ajattelun herättelyä, rohkaisua, toimintamahdollisuuksien avaamista ja eteenpäin tuuppimista. Tarvitaan merkityksellisyyden kokemuksia ja

kuulumisen tunnetta. Tarvitaan enemmän toimintaa ja vähemmän toiminnan kohteena olemista. Näitä elementtejä voi sisällyttää sosiaalisen kuntoutuksen rakenteisiin, jossa tavoitteena on tukea sosiaalista toimintakykyä (L 1301/2014, 17. §). Toimintamallien kehittämisessä kannattaa kuitenkin pitää mielessä, että kolmannen sektorin on usein helpompi tavoittaa ja kohdata nuoret sekä saavuttaa luottamus kuin viranomaistahon.

Työelämän rakenteille on ehkä tehtävissä vain vähän, mutta palvelurakenteet ovat niitä, joihin voidaan vaikuttaa. Ehkäisevässä toiminnassa pitää kiinnittää huomiota osallisuuden edellytysten luomiseen, esimerkiksi toiminnan saavutettavuuteen mm. sijainnilla, aukioloaikojen joustavuudella ja maksuttomuudella. Tulee luoda avoimia tiloja sekä matalan kynnyksen palveluita, joissa ei tarvita rahaa, ajanvarausta tai byrokratiaa. Toiminnan on keskityttävä ihmisten kohtaamiseen, läsnäoloon ja arkisiin kohtauksiin. On vastattava todellisiin tarpeisiin ja toimittava vuorovaikutuksessa. Jos aiotaan parantaa nuorten hyvinvointia, ei voida kohdella nuoria kuten perinteinen palvelujärjestelmä, vaan pitää vaikuttaa rakenteisiin, jotta voidaan kulkea yhdessä ja saattaa.

Paikallisesti huono-osaisuuden torjumisessa olennaista on kokonaiskuvan luominen huono-osaisuudesta, huono-osaisuuteen vaikuttavien tekijöiden tunnistaminen sekä niiden vaikutusten vähentäminen. Tärkeää on mahdollistaa hyvinvointia luovia tekijöitä. Huono-osaisuutta kannattaa ehkäistä ja hyvinvointiin panostaa jo varhain; se on sekä taloudellisesti että inhimillisesti kannattavaa. Vaikka huono-osaisuus näyttää kasaantuvan alueellisesti, on näillä alueilla myös koettua hyvinvointia vahvistavia tekijöitä, kuten yhteisöllisyys ja luonto, ja mahdollisuuksia tuntee itsensä merkitykselliseksi. Näitä tunnettuja hyvinvoinnin osatekijöitä tulisi vahvistaa ja tarjota kaikille merkityksellisyyden kokemuksia sekä kokemusta omasta arvokkuudesta.

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohankkeessa (Sokra) erilaisista kehittämishankkeista saamiemme kokemusten mukaan syrjään jääviä nuoria on mahdollista kannustaa osallistumaan siinä ympäristössä, jossa he elävät. Oikein kohdennetulla hanketyöllä ja vaikuttavilla projekteilla voidaan lisätä nuorten tietoisuutta omista voimavaroistaan ja mahdollisuuksistaan sekä ylipäänsä erilaisista vaihtoehdoista. Uusilla kokeilevilla toimintatavoilla, niin julkisella kuin kolmannella sektorilla, voidaan vahvistaa nuorten kykyä toimia ja tehdä elämästään mielekäästä.

Kun kehittämishankkeiden tuloksista etsitään yhteisiä onnistumisten avain-tekijöitä, löydetään muutamia perusasioita: luottamus ja osallisuus. Mitä vaikeammassa tilanteessa nuori on, sitä suurempi on hänen epäluottamuksensa sekä viranomaisia että kanssaihmiä kohtaan. Luottamuksen rakentaminen on ensimmäinen askel kohti tuen vastaanottamista, eikä se synny puolen tunnin tapaamisissa eri ammattilaisten kanssa. Kun nuori kohdataan ihmisenä eikä ongelmiensa edustajana, tuki kohdistuu häneen kokonaisuutena. Tällöin palvelurakenne ei säätele sitä, mitä milloinkin tehdään vaan nuoren yksilöllinen tilanne. Osallisuutta on se, että tuntee tulevaisuutensa kuulluksi ja voi vaikuttaa sekä omaan elämäänsä että yhteisiin asioihin. Näistä näkökulmista – nuorten tarpeista ja osallisuudesta – tulee rakentaa myös uusien sote-alueiden palveluita.

Käsillä oleva ongelma on monitahoinen, ja se liittyy sekä rakenteellisiin että yksilöllisiin tilanteisiin. Niinpä ei ole olemassa yhtä ratkaisua, vaan tarvitaan monenlaisia ratkaisuja monenlaisiin tilanteisiin. On suuri vaara, että tulevassa sote-uudistuksessa viranomaiset erkaantuvat entistä kauemmas nuorten elämästä samalla, kun kunnille suunnitellut ehkäisevät palvelut eivät ole vielä muotoutuneet. Nyt on jo kiire suunnitella kuntien ja kansalaisyhteiskunnan nuorten hyvinvointia tuottavia rakenteita. Saavuttaakseen nuoria näiden rakenteiden tulee olla huomattavasti nykyistä monipuolisempia hyödyntäen kaikille nuorille sopivia keinoja, kuten kulttuuria ja taidetta. Tarvitaan yhteiskunnallisten rakenteiden muutosta, palveluiden, koulutuksen ja työelämän joustavuutta, mutta samanaikaisesti ja rakenteiden muutosta odotellessa voidaan toimia niin, että ihmiset kokisivat elämänsä mielekkäämmäksi rakenteista huolimatta.

LÄHTEET

- Dodge, R., Daly, A., Huyton, J. & Sanders, L. (2012). The challenge of defining wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2 (3), 222–235. doi:10.5502/ijw.v2i3.4
- Grunfelder, J. & Rispling, L. & Norlén, G. (eds.) (2016). *State of the Nordic Region 2016*. (Nordregio Report 2016:1). Stockholm: Nordregio.
- Gullman, M., Sunimento, K. & Poutala, P. (2011). *Oppimisvaikeuksista vapaaksi -bankkeen loppuraportti*. (Monisteita 3). Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiö.
- Heikkilä, M. & Kainulainen, S. (2000). Maan sisäiset hyvinvointierot. *Yhteiskuntapoliittikka* 65(6), 489–501.
- Hyväri, S. (2001). *Vallattomuudesta vastuuseen – kokemuksen politiikan sankaritarinoina*. (Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001). Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Kainulainen, S. (2015). Huono-osaisuuden pitkät varjot. Suullinen esitys 9.12.2015. Piekämäki.
- Kainulainen, S., Rintala, T. & Heikkilä, M. (2001). *Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa*. (Tutkimuksia 114.) Helsinki: Stakes.
- Kainulainen, S. (2002). Hyvinvoinnin lisääminen muuttojen yleisin syy. *Kuntapuntari*, 5/2002.
- Kainulainen, S. & Rintala, T. (2003). Maaseutukuntien mosaiikki – menestyjiä ja häviäjiä. *Maaseudun uusi aika*, 2/2003, 26–35.
- Kainulainen, S. (2011). Hyvinvointitutkimuksen kehityslinjat Suomessa. Teoksessa J. Saari (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta* (s. 140–165). Helsinki: Gaudeamus.
- Karvonen, S. (2015). Hyvinvoinnin alue-erojen jäljillä: politiikkaa vai paikallista kehittämistä? Teoksessa A. Kaihovaara (toim.), *Jakolinjojen Suomi* (s. 119–140). Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Karvonen, S., Kauppinen, T. M. & Ilmarinen, K. (2010). Koetun hyvinvoinnin erot ja kehitys asuinpaikan mukaan. Teoksessa M. Vaarama, P. Moisio & S. Karvonen (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2010* (s. 216–233). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karvonen, S. & Kauppinen, T. M. (2008). Hyvinvoinnin vajeet maalla, kaupungeissa ja kaupunkikeskuksissa. Teoksessa P. Moisio, S. Karvonen, J. Simpura & M. Heikkilä (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2008* (s. 276–293). Vammala: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Kerätär, R. (2016). Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä. (Acta Universitatis Ouluensis D Medica 1340). Oulu: Oulun yliopisto. (Väitöskirja, Oulun yliopisto)
- Kolkka, M. & Karjalainen, A. L. (2013). Koulutuksellinen tasa-arvo on poliittinen ja pedagoginen kysymys. Teoksessa S. Mahlamäki-Kultanen, T. Hämäläinen, P. Pohjonen & K. Nyyssölä (toim.), *Maailman osaavin kansa 2020 – Koulutuspolitiikan keinot, mahdollisuudet ja päämäärät* (s. 50–67). (Koulutustutkimusfoorumin julkaisu. Opetushallituksen raportteja ja selvityksiä 2013:8). Tampere: Yliopistopaino.
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

- Larja, L., Törmäkangas, L., Merikukka, M., Ristikari, T., Gissler, M. & Paananen, R. (2016). NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä. *Tieto&trendit*, 2/2016, 20–27. Saatavilla <http://tietotrenditblogi.stat.fi/mag/article/164/#sthash.1pXKgfGw.dpuf>
- Myrskylä, P. (2012). *Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* (EVA Analyysi 19/2012). Saatavilla <http://www.eva.fi/blog/2012/02/01/eva-analyysi-hukassa-keit%C3%A4-ovat-syrj%C3%A4ytyneet-nuoret/>
- Määttä, M. & Määttä, A. (toim.) (2015). *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. (Valtion selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015). Helsinki: Valtioneuvosto.
- OECD (2013). *How's Life? 2013. Measuring Well-being*. Saatavilla DOI:10.1787/9789264201392-en
- Ohjaamo - mikä se on? Saatavilla 31.10.2016. <http://www.peda.net/vera/keskisuomeneily/ohjaamot/ohjaamo-toiminta> .
- Opetushallitus (2016). *Perusopetuksen opetussuunnitelman 2016 perusteet*. Saatavilla <http://www.oph.fi/ops2016/perusteet>
- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A., Gissler, M. (2012). *Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 -tutkimusaineiston valossa*. (Raportti 52/2012). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pyykkönen, T., Surakka, A., Myrskylä, P. & Saari, J. (2016). Kerran asiakas, aina asiakas? Viimesijaisen turvan pitkäaikaisasiakkuus 2000-luvun Suomessa. Käsikirjoitus kustantajalla J. Saari (toim.), *Sosiaalipummit – Suomalaiset oleskeluyhteiskunnassa*.
- Rojas, M. (2015). Poverty and People's Well-being. Teoksessa W. Glatzer, V. Moller, L. Camfield and M. Rojas (toim.), *Global Handbook of Quality of Life. Exploration of Well-Being of Nations and Continents*. Springer, 317–350.
- Saari, J. (2015a). *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari J. (2015b). Muukalaiset keskellämme – huono-osaiset lottovoittajien maassa. *Politiikasta.fi* 18.8.2015. Saatavilla <http://politiikasta.fi/saari-muukalaiset-keskellamme-huono-osaiset-lottovoittajien-maassa/>
- Saari, J. (2016). *Sosiaalipummit – Suomalaiset oleskeluyhteiskunnassa*. Käsikirjoitus kustantajalla.
- Savolainen, J., Virnes, E., Hilpinen, M. & Palola, E., (2015). *Nuorisotakuu-työryhmän lopuraportti ja suositukset jatkotoimiksi*. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 19/2015). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-227-970-5>
- Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokra. Saatavilla 31.10.2016 <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/sokra>.
- SOTKANet -tilasto- ja indikaattoripankki. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Saatavilla 2.5.2016 <https://www.sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>.
- Sutela, E., Hakovirta, M., Toikka, E., Rasinkangas, J., Hautakoski, A., Ristikari, T. & Törmäkangas, L. (2016). *1987 syntyneiden nuorten hyvinvointi ja syrjäytymisen riskitekijät kuusikkokunnissa*. Saatavilla https://www.utu.fi/fi/yksikot/soc/yksikot/sospol_ja_sos-tyo/tutkimus2/tutkimushankkeet/nuoriaikuisuus/julkaisut/Documents/Kuusikkokuntaesitys_100316.pdf
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2016). *Työllisyyskatsaus. Joulukuu 2015*. (Suomen virallinen tilasto SVT). Saatavilla 31.10.2016 <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016092824421>

LIITE 1. Huono-osaisuus maakunnittain vuonna 2014

	Työkyvyttömyyseläkkeet, mielenterveys ja käyttäytymisen häiriöt (16–24-vuotiaat, %)	Työkyvyttömyyseläkkeet, mielenterveys ja käyttäytymisen häiriöt (25–64-vuotiaat, %)	Poliisin tietoon tulleet, henk. ja terv. kohdistuneet rikokset / 1000 asukasta	Toimeentulo-tukea pitkäaikaisesti (18–24-vuotiaat, %)	Toimeentulotukea pitkäaikaisesti (25–64-vuotiaat, %)	Työttömyysaste, %	Nuorisotyöttömät, % 18–24-vuotiaasta työvoimasta	Alkoholijuomien myynti asukasta kohti 100 % alkoholina, litraa
Koko maa	1	3.7	7	3.4	2.4	12.4	16	7.3
Ahvenanmaa	0.7	1.8	6.9	0.5	0.6	4.1	7.4	5.5
Etelä-Karjala	0.9	4.4	5.9	3.7	2	14.1	20.3	8.5
Etelä-Pohjanmaa	1	4.5	4.9	2.8	1.5	10	14.8	6.1
Etelä-Savo	1.1	4.8	6.6	3.6	1.6	13.4	19.2	8.8
Kainuu	1.2	5.3	9.3	3.7	1.7	17	25.3	8.5
Kanta-Häme	1	3.6	6	3	1.8	11.2	15.8	7.5
Keski-Pohjanmaa	1.1	3.7	7.7	1.5	1.1	10	15.5	6.7
Keski-Suomi	0.9	4.2	7.3	4.4	2.3	16.3	22.3	7.3
Kymenlaakso	1.3	4.3	6.1	4.9	2.8	15.2	23.8	7.7
Lappi	1.1	4.7	8.2	3.8	2	16.5	22	10.3
Pirkanmaa	1	3.5	6.4	3.5	2.2	14.3	19	7.1
Pohjanmaa	0.7	3	5.8	1.8	1.4	7.8	10.1	5.6
Pohjois-Karjala	1.2	4.5	6.3	5	2.9	15.7	20.6	7.1
Pohjois-Pohjanmaa	1.2	4.7	6.5	2.5	1.5	14.6	23	6.8
Pohjois-Savo	1	5.5	7.3	4	2.3	12.7	17	7.9
Päijät-Häme	1.2	3.8	6.3	5.2	2.7	15.3	20.5	7.9
Satakunta	1.2	4	6.2	3.1	1.3	12.7	16.4	7.5
Uusimaa	0.7	2.7	7.9	3.5	3	10.2	10.8	7.1
Varsinais-Suomi	1	3.7	6.9	2.5	1.7	12.5	15.4	7.4

III
PALVELUT – OSALLISUUDEN JA
YHTEISTOIMINNALLISUUDEN MAHDOLLISTAJINA

Jorma Niemelä

SOSIAALISTA KESTÄVYYTTÄ EDISTÄVÄN SOTEN RAKENTAMINEN

Tiivistelmä

Suomessa on päätetty toteuttaa perusteellinen sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus. Tavoitteena on hyvinvointierojen kaventaminen, palveluiden parantaminen ja kustannusten hillitseminen. Keskeisinä keinoina ovat prosessien tehostaminen, palveluiden horisontaalinen ja vertikaalinen integrointi ja digitalisaatio. Vastuu palveluiden järjestämisestä siirtyy kunnilta maakunnille, ”leveämmille hartioille”. Suomessa on toteutettu kuntaliitoksia. Tutkittaessa sosiaalityötä on havaittu, että näillä alueilla palvelut siirtyvät uuteen kuntakeskukseen, tieto reuna-alueiden elämästä ohenee ja yhteys moniin vaikeassa elämäntilanteessa oleviin häviää. ”Leveämmät hartiat” eivät automaattisesti paranna palveluita, päinvastoin. Artikkelissa arvioidaan, millä edellytyksillä suuri sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus voitaisiin toteuttaa sosiaalisesti kestävällä ja kaikkia väestöryhmiä palvelevalla tavalla. Sosiaalihuolto on monien muidenkin uudistusten kohteena. Siksi tarvitaan myös sosiaalityön uudistamista.⁶

Johdanto

Parhailtaan on meneillään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistus, niin sanottu sote-uudistus. Julkilausuttuina tavoitteina on kaventaa ihmisten hyvinvointi- ja terveyseroja, parantaa palvelujen yhdenvertai-

6 Laajemmin teemasta kirjassa Niemelä, J. (toim.) (2016). Sote sosiaalisen kestävyuden vahvistajana. (Diak Puheenvuoro 2). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

suutta ja saatavuutta sekä hillitä kustannuksia. Keskeiset uudistuksen periaatteet määritettiin pääministeri Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelmassa keväällä 2015 (Ratkaisujen Suomi 2015). Loppuvuodesta 2015 ja keväällä 2016 hallitus teki useita täsmennyksiä.

Uudistuksella on tarkoitus kuroa umpeen iso osa julkisen talouden kestävyysvajeesta. Hallituksen 10 miljardin euron valtiontalouden tasapainotusta-voitteesta noin 3 miljardia euroa on tarkoitus saada sote-uudistuksesta hillitsemällä nykyinen menojen kasvuvauhti noin 2,4 prosentista 0,9 prosenttiin.

Tämän artikkelin tavoitteena on arvioida sote-uudistuksen onnistumisen edellytyksiä sosiaalialan – ja samalla Diakonia-ammattikorkeakoulun – kannalta eräiden kriittisten asiakasryhmien ja -alueiden kannalta: Millaisilla rakenteilla kaikkien kansalaisten pääsy toimiviin ja vaikuttaviin palveluihin voi toteutua? Miten palveluiden integraatio voidaan toteuttaa, jos tälläkään hetkellä palvelut eivät tavoita lainkaan? Miten eri väestöryhmien tasevertainen inklusio – mukanaolo yhteisössä – voi toteutua? Miten uudistus toteutetaan niin, että se vahvistaa sosiaalista kestävyttä vahvistamalla yksilöitä ja yhteisöjä voittamaan pulmansa ja olemaan rakentavia voimia omassa elämässään ja yhteisöissään?

Kun uudistuksen tavoitteena on turvata lähipalvelut, artikkelissa yritetään arvioida, millä toimintamalleilla se on mahdollista erityisesti haja-asutusalueilla sekä koko väestön että erityisesti päihde- ja mielenterveys- sekä koko aikuissosiaalityön kannalta.⁷

Vaikka tarkastelen teemaa erityisesti sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön näkökulmasta, tarkastelu on joiltakin osin sovellettavissa hoitotieteeseen terveyden edistämisen näkökulmasta. Varsinaisen tutkimusartikkelin kirjoittaminen on vaikeaa kohteesta, sote-uudistuksesta, joka on vasta luomis- ja kehittämisvaiheessa. Artikkelin kirjoittamisen aikanakin sote-uudistuksen linjauksiin tuli useita poliittisia täsmennyksiä. Artikkelini on rinnastettavissa enemmänkin joko Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen eräisiin arviointijulkaisuihin sote-valmistelun eri vaiheissa tai asiantuntijalausuntoihin.

Artikkelin kirjoittamisen taustalla ovat Diakonia-ammattikorkeakoulussa tehdyt analyysit tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan suunnasta. Edellinen TKI-toiminnan vuosikirja (Gothóni, Hyväri, Kolkka & Vuokila-

7 Tässä artikkelissa on tarkasteltu haja-asutusalueiden palveluita. Diakonia-ammattikorkeakoulu on yhteistyökumppaneittensa kanssa käynnistänyt ja käynnistämässä hankkeita, joissa tarkastellaan samoja teemoja niin pienessä kuin suuressakin kaupungissa. Pyrkimys on järjestelmätason tarkasteluun, ja kriittisenä tarkastelukulmana on toiminnan inklusiivisuus.

Oikkonen 2015) kuvasi laajasti sitä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotyötä, jota Diakonia-ammattikorkeakoulussa on tehty parin vuosikymmenen ajan ja tehdään nytkin muun muassa yhteisöjen, työpaikkojen, järjestöjen, palvelujen ja yhteiskunnallisten yritysten kehittämisessä ja niiden arvioinnissa. Kuvauksissa tulee esille myös ”palvelujärjestelmän aukkokohtien paikantaminen ja kehittäminen” (Kainulainen 2015, 30).

TKI-vuosikirjan 2015 esipuheessa todettiin aikamme isojen muutostrendien haastavan hyvinvointialan ammattikorkeakoulun tekemän tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotyön. Aikaisemmin näitä TKI-palveluja palveluja voitiin tuottaa hyvin vakiintuneille organisaatioille, vakiintuneiden palveluiden sisään. Esipuheessa korostettiin, että tulevaisuudessa ei välttämättä riitä vain yksittäisen palvelun kehittäminen, vaikka silläkin on oma arvonsa. Rinnalla tarvitaan kykyä hahmottaa ja kehittää koko palvelukonseptia ja siihen liittyvää organisoitumista – olipa kyse kunnasta, järjestöstä, seurakunnasta tai yrityksestä. Analyysissä todettiin, että välttämätöntä muutosta vauhdittaa tekeillä oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus. (Niemi 2015, 12.)

Optimaalinen palveluiden järjestämistaso

Julkisten sosiaali- ja terveystalouden palvelujen järjestämisvastuu siirtyy kunnilta ja kuntayhtymiltä merkittävästi suuremmille itsehallintoalueille, maakunnille, vuoden 2019 alusta. Syksyllä 2015 kaavailtiin 18 maakuntaa ja 15 sote-alueita, mutta kevään 2016 aikana perusasetelmaksi tuli 18 maakuntaa ja 5 yhteistyöaluetta nykyisten erityisvastuualueiden eli ervojen pohjalle.

Varsin laajaa poliittista ja asiantuntijakeskustelua on käyty ja käydään edelleen sote-alueiden määrästä. 18 maakunnan määrää on pidetty liian suurena varsinkin terveystalouden osalta. Sosiaalityön osalta 18 maakunnan määrää voi taas pitää liian pienenä. Sosiaalityössä korostuu alue- ja yhteisöllähtöinen työ sekä paikallisten olosuhteiden tuntemus. Professori Aila-Leena Matthesin mukaan EU:n laajuisten hyvinvointivaltion tutkimusohjelmien mukaan ollaan menossa hajasijoitus- ja paikallistason vahvistamiseen ja pienten organisaatioiden politiikkaan (Vihanta 2013). Itse asiassa on olemassa melko pysyvä jännite keskittävien ja hajauttavien näkemysten ja voimien välillä.

Kun Eurooppaan on muodostunut taloudellisesti taantuvia, työttömyyden vaivaamia ja yhä enemmän tukiriippuvia alueita, myös OECD näkee tärkeäksi vahvistaa paikallista kestävyttä (*community capacity building*). Pää-

töksenteon ja tuen tulisi tapahtua mahdollisimman paljon paikallisyhteisön sisällä. (Noya & Clarence 2009.) Briitta Koskiahon (2014, 27) mukaan sosiaalipolitiikan ideoihin ovat palaamassa ne sävyt, jotka olivat sille ominaisia alussa: yhteisölliset, sosiaalista kestävyyttä ja mahdollisuuksia vahvistavat tekijät (sosiaalisista mahdollisuuksista ks. Hiilamo & Saari 2010).

Iso-Britanniassa, joka painiskelee Suomen lailla julkisen taloutensa kanssa, on jo pitkään hahmoteltu Suurta Yhteiskuntaa, *Big Societyä*. Siinä pyritään julkisten palveluiden uudistamiseen lisäämällä paikallisten hyvinvointiorganisaatioiden ja sosiaalisten yritysten roolia, yhteisöjen vahvistamiseen sekä kansalaisten osallistumiseen ja filantropiaan. Tavoitteena on lisätä paikallisyhteisöjen valtaa ja toimeliaisuutta. (Koskiahon 2014, 82–83.)

Suomessa pyritään kansainvälisestikin historiallisen laajaan sosiaali- ja terveydenhuollon integraatioon. Jo käydyssä keskustelussa painopiste on ollut terveyspalveluiden järjestämisessä. Oleellista on, tunnistetaanko uudistuksessa sosiaalipalvelujen ja sosiaalityön erityisluonne ja otetaanko se ratkaisuihin huomioon. Seuraavassa hahmotetaan laajemman järjestämistahon tuottamia ongelmia ja pyritään hahmottamaan niihin ratkaisua.

Nykytila ja ”laajempien hartioiden” kokeilut

Sosiaalipalveluja ja sosiaalityötä tuottavan verkon on katsottu olevan hajainen ja palvelujen saatavuuden vaihtelevan kuntien suurista kokoeroista johtuen. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan pienten kuntien sosiaalitoimen ongelmana on osaamisen ja sosiaalityöntekijöiden puute, varsinkin sellaisilla sosiaalitoimen alueilla, joilla tarvitaan erityisosaamista, esimerkiksi lastensuojelussa. Tilannetta pahentaa se, että Suomessa ei toistaiseksi ole pystytty ratkaisemaan jo kroonistunutta ja pahenevaa sosiaalityöntekijäpuutetta. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2014, 9.) Sosiaalityötä vaivaa myös sen kaventuminen toimisto- ja toimeentulokityöksi (Blomgren ym. 2016).

Tilannetta muuttaa perustoimeentulotuen myöntämisen siirtyminen Kansaneläkelaitokselle 1.1.2017 alkaen. Täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen myöntää edelleenkin hakemuksesta kunta. Kansalaisella on oikeus pyytää keskustelua kunnan – tulevaisuudessa siis maakunnan – sosiaalityöntekijän tai sosiaaliohjaajan ja myös Kelan virkailijan kanssa. (L 815/2015.) Lisäksi työllistämisen vastuiden osalta on tapahtunut hiljakkoin muutoksia muun muassa TYP-toiminnan osalta (Blomgren ym. 2016).

Ongelmia on siis nykyisessä sosiaalipalvelujen organisoinnissa, mutta ratkaisevatko ”suuremmat hartiat” pulmat? Asiasta on saatavilla jo nyt kotimaistakin tutkimustietoa. Sininauhaliiton tutkijan Päivi Kivelän (2014) tutkimuksen pääaineisto on kerätty kevään 2013 aikana hiljakkoin muodostuneissa suurkunnissa ja yhteistoiminta-alueilla: Hämeenlinnan Kalvolassa ja Lammilla, Kullaan alueella Ulvilassa sekä Kuopion lähellä Maaningassa. Tutkijan johtopäätös on se, että ”hyvinvointivaltio on muuttanut kaupunkiin, keskuksiin ja suurimpiin taajamiin.” (Kivelä 2014, 18–20).

Hallinto- ja palvelujärjestelmät organisaatiomuutosten jälkeen näyttäytyivät jopa kunnan työntekijöille itselleenkin hyvin sekavina. Kivelän (2014, 20) mukaan muiden toimijoiden ja kuntalaisten kokemus puolestaan oli se, ettei palveluista välittynyt riittävästi tietoa reuna-alueiden kuntalaisille asti, varsinkaan jos ei hallitse sähköiseen internet-asioimiseen ja tiedonhaakuun liittyviä valmiuksia.

Osa ongelmista on ylimenovaiheen ongelmia, mutta tutkimus paljasti myös palveluiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen liittyviä ongelmia. Paikallisiin oloihin kehitetyt toimintakäytännöt saattoivat olla täysin tuntemattomia uuden organisaation esimies- ja johtotasolla. Johto ei välttämättä tuntenut paikallisia olosuhteita eikä verkostoja. Koska sosiaalijohtajien ja kasvokkain kohdattavissa olevien virkailijoiden määrä maaseudulla on vähentynyt radikaalisti, ei muilla läsnä olevilla toimijoilla välttämättä ole lainkaan tietoa paikallisyhdyskunnan erityispiirteistä, paikalliskulttuurista tai seudulla asuvien ihmisten taustoista perillä olevasta, kuntaa edustavasta yhteistyökumppanista. (Kivelä 2014, 86–87, 93.)

Sosiaalityössä koettu asiakaspaine johtaa siihen, että ”piiloon jäävät ne huono-osaiset, jotka asuvat niin etäällä harvaan asutulla maaseudulla niin kaukana keskuksista, että heistä ei edes tiedetä mitään, koska he ovat ’poissa silmistä’” (Kivelä 2014, 70). Taustalla on se, että ”kaikkein heikoimmasa asemassa oleville, erilaisten psyykkisten, fyysisten ja sosiaalisten liikkuvuusesteiden vaivaamille kuntalaisille sosiaalitoimen kynnyks on liian korkea” (Kivelä 2014, 72).⁸

8 Tuoreen koko sosiaalityön tilannetta kuvaavan raportin mukaan ilmiö on yleisempikin kuin vain maaseutua koskeva (Saikkonen 2016, 37): ”Hieman hälyttävänä voi pitää sitä, että vaikeat asiakastapaukset jäävät suurimman osan mukaan suunnitelmallisen työn ulkopuolelle. Tällaisia ovat mielenterveysongelmaiset, päihdeongelmaiset, moniongelmaiset, kriminaalit ja aggressiivisesti käyttäytyvät asiakkaat. Näihin tapauksiin voi lukea myös ne asiakkaat, jotka jäävät ulkopuolelle siksi, etteivät kykene sitoutumaan suunnitelmalliseen työskentelyyn tai jättävät saapumatta varatuille ajoille.”

Kun kunta- ja palvelurakennemuutoksen yhteydessä kunnan vanhat sosiaalityöntekijät ja sosiaalijohtaja lähtivät muualle, sosiaalityöntekijän työ muuttui Kivelän (2014, 74) mukaan niin, että yksinään työskentelevällä, parin eri maaseutupaikkakunnan välillä kiertävällä sosiaalityöntekijällä ei juuri ole kosketusta paikkakunnan asukkaisiin tai muihin toimijoihin muutoin kuin niiden seikkojen selvittämisessä, joita taloudellisen tuen tarveharkinta, palveluohjaus, kuntouttaminen ja työllistäminen vaativat. Alkoholistiyhteisöön sosiaalityöntekijällä on hyvin ohut kontakti.

Paikallisen verkostoyhteistyön ja yhdessä tekemisen aktiivisimpia ylläpitäjiä useimmilla tutkimuspaikkakunnilla Kivelän mukaan olivatkin yhtäältä seurakuntien diakoniatyöntekijät sekä toisaalta erilaisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen työntekijät ja aktiivit. Järjestöjen työntekijöiden ongelmana oli se, että he toimivat usein erilaisilla lyhytaikaisilla projektirahoituksilla. Projektin päätyttyä koordinoitavastuun siirtäminen kunnan toimijoille oli onnistunut vain harvoin. Sen sijaan diakoniatyöntekijöille oli tutkimuspaikkakunnilla ominaista paikallinen pysyvyys. (Kivelä 2014, 87.) ”Leveämmät hartiat” eivät siis automaattisesti johda onnistuneisiin lähipalveluihin eivätkä varmista kansalaisille palveluiden tavoittamista.

Lähipalveluiden kehittäminen avainasemassa

Maakunnissa on pohdittu erilaisia palveluiden järjestämistasoja ja muotoja (ks. esim. Mäkelä 2014; Pylvänen 2015; Palvelutuotantoryhmä 2015). Alueuudistuksen ja sote-uudistuksen verkkosivujen sanastossa lähipalvelut määritetään siten, että ”yleisimmin lähipalvelulla tarkoitetaan usein käytettyjä palveluja, joita useimmat ihmiset tarvitsevat elämänsä varrella. Lähipalvelut tarjotaan potilaan ja asiakkaan arjessa, ja ovat kohtuullisen helposti saavutettavissa. Lähipalvelut sijaitsevat yleensä joko melko lähellä useimpia ihmisiä, tai ne tuodaan potilaan tai asiakkaan arkeen sähköisillä välineillä tai liikkuvina palveluina.” (Sote- ja maakuntauudistus. Sote-sanasto i.a.)

Maakunnille tulee vapaus järjestää palveluita paikallisten olosuhteiden ja tarpeiden mukaisesti, mutta sote-uudistuksen jatkovalmistelussa valinnanvapautta koskevat määräykset saattavat luoda yhdenmukaistavia malleja. Mats Brommelsin johtama, asiakkaan valinnanvapautta ja monikanavarahoituksen yksinkertaistamista osana sote-uudistusta selvittänyt työryhmä julkaisi loppuraporttinsa 31.5.2016.

Raportti pohtii nyt aiempaa enemmän sosiaalihuollon erityislaatuista. Valinnanvapauden ehdot ja edellytykset sosiaalihuollossa on siten työryhmän mielestä tarkkaan harkittava, sillä useissa toimenpiteissä tarvitaan viranomaispäätöksiä, mikä taas rajoittaa valinnanvapauden piiriin otettavia palveluja. Erikoistason palvelut muodostavat jo nyt kolmannen ja yksityisen sektorin toteuttaman pirstaleisen kentän. (Brommels, Aronkytä, Kananaja, Lillrank & Reijula 2016b, 9.)

Selvityshenkilöt ehdottavat, että asiakkaiden ensisijaiseksi asiointipaikaksi valitaan väestövastuinen sosiaali- ja terveyskeskus. Se voi olla julkisen, yksityisen tai kolmannen sektorin toimijan ylläpitämä, mutta palvelu on kuitenkin aina luonteeltaan julkista, julkisesti rahoitettua, julkisesti määriteltyä ja julkisen toimijan eli maakunnan järjestämistä vastuun piirissä.

Asiakas listautuu valitsemansa sosiaali- ja terveyskeskuksen asiakkaaksi, ja ellei hän itse sitä tee, maakunta osoittaa sen lähialueelta. Sosiaali- ja terveyskeskuksen voi vaihtaa enintään kuuden kuukauden välein. Sosiaali- ja terveyskeskuksen palveluina ovat sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalityö, sosiaaliohjaus, sosiaalinen kuntoutus, perhetyö, kasvatus- ja perheneuvonta, päihdetyö, mielenterveystyö, yleislääkärin vastaanotto (ml. diagnostiset tutkimukset), terveydenhoitajan ja sairaanhoitajan itsenäinen vastaanotto, lasten- ja äitiysneuvola sekä muu terveyden edistäminen ja ennaltaehkäisy. (Brommels ym. 2016b, 17.)

Lopullinen raportti määrittää sosiaalialan työn nyt väliraporttia laajemmin; loppuraportissa ei määritetä työtä enää vastaanotto toiminnaksi vaan laajemmin ”sosiaalihuoltolain mukaiseksi sosiaalityöksi” (Brommels ym. 2016a, 2016b). Rahoitukseen tulee laatu- ja vaikuttavuustavoitteisiin liittyvää lisärahoitusta. Niin ikään terveys- ja hyvinvointipoliittisten tavoitteiden mukaan priorisoiduista toiminnoista saa toimintokohtaista lisärahoitusta.

Muut peruspalvelut ovat valinnanvapauden piirissä. Näitä palveluja ovat muun muassa kotipalvelu, kotisairaanhoito, asumispalvelut, laitospalvelut sekä kuntoutus- ja terapiapalvelut. Asiakas valitsee palvelujen tuottajan saatuaan sosiaali- ja terveyskeskuksesta lähetteen tai palveluohjauksen taikka viranomaisen tekemän etuspäätöksen. Nykyinen pudotuspelikilpailutus muuttuu parhaimmillaan kilpailuksi laadusta ja asiakaskokemuksesta, mutta edelleen jäädään ”lähetemaailmaan”.

Kullekin palvelulle määritetään korvausmalli, jonka mukaan maakunta maksaa korvauksen yllämainituista palveluista valtakunnallisesti hyväksy-

tyille tuottajille. ”Tuote- ja suoriteperusteinen korvaus tai kiinteän ja muuttuvien rahoituserien yhdistelmä toteutetaan palvelujen luonteeseen sopien. Hyvin määritellyissä palveluissa vaihtoehtona on hoitoepisodin kiinteä rahoitus (pakettihinnoittelu), johon voi liittyä ”vaikuttavuudesta riippuvia lisäeriä”. Myös henkilökohtaista budjetointia pidetään yhtenä mahdollisuutena. (Brommels ym. 2016b, 17–18.)

Sosiaalihuollon osalta työryhmän mielestä valinnanvapauden ulottaminen sosiaalihuoltoon tulisi tapahtua asteittain. Perusteena on toisaalta nykyisen tietopohjan ohuus ja työn luonne. Sosiaalihuollon työ on suuressa määrin työskentelyä asiakkaan, hänen perheensä, lähiyhteisön ja muiden palvelusektoreiden kanssa. Työryhmä toteaa, että kun palvelun sisältöön vaikuttaa myös asiakas itse ja yhteistyökumppanien toiminta, nousee ennakkoinnin vaikeusaste entisestään. (Brommels ym. 2016b, 20.)

Paikkatieto- ja saavutettavuusperusteisella tarkastelulla voidaan hahmottaa sosiaali- ja terveystalouden rakentumisen optimaalinen kehityskuva tulevaisuudessa, kuten on tehty ja tehdään Sitran ja Oulun yliopiston hankkeessa (ks. Lankila, Kotavaara, Antikainen, Hakkarainen & Rusanen 2016), mutta fyysinen etäisyys ei sosiaalipalveluissa saa olla ainut kriteeri. Oleellista olisi määritellä lähipalvelut, niiden kriteerit ja järjestämistä vaatimukset niin, ettei edellä oleva, Päivi Kivelän kuvaama tilanne realisoituisi yhä useammilla alueilla. Kriittiseksi kysymykseksi nousee myös se, miten soten suunnittelu, hallinto ja päätöksenteko ymmärtävät sosiaalipalvelut ja niiden toimintalogiikan.

Vaikeimman ryhmän osalta on kyse kadotetun luottamuksen palauttamisesta ihmisiin, eikä se välttämättä synny satunnaisilla vastaanottokäynneillä. Empiirisissä hyvinvointitutkimuksissa on osoitettu, että sosiaaliin suhteisiin luottamuksensa menettäneet ovat hauraampia ja haavoittuvampia kuin muut. Sosiaalinen epäluottamus heikentää stressinsietokykyä ja lisää sairastuvuutta. Se indikoi myös sekä kasautuvia vaikeuksia että jäämistä tukien varaan. (Kortteinen & Elovainio 2006, 333–336.) Kansalaisten haastatteluissa on havaittu sama ilmiö. Läheisten antaman tuen merkitys vähennee niillä, joilla on kasautuvia ongelmia terveydessä, sosiaalisissa suhteissa ja taloudessa (Siltaniemi, Perälähti, Eronen, Särkelä & Londén 2009, 106).

Asiaa voi lähestyä myös toisesta suunnasta: Kun on tutkittu asiakkaiden sosiaalityössä ja -ohjauksessa saamia hyviä kokemuksia, ne liittyivät ennen kaikkea henkilökohtaisen tuen saamiseen ja pitkäaikaisen asiakassuhteen

tuomaan varmuuteen siitä, mistä keskustelu- ja muuta apua tarvittaessa saa. ”Pitkäaikainen suhde samaan sosiaalityöntekijään tai sosiaaliohjaajaan voi olla vaikeuksien keskellä elävälle ihmiselle yksi keskeinen elämää kannatteleva ja eteenpäin vievä tekijä.” Selvitys toi ilmi myös sen, että parhaimmillaan suhde on vastavuoroinen: luottamussuhteen kautta työntekijä vaatii myös avun hakijalta vastuun ottamista omien asioidensa eteenpäin viemisestä. (Blomgren 2016, 51.)

Jos sosiaalipalvelut varsinkin päihde-, mielenterveys- ja aikuissosiaalityön osalta ymmärretään selkeästi rajattavissa olevina apu-, keskustelu-, neuvonta- tai ohjausakteina, palveluiden tuotanto järjestetään toisin kuin tilanteessa, jossa sosiaalipalveluiden luonne ymmärretään myös prosessinomaisina suhteina, luottamuksen rakentamisena ja verkostotyönä. Mitä vaikeammista ja haastavammista ongelmista – joista on alettu puhua myös ”ilkeinä ongelmoina” – on kyse, sitä enemmän tarvitaan erilaisia sekä moniammatillisia ja -alaisia että kansalaisyhteiskunnan yhteistyökumppanuuksia ja verkostoja mukaan sekä kansalaisen tukemiseen että ongelmien helpottamiseen tai ratkaisemiseen. Toiminnan on oltava pitkäjänteistä niin, että luottamus voi syntyä. Ne eivät yksistään riitä, ellei toiminta ole koordinoitua ja yhteistyöprosessit selkeitä ja tavoitteellisia.

Osana sote-kokonaisuutta uudistetaan päivystystä. Lausuntokierroksella olevan päivystysuudistuksen ajatellaan vahvistavan sosiaalihuollon palvelujen saatavuutta myös sairaaloissa. Sen ajatellaan nopeuttavan asiakkaiden ohjautumista terveydenhuollosta sosiaalihuollon palvelujen piiriin ja toisinpäin. Uudistuksen jälkeen ihmisten tarpeisiin voitaisiin esityksen laatijoiden mukaan vastata nykyistä asiakaslähtöisemmin ja kokonaisvaltaisemmin tukemalla heitä heidän omissa arkiympäristöissään. Se edellyttää, että tieto kulkee ja että paikallisella tasolla konkretisoituu väestövastuinen toiminta. (alueuudistus i.a.)

Kunnan, maakunnan ja muiden toimijoiden roolit uudistuksen jälkeen

Sote-valmisteluaineiston mukaan vastuu hyvinvoinnin ja terveydenedistämisestä kuuluu jatkossa niin kunnille kuin maakunnillekin. Kunnat voivat vaikuttaa asukkaiden hyvinvointiin, osallisuuteen, työllistymiseen ja toimintakykyyn muun muassa varhaiskasvatuksen ja koulutuksen, liikuntamahdollisuuksien, ruoka- ja kulttuuripalvelujen, kaavoituksen ja liikennejärjestely-

jen kautta. Sen uskotaan onnistuvan verkostomaisen yhteistyön kautta, kun kunnan päättäjät ottavat eri hallinnonalat, järjestöt ja asukkaat mukaan löytämään hyviä ratkaisuja ja tekemään tarvittavia muutoksia.

Maakuntien tehtävä valmisteluaineiston mukaan on tukea kuntia ja huolehtia alueellisesti hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtävistä. ”Itsehallintoalueen on huolehdittava lisäksi siitä, että se edistää näitä tavoitteita myös omassa toiminnassaan”. Toteutumisen varmistamiseksi tullaan luomaan niin kunnille kuin maakunnillekin kannustinjärjestelmiä. Asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä edistäneet kunnat ja maakunnat saivat siten työstään palkinnon. (alueuudistus i.a.)

Valmisteluaineiston perusteella voi päätellä, että yleinen hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on niin maakunnan kuin kunnankin vastuulla, mutta päihde- mielenterveys- ja aikuissosiaalityön alue- ja yhteisölähtöinen työ on maakunnan vastuulla. Kun kaksi tahoja vastuutetaan, on vaarana se, että kukaan ei lopulta vastaakaan. Tilannetta saattaa vielä monimutkaistaa se, että vastuu toteutuksesta siirtyy tosiasiallisesti kilpailutuksen kautta kolmannelle taholle.

Kunnat ovat viime vuosina ottaneet vastuuta työllistymistä edistävästä palveluista. Kunnissa on perustettu työllisyysyksiköitä, työpajoja ja TYP-toimipisteitä sekä palkattu kuntouttavan työtoiminnan ohjaajia ja muita työntekijöitä. Aktivointi on muuttunut omaksi erityisosaamisalueekseen. Osalla paikkakunnista se on irrottautunut perussosiaalityöstä. TYP-toiminnassa on esimerkiksi puhuttu kuntouttavasta sosiaalityöstä tai työhön kuntoutuksesta erotuksena perussosiaalityöhön. (Saikku 2016, 99.)

Sote-palveluiden ohella myös TE-palvelut siirtyvät maakuntien vastuulle. Maakunnat sopisivat TE-palveluiden tuottamisesta kuntien, yksityisten tai kolmannen sektorin tuottajien kanssa (ks. Saikku 2016). Vielä suurempi muutos on aiemmin jo esillä ollut perustoimeentulotuen myöntämisen siirtyminen vuoden 2017 alusta Kansaneläkelaitokselle. Lainsäädännön mukaan kunnan – tulevaisuudessa siis maakunnan – ja Kansaneläkelaitoksen tulee tehdä yhteistyötä toimeentulotuen tarkoituksen toteuttamiseksi.

Niin Päivi Kivelän (2014) tutkimus kuin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti (Blomgren 2016) tuovat esiin konkreettisesti sen, kuinka merkittävässä asemassa seurakuntien diakoniatyö ja järjestöjen toiminta ovat huono-osaisimpien palveluiden joko toteuttajina tai täydentäjinä. Jouko Karjalainen (2016, 118) pohtiikin, pitäisikö hyväntekeväisyyden sijasta

puhuakin solidaarisuustaloudesta – niin laajaa ja käytännönläheistä järjestöjen ja seurakuntien diakonian toiminta on.

Karjalainen (emt.) arvelee, että uudessa tilanteessa sosiaalihuollon ja sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalleja voi hyvinkin löytyä kolmannen sektorin suunnalta. Siellä on kyetty luomaan syrjäytymistä ehkäiseviä ja vähentäviä toimintamuotoja, jopa rakenteita. Toimintamuodot perustuvat usein sellaiseen yhteisöllisyyteen, jopa vertaistukeen, ”jota julkinen järjestelmä ei voikaan apinoida”. Karjalaisen mukaan aikaisempaa monipuolisempi yhteistyö seurakuntien, järjestöjen, asukasyhdistysten, urheiluseurojen ja vastaavien kanssa on itsestään selvältä vaikuttava kehittämissuunta.

Uudistuksen toteuttamisen keinoja

Oulussa, nuorekkaassa yliopistosairaalakaupungissa tehdyn, 200 000 asukasta koskeneen tutkimuksen mukaan eniten palveluja tarvitseva 10 prosenttia asukkaista käytti 74 prosenttia kunnan, Kelan ja työterveyshuollon yhteenlasketuista kustannuksista. Kalleimman 10 prosentin joukossa olivat muun muassa lastensuojelun, päihdepalveluiden ja psykiatrian asiakkaat. (Leskelä ym. 2013.) Tuloksia ei voida suoraan soveltaa muihin kuntatyyppeihin, mutta perusjohtopäätös on yleispätevä: monipalveluasiakkaat aiheuttavat suurimmat kulut.

Koko sote-uudistuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on uudistaa toimintamalleja perusteellisesti: ”Tavoitteena ovat nykyistä asiakaslähtöisemmät, vaikuttavammat, kustannustehokkaammat ja paremmin yhteen sovitettut palvelut”. Sote-uudistuksen valmistelussa korostuu kaikkien yleisten prosessien tehostaminen, mutta paikallisesti, kuten Helsingissä, pyritään prosessien tehostamiseen myös segmentoimalla asiakkaita ja luomalla eri segmenteille erilaiset palvelumallit (alueuudistus i.a., Mäkinen 2016).

Prosessien tehostaminen

Sote-toiminnoissa nykyjärjestelmän vallitessa jokaista palvelua suunnitellaan erikseen, jokaisella prosessilla on oma omistajansa, tapahtuu osaoptimointia, rahoituslähteitä on monta, tietojärjestelmät eivät toimi yhteen ja asiakkaan saamassa kokonaispalvelussa saattaa olla katkoksia ja jopa ristiriitaisia tavoitteita. Järjestelmä on varsinkin monia palveluita tarvitsevalle yksilölle

hankala ja yhteiskunnalle kallis ja tehoton. Pahimmillaan järjestelmä synnyttää väliinpuotoajia ja poiskäännytettyjä (Määttä 2011).

Asiakkaan vaikeuksia selviytyä sekavassa palvelujärjestelmässä on pyritty korjaamaan muun muassa palveluohjauksella ja moniammatillisella tai monitieteisellä työllä. Vasta nyt pyritään aidosti pääsemään eroon palvelujärjestelmän rakenteellisesta sekavuudesta sote-uudistuksen myötä. Palveluohjauksen erillinen kehittäminen voi olla edelleenkin tarpeen joidenkin asiakasryhmien osalta, mutta järjestelmän itsessään tulisi toimia niin asiakaslähtöisesti ja kiinni pitäen ohjaavasti, että erillistä palveluohjausta ei tarvittaisi tai että sitä erillisenä tarvittaisiin äärimmäisen vähän.

Palvelujärjestelmien, toimintamallien ja prosessien kehittämisestä on lukuisia alueellisia esimerkkejä niin yhden sektorin osalta (esim. ns. Keroputaan malli mielenterveystyössä, Seikkula & Alakare 2004), tai koko soten osalta esimerkkeinä on pidetty muun muassa Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiriä Eksotea ja Kainuun sotea. Myös kokonaisulkoistusten kautta säävutettuja prosessien tehostamisen vaikutuksia on tutkittu muun muassa Pihlajalinnan osalta (Linna & Seppälä 2016).

Monet kaupungit ja sote-organisaatiot, kuten HUS, ovat ottaneet käyttöön lean-ajattelun. Alun perin japanilaisen autotuottajan, Toyotan, tuotantofilosofiaan pohjaava lean on laajalti käytössä teollisessa tuotannossa eri puolilla maailmaa, mutta ajattelu on lyönyt vahvasti läpi myös sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Monet asiakasprosessit on tehty organisaation ehdoilla, ei asiakkaan joustavan ja tehokkaan palvelun lähtökohdista. Lean-ajattelu auttaa muuttamaan palvelun asiakaslähtöiseksi, ja samalla se parantaa palvelun taloudellisuutta.

Oleellista on, huomioidaanko prosessien kehittämisessä helposti syrjään jäävät päihde- ja mielenterveyspalveluja tarvitsevat. Onnistuneita ovat ne uudistukset, joissa asiakkaita ei luukuteta vaan asiakas otetaan vakavasti siinä palvelussa, johon hän ensin hakeutuu.

Integraatio

Yksi keskeinen toimintavan muutos on palveluiden integraatiossa: halutaan toteuttaa vertikaalista (perus- ja erityispalvelut) ja horisontaalista (sosiaali- ja terveyspalvelut) integraatiota. Jo monissa kunnissa ja yhteistoiminta-alueilla sosiaali- ja terveyspalvelut on jo ainakin hallinnon tasolla yhdistetty. Ky-

symys on syvenevästä työkäytäntöjen ja prosessien uudistamisesta, jota on joillakin alueilla jo tehtykin.

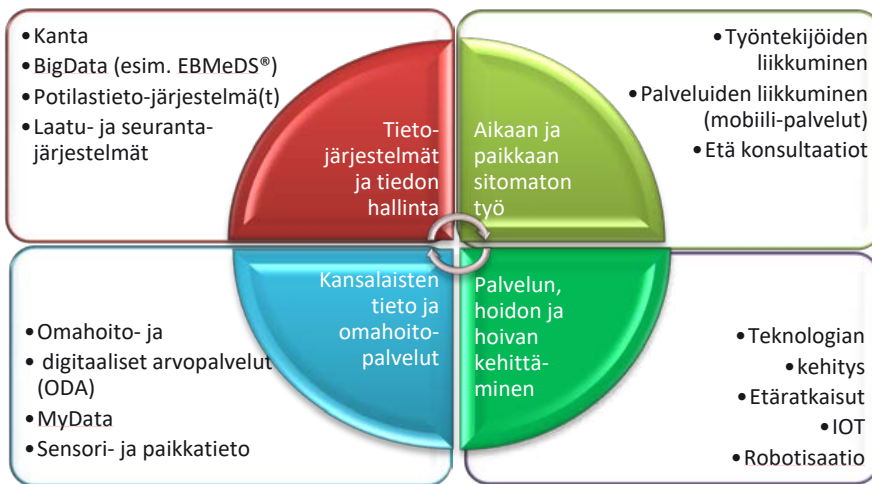
Samassa linjauksessa palveluintegraation onnistumisen sanotaan edellyttävän *järjestämisen integraatiota* (yksi vahva järjestäjä, joka vastaa tuotantorakenteesta ja sen ohjauksesta), *rahoituksen integraatiota* (kaikki rahoitus kulkee järjestäjän kautta, ja järjestäjällä on kokonaiskuva rahoituksesta), *tiedon integraatiota* (asiakas- tai hoitosuhteessa ja siihen liittyvässä analyysissä tieto liikkuu eri tuottajien välillä kansallisten rekistereiden ja täysin yhteen toimivien tietojärjestelmien kautta), *palveluketjujen integraatiota* (hoito- ja palvelukokonaisuudet järjestetään siten, että eri palveluista ja palveluntuottajilta on sujuva yhteys muihin palveluihin) ja *tuotannollista integraatiota* (palveluita tarjotaan kustannusvaikuttavina selkeinä palvelukokonaisuuksina). (Sosiaali- ja terveydenhuollon ja aluehallintouudistuksen linjaukset 2016.)

Hallituksen neuvottelutuloksessa huhtikuussa 2016 määritetään niin, että asiakaskeskeisessä integraatiossa olennaista on asiakkaan tarpeiden arvioinnin tapahtuminen kokonaisuutena ja eri sote-ammattilaisten osaamista käyttäen. Tavoitteena on se, että eri sote-palveluita ja toimenpiteitä voidaan joustavasti ja oikea-aikaisesti yhdistää asiakkaan tarpeisiin mahdollisimman kustannusvaikuttavasti vastaavaksi kokonaisuudeksi. Samassa päätöksessä jo ensimmäiseen vaiheeseen laajennetun valinnanvapauden on nähty pirstovan väestövästävyyden integraation: kun palveluiden tuotanto pirstotaan liiaksi eri toimijoille, ei ole varmaa, saavutetaanko integraatiota ja saavutetaanko tavoiteltuja integraatiohyötyjä.

Digitalisaatio, automatisaatio ja älykkäät ratkaisut

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteena on parantaa palvelujen saatavuutta ja yhdenvertaisuutta digitalisaation kautta. Ideana on se, että jatkossa tietojärjestelmät ja uudet sähköiset palvelut tukevat asiakkaita ja sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia mahdollisimman hyvin. Digitalisaation avulla palveluita myös voidaan tuottaa täysin uusilla tavoilla.

Helsingin kaupungin terveysasemien johtajalääkäri Risto Mäkinen (2016) on arvioinut, että tulevaisuudessa jopa 70–80 % terveyskeskuskäynneistä voi siirtyä verkkoon. Erilaisilla omahoitojärjestelmillä voidaan vaikuttaa merkittävästi myös perinteisiin kansansairauksiin, niiden ehkäisyyn ja hoitoon.

KUVA 1. Eri palvelujen kokonaisuus

Yhtenä, vaikka vielä vähän auki kirjoitettuina, ovat erilaiset mobiilipalvelut. Kun työelämässä kasvaa myös aikaan ja paikkaan sitomattoman työn määrä, on varsin todennäköistä sen lisääntyminen myös sosiaali- ja terveydenhuollossa, ja sen kautta palveluita, varsinkin lähipalveluita, voidaan kehittää. Taloustieteessä on jo nähty tieto- ja viestintäteknologian (Information and Communication Technology, ICT) sisältävän merkittäviä tuottavuusmahdollisuuksia (Maliranta 2014, 47–50). Sotessa tuottavuushyöty saadaan, jos ICT:n avulla kyetään palvelut järjestämään uudella innovatiivisella tavalla.

Artikkelin teeman kannalta liikkuvien palvelujen laajeneminen on sekä suuri mahdollisuus että uhka. Perusristiriita syntyy siitä, että luottamuksen rakentamiseen perustuva, verkostomainen, alue- ja yhteisölähtöinen ja ainakin jossain määrin fyysisesti läsnä oleva työ on olemuksellisesti ristiriidassa liikkuvien palveluiden kanssa.

Suuri mahdollisuus on siinä, jos liikkuvat ja digitaaliset palvelut monipuolisesti palvelevat paikkaan sidottua alue- ja yhteisölähtöistä työtä siten, että alue- ja yhteisölähtöisen sosiaalityön ja terveydenedistämisen prosessit ovat sekä asiakaslähtöisiä ja asiakkaan kannalta saumattomia ja eheitä, että ne ovat oikein kohdennettuja, tuloksellisia ja saavutettavissa. Toisaalta, jos luotetaan pelkkiin liikkuviin ratkaisuihin, vaille apua ja palvelua saattavat jäädä ne luottamuksensa menettäneet monipalvelutarvitsijat, jotka eivät hyödy pelkistä hetkellisistä kasvokkaisista palveluakteista ja digitaalisista palveluista.

Soten hallinto ja hallinta

Sote järjestetään maakunnissa niin, että palvelujen järjestäminen ja tuottaminen erotetaan toisistaan. Johtaako tämä yksipuoliseen markkinaohjaukseen? Ongelma tunnistetaan hallituksen linjauksessa. Sen mukaan ”palveluintegraation yhdistäminen useiden tuottajien malliin ja kilpailun hyödyntämiseen edellyttää verkostomaista toimintatapaa, mahdollisimman täydellistä potilas- ja asiakastiedon integraatiota ja liikkuvuutta potilas- ja asiakassuhteissa sekä vahvaa tuotannon johtamisesta erotettua järjestämistoimintoa”. (Sosiaali- ja terveydenhuollon ja aluehallintouudistuksen linjaukset 2016, 6.)

Kuntajohtamisessa on puhuttu (mm. Möttönen ja Niemelä 2005, 88) jo pitkään uudesta (paikallisesta) hallintatavasta tai hallintasuhteista, millä tarkoitetaan sitä, että *hierarkioita, markkinoita ja verkostoja* käytetään johtamisessa hyväksi samanaikaisesti ja rinnakkain. Kyse ei siis ollut siitä, että verkostoilla olisi korvattu kokonaan organisaatioiden hierarkkinen rakenne tai että julkinen sektori ei olisi voinut hyödyntää missään toiminnoissaan markkinoita. Katsottiin, että kunnan toiminnassa ei voida pidättäytyä pelkästään hierarkkiseen toiminnan ohjaamiseen tai uskoon, että markkinoiden hyödyntäminen ratkaisisi kunnallishallinnon ongelmat. Verkostot nähtiin hierarkioita ja markkinoita täydentävänä ohjaustapana.

Vallalla on uskomus, että monimutkaistuva ja nopeasti muuttuva toimintaympäristö tekee organisaatiot toisistaan riippuviksi. Yksittäinen toimija ei pärjää pelkästään omilla toimillaan. Menestyminen edellyttää liittoutumista ja kumppanuutta muiden toimijoiden kanssa. Organisaatioita ei voida johtaa muista riippumatta vaan yhdessä muiden kanssa. (Möttönen & Niemelä 2005, 88.) Niiranen tarjoaa sosiaalialan johtamiseen hybridijohtamisen käsitettä, jossa eri johtamislohkojen lisäksi on kyky hallita organisaation valtarakenteita ja toimintaverkostoja.⁹ (Niiranen ym. 2010, 160.)

Kokonaisuudesta voidaan käyttää Briitta Koskiahon (2014, 204) lailla termiä *kumppanuuden sosiaalipolitiikka*. Hänen mukaansa kumppanuuden sosiaalipolitiikka on kestävä ja joustavaa sosiaalisen pääoman tukemistoimintaa. Sosiaalisen pääoman kasvun tukeminen on jatkossakin vahvasti myös kuntien roolissa niiden huolehtiessa alueensa elinvoimasta, mutta maakun-

9 Pieksämäen kaupunki ja Diakonia-ammattikorkeakoulu ovat parhaillaan kehittämässä yhteensovittavaa johtamista, jossa järjestelmien liitoskohdissa eri organisaatioiden johtaminen ottaa tavoitteekseen sen, että asiakas saa palvelua.

nallisen sosiaalityön on vaikea nähdä toimivan ilman sosiaalista pääomaa tukevaa, alue- ja yhteisölähtöistä otetta.

Kilpailun hyödyntäminen ja verkostojen rakentaminen, markkinapohjaisen valinnanvapauden luominen ja kumppanuuden sosiaalipolitiikan kehittäminen samanaikaisesti palvelussa voivat useissa tilanteissa olla ristiriitaista tai vähintäänkin jännitteistä¹⁰. Toimijoilla on erilaisia ansaintalogiikoita, jotka tulee saada uudistuksessa toimimaan samaan suuntaan. Kun sote-uudistuksen tavoitteena ovat eheät palveluprosessit, kilpailuttamiselle luonteenomaista on kilpailuttaa enemmänkin konkreettisia palveluita¹¹ kuin asiakkaan kokonaisia palveluprosesseja ja siihen liittyviä verkostoja.

Projektijohtaja Tuomas Pöysti (Savolainen 2016) korostaa, että palveluiden tuottajille tulee kokonaisvastuu kansalaisten palvelutarpeista. Hänen mukaansa ”nykyistä parempi kokonaisvastuu asiakkaasta parantaisi varsinkin eri palveluja paljon tarvitsevien ihmisten kuten vanhusten sekä päihde- ja mielenterveyspotilaiden mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa apua ja hoitoa”.

Tämän kokonaisvastuun yhteisen ymmärtämisen ja organisoimisen tueksi olen ehdottanut, että uudistuksen tueksi esimerkiksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekisi Britannian National Health Servicen tavoin esimerkiksi sote-järjestelmän systemaattisen ja pysyvän tuen (*Health and Social Care System Support, HSCSS*) ja erilaisia Kustannus ja laatu -ohjelmia (esimerkkinä *Quality, Innovation, Productivity and Prevention* -ohjelma, QIPP). Vaikka maakunnilla on vapaus toteuttaa uudistus oman alueensa tarpeista käsin, ilman tiettyjä ”luotilankoja” uudistuksen tavoitteet saattavat murentua ja tavoitetaso madaltua vanhojen organisaatiokulttuurien paineessa. Ne ovat myös välttämättömiä massiivisen, tarvittavan uudelleenkorjausohjelman perustana. (Niemelä 2016.)

10 Päihdehuoltoa lisensiaatintyössään tutkinut Ritva Karinsalo (2010, 77) toteaa, että hänen tutkimuksensa ”aineisto asettui vastustamaan tilaaja-tuottajamallin ja tavaratuotannon logiikan käyttöönottoa vaikeasti hahmottuvan ja monimutkaisen sosiaalisen ongelman, tässä tapauksessa päihdeongelman, hoitamisessa ja ehkäisemisessä. Tällaisten ongelmien hoitamisen katsottiin tapahtuvan tuloksellisemmin päihdehuollon omaa logiikkaa noudattaen, mikä tarkoitti asiakkaan rinnalle asettumista, ongelman syntyhistorian tuntemusta, palvelun räätälöintiä, palveluketjujen hallintaa ja pitkäaikaista tukea.”

11 Päivi Kivelä (2014, 64) kuvaa kuinka tämä siirtyy myös työntekijöiden puheeseen myös kunnallisessa toiminnassa: ”Lähihoitajat, kodinhoitajat ja sairaanhoitajat puhuivat minulle työstään sujuvasti tuotteina tai suoritteina: asiakkaan sairauksien ja diagnoosien mukaisten hoitotoimenpiteiden, hoitoaikojen, työn organisoimiseen liittyvien yksityiskohtien ja niiden kirjaamiseen liittyvien seikkojen kautta”.

Maaseudun asiakaslähtöisten palveluiden hahmottelua

Sote-uudistuksen yksi keskeinen tavoite on, että ”sosiaali- ja terveystalvetut yhdistetään kaikilla tasoilla asiakaslähtöisiksi kokonaisuuksiksi ja peruspalveluja vahvistetaan”. Uudistuksen yhteydessä tullaan lakisääteisesti määrittämään selkeät, julkiset palvelulupaukset, joilla pyritään lisäämään asukkaiden luottamusta siihen, että kaikki saavat yhdenvertaisesti tarpeenmukaiset sosiaali- ja terveystalvetut, asukkaiden valinnanvapautta toteutetaan ja kustannuksia hallitaan eettisesti kestäväällä tavalla (alueuudistus i.a.). Miten olisi mahdollista rakentaa maaseudun asukkaille asiakaslähtöisiä palvelukokonaisuuksia niin, että hyvinvointivaltio ei muuttaisi kokonaan kaupunkeihin?

Kaste-ohjelman rahoittama Hyvinvointipalveluiden kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta maaseudulla eli KAMPA-hanke toteutettiin ajalla 2011–2013 Keski-Pohjanmaalla. Hankkeessa tarkasteltiin, millaisilla palvelurakenteilla voidaan tukea keskinäistä huolenpitoa, kansalaisaktiivisuutta ja yhteisvastuullisuutta. Hankkeen tulokset vahvistivat muiden tutkimusten havaintoja siitä, että maaseutu ei näyttäydy vain palvelujen järjestämisen ongelmavyöhykkeenä, vaan sieltä löytyy innovaatioita, joilla voidaan myös hillitä kustannusten kasvua.

Kun palveluja kehitetään ja tuotetaan alhaalta päin yhdessä palveluiden käyttäjien kanssa, voidaan kustannustehokkaasti vastata ihmisten tarpeisiin. Nämä jäävät herkästi huomaamatta, jos palveluita ohjataan liian etäältä. Aila-Leena Matthies (2012, 43) kiinnittää huomiota siihen, minkä Päivi Kivelän tutkimus (2014) myöhemmin vahvisti: palveluita etäältä koordinoivat eivät tunne paikallisia oloja ja omaehtoisia toimintatapoja, eikä niihin ole edes ehditty perehtyä. KAMPA-hankkeen perusteella syntyi myös käytännön ehdotuksia siitä, miten nämä pulmat ratkaistaan (Matthies & Rantamäki 2013, Matthies ym. 2011).

Sekä sote-uudistukselle asetettujen tavoitteiden että edellä olevan aineiston ja tarkastelun pohjalta teen seuraavat käytännöt ehdotukset.

- 1) Maakuntien on varmistettava kaksisuuntainen, jatkuvasti päivittyvä tieto palveluista kansalaisille ja kansalaisten viesteistä hallinnolle niin kuulemis- ja yhteistyömuodoin kuin myös internet-palveluin. Tämä toiminta on elintärkeää maakuntien vastuunkannolle kansalaisten hyvinvoinnista ja terveydestä sekä palveluiden kohdentumisesta ja riittävydestä sekä kuntien tulevalle elinvoimatyölle.

- 2) Valinnanvapaustyöryhmän kaavailemalla väestövastuisella sosiaali- ja terveyskeskuksella on oltava selkeä työskentelytapa, joka merkitsee myös alue- ja yhteisölähtöisestä sosiaalityöstä ja terveyden edistämisestä huolehtimisesta. Palvelutarvetta analysoitaessa on huolehdittava siitä, että ei muodostu sellaisia taskuja, joita palvelut eivät tavoita. Ratkaisuna voivat olla esimerkiksi Keski-Suomessa kaavaillut hyvinvointituvat, joissa toimisi sairaanhoitajan ja sosiaalihoitajan muodostama työpari huolehtimassa palveluohjauksesta ja väestövastuisesta alue- ja yhteisölähtöisestä työstä niin koko väestön kuin erityisryhmien osalta paikallistasolla – kuitenkin siten, että heillä on koko seutukunnan ja maakunnan voimavarat käytössään osaamisrenkaissa.
- 3) Palveluita on kehitettävä yhteisöjen sosiaalista kestävyyttä vahvistavalla tavalla siten, että nyt sosiaalityön tavoittamien ryhmien lisäksi tavoitetaan sosiaali- ja terveydenhuollon integroiduilla palveluilla ne vaikeat ja moniongelmaiset asiakkaat, jotka tälläkin hetkellä jäävät liian usein palveluiden ulkopuolelle. Tämä tapahtuu varmistamalla riittävästi alueellisesti ja jopa paikallisesti läsnäolevat ja pitkäjännitteiset, prosessinomaiset ja tavoitteelliset palvelut, jotka toimivat inklusiivisesti laaja-alaisessa verkostoyhteistyössä niin lähiyhteisön, kansalaisyhteiskunnan kuin kaikkien ammatillisten toimijoiden kanssa.
- 4) Digitaaliset, mobiilit ja älykkäät ratkaisut ja palvelut rakennetaan niin, että ne ovat aidosti myös väestövastuisen, alue- ja yhteisölähtöisen sosiaalityön ja terveyden edistämisen tukena.
- 5) Maakunnallisten sote-ratkaisujen luonnissa on huolehdittava toiminnan johtamisen lisäksi osaamisen johtamisesta ja sen mukaisesta organisoitumisesta niin, että alueilla toimivilla on sekä seutukunnallinen että maakunnallinen osaamisen verkosto tukena. Maakunnan ”leveimmillä hartioilla” ja järjestämisvastuilla voidaan huolehtia sekä erityispalveluiden tarjoamisesta että ennen kaikkea erityisosaamisen jakaantumisesta ja jalkautumisesta paikalliseen työhön digitaalisia ja liikkuvia ratkaisuja hyödyntäen. Erityisen tärkeää on huolehtia päihde-, mielenterveys- ja aikuissosiaalityön osaamisesta ja tarkoituksenmukaisesta organisoitumisesta.
- 6) Sote-uudistuksessa on huolehdittava sellaisesta lainsäädäntöperustasta, joka valinnanvapautta ja kilpailutusta edistäessään ei kuitenkaan pilko uudistuksen tavoitteiden vastaisesti asiakasprosesseja asiakasakteiksi ja joka mahdollistaa väestö- ja vaikutusvastuisen, alue- ja yhteisölähtöisen sosiaali-

lityön ja terveyden edistämisen. Valinnanvapauden sisälle ja rinnalle tulee luoda erilaisia allianssimalleja. Kansalaisyhteiskunnan hyvinvointia edistävän toiminnan tuesta on jatkossakin huolehdittava.

- 7) Uudistuksen tavoitteiden varmistamiseksi on luotava ”luotilangoiksi” tämän päivän onnistumisia kirjaavia, niin sanottuja hyviä käytäntöjä kirjaavia dokumentteja tavoitteellisempia järjestelmätuki- ja laatuohjelmia. Niiden avulla myös mittava uudelleen koulutus löytää yhteisen, selkeän pohjan.

Yhteenvedona voisi lopuksi todeta, että sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus on suuri mahdollisuus sosiaalialan kehittymiselle. Sosiaalityö ja sosiaaliohjaus tulevat kuitenkin muuttumaan jo ennen siirtoa perustoimeentulotukityön siirtyessä vuoden 2017 alusta Kelalle. Työ on käytännön paineessa muuttunut toimistokeskeiseksi työksi. Vaikeimpia väestöryhmiä ei tavoiteta riittävästi. Liitosten myötä välttämätön paikallistuntemus on ohentunut.

Sote-uudistus on sosiaalialalle suuri mahdollisuus, jos sen erityisluonne ja erityispulmat tunnistetaan ja otetaan ratkaisuihin huomioon. Muutos edellyttää myös sosiaalityön ja sen työtapojen uudistumista. Kysymys ei ole vain muodollisista palveluista vaan sosiaalisen kestävyuden vahvistamisesta.

LÄHTEET

- Alueuudistus i.a. Sote- ja aluehallintouudistuksen verkkosivusto. Saatavilla 15.9.2016 <http://alueuudistus.fi/etusivu>
- Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. (toim.) (2016). *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa*. (Raportti 4/2016). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Brommels, M. Aronkytö, T., Kananoja, A., Lillrank, P. & Reijula, K. (2016a). *Valinnanvapaus ja monikanavarahoituksen yksinkertaistaminen sosiaali ja terveydenhuollossa. Selvityshenkilöryhmän väliraportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Brommels, M. Aronkytö, T., Kananoja, A., Lillrank, P. & Reijula, K. (2016b). *Valinnanvapaus ja monikanavarahoituksen yksinkertaistaminen sosiaali ja terveydenhuollossa. Selvityshenkilöryhmän loppuraportti*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Gothóni, R., Hyväri, S., Kolkka, M. & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.) (2015). *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kainulainen, S. (2015). Arvovytöisö TKI-toimijana. Teoksessa R. Gothóni, S. Hyväri, M. Kolkka, & P. Vuokila-Oikkonen (toim.) (s. 21–34). *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Karinsalo, R. (2010). ”Hyvinvointityö on se fokus”. Tapaustutkimus palvelurakennemuutoksen merkityksestä ja kumppanuuden rakentumisesta kunnan ja kolmannen sektorin välillä Hämeenlinnan päihdehuollossa. Saatavilla <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/76556/lisuri00129.pdf?sequence=1>
- Karjalainen, J. (2016). Toimeentulotuen tuolla puolen – hätävasta yhteisötalouteen? Teoksessa S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen & P. Saikku (toim.), *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa* (s. 103–118). (Raportti 4/2016). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kivelä, P. (2014). *Syrjässä syrjäytyneet. Pelon sosiaalipolitiikka ja verkostoyhteistyön mahdollisuudet maaseudulla*. Helsinki: Sininauhaliitto.
- Kortteinen, M. & Elovainio, M. (2006). Miten auttaa huono-osaisia? Teoksessa M. Kautto (toim.), *Suomalaisten hyvinvointi 2006* (s. 329–344). Helsinki: Stakes.
- Koskiaho, B. (2014). *Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä*. (Setlementtijulkaisu- ja 22). Tallinna: United Press Global (yhteistyössä Suomen Setlementtiliiton kanssa).
- L 815/2015. Laki toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150815>
- Lankila, T., Kotavaara, O., Antikainen, H., Hakkarainen, T. & Rusanen, J. (2016). *Sosiaali- ja terveyspalveluverkon kehityskuva 2025 – Paikkatieto- ja saavutettavuusperusteinen tarkastelu*. Oulu: Oulun yliopisto & Helsinki: Sitra.
- Leskelä, R.-L., Komssi, V., Sandström, S., Pikkujämsä, S., Haverinen, A., Olli, S.-L. & Ylitalo-Katajisto, K. (2013). Paljon sosiaali- ja terveyspalveluja käyttävät asukkaat Oulussa. *Lääkärilehti* 48/2013, 3163–3169.

- Linna, M. & Seppälä, T. T. (2016). Voidaanko kokonaisulkoistuksilla säästää sote-menoissa? Teoksessa S. Mäklin (toim.), *Terveystaloustiede 2016* (s. 26–29). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Miten innovointi vaikuttaa yrityksiin, kansantalouteen ja kansalaisiin.* (Julkaisusarja 4/2014). Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö. Helsinki: Julkaisumonistamo Eteläranta Oy
- Matthies, A.-L. & Rantamäki, N. (toim.) (2013). Hyvinvointitalkoot – Miten kuntalaisten osallistuminen tukee palveluita? KAMPA-hankkeen julkaisu Hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta maaseudulla. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius & KAMPA-hanke Kokkola 2013
- Matthies, A.-L. (2012). Kustannuksia alas kansalaislähtöisin palvelurakentein? *Kuntalehti* 6/2012, 42–45.
- Matthies, A.-L., Kattilakoski, M. & Rantamäki, N. (2011). Maaseudun hyvinvointipalvelujen kehittäminen kansalaisosallistumisen ja yhteisöllisyyden pohjalta. KAMPA-hankkeen Tutkimus- ja kehittämisraportti I. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 9/2011.
- Mäkelä, A. (2014). *Sosiaalityö Etelä-Savossa. Esso-hankkeen selvitys sosiaalityön nykytilasta ja mahdollisuuksista sosiaali- ja terveydenhuollon murroksessa Etelä-Savossa.* Mikkeli: Etelä-Savon sairaanhoitopiiri.
- Mäkinen, R. (2016). Yksilölle sopivat palvelut. Luento Riihi-tapahtumassa 16.3.2016. Tekes, Sitra, sosiaali- ja terveysministeriö, RAY ja Innokylä. Julkaisematon.
- Määttä, A. (2011). *Perusturva ja poiskäännyttäminen.* (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 36). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Möttönen, S. & Niemelä, J. (2005). Kunta ja kolmas sektori – yhteistyön uuden muodot. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon ja aluehallintouudistuksen linjaukset (2016). Sote- ja aluehallintouudistus. Neuvottelutulos 5.4.2016. Saatavilla <http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/2287640/Sosiaali-+ja+terveydenhuollon+ja+aluehallintouudistuksen+linjaukset+5.4.2016/7382c141-45aa-433f-af74-6fc579e76de0>
- Niemelä, J. (2016). Julkaisematon muistio sote-koulutuksesta.
- Niemelä, J. (2015). Kehittämistoimintaa suuressa murroksessa. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 11–14). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Niiranen, V., Seppänen-Järvelä, R., Sinkkonen, M. & Vartiainen, P. (2010). *Johtaminen sosiaalialalla.* Helsinki: Gaudeamus.
- Noya, A. & Clarence, E. (2009). Community capacity building: fostering economic and social resilience. Project outline and proposed methodology. 26–27 November 2009, working document, CFE/LEED, OECD. Retrieved from www.oecd.org/data-oecd/54/10/44681969.pdf?contentId=44681970.
- Palvelutuotantoryhmä loppuraportti (2015). Pohjois-Karjalan sote-hanke. 28.3.2015. Saatavilla <http://www.pkssk.fi/documents/601237/3592784/Loppuraportti+P-K-sote-hanke+22.4.2015.pdf/c03afe22-6213-4ecb-a0c3-430fe523a8a8>
- Pylvänen, R. (2015). *Keski-Suomen Sote 2020 -hanke: Keski-Suomen Sote 2020 -hankkeessa tehty ehdotus lähipalveluiksi ja palveluverkkoselvityksen tilanne.* Saatavilla http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/77424_Keski-Suomen_Sote_palvelumalli.pdf

- Ratkaisujen Suomi (2015). Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. (Hallituksen julkaisusarja 10/2015). Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Saikkonen, P. (2016). Kuntakentän kirjavat käytännöt. Teoksessa S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen, P. Saikku (toim.). *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa* (s. 29–40) (Raportti 4/2016). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Saikku, P. (2016). Vaikeasti työllistyvien palvelurakenteet kunnissa: aktivoinnin ja sosiaalityön yhteydet muuttuvassa tilanteessa. Teoksessa S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen, P. Saikku (toim.). *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa* (s. 74–102). (Raportti 4/2016). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Savolainen, J. (2016). Yksityisen hoidon Kela-korvaus loppuu – näin sote-uudistus mullistaa terveyspalvelut. Julkiset sosiaali- ja terveyspalvelut siirtyvät markkinaehtoiseen kilpailuun. Se tarvitsee myös rajoituksensa. Tuomas Pöystin haastattelu *Helsingin Sanomissa* 28.4.2016. Saatavilla <http://www.hs.fi/kotimaa/a1461732657648>
- Seikkula, J. & Alakare, B. (2004). Avoin dialogi: vaihtoehtoinen näkökulma psykiatrisessa hoitojärjestelmässä (s. 289–96). (Duodecim 2004: 120).
- Siltaniemi, A., Perälähti, A., Eronen, A., Särkelä, R. & Londén, P. (2009). *Kansalaisbarometri 2009. Suomalaisten arvioita hyvinvoinnista, palveluista ja Paras-hankeesta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sote- ja maakuntauudistus. Sote-sanasto i.a. Saatavilla 20.10.2016 <http://alueuudistus.fi/sotesanasto>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2014). SOTE viidelle alueelle – vaikutusten ennakoarviointi. (Päätösten tueksi 1/2014). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-315-4>
- Vihanta, A. (2.5.2013). Professori: Sote-uudistus etenee väärään suuntaan. *Yle Uutiset*. Saatavilla http://yle.fi/uutiset/professori_sote-uudistus_etenee_vaaraan_suuntaan/6615466

Elina Juntunen, Irene Roivainen ja Marjaana Seppänen

DIAKONIA TYÖN PAIKKA PALVELUJÄRJESTELMÄN MURROKSESSA, ESIMERKKEINÄ VANHUSTYÖ JA SPIRITUALITEETTI

Tiivistelmä

Euroopassa kirkkojen rooli hyvinvointipalvelujen tuottajina on muuttumassa eri hyvinvointimallien kontekstissa. Pohjoismaissa kirkon diakoniatyön ja kunnallisen sosiaalityön välinen historiallinen kytkös on tällä hetkellä murroksessa osana sosiaali- ja terveystalouden uudistusta. Uusi tilanne avaa mahdollisuuksia yhteistyöhön seurakuntien ja uusien kuntien kanssa. Erooppalainen hyvinvointivaltiotutkimus on pitkälti jättänyt huomioimatta uskonnollisten instituutioiden roolin hyvinvoinnin kehittämisessä. Tarkastelussa on sosiaalisen työn murros hyvinvointiyhteiskunnan ja sen palvelujärjestelmän muutoksissa. Uusiyhteisöllisten virtausten, uuden ja uuden julkisen hallinnan (New Public Governance, NPG) myötä huomio on kiinnittynyt yhteistyöverkostoihin ja kumppanuuksiin eri toimijoiden kanssa. Toive kumppanuuksien rakentamisesta kohdistuu kansalaisiin, yhteisöihin, järjestöihin ja muihin julkisyhteisöihin, seurakunnat mukaan lukien. Millaisilla reunaehdoilla kirkon diakoniatyö voisi olla tuottamassa sosiaali- ja terveystaloutta. Esimerkkinä diakoniatyön palveluroolin asemoitumisesta toimintaympäristön muuttuessa ovat kokemukset diakonisesta vanhustyöstä. Artikkelissa pohditaan myös miten spiritualiteetti voitaisiin paremmin ottaa huomioon diakoniatyön ja sosiaalityön yhteistyön kehittämisessä ja yhdyspintojen rakentamisessa.

Johdanto

Suomalainen seurakuntadiakonian on historiansa aikana kohdannut monenlaisia murroskausia, jotka ovat kytköksissä työnjakoon kuntien kanssa. Vielä 1900-luvun alkupuolella diakoniatyö vastasi kaikesta hoiva- ja hoitotyöstä kunnissa. Hyvinvointivaltion kultakaudella terveydenhoito ja sosiaalihuolto siirtyivät kokonaan kuntien vastuulle siihen asti, kun 1990-luvun alkupuolen lama teki kirkon diakoniatyöstä tarpeellisen kumppanin. Vuoden 2019 alussa voimaan tulevassa sosiaali- ja terveystalouden uudistuksessa vastuu hyvinvointipalvelujen järjestämisestä siirtyy itsehallintoalueille, mutta palvelujen tuottajina voivat olla myös erilaiset yhteisöt ja yritykset (Hiihmo 2015, 62). *Hyvinvointivaltion* kultakauden marginaalisuudesta on siistytty *hyvinvointiyhteiskunnan* kypsytymisen myötä tilanteeseen, jossa valtiollisten ja kunnallisten palvelujen ohella myös seurakunnilla ja diakoniatyöllä on rooli hyvinvoinnin tuottamisen kokonaisuudessa. Millaisilla reunaehdoilla kirkon diakoniatyö voisi olla tuottamassa sosiaali- ja terveystalouden palveluja?

Aloitamme tarkastelun yleisesti diakoniatyön paikasta toimintaympäristön muutoksessa (Roivainen), minkä jälkeen huomio keskittyy vanhusten parissa tehtävään työhön muuttuvassa vastuiden ja roolien määrittelyssä (Sepänen). Yksi keskeinen, mutta melko vähäiselle huomiolle jäänyt kysymys diakoniatyön ja sosiaalityön rajapinnassa on kysymys spiritualiteetista. Pohdimme lopuksi, miten tämä diakoniatyön luonteeseen olennaisesti liittyvä ulottuvuus voitaisiin paremmin ottaa huomioon yhteistyön kehittämisessä ja palvelujen rakentamisessa (Juntunen).

Toimintaympäristön muutos

Viime vuosina Pohjoismaissa ovat saaneet tilaa erilaiset uusiyhteisölliset virtaukset, jotka korostavat yhteenkuuluvuutta, yhteistä hyvää ja yhteisvastuuta. Tähän asti pohjoismaisen hyvinvointimalli on korostanut julkisen sektorin ensisijaisuutta palvelujen toteuttamisessa. Tästä näkökulmasta *kommunitaristit* ovat konservatiivisia painottaessaan lähiyhteisöjen, vapaaehtoistyön ja yksityisten palvelujen roolia hyvinvointipalvelujen toteuttamisessa (esim. Koskiahon ym. 1999). Pohjoismaisen diakoniatyön näkökulmasta kiinnostava on myös roomalaiskatolisen Keski-Euroopan *subsidiariteettiperiaatteen* perustuva hyvinvointimalli, jossa korostuu lähiyhteisöjen vastuu ja julkisten sosiaalipalvelujen viimesijaisuus. (Esim. Saari 1993; Sipiläinen 1996,

49; Koskiaho ym. 1999, 129–130, 156; ks. Roivainen 2003, 30.) Uusin kommunitaristinen retoriikka ”Suuresta yhteiskunnasta” (Big Society) ja pienestä valtiosta pyrkii valjastamaan kansalaisyhteiskunnan ja paikallisyhteisöjen voimavarat yhteiskunnallisen uudistuksen välikappaleiksi (Haavisto 2011; Koskiaho 2014; Sage 2012). Suuressa yhteiskunnassa julkinen sektori huolehtisi ainoastaan viranomaistehtävistä, yksilökohtaiset palvelut hankittaisiin erilaisilta yrityksiltä ja yhteisöiltä, kun taas yhteisölliset lähipalvelut tuotettaisiin paikallisten yhteisöjen, kuten naapurustojen ja esimerkiksi seurakuntien voimin (Haavisto 2012; Koskiaho 2014). Nämä ajatukset tulevat varsin lähelle sote-uudistuksen tavoitteita.

Luterilaisen tulkinnan mukaisena pidetyn pohjoismaisen hyvinvointimalin näkökulmasta uusyhteisöllisissä tulkinnoissa pulmallista on vastuusuhteiden kääntyminen ylösalaisin nykymalliin verrattuna: valtiolle ja kunnille jää vain viimesijainen vastuu kansalaisten hyvinvoinnista. Vastuu ihmisen perusturvasta kuuluu yhteiskunnalle, ei lähiyhteisöille, suvulle tai edes seurakunnalle. Luterilainen kirkko, joka Suomessa on perinteisesti ymmärretty yhdeksi julkisyhteisöksi valtion ja kuntien ohella, on kahden regimentin opin mukaisesti tukenut valtion keskeistä roolia hyvinvoinnin tuottajana. Paikallisseurakunnilla on ollut perustuslakiin (L 731/1997, 76. §) perustuvia julkisoikeudellisia tehtäviä veronkanto-oikeudesta joihinkin viranomaistehtäviin. Sittemmin kirkon suhteellisen itsenäisen asema on asemoitunut sen etenkin Euroopan Unionin kontekstissa yhä enemmän osaksi kolmatta sektoria. (Grönlund & Hiilamo 2006; Helander 1998; ks. Juntunen 2011, 12; Hiilamo 2012; Lehtinen 2013a; 2013b.)

Suuren laman aikaisten sosiaaliturvan ja -palvelujen leikkausten on katsottu merkinneen käännettä kohti keskieuropalaista vakuutus- ja tarveharkintaista sosiaaliturvamallia (Niemelä 2000, 16). Kunnat saattoivat vuoden 1994 lakiuudistuksen jälkeen turvautua kolmannen sektorin ja seurakuntien apuun hyvinvointipalvelujen toteuttamisessa. Kun laman myötä erityisesti väliinputoajaryhmien palveluja siirrettiin järjestöjen ja diakoniatyön vastuulle, vastasivat seurakunnat akuutteihin ongelmiin erilaisten EU-rahoitteisten yhteistyöprojektien avulla. ESR-projekteihin osallistuminen nosti seurakunnat näkyväksi osaksi ylikansallista EU-rahoitusjärjestelmää ja paikallista yhteisötaloutta. ESR-projekteissa pyrittiin jakamaan sosiaalista vastuuta uudelleen ja karsimaan päällekkäisyyksiä, jolloin seurakuntadiakoniale pyrittiin siirtämään hyvinvointivastuuta ja sosiaalista palvelutoimintaa. Tämän ke-

hityksen on nähty viittaavan siihen, että suomalainen hyvinvointipolitiikka olisi irtautumassa pohjoismaisesta hyvinvointimallista ja siirtymässä kohti keskieurooppalaista hyvinvointiregiimiä. Nämä muutokset tuovat paineita erityisesti paikallisille toimijoille. (Ks. Lehtinen a 2013, 20–23, 176–177.)

Seurakunnat kuntien kumppaneina palvelutuotannossa

Evankelisluterilaisen kirkon roolin kasvu hyvinvointipalvelujen tuottamisessa parin viime vuosikymmenen aikana on aiheellisesti herättänyt kysymyksen, missä määrin nämä sektorit toimivat tällä hetkellä tasa-arvoisina kumppaneina (Angell & Pessi 2010). Esimerkiksi diakoniatyön kasvanut vastuu köyhien kuntalaisten toimeentulosta tai syrjäytyneiden palveluista haastaa pohtimaan seurakuntien näkyvämpää ja julkilausutumpaa roolia sekä julkisten palvelujen tuottajina että kansalaisyhteiskunnan agenttina (Pessi & Grönlund 2012).

Toisin kuin perinteinen järjestökenttä, kirkko ja seurakunnat ovat valtion ja kuntien rinnakkaisjärjestelmiä, joiden toiminta on rahoituksellisesti ja lainsäädännöllisesti julkista toimintaa (Roivainen 2014; Kallunki 2014, 4). Näihin päiviin saakka seurakuntien mahdollisuutta toimia palveluntuottajana on rajannut niiden julkisyhteisöllinen rooli, mutta niiden uusi aseointuminen EU:n kontekstissa lähemmäksi kolmatta sektoria tai yritys-kenttää (säätiot) on avannut niille mahdollisuuden tasa-arvoisempaan yhteistyöhön kuntien kanssa. Vaihtoehtona vastikkeettomana hyväntekeväisyydelle, jota seurakunnat resursoivat omien verovarojensa ja vapaaehtoistyön kautta voidaan pitää esimerkiksi tilaaja–tuottaja-mallin tyyppistä kumppanuutta. Lähtökohtaisesti *sopimuksellinen palvelujen tuottaminen* mahdollistaa käytännössä yhtäältä julkisen sektorin sosiaalisen vastuun säilymisen ja toisaalta kirkon osallistumisen hyvinvointipalvelujen tuottamiseen. Niin kutsutussa *sosiaalisen markkinatalouden mallissa* esimerkiksi diakoniatyön olisi mahdollista saada julkista rahoitusta palvelutoiminnalleen. (Kallunki 2014, 10–11.)

Tulevassa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutoksessa vastuu sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisestä siirtyy kunnilta ja kuntayhtymiltä itsehallintoalueille 1.1.2019. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen tuotannossa pyritään monipuolisuuteen siten, että itsehallintoalue voi tuottaa tarvittavat palvelut joko itse tai yhdessä muiden itsehallintoalueiden kanssa tai se voi käyttää yksityisen tai kolmannen sektorin palveluita (Sote-palvelurakennemuutos i.a.). Käytännössä maakuntamalli tarkoittaa

julkisen palvelutuotannon siirtymistä pois kunnilta ja kuntayhtymiltä tälle uudelle toimijalle. Yhteistoiminta-alueet vastasivat sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista varhaiskasvatusta lukuun ottamatta (Hiilamo 2015, 62).

Sosiaali- ja terveystalouden uudistuksessa keskeisessä asemassa on järjestämistä koskeva integraatio, joka koskee palveluiden johtamisen ja rahoituksen ohella myös sisällöllisesti eri toimijoiden yhteistyötä. Järjestämistä koskeva siirtyminen kauemmaksi paikallistasolta voi heikentää seurakuntien näkökulmasta yhteistyötä sosiaali- ja terveystalouksissa (Kallunki 2014, 12). Toisaalta valmisteilla oleva seurakuntarakennemuutos yhtymäpohjalta voi mahdollistaa seurakuntien roolin itsehallintoalueiden palvelutuotannossa. Lisäksi kuntien järjestämistä koskevaan piiriin jää jatkossakin perustason hyvinvointipalveluja varhaiskasvatuksesta perhepalveluihin, jotka ne voivat tuottaa itse tai tilata muilta palveluntuottajilta. Erilaiset matalan kynnyksen ja ruohonjuuritason palvelut, jotka ovat pitkälle hävinneet kuntien omasta palveluvalikosta, voisivat hyvin olla järjestöjen ohella seurakuntien järjestämiä.

Seurakuntien tuottamat palvelut voivat perustua korvaus- tai avustuskäytäntöihin, palvelusetelimalliin tai kilpailutettuun palvelutuotantoon, jota tähän asti on rajannut hankintalainsäädäntö. (Hiilamo 2015, 65.) Vaihtoehtona kilpailutusta edellyttävälle elinkeinotoiminnalle on kirkon kannalta nähty osallistuminen sellaisten yleishyödyllisten palvelujen (SGEI) tuotantoon, jotka uhkaisivat jäädä tuottamatta ilman yleishyödyllisten yhteisöjen osallistumista (Kallunki 2014, 14–17). Kirkkohallituksen toteuttaman hankkeen ”Kirkko ja julkiset palvelut” mietinnön (2016) pohjalta ohjausryhmä päätyy näkemykseen, että kirkon ja seurakuntien ei tule tavoitella merkittävää vastuuta julkisten palvelujen kilpailutetussa tuottamisessa. Sen sijaan se pitää tarkoituksenmukaisena rohkaista ja tukea kirkollisten säätiöiden, järjestöjen, yhtiöiden ja yhteisöjen toimintaa sosiaali- ja terveystalouksien tuottamisessa. Lisäksi pidetään tärkeänä selvittää sopimusyhteistyön varmistamista erityistyömuotojen osalta sairaalasielunhoidon, perheneuvonnan ja kehitysvammaisuuden osalta. (Kirkko ja julkiset palvelut 2016.)

Esimerkkinä vanhustyö

Edellä mainittu mietintö luo linjauksia, jotka ohjaavat tulevien vuosien keskustelua kirkon roolista palvelujen tuottamisessa. Diakoniatyön perinteistä osa-alueetta edustavalle vanhustyölle on hahmoteltu uudenlaista roolia jo

edellisten vuosien aikana, muun muassa Kirkon vanhustyön strategiassa (i.a. 2015), jossa on todettu, että seurakunnat voivat toimia osana vanhusten palvelurakennetta. Tämä nostaa mielenkiintoisen ja osittain ristiriitaisenkin kysymyksen siitä, mitä kirkko käytännössä vanhustyön saralla voi tehdä. Yhtäältä kirkkoa asemoidaan osaksi palvelurakennetta tai ainakin sen taustavoimaksi (vrt. Kirkko ja julkiset palvelut 2016), toisaalta taas diakonian itsemääräyksessä on korostunut ajatus siitä, että mennään sinne, minne muu apu ei yletä. Näin diakonian ytimessä on ollut reagoiminen muiden toimijoiden piirissä tapahtuneisiin muutoksiin ja toisaalta uusiin ilmiöihin, joihin muut eivät ole tarttuneet (Pöyhönen & Seppänen 2012).

Työnjakoa julkisen sektorin ja kirkon välillä sekä osapuolten roolijakoja on jo neuvoteltu arkityössä osittain julkilausutusti, ja osittain käytännön työn piirissä vastuita on uudelleen muotoiltu tiedostamattakin. Diakonia-työn osalta siirtyminen osaksi palvelutuotantoa voi merkitä ”kolmatta polkua” palvelujen korvaavuuden ja täydentävyyden ohella toimintojen limitäisyyden suuntaan suhteessa julkisen sektorin toteuttamaan sosiaalityöhön (Kallunki 2014, 74). Vaikka vanhusten kanssa tehtävässä työssä yleisellä seurakuntatyöllä on tärkeä rooli, erityisesti diakonisessa vanhustyössä on paljon kuntien tehtäviä lähellä olevia toimintoja. Kun vanhuspalveluissa on asetettu uusia tavoitteita ja määritelty rajoja sille, mitkä asiat kuuluvat julkisen sektorin vanhuspalvelujen piiriin, on samalla vähintäänkin implisiittisesti siirretty vastuuta muille toimijoille (vrt. Julkunen 2006). Uusyhteisöllisyyden hengessä lähiyhteisöiltä on kaivattu vahvempaa vastuunottoa kuntien roolin rajausten myötä, mutta myös kirkon suuntaan on kohdistunut odotuksia.

Vuoden 1972 kansanterveyslain voimaan tulon asti diakoniaan yleensä ja varsinkin diakoniseen vanhustyöhön sisältyi myös sairaanhoidollisia tehtäviä. Lain tultua voimaan kirkon rooli vanhustyössä muuttui ja painopiste siirtyi muun muassa kerho- ja virkistystoiminnan sekä hengellisen tuen suuntaan. Kun 1990-luvun laman myötä diakonia sai uusia tehtäviä ja perustettiin esimerkiksi ruokapankkeja, vanhustyön merkitys väheni. Väestön ikääntymisen myötä kirkon vanhustyön merkitys on kuitenkin kasvanut ja keskustelu siihen liittyvistä työn sisällöistä käynnistynyt. Ulla Jokela (2011) on väitöskirjatutkimuksessaan erotellut diakonian roolin julkista sektoria täydentävänä ja paikkaavana toimintana. Kun täydentävä rooli on nimensä mukaisesti palvelujärjestelmän lisäksi tulevaa väliaikaista tai ylimääräistä apua, paikkaava diakonia tukkii aukkoja ja puutteita julkises-

sa palvelussa. Täydentävä toiminta on ollut lähempänä diakonian ydintehdävää, ja sitä on pidetty tavoitteena, vaikka paikkaavan toiminnan osuus on koko ajan kasvanut.

Päivi Pöyhösen ja Marjaana Seppäsen (2012) tutkimushavaintojen mukaan diakoniatyöntekijät tukivat pohjoismaisen hyvinvointivaltion perusperiaatteita ja näkivät suhteessa muihin toimijoihin keskeiseksi tehtäväkseen vanhusten henkisiin ja hengellisiin tarpeisiin vastaamisen. Erityisesti kotikäyntityön merkitystä ja halua tehdä kotikäyntejä painotettiin. Kuntien niukentuneet resurssit vaikuttivat kuitenkin selvästi tarpeiden laaja-alaisuuteen ja diakoniatyölle asetettujen odotusten lisääntymiseen, ja käytännössä diakonia on vähitellen ottanut itselleen aiempaa enemmän julkisia palveluita paikkaavaa roolia ihanteena olevan täydentävän roolin lisäksi. Näytti siltä, että selkeä ”tiekartta” muuttuneisiin olosuhteisiin puuttui ja diakonian roolia vanhustyössä haettiin. Vanhustyössä toimivat julkisen sektorin sosiaalityöntekijät olivat valmiita määrittelemään diakoniatyölle varsin laajan tehtäväkentän, ja hengellisen tuen ohella psykososiaalinen tukeminen oltiin valmiita näkemään ensisijaisesti diakoniatyölle kuuluvana tehtävänä. Samoin yhteisöllinen ja etsivä työ nähtiin kirkolle kuuluviksi tehtäviksi (Pöyhönen & Seppänen 2016).

Ehkäisevän työn merkitystä on viime vuosina korostettu – myös taloudellisen hyödyn näkökulmasta – mutta siihen on panostettu varsin vähän. Tulevassa sote-rakenteessa seurakunnat voisivat toimia myös kuntasektorin kumppaneina hyvinvointi- ja ennaltaehkäisytyössä. Mikäli seurakunnat toimivat vahvasti asuinalueilla, kuten esimerkiksi kaupunkilähiöissä tapahtuu, luonteva rooli voisi olla paikallisen yhteisöllisyyden tukeminen. Paikallisen yhteisöllisyyden ja osallistumisen hyvinvointivaikutuksia ja sen myötä positiivisia vaikutuksia ikääntyneiden ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin on korostettu (Rantanen 2015). Ihmisellä on tarve kuulua johonkin, osallistua mielekkääseen toimintaan sekä tuntea elämän tarkoituksellisuutta (Philipson 2004; Seppänen & Haapola 2016) ja seurakunnat voisivat tulevissa palvelurakenteissa ottaa vahvemman roolin yhteistyössä vanhusten parissa. Tärkeää kuitenkin olisi, että työ ei kohdistu vain niihin ikääntyneisiin ihmisiin, joilla on hyvät voimavarat osallistua ja jotka ovat aktiivisia muutenkin. Meneminen niiden luo, joita muut eivät tavoita, olisi tässäkin diakoniatyön ytimessä. Tällöin kyse ei ensisijaisesti olisi hoivan tarpeesta vaan yhteisöllisyyden mahdollistamisesta.

Seurakunnan ja muiden organisaatioiden alueilla sijaitsevien tilojen ja vapaaehtoistyön liittäminen osaksi kokonaisuutta voisi toimia voimavarana työssä. Tärkeää kuitenkin olisi ymmärtää jälkimodernin yhteiskunnan yhteisöllisyyttä, jossa (vanhatkin) ihmiset voivat sijoittaa itsensä osaksi yhteisöä sekä myös irrottautua siitä. Sosiaaliset voimat eivät heitä ihmistä yhteisön osaksi (vrt. Lash 1994), vaan kyse on valinnoista, kuulumisen neuvottelusta sekä päällekkäisistä, monesti useisiin yhteisöihin yhtä aikaa kuulumisista (Bauman 2001; Delanty 2010). Vaikka yhteisöissä on aina ristiriita turvallisuuden ja vapauden välillä (Bauman 2001), ikääntyneiden ihmisten elämässä turvallisuuden tarve voi korostua ja vapauden tarve jäädä taka-alalle. Turvallisuuden tunteen suhteen paikallisella yhteisöllisyydellä voi olla suurikin merkitys.

Hyvinvoinnin kokonaisuuteen kuuluu merkittävänä osana spirituaalinen ulottuvuus, joka ikääntyessä korostuu (vrt. Tornstam 2005). Siksi vanhusten henkisten ja hengellisten tarpeiden huomioiminen liittyy keskeisesti sosiaalityöhön, mutta usein psykososiaalinen tukeminen jää vähäiseksi. Diakoniatyölle ominainen spiritualiteetti on sen vahva erityispiirre suhteessa kunnalliseen sosiaalityöhön. Tämä erityispiirre on tärkeä huomioida tarkasteltaessa diakonian paikkaa osana hyvinvointipalvelujärjestelmää. Tarkastelemme seuraavaksi lähemmin spiritualiteetin kysymyksiä ja haasteita diakoniatyön ja sosiaalityön rajapinnassa.

Spiritualiteetti sosiaali- ja diakoniatyössä sekä yhdyspintojen rakentajana

Evankelis-luterilaisen kirkon diakoniatyössä spiritualiteetti on työn keskeinen lähtökohta. Diakoniatyön ydin nousee kristillisen uskon ja lähimmäisyyden motiiveista. Ihminen kohdataan diakoniatyössä kokonaisvaltaisena, psyykkisenä, fyysisenä, sosiaalisena ja hengellisenä olentona. (Jokela 2011, 194.) Työntekijä pyrkii ottamaan huomioon yksilön kaikki olemisen ulottuvuudet, myös hengellisyyden sekä sen yhteisön ja sosiaalisen kentän, jossa ihminen elää ja toimii (Juntunen 2011, 104).

Elina Juntunen (2011) on jäsentänyt diakonian auttamistyön spiritualiteettia kolmella ulottuvuudella. Ensinnäkin diakoniatyön spiritualiteetti perustuu kristilliseen traditioon ja oppiin. Kristillinen oppi, etiikka ja arvot tarjoavat diakoniatyöntekijälle motivaatiota ja suuntaa auttamistyölle. Toisaalta työntekijöiden oma spiritualiteetti ei nouse vain kristillisestä viiteke-

hyksestä, vaan myös työntekijän henkilökohtaisista traditioista, katsomuksista ja arvoista sekä elämäntilanteista. Toinen lähestymistapa liittyy diakonian auttamistyön sisältöihin. Spiritualiteetti luo kohtaamiseen diakoniatyössä tietyn vuorovaikutuksellisen ilmapiirin. Kyse on diakoniatyöntekijän yhteyden rakentamisesta lähimmäisiin. Spiritualiteetti kuuluu luonnollisena osana ihmisten välisyyteen ja yhteiseen kokemusvaruuteen, joka on läsnä asiakastyön kohtaamisissa. Kolmanneksi spiritualiteetti sisältyy työntekijän auttamisen menetelmiin. Se herkistää diakoniatyöntekijät näkemään asiakkaat suhteessa toisiinsa, ympäröivään yhteiskuntaan ja Jumalaan. Diakoniatyön spirituaalinen ulottuvuus on voimavara ja herkkyys, joka tarjoaa mahdollisuuden juuri niiden ihmisten kuulemiseen ja ymmärtämiseen, jotka eivät muuten näy tai kuulu. Diakoniatyössä on keskeistä toivon ja välittämisen osoittaminen ihmisen erilaisissa elämäntilanteissa.

Diakoniatyön spiritualiteetti nousee työntekijän omasta eksistenssistä ja identiteetistä. Työntekijä etsii työssään työyhteisönsä, seurakunnan mutta myös omiin arvoihinsa perustuvia valintoja ja merkityksellisyyden kokemuksia. Toisaalta spiritualiteetti on yhteyden rakentamista toiseen ihmiseen, hänen maailmankuvaansa, toiveisiin, kaipuuseen ja omien sisäisten merkitysten rakentamiseen. Spiritualiteetti on keskeinen diakonian auttamistyön ulottuvuus.

Suomalaisessa ja pohjoismaisessa sosiaalityön keskusteluissa spiritualiteetin rooli on jäänyt marginaaliseksi. Kotimaisissa sosiaalityötä koskevissa tutkimuksissa ja kirjallisuudessa käsitettä ei juuri esiinny. Spirituaaliset teemat on yhdistetty yksityisen elämän alueelle, eivätkä ne juuri nouse esille suomalaisen sosiaalityön palveluiden konteksteissa. Pohjoismaisessa kontekstissa sosiaalityötä määrittää arvolähtökohtana neutraliteetin periaate. Byrokratiatyöhön keskittyvässä sosiaalityössä (Paajanen 2009) on nähty jäävän yhä vähemmän aikaa spirituaaliteettia rakentaville ulottuvuuksille, kuten ihmisten kohtaamiselle, henkisen hädän kuulemiselle ja empatialle.

Kansainvälisessä, erityisesti yhdysvaltalaisessa, sosiaalityön tutkimuksessa ja kirjallisuudessa spiritualiteetti on vakiintunut tarkastelunäkökulmaksi niin auttamistyön menetelmiä kuin esimerkiksi työntekijän ammatillista identiteettiä ja etiikkaa koskien (Senreich 2013, 548; Canda & Furman 2010). Keskustelut eivät ole kuitenkaan tuottaneet spiritualiteetille yleisesti hyväksyttyä käsitteellistä määritelmää (Senreich 2013, 551). Yhteistä määritelmille sosiaalityön kontekstissa on, ettei spiritualiteetti edellytä tietyn us-

konnon tai uskomusjärjestelmän omaksumista tai hyväksymistä. Sillä viitataan (Canda 1995) ihmisen oman elämänsä syvien merkitysten etsimiseen, elämän eettisten periaatteiden pohdintaan, ihmissuhteisiin ja elämään kuuluvaan mysteeriseen ulottuvuuteen. Spiritualiteetti voi ilmetä ihmisen sisäisenä voiman tunteena ja energiana hänen etsiessään tarkoitusta olemassaololleen ja elämälleen. Se liittyy myös yhteyden ajatukseen tunteena yhteydestä omaan itseensä, toisiin, luontoon ja maailmankaikkeuteen. Spiritualiteetti on yhtäältä ihmisen sisäiseen elämään kuuluva, toisaalta universaali aspekti ihmisenä olemisessa. (Krishnakumar & Neck 2002.)

Kansainvälisessä sosiaalityössä on keskusteltu ennen kaikkea spirituaalisesti sensitiivisestä sosiaalityöstä (Canda & Furman 2010). Sensitiivisyys perustuu ajatukseen ihmisten välisestä keskinäisestä riippuvuudesta ja kaikkien ihmisten tasa-arvosta. Tämä tietoisuus herättää reagoimaan niiden ihmisten puolesta, jotka tarvitsevat tukea tai joilta puuttuu jotain. Sosiaalityön ammatillisessa kontekstissa spiritualiteetti sisältyy asiakastyön interventioihin, joilla voi vahvistaa asiakkaan minäkuvaa ja itsearvostusta. Työntekijät voivat tunnistaa asiakkaidensa sisäisiä käsityksiä ja nähdä ne mahdollisuutena ihmisen omassa voimaantumisprosessissaan. Spiritualiteetilla on katsottu olevan yhteiskunnallista muutosvoimaa, joka lähtee ihmisten omista voimaantumisprosesseista ja motivaatioista myös yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. (Foley 2001, 335.)

Spiritualiteetti sosiaalityössä on myös työntekijän omaa sisäistä kokemusta ja ammatillista voimaantumista. Kyse on työntekijän tarkoituksen löytämisestä omasta työstään sekä elämän erilaisten puolien, kärsimyksen ja ilon oivaltamisesta. Työntekijät haluavat toteuttaa heille merkityksellisiä arvoja, tavoitteita ja kutsumusta. Se tarjoaa rohkeutta ja rehellisyyttä toimia ammatillisena erilaisina aikoina ja haastavissa tilanteissa. (Foley 2001, 366–367.)

Kotimaisissa sosiaalisen työn konteksteissa spiritualiteetin huomioon ottaminen voi olla työtä syvästi rikastuttava ja mahdollisuuksia avaava näkökulma. Diakoniatyöntekijöiden osaaminen tarjoaa merkittävän keskustelukumppanuuden asiakkaiden ja auttamistyön henkisistä ja eksistentiaalisista kysymyksistä. Sekä sekulaareilla että uskonnollisilla toiminnan alueilla spiritualiteetin voi nähdä ennen kaikkea ihmisen sisäisenä voimavarana. Se voi olla avaintekijä siihen, että asiakasta tuetaan oman subjektiivensa löytämisessä. Oman autonomian rakentaminen toimii yksilön muutoksen, vapautuksen ja voimaantumisen lähteinä.

Spiritualiteetti tarjoaa reflektiopinnan sosiaalisen työn tarkoituksen hahmottamiseksi autettavan ihmisen kannalta. Työntekijöiden spiritualiteetin pohdinta saattaa tehdä näkyväksi työn syviä merkityksiä, suuria päämääriä ja työn missiota. Työn tarkoituksen yhteinen pohdinta voisi olla diakonia- ja sosiaalityölle mahdollisuus tarjotessaan yhteistä ja jaettava näkemystä työstä ja asiakkaiden auttamisen suunnista. Se on silta rakentaa yhteyttä erilaisten toimintakulttuurien välille ja ratkaista mahdollisia jännitteitä. (Ks. Juntunen & Räisänen 2015, 23.) Spiritualiteetin vakavasti ottaminen hyvinvointipolitiikassa, palvelurakenteen uudistuksessa ja sosiaalisessa työssä voi laajentaa ja syventää käsitystä ihmisen olemuksesta ja hänen tarpeistaan. Millaisia vaikutuksia sillä olisi politiikan ja käytäntöjen tavoitteisiin, toimintakulttuureihin sekä toimenpiteisiin ja käytänteisiin? Millaisten perusteiden ja ideoiden varaan tulevaisuuden palveluja tulisi rakentaa?

Spiritualiteetin pohdinta voi toimia kommunikaation, kehittämisen, innovaatioiden, interventioiden ja paremman elämänlaadun ja hyvinvoinnin lähteinä. Se on tekijä, joka kutsuu rakentamaan siltoja ja toimimaan yhteistyössä erilaisten sosiaalisten tilojen välillä. Jatkuvasti muuttuva, arvaamaton ja epäselvä sosiaalisen työn toimintaympäristö haastaa eri toimijoita uudistamaan ja muuttamaan käsitystään itsestään, paikastaan yhteiskunnassa ja yhteistyöverkostoissa sekä siitä, miten ne tukevat ihmisiä hyvään elämään. Prosessi edellyttää toimijoilta rohkeaa heidän omien perinteisten oletustensa, uskomustensa ja arvojensa uudelleen arviointia. Spiritualiteetin tiedostaminen auttaa näkemään asioita muunkin kuin oman totuuden ja todellisuuden näkökulmista. Se vapauttaa katsomaan asioita toisten silmin ja mahdollisesti kyseenalaistaa voimassa olevat oletukset ja ideat. (Steingard 2005, 235–236.)

Lopuksi

Toisin kuin perinteiset järjestöt, kirkot ja seurakunnat toimivat Suomessa edelleen julkisyhteisönä ja kuntien rinnakkaisjärjestelminä. Sosiaali- ja terveystalvöjien rakenteessa on tapahtumassa muutoksia, jotka mahdollistavat palvelujen hankinnan myös kirkollisilta yhteisöiltä. Seurakuntien tarjoamat palvelut diakoniatyöstä vanhus- ja perhepalveluihin tarjoavat todellisen mahdollisuuden palveluyhteistyöhön kuntien kanssa. Koulutettuine ja ammattitaitoisine henkilöstöineen paikallisseurakunnat voivat toimia palvelukumppaneina tuottamassa esimerkiksi osan vanhusten psykososiaali-

sesta tuesta tai lasten päiväkerhotoiminnasta. Vastikkeellinen kumppanuus on tasa-arvoisempi lähtökohta yhteistyölle kuin vastikkeeton hyväntekeväisyys, jota seurakunnat resursoivat omien verovarojensa tai vapaaehtoistyönänsä kautta. (Roivainen 2014.)

Tällainen aitoon kumppanuuteen perustuva palvelukonsepti olisi omaan vahvistamaan seurakuntien luonnetta ”palveluyhteisönä” ja lisäämään asukkaiden luottamusta laajemminkin suhteessa seurakunnalliseen toimintaan. Suhteessa kunnalliseen sosiaalipalvelujärjestelmään diakoniatyö näyttäytyy kansalaiskeskeisenä, yhteisöllisenä ja kokonaisvaltaisena huolenpito-työnä, jolla on suuri merkitys ihmisten rinnalla kulkijana ja puolestapuhujana. (Roivainen 2014.)

Lähes 80 prosenttia suomalaisista kuuluu edelleen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, ikäihmisten osuus on vielä tästäkin suurempi. Vaikka varmuutta siitä ei ole, onko kirkkoon kuuluvien korkea osuus enemmän kytkeytynyt nyt vanhuusiässä olevan kohortin ominaisuuksiin vai onko kyse enemmän ikään liittyvästä ilmiöstä, vanhojen ihmisten kysymykset ovat tulevana vuosina haaste kirkolle. Samalla kun vähän omia lapsia synnyttäneet suuret ikäluokat tulevat eläkeikään, yhteiskunnassamme on yhä enemmän niitä, joilla ei ole perhettä ja jotka asuvat yksin. Diakoniatyötä tarvitaan osaltaan tukemaan yksinäisyyttä kokevia ja elämän tarkoituksellisuutta etsiviä vanhoja ihmisiä.

Diakonia on siis sidoksissa omaan missioonsa, ympäröivään yhteiskuntaan ja ihmisten voimavaroihin, haavoittuvuuteen ja hätään. Jokaisessa hyvinvointipalvelujen muutoksessa ja yhteiskunnan kriisitilanteessa diakoniatyöntekijät ovat pyrkineet vastaamaan ihmisten hätään. Joskus yhteiskunnan hyvinvointipalvelujen ja kirkon diakonian kanssa on käyty neuvotteluja, joskus taas diakonian paikkaa on määritelty rajoituksin tai liiankin suurin toivein yhteiskunnan resurssien huetessa. Se, millaisen roolin diakonia on ottanut ja mikä sille on annettu, tulee hyvin esille vanhusten hyvinvointia tukevassa työssä. Siinä ilmenee myös paikallisuuden ja yhteisöllisyyden ulottuvuudet. Kirkon mahdollisuudet tukea yhteisöllisyyttä joutuu kriittisen tarkastelun kohteeksi, jos ajatellaan, minkälaiseen yhteisöön ihmiset haluavat kuulua.

Jumalanpalvelusyhteisö on joillekin merkittävä mutta ei kaikille. Seurakuntalaisten osallistuminen ja vaikuttaminen muuttavat yhteisöä ja erityisesti työntekijöiden professiota. Diakonian erityisyys on siinä, että se on arvoyhteisö ja hengellinen yhteisö. Spiritualiteettikeskustelu on tuonut esille dia-

konian tehtävän toimia etiikan ja ihmisoikeuksien vahvana äänenä. Elämän ja työn mielekkyys ovat tärkeitä sekä työntekijöille että asiakkaille. Spirituaalisen eli hengellisen ja henkisen ulottuvuuden huomioiminen on entistä tärkeämpää, kun ihmiset kokevat olonsa turvattomaksi ja elämänsä merkityksettömäksi. Tulevien vuosien palvelujärjestelmän muutokset heikentävät monen heikoimmassa asemassa olevien ryhmän toimeentuloa ja hyvinvointia tai muodostavat uudenlaisia huono-osaisuuden muotoja. Haavoittuvimmassa asemassa olevien osalta myös advocacy-työ voisi olla entistä enemmän kaikille hyvinvointityötä tekeville yhteinen tehtävä. Lisääntynyt monietnisyys ja -uskonnollisuus haastavat juuri spiritualiteettia. Se tarkoittaa omien motiivien ja historian tuntemusta sekä toisen ihmisen herkkää, myös henkisen ja hengellisen hädän ja niistä nousevien voimavarojen kuuntelemista.

LÄHTEET

- Angell, O. H. & Pessi, A. B. (2010). Co-Operation in Welfare? Diaconia. *Journal for the Study of Christian Practice* 1:1, 62–81.
- Bauman, Z. (2001). *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity.
- Canda, E. R. (1995). Retrieving the soul of social work. *Society for Spirituality and Social Work Newsletter* 2/2, 5–8.
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping*. (2nd ed.). New York, NY: Oxford.
- Delanty, G. (2010). *Community*. (Second edition.) London: Routledge.
- Foley, M. S. (2001). Spirituality as empowerment in social work practice. Teoksessa R. Perez-Koenig & B. Rock (toim.): *Social work in the era of devolution: Toward a just practice* (s. 351–369). New York: Fordham University Press.
- Haavisto, I. (2011). *Valta yhteisöille! Mitä opittavaa Suomella on Ison-Britannian Big Societysta?* (EVA Analyysi 7.9.2011). Helsinki: EVA.
- Hiilamo, H. (2015). *Hyvinvoinnin vakuutusyhtiö. Mistä SOTE-uudistuksessa on kysymys?* Helsinki: Into.
- Hiilamo, H. (2012). Rethinking the role of church in a socio-democratic welfare state. *International Journal of Sociology and Social Policy* 32 (7/8), 401–414.
- Jokela, U. (2011). Diakoniatyön paikka ihmisten arjessa. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.
- Julkunen, R. (2006). *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Juntunen, E. (2011). *Vain hätäapua? Taloudellinen avustaminen diakoniatyön itseyttämyksen ilmentäjänä*. (Kirkkohallituksen julkaisuja 3:2011). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Juntunen, E., Grönlund, H. & Hiilamo, H. (2006). Viimeisellä luukulla – Tutkimus viimesijaisten sosiaaliturvan aukoista ja diakoniatyön kohdentumisesta. (Kirkkohallituksen julkaisuja 2006:7). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Juntunen, E. & Räisänen, R. (2015). Spiritualiteetti työelämässä. Teoksessa M. Kanerva & J. Tanska (toim.), *Työ ja Henki. Avaimia henkiseen ja hengelliseen työhyvinvointiin* (s. 15–39). Helsinki: Kirjapaja.
- Kallunki, V. (2014). Yhteistyön kolmas polku. Palvelurooli kirkon yhteiskunnallisen aseman uudistajana. (Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 40). Saatavilla [http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/7FEB3DBFA644ABE5C2257E2E0012D56B/\\$FILE/Kallunki%20sarjajulkaisu%2040%20painoon.pdf](http://sakasti.evl.fi/julkaisut.nsf/7FEB3DBFA644ABE5C2257E2E0012D56B/$FILE/Kallunki%20sarjajulkaisu%2040%20painoon.pdf)
- Kirkko ja julkiset palvelut (2016). *Kirkot ja julkiset palvelut -ohjausryhmän mietintö*. (Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkaisuja). Helsinki: Kirkkohallitus.
- Kirkon vanhustyön strategia 2015. i.a. Saatavilla [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/DF0ABA2ACB69098AC225770A0037182B/\\$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/DF0ABA2ACB69098AC225770A0037182B/$FILE/kirkonvanhustyonstrategia.pdf)
- Krishnakumar, S. & Neck, C. P. (2002). The “what”, “why” and “how” of spirituality in the workplace. *Journal of Managerial Psychology*, 17, 153–164.
- Koskiaho, B., Nurmi, J. & Virtanen, P. (1999). *Kansalaisen sosiaalipolitiikka; kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio 2000-luvulla*. Helsinki: WSOY.

- Koskiahio, B. (2014). *Kumppanuuden sosiaalipoliittikkaa etsimässä*. (Setlementtijulkaisu- ja 22). Tallinna: United Press Global (yhteistyössä Suomen Setlementtiliiton kanssa).
- Lash, S. (1994). Reflexivity and its Doubles: Structures, Aesthetics, Community. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash (toim.), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Lehtinen, S. (2013a). *Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset. Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.
- Lehtinen, S. (2013b). *Julkisen sektorin apulaiset, kansalaisyhteiskunnan talkoolaiset: Suomen evankelis-luterilaiset seurakunnat Euroopan sosiaalirahaston projekteissa. Väitöstilaisuuden lectio praecursoria (6.9.2013)*. *Diakonian tutkimus* 2/2013, 174–180.
- Niemelä, P. (2000). Kansalaisen perusoikeudet ja perusturva vaarassa? Teoksessa M. Heikkilä, J. Karjalainen & M. Malkavaara (toim.) *Kirkonkirjat köyhyydestä*. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Phillipson, C. (2004). Urbanisation and ageing: Towards a new environmental gerontology. *Ageing and Society*, 24 (6), 963–972.
- Paajanen, T. (2008). *Diakonia ja sosiaalityö kumppaneina sosiaalisen työn kentällä. Diakonia- ja sosiaalityöntekijöiden konstruoimana*. (Pro gradu -tutkielma, sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön laitos, Tampereen yliopisto).
- Pessi, A-B. & Grönlund, H. (2012). The Place of the Church: the Public Sector or Civil Society? Welfare Provision of the Evangelical Lutheran Church in Finland. *Journal of Church and State* 54 (3), 353–354.
- Pöyhönen, P. & Seppänen, M. (2012). Jotakin vanhaa, jotakin uutta: kirkon vanhustyö osana vastuiden ja tehtävien uudelleen määrittelyä. *Gerontologia* 26:2, 100–113.
- Pöyhönen, P. & Seppänen, M. (2016). Responsibilities Between the Church and State in the Field of Elderly Care in Finland. *Nordic Social Work Research* (s. 162-173) Saatavilla <http://dx.doi.org/10.1080/2156857X.2015.1135475>.
- Rantanen, T. (2015). Iäkkäiden ihmisten elinpiiri. Teoksessa J. Häkli, R. Vilkkonen & L. Vähäkylä (toim.) *Kaikki kotona? Asumisen uudet tuulet* (s. 93–102). Helsinki: Gaudeamus.
- Roivainen, I. (2003). Diakonian erityisyys sosiaalityössä. Teoksessa M. Lahtinen & T. Toikkanen (toim.) *Anno Domini 2003. Diakoniatieteen vuosikirja* (s. 28–29). Lahti: Lahden Diakoniasäätiö & Lahden Diakonian Instituutti.
- Roivainen, I. (2014). Yhteiskunnan murros ja diakonia. *Diakonian tutkimus* 1/2014, 56–66.
- Saari, J. (1993). Subsidiariteetista. *Janus* 2:2, 1–3.
- Sage, D. (2012). A challenge to liberalism? The communitarianism of the Big society and Blue Labour. *Critical Social Policy* 32 (3), 365–382.
- Senreich, E. (2013). An Inclusive Definition of Spirituality for Social Work Education and Practice. *Journal of Social Work Education* 49, 548–556.
- Seppänen, M. & Haapola, I. (2016). Arjen sankarit ja ikkunasta katsojat – ikääntyneiden urbaani yhteisöllisyys. Teoksessa H. Dhalmann (toim.), *Tutkitusti parempi lähiö - asuinalueiden kehittämissuunnitelman tutkimusjulkaisu*. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) & Ympäristöministeriö.
- Sipiläinen, I. (1996). Kansankirkon haasteet. Teoksessa A.-L. Matthies, U. Kotakari & M. Nylund (toim.), *Välittävät verkotot* (s. 49–58). Tampere: Vastapaino.

- Sote-palvelurakennemuutos (i.a.). Hallituksen tarkentavat linjaukset. Saatavilla <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/hallinto-jarjestaminen-tuottaminen/sote-palvelurakennemuutos/Sivut/default.aspx>
- Steingard, D. S. (2005). Spiritually-Informed Management Theory. Toward Profound Possibilities for Inquiry and Transformation. *Journal of Management* 14 (3), 227–241.
- Tornstam, L. (2005). *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. New York: Springer.

Pirkko Pätynen, Päivi Vuokila-Oikkonen ja Merja Norontaus

NUORTEN PALVELUPOLKUJEN RAKENTAMINEN – OSUMA-HANKKEEN OSALLISTAVA KEHITTÄMISPROSESSI PIEKSÄMÄELLÄ

Tiivistelmä

Pieksämäellä on tiedostettu nuorten syrjäytymiseen ja palveluiden saata-
vuuteen liittyvät haasteet. OSUMA – Osallisuutta ja uusia palvelumal-
leja moniammatillisen palveluohjauksen keinoin -hankkeessa tavoitteena oli
rakentaa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden välille koor-
dinoitu ja tavoitteellinen yhdessä tekemisen toimintamalli, jossa 16–24-vuo-
tias opintojen, työelämän tai aktivointitoimenpiteiden ulkopuolelle jäänyt
tai ulkopuolelle jäämisen riskissä oleva nuori ei putoa turvaverkosta tai pal-
velujärjestelmästä. Hanke perustuu osallistavaan ja tutkivaan työelämän ke-
hittämiseen, jossa syklit muodostuvat työpajatyöskentelystä ja työelämässä
tapahtuvasta kokeilusta. Työpajoissa mukana ovat hankkeen kaikki toimi-
jat. Johtajien ja esimiesten kehittämiseen osallistuminen on merkityksellistä
muutoksen aikaan saamisessa. Kehittämistyön tuloksena syntyi kolme pilo-
toitavaa toimintamallia.

Johdanto

Nuorten syrjäytymiseen vaikuttavat tekijät ja palvelujärjestelmän kehittä-
misen vaatimukset ovat olleet Suomessa sekä tutkimuksen että kehittämis-
hankkeiden kohteena 2000-luvulta alkaen. Tiedetään, että vaikeimmin työl-

listyvien nuorten palvelutarpeet ovat kokonaisvaltaisia, mutta pirstaleisessa palvelujärjestelmässä nuori ei löydä oikea-aikaisesti tarvitsemaansa palvelua ja voi pudota palvelujen ulkopuolelle. Pirstaleisuus aiheuttaa myös päällekkäistä työtä eri alojen työntekijöille, palveluprosessien heikkoja tuloksia ja kustannusten kasvua. (Metteri 2012; Määttä 2012; Määttä & Keskitalo 2014.) Ennaltaehkäisevät palvelut ovat edelleen puutteellisia. Nuorilla ei välttämättä ole tietoa palvelujärjestelmän toimijoista ja eri palvelumahdollisuuksista. Palveluprosessien kriittisiä tekijöitä ovat nuoren saaminen palveluiden piiriin ja siihen liittyvät ensimmäiset kohtaamiset, nuoren luottamuksen saaminen, erilaiset siirtymät palvelujärjestelmän sisällä ja nuoren elämäntilanteissa tapahtuvat muutokset. (Miettinen & Pöyry 2015; Kolkka & Karjalainen 2013, 50–67; myös Kainulainen, Paananen, Surakka & Saari tässä kirjassa).

Pieksämäellä on tiedostettu nuorten syrjäytymiseen ja palveluiden saavuuteen liittyvät haasteet. Lisäksi on tarve kehittää asiakaslähtöisiä palveluja. Rakennemuutokset ja väestön ikärakenteen kehitys näkyvät vahvasti myös nuorten koulutuksessa ja työmarkkinoilla. Myös Pieksämäellä vakavimpia ongelmia ovat nuorten opintopolkujen keskeytyminen, nuorisotyöttömyys, pirstaleiset työurat ja siitä mahdollisesti aiheutuva syrjäytyminen. Vakiintuneilla ohjaus- ja palvelujärjestelmillä ei toistaiseksi ole ollut riittävästi keinoja vastata nuorten sosiaaliseen syrjäytymiseen liittyviin koulutus-, kuntoutus- ja työllistymistarpeisiin. Tilastokeskuksen tiedon mukaan Pieksämäellä on noin 200 nuorta (vuonna 2015), jotka eivät ole kiinnittyneet opintoihin, työelämään tai aktivointitoimenpiteisiin, niin sanotut NEET-nuoret (Not in Education, Employment or Training).

Artikkelissa kuvataan OSUMA – Osallisuutta ja uusia palvelumalleja moniammatillisen palveluohjauksen keinoin (myöh. OSUMA) -hankkeessa toteutettua NEET-nuorten palveluiden ja palvelujärjestelmän yhteiskehittämistä vuosina 2015–2016. OSUMA on Pieksämäen kaupungin ja Diakoniammattikorkeakoulun yhteistyöhanke. Yhteiskehittäminen tapahtui työpajoissa. Artikkelissa kuvataan työpajojen tuloksia ja kehittämisen vaikutuksia.

OSUMA-hanke

OSUMA-hankkeen tavoitteena on rakentaa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden välille koordinoitu ja tavoitteellinen yhdessä tekemisen toimintamalli, jossa 16–24-vuotias opintojen, työelämän tai akti-

vointitoimenpiteiden ulkopuolelle jäänyt tai ulkopuolelle jäämisen riskissä oleva nuori ei putoa turvaverkosta tai palvelujärjestelmästä. Hankkeessa kootaan tiedot paikallisista julkisista, yksityisistä ja kolmannen sektorin hyvinvointipalveluista ja tuen muodoista sähköiselle alustalle, joka on kuntalaisten ja työntekijöiden käytössä jatkossa. Kaupungin perusturvan ja sivistystoimen johto ohjaa tiiviisti hankkeen aikana tapahtuvaa kehittämistyötä. Hankkeen aikana määritellään ja edelleen kehitetään Pieksämäelle yhteensovittavaa johtajuutta, jossa koordinoidaan suunnitelmallisesti paljon palveluja ja tukea tarvitsevien nuorten hyvinvointipalveluja sekä ohjataan uusien asiakaslähtöisten palvelukokonaisuuksien rakentumista.

OSUMAN kehittämistyö liittyy Hiekanpään elämänkaarikylän kehittämistoimintaan, joka käynnistyi Pieksämäellä vuonna 2012. OSUMA-hankkeessa tapahtuva kehittämistyö toteutuu osallistavan kehittämisen prosessina, jonka läpäisevinä periaatteina ovat dialogisuus, kumppanuus, osallisuus ja yhteisöllisyys. Hankkeessa tarjotaan nuorille, heidän vanhemmilleen ja läheisilleen sekä kolmannen sektorin toimijoille mahdollisuus päästä osallistumaan palvelujen kehittämiseen. Tätä kautta halutaan vahvistaa kansalaisyhteiskunnan kehitystä Pieksämäellä.

Vastuu paikallisen kumppanuus- ja verkostokehittämisen etenemisestä on perusturvan ja sivistystoimen esimiehillä, mutta osallistava kehittämisprosessi on ollut avoin kaikille hankkeen kohderyhmän kanssa työskenteleville. OSUMA-hanketta hallinnoi Diakonia-ammattikorkeakoulu (Diak), jonka yksi painopistealue on innovatiiviset palvelujärjestelmät ja niiden tutkiva ja osallistava kehittäminen.

Pieksämäki nuorten palvelujen osallistavan kehittämistyön toimintaympäristönä

Pieksämäellä on tehty nuorten palvelujen pitkäjänteistä ja laaja-alaista kehittämistyötä kunnan eri toimijoiden perustyönä ja erilaisissa hankkeissa. Nuorten palvelujen kehittämistyötä ohjaavat nuoriin liittyvät lainsäädännön muutokset ja valtakunnalliset linjaukset sekä tulossa oleva sote-uudistus.

Nuorisolain (L 72/2006) ja nuorisotakuun edellyttämät toimet määrittävät nuorten palveluiden kehittämistä ja resurssointia kunnissa. Nuorisolaisissa keskeistä on nuoren kasvun, itsenäistymisen, aktiivisen kansalaisuuden ja sosiaalisen vahvistamisen tukeminen. Tulevassa nuorisolain uudistukses-

sa halutaan erityisesti painottaa nuorten osallisuutta, vaikuttamismahdollisuuksia ja tasa-arvon edistämistä.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen keskeisinä tavoitteina ovat väestön hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden edistäminen sekä yhdenvertaisten palvelujen turvaaminen kustannustehokkaasti. Uudistuksen keskeisenä päämääränä nähdään mahdollisimman laaja sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio, jossa perus- ja erikoispalvelut muodostavat ehjän kokonaisuuden. Lisäksi hallitusohjelmaan liittyvässä kärkihankkeessa, Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa, keskeisenä periaatteena ovat muun muassa ammatillisen auttamisen painopisteen siirtäminen hyvinvointia edistävään, ennalta ehkäisevään, yksilöitä ja yhteisöjä vahvistavaan suuntaan, palvelujen sektorirajat ylittävä yhteensovittaminen, palveluiden hallinnonalarajat ylittävä johtaminen ja monitoimijaisuuden mahdollistaminen, jossa julkinen, yksityinen, kolmas sektori ja seurakunnat ovat toimijoina. (Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma i.a.)

Esimerkkinä toimivasta kumppanuus- ja verkostoryhmästä on Pieksämäellä kaupunginhallituksen vuonna 2008 nimeämä monialainen lasten ja nuorten hyvinvointityöryhmä. Työryhmän tehtävänä on suunnitella, kehittää ja koordinoida lasten, nuorten ja perheiden palveluja. Tavoitteena on kaikilla tasoilla päätöksenteossa ja toiminnan toteutuksessa systemaattisesti edistää ja vahvistaa ehkäiseviä toimia ja palveluita. Työryhmässä ovat osallistujina varhaiskasvatuksen, koulutus-, nuoriso- ja vapaa-aikatoimen sekä perusturvan yksiköiden esimiehet ja vastuuhenkilöt. Kolmannen sektorin toimijoiden kanssa tehtävä yhteistyö on kiinteää, ja he ovat olleet mukana laatimassa lasten ja nuorten Pieksämäki hyvinvointisuunnitelmaa.

Valtuustokaudeksi laaditussa lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa on sovittu keskeiset strategiset linjaukset, joille on määritelty tavoitteet, toimenpiteet ja vastuutahot. Linjauksissa painotetaan ennaltaehkäiseviä toimia, riittäviä voimavaroja ja osaamista peruspalveluihin. Vanhemmuuden ja perheiden elämänhallinnan tukeminen sekä lasten ja nuorten terveen kasvun ja kehityksen turvaaminen liittyvät keskeisesti palveluiden kehittämiseen. Sujuvat, monialaiset yhteistyöprosessit ja asiakkaiden osallisuus ovat myös kehittämisen painopisteinä.

Monialaisena yhteistyönä on käynnistetty erilaisten asiakaspolkujen kuvaamista sekä järjestetty työntekijöille oppisopimus pohjaista perhevalmennus- ja neuropsykiatrinen valmentaja -koulutusta. Myös Pietilä-Hellan (2012)

mukaan perheiden toisiltaan saama vertaistuki on tärkeä. Pieksämäelle on suunniteltu Perheiden talo toimintaa (alkoi syyskuussa 2016), joka sisältää kunnan omaa avointa päiväkotitoimintaa, erilaisia monialaisia pienryhmätoimintoja sekä kolmannen sektorin ja seurakunnan tarjoamia palveluja lapsille ja lapsiperheille. Perheiden talon toteutumisen kautta voidaan kehittää uudenlaisia kustannustehokkaita toimintamalleja asiakkaiden parhaaksi yhteistyössä eri toimijoiden ja kolmannen sektorin kanssa yhdessä.

Nuorten kanssa työskentelevien toimijoiden yhteistyön tukena on kaupunginhallituksen vuonna 2010 nimeämä nuorten ohjaus- ja palveluverkostotyöryhmä Katiska. Verkoston tehtävänä on ohjata nuorille suunnattujen palvelujen yhteensovittamista ja palvelusta toiseen siirtymistä sekä edistää palveluiden järjestämiseen liittyvien tietojen vaihdon sujuvuutta. Työryhmässä on osallistujat Pieksämäellä toimivista oppilaitoksista (Bovallius ammattiopisto, Etelä-Savon ammattiopisto Esedu, Diakonia-ammattikorkeakoulu, kaupungin perusopetus, Seurakuntaopisto), nuorisotyöstä, erityisnuorisotyöstä, lastensuojelun perhetyöstä, sosiaalihuollon perhetyöstä, Kelalta, TE-toimistosta, poliisista, Pieksämäen Seudun Liikunnan nuorten työpajalta, Huoltamo-hankkeesta, Lapsi- ja perhepalvelukeskus Ruususta ja evankelis-luterilaisen seurakunnan nuorisotyöstä. (Lasten ja nuorten Pieksämäki -hyvinvointisuunnitelma 2014–2017.) Jäsenyys Katiska-työryhmässä on luonut hyviä työelämäyhteistyön kumppanuuksia Diakonia-ammattikorkeakoulun ja kaupungin toimijoiden välille (opiskelijoiden harjoittelut, oppimistehtävät, opinnäytetyöt ja hankeyhteistyö). Lasten ja nuorten hyvinvointityöryhmän ja Katiska-työryhmän verkostot antoivat vahvan pohjan OSUMA-hankkeessa tapahtuvalle osallistavalle kehittämiselle. Verkostoon on myöhemmin liittynyt erityisesti kolmannen sektorin toimijoita.

Monialaisessa yhteistyössä on haettu erilaisia hankerahoituksia, joiden myötä Pieksämäki, oppilaitokset ja nuorisotyö ovat saaneet resursseja sekä mahdollisuuksia oppilaitosten välisen yhteistyön, palvelujen sekä erilaisten tavoitteiden kehittämiseen ja toteuttamiseen. Hankerahoitus on koostunut Pieksämäen kaupungin tai oppilaitosten omarahoitusosuuksista sekä Euroopan sosiaalirahaston tai opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämistä lisärahoituksista. Hankerahoituksella on kehitetty muun muassa etsivää nuorisotyötä, nuorisotyötä koulussa. Huoltamo-hanke (1.1.2015–31.12.2016) mallintaa ja kehittää yhteistä opiskeluhuoltoa sekä Pieksämäen oppilaitos-

ten matalan kynnyksen palveluita. Tavoitteena ovat opiskelijoita palvelevat kokonaisuudet.

Hiekkis on Hiekanpään alueelle rakentuva monipuolinen palvelukonsepti, joka tarjoaa kasvatusta-, koulutus- ja hyvinvointipalveluja jokaiselle pieksämäkeläiselle ja mahdollistaa eri ikäluokkien kohtaamisen. Hiekanpään alueella toimivat Bovallius-ammattiopiston, Diakonia-ammattikorkeakoulun ja Seurakuntaopiston toimipisteet, Pieksämäen kaupungin yläkoulu, nuorisotoimi ja Ohjaamo Pientare, kaksi vanhusten palvelukotia, kaksi päiväkotia sekä kehitysvammaisten palvelukoti. Diakonia-ammattikorkeakoulu on ollut kehittämässä elämänkaarikylän toimintamallia alusta alkaen. Hiekkis-kehittämistyössä työestetään yhteisen opiskeluhuollon toimintamallia, jossa ohjaus, neuvonta ja muut opiskelijahyvinvointipalvelut saadaan yhdestä paikasta. Tällä hetkellä hankerahalla toteutettu nuorten työpajatoiminta siirtyy Hiekanpään alueelle vuoden 2017 alussa kaupungin nuorisotoimeen kuuluvana toimintana. (Hiekkis – Hiekanpään elämänkaarikylä i.a.)

Myös perustyönä toteutettavissa toimissa on lähdetty kehittämään uudenlaista yhteistyötä ja kumppanuuksia lasten, nuorten ja perheiden parhaaksi. Ohjaamo Pientareen suunnittelu alkoi vuonna 2012. Tällöin nuoret ilmaisivat tarpeen yhden luukun periaatteella toimivasta matalan kynnyksen palvelupisteestä. Sama tarve oli huomattu myös lasten ja nuorten hyvinvointiryhmässä. Pientare aloitti toimintansa tammikuussa 2013. Ohjaamo Pientare on paikka, jonne nuori voi tulla ilman ajanvarausta, ja nuori saa sieltä asiantuntijapalveluita erilaisiin kysymyksiin tai ongelmatilanteisiin liittyen. Ohjaamo Pientareella on myös toiminnallisia sekä hoidollisia ryhmätoimintoja sekä vertaistuellisia palveluja. Toiminnassa on mukana TE-palvelut, sosiaalityö, työtoiminta, nuorisotoimi, terveydenhuollon palveluja, oppilaitoskuraattori ja eri järjestöjen edustajia. Vuoden 2016 kehittämiskohteina ovat opinto-ohjauksen yhteistyö, urasuunnittelu sekä vertaistuelliset palvelut.

OSUMA-hankkeen työpajat osallistavan kehittämisen menetelmänä

Kehittämistyön taustalla on osallistava työelämän tutkiva kehittäminen, joka pohjautuu toimintatutkimukseen (Keskitalo 2015; Vuokila-Oikkonen & Hyväri 2015). Kehittämistyön alussa on tärkeä analysoida aikaisempia tutkimus- ja kehittämistyön tuloksia sekä toimivia, hyviksi todettuja käytäntöjä. Vallitseva nykytila palvelutarpeiden ja toimintakäytäntöjen näkö-

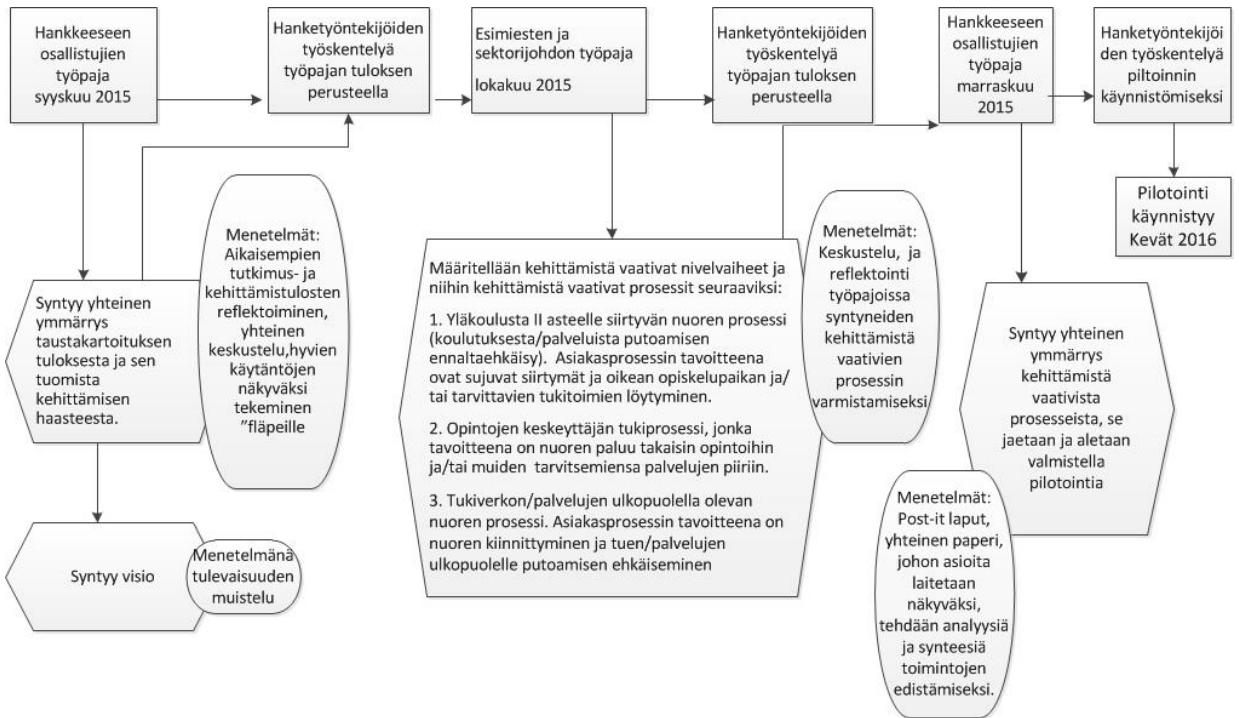
kulmasta sekä olemassa oleva lainsäädäntö määrittävät myös kehittämisen painopisteitä. Tärkeää on analysoida, miten ja mitkä toiminnot tai tulokset voitaisiin ottaa käyttöön myös senhetkisessä kehittämistyössä tai miten tuloksena syntynyttä tietoa ja osaamista voidaan hyödyntää kyseisessä kehittämistyössä. (Vuokila-Oikkonen & Hyväri 2015.) Nämä näkökulmat huomioitiin tekemällä taustakartoitusta NEET-nuoriin liittyvästä tutkimus- ja kehittämistyön tuloksista sekä kartoittamalla Pieksämäellä aiemmin tehtyä kehittämistyötä, sen tuloksia ja tämänhetkisiä kehittämistarpeita.

Osumassa kehittäminen oli prosessi, ja menetelmänä käytettiin työpajatyöskentelyä. Työpajoihin osallistuivat kehittämisen kannalta tärkeät henkilöt perusturvasta ja sivistystoimesta, ammatillisista oppilaitoksista, Kelalta ja TE-toimistosta (työntekijöiden edustajat ja esimiehet). Prosessikeskeisessä kehittämistyössä on oltava mukana kaikki organisaation tasot, työntekijöistä ylimpään johtoon asti. Johdon on mahdollistettava kehittäminen, ja työntekijöille on merkittävää, että johdon edustus on läsnä. Nisulan & Vuokila-Oikkosen (2010) mukaan johdon osallistuminen vaikuttaa merkittävästi kehittämishankkeen onnistumiseen. Osallistujia olivat lisäksi Pieksämäellä toimivista järjestöistä ne, joilla oli toimintaa tai mahdollisuutta toimia nuorten kanssa. Nuoret osallistuivat myöhemmin työpajoihin ja heitä haastateltiin kehittämisprosessin eri vaiheissa. Hankkeessa luotiin rakenteelliset edellytykset sille, että kehitettävä toiminta muotoutuu yhteisissä oppimisprosesseissa, ja kehittäminen pääsi tapahtumaan ensisijaisesti alhaalta ylöspäin ja kokonaisvaltaisesti. Murto (2005) korostaa prosessikeskeisessä kehittämisessä, että uutta toimintamallia ei voi tuoda ulkoapäin, vaan se syntyy yhdessä. Prosessikeskeinen kehittäminen sisältää samoja piirteitä kuin osallistava kehittäminen (Keskitalo 2015; Vuokila-Oikkonen & Hyväri 2015). Monet tukijat korostavat (Seppänen-Järvelä & Vataja 2009), että työelämälähtöisessä kehittämistyössä on lähdettävä liikkeelle työyhteisöissä tunnistetuista kehittämistarpeista ja haasteista sekä yhteisestä tavoitteenasettelusta ja tiedonmuodostuksesta.

Diakin Pieksämäen toimipisteen sosionomiopiskelijat tekivät taustakartoituksen nuorten asiakaskokemuksista Pieksämäen palvelujärjestelmästä vuonna 2015. Opiskelijat laativat teemahaastattelurungon, jonka avulla erityisnuorisotyöntekijät toteuttivat nuorisoasema Pientareella asiakasnuorten ryhmähaastattelun ja seitsemän nuoren yksilöhaastattelun. Pieksämäen Seudun Liikunnan nuorten työpajan ohjaajat haastattelivat työpajan toiminnoissa

olevaa 18 nuorta. Hankkeen työntekijät kartoittivat tietoa nuorille tarjottavista palveluista ja toimijoista. Lisäksi kartoitettiin monitoimijaisessa työskentelyssä hyviksi koetut käytännöt. Koska hankkeessa tavoitteena oli luoda monitoimijainen malli, kartoitettiin myös yhdessä työskentelyyn liittyviä kehittämistarpeita sekä palveluiden aukkopaikkoja. Lisäksi kaksi järjestöä kartoitti (Paiste ry / Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus ry ja Pieksämäen Kylät ry) kolmannen sektorin toimijat, tarjolla olevat tuki- ja palvelumuodot sekä tulevaisuuden kehittämistarpeet.

Työpajat käynnistyivät syksyllä 2015, jolloin taustakartoitukset ja analyysit olivat valmiina. Kuvassa 1. esitetään kolme ensimmäistä työpajaa osana koko kehittämisprosessia, niihin osallistujat, työpajan menetelmät ja työpajojen tulos.

KUVIO 1. Työpajaprosessi

OSUMA – visiosta kohti pilotoitavia toimintamalleja

Ensimmäisen työpajan tuloksena rakennettiin visio, joka kuvaa toivottua tilannetta kehittämistyön tuloksena Pieksämäellä. Syntynyt OSUMAn visio sisältää seuraavat kehittämisvaatimukset:

- 1) Asiakaslähtöisyys on keskiössä: nuori on osallinen omaan elämäänsä ja määrittää itse palvelun tarvetta, sisältöä ja arvioi sitä.
- 2) Vastuunotto: henkilö, joka kohtaa nuoren tai keneen nuori ottaa ensimmäisenä yhteyden, ottaa vastuun nuoren tilanteen arvioinnista yhdessä nuoren kanssa ja vie nuoren asiaa eteenpäin.
- 3) Monitoimijaiset asiakasprosessit: Pieksämäelle on luotu nuorille selkeät monitoimijaiset asiakasprosessit, joissa asiakas on keskiössä. Jokainen toimija tietää nuoren kanssa sovitut yhteiset tavoitteet ja oman osuutensa asiakkaan palvelukokonaisuudessa. Tarpeellinen tieto on toimijoiden käytettävissä asiakkaan luvalla. Koordinointi- ja seurantavastuu on yhteisesti sovittu.
- 4) Matalan kynnyksen palvelut nuorille: Pieksämäelle on muodostunut niin sanottu nuorten asemapaikka. Hiekkiksen alueella sijaitsevan Ohjaamo Pientareen toimintaa kehitetään monialaiseksi matalan kynnyksen palvelupisteeksi eri-ikäisille nuorille.

Työpajoissa syntyneen aineiston analysoinnin tuloksena määriteltiin kolme nuoren elämänkulkuun liittyvää nivelvaihetta, joihin uusien toimintamallien ja prosessien kehittäminen päätettiin kohdistaa:

- 1) Yläkoulusta toiselle asteelle siirtyvän nuoren prosessi (koulutuksesta tai palveluista putoamisen ennaltaehkäisy). Asiakasprosessin tavoitteena ovat sujuvat siirtymät ja oikean opiskelupaikan ja/tai tarvittavien tukitoimien löytäminen.
- 2) Opintojen keskeyttäjän tukiprosessi, jonka tavoitteena on nuoren paluu takaisin opintoihin ja/tai muiden tarvitsemiensa palvelujen piiriin.
- 3) Tukiverkon tai palvelujen ulkopuolella olevan nuoren prosessi. Asiakasprosessin tavoitteena on nuoren kiinnittyminen ja tuen tai palvelujen ulkopuolelle putoamisen ehkäiseminen.

Nivelvaiheiden tarkastelussa päätettiin kiinnittää huomiota siihen, että riskissä palveluiden ulkopuolelle putoavien nuorten kohdalla tunnistetaan hänen tilanteensa, siihen luodaan toimintamalli ja toimintamallia toteutetaan.

Kaikissa pilotoitavissa toimintamalleissa on huomioitu nuoren tuen tarpeen tunnistamisen paikkojen näkyväksi tekeminen. Tärkeää on nuoren tilanteen selvittämisestä vastaavan toimijan nimeäminen, kokonaisvaltaisen tilannekartoituksen tekijän tai tekijöiden nimeäminen, koordinointi-, seuranta- ja arviointivastuun nimeäminen monialaista työskentelyä ja palvelusuunnitelmaa edellyttävissä tilanteissa. Oleellista on tarvittavan tiedon siirtymiseen liittyvien vastuiden selvittäminen ja tiedonsiirron turvaaminen. Pieksämäen kaupungin opiskeluhoitosuunnitelmassa on kirjattuna sovitut toimintatavat edellä mainituissa tilanteissa. Hankkeessa kehitettyjä toimintamalleja nivotaan yhteen opiskeluhoitosuunnitelman kanssa ja myös opiskeluhoitosuunnitelmaa päivitetään esille nousseiden tarpeiden pohjalta.

Toimintamallien pilotointi käynnistyi helmikuussa 2016 pidetyssä työpa-jassa, johon osallistui nuoria nuorten työpaljalta ja Etelä-Savon ammattiopis-tolta, julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin työntekijöitä ja esimiehiä. Tässä työpa-jassa sovittiin yhdessä kolmen asiakasprosessin kehittämisen si-sällöistä, pilotoinnin toteuttajista, aikataulusta, seurannasta ja arvioinnista. Kehitettyjen toimintamallien pilotointi jatkui syyskuun 2016 loppuun saak-ka esimiesten tuella ja ohjauksella. Pilotoinnin tulos syntyy syksyllä 2016.

Yhteisen kehittämisen vaikutukset

Tarvittavien palveluiden on muodostettava lapsen, nuoren ja perheen nä-kökulmasta toimiva kokonaisuus. (Perälä, Halme & Nykänen 2012.) Myös hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) tarkoitukse-na on koota palvelut kunnissa toiminnallisiksi kokonaisuuksiksi.

OSUMA-hankkeessa kehittämistyöhön osallistuvien organisaatioiden esi-miehet sekä Pieksämäen kaupungin sivistysjohtaja ja perusturvajohtaja ovat olleet tiiviisti mukana ohjaamassa ja linjaamassa kehittämisprosessiin liit-tyviä asioita. Johdon sitoutuminen kattavasti OSUMA-hankkeen kehittä-misprosessiin ja pysyviin toimintakäytäntöihin viemisessä on olennaista. Johto myös mahdollisti henkilöstön osallistumisen kehittämistyöhön, mi-kä taas lisää työtyytyväisyyttä ja vahvistaa toinen toisilta oppimista. Kaik-kien toimijoiden innostus ja tahto yhdessä kehittämiseen on ollut kantava voimavara hankkeen tavoitteiden konkretisoitumisessa ja tavoiteltujen tu-lostojen syntymisessä. Kehittämisen ilmapiiri luotiin projektin alussa. (Vuo-kila-Oikkonen 2016).

Työpajojen arviointi auttaa kehittämään toimintaa, ja se antaa palautetta osallisuuden kokemuksesta. Työpajoja arvioitiin koko projektin aikana osallistujien kirjallisen palautteen avulla. Lisäksi projektin työntekijät arvioivat toimintaansa työpajojen jälkeen. Osallistujat pitivät tärkeänä moniammatillista ja alaista ryhmissä työskentelyä. Se oli auttanut yhteisen näkemyksen ja tavoitteen löytämisessä eri organisaatioissa toimivien kesken. Keskustelu koettiin tärkeäksi, ja tärkeää oli tutustua myös muiden työntekijöiden työhön yli organisaatorajojen. Työpajoissa saatiin aikaan me-tunne, jota kuvattiin avoimuutena, vuorovaikutuksena ja mahdollisuutena esittää mielipiteitä.

Yhteinen kehittäminen on vaikuttanut toimintakäytäntöjen yhtenäistymiseen, ja se on turvaamassa samantasoista palvelua kaikille. Lisäksi tarvitaan vaikuttavia hyvinvointia edistäviä ja ongelmia ehkäiseviä käytäntöjen ja menetelmien määrätietoista käyttöönottoa, ja tässä johdon rooli on keskeinen. Osallistujat pitivät tärkeänä esimiesten ja sektorijohtajien mukana oloa. Heidän mukaansa ylin johto mahdollistaa kehittämistyön ja uusien toimintamallien juurtumisen käytännön toiminnaksi. Haasteena on kuitenkin se, miten hankkeen tuotokset saadaan konkreettisesti kiinnitettyä eri yksiköiden toimintasuunnitelmiin ja osaksi kunkin työntekijän perustyötä. Yksiköiden lähiesimiesten vastuulla on viedä hankkeessa sovitut käytänteet osaksi yksiköiden perustyötä ja perehdyttää työntekijät uuteen toimintatapaan.

Arvioinnissa painottuivat tavoitteenasettelun ja tiedonmuodostuksen merkitys. Monialaiset keskustelut, sosiaalinen verkostoituminen ja eri aloilta tulevien toimijoiden kautta syntynyt laajempi näkemys NEET-nuorten palvelujen kokonaisuudesta koettiin tärkeäksi. Toimijoiden aito kiinnostus asioista välittyi yhteisissä tapaamisissa. Työpajoista saadun palautteen mukaan osallistujat kokivat olevansa osallisina yhdessä oppimisen prosessissa. Toimintaa voidaan kuvata alhaalta ylöspäin lähtevän kehittämistyön prosessina. Työpaja- ja työkokoustyöskentely (pilottikohtaiset ja esimiesten työkokoukset) loi rakenteelliset edellytykset yhteisen oppimisprosessin toteutumiselle sekä yhteisen sosiaalisen todellisuuden rakentumiselle, joka lisäsi keskinäistä ymmärrystä, vuorovaikutusta ja luottamusta. Työpajatyöskentelyn menetelmät kannustivat avoimeen ja pohdiskellevaan keskusteluun, aktiiviiseen osallistumiseen, toisiin toimijoihin tutustumiseen, konkreettiseen yhdessä tekemisen kehittämiseen sekä refleктоivaan otteeseen.

Osallisuuden kokemusta tuettiin myös tiedottamisen avulla. Vaikka perustason työntekijöitä on ollut mukana kehittämistyössä, osa koki, ettei ole

tietoinen kehittämistyön sisällöstä. Ajantasaisen tiedon välittämiseen käytettiin säännöllistä sähköpostilla tiedottamista. Hankkeen työntekijät lähettivät työpajojen ja työkokousten työskentelyn koosteet kaikille kehittämisprosessissa mukana oleville esimiehille ja työntekijöille, ja heillä oli mahdollisuus kommentoida yhteisen työskentelyn tuloksia myös jälkeenpäin. Kehittäjäkumppaneille luotiin myös oma suljettu Facebook-ryhmä yhteisen keskustelun ja tiedonjakamisen välineeksi.

Kehittämisprosessin aikana tiedostettiin nuorten vähäinen osallistuminen hankkeeseen ja sen työpajoihin. Nuoret osallistuivat työpajoihin ja työkokouksiin, kun kehittämisprosessissa edettiin visiosta kohti konkreettisempia uusia toimintamalleja ja pilotointia. Lisäksi pilotoinnin aikana nuoria haastatellaan ja näin heille annetaan mahdollisuus osallistua uusien toimintamallien kehittämiseen. Nuorten vanhemmille ja läheisille laadittiin palautekysely otakantaa.fi -sivustolle. Tavoitteena on koota palautetta vanhemmilta myös haastatteluilla.

Lähtövalaisuudessa on tärkeää, että hankkeessa tuotetut hyvät käytännöt edelleen juurtuvat lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman strategioihin, tavoitteisiin ja sovituiksi toimenpiteiksi yksiköihin. Lasten ja nuorten hyvinvointityöryhmällä sekä muulla toimiala- ja työyksiköiden johdolla on keskeinen rooli vaikuttavien toimintakäytäntöjen ja -menetelmien käyttöönotossa ja juurruttamisessa. Johdon on sitouduttava kaikilla tasoilla yhteisesti sovittuihin ja hyvinvointisuunnitelmaan kirjattuihin päämääriin ja tavoitteisiin, joihin kehittämistyöllä pyritään. Kehittämisprosessi on mahdollistanut johdolle kohtaamisen paikkoja ja lisännyt johdon kesken yhteistä ymmärrystä monialaisen johtamisen merkityksestä. Esimiesten yhteisissä työkokouksissa on tuotu näkyväksi kunkin toimialan ja toimintayksikön perustehtävää, sitä määrittävää lainsäädäntöä ja muuta ohjeistusta ja siten kunkin alueen vastuita ja tehtävää osana asiakkaan kokonaisuutta. Toisaalta se tekee näkyväksi myös yhteisen johtamisen rajapinnat ja yhdessä tehtävien päätösten paikat.

OSUMA-hankkeen kehittämisprosessi on luonut synergiaa, kun samaan aikaan kaupungissa kehitetään nuorten Ohjaamo-toimintaa, uuden sosiaalihuoltolain toimintamalleja ja sosiaalisen kuntoutuksen sisältöjä sekä Työvoiman palvelukeskus-toimintamallia. Arviointi on ollut tärkeä osa kehittämisprosessia. Sen myötä prosessille on voitu muotoilla tavoitteet ja luoda toimintamallit. Arvioinnissa on tarkasteltu nykyistä toimintamallia ja raken-

nettu uuden toimintamallin sisältöä. Toiminnan muutosta arvioidaan pilotoinnin aikana. Toukokuussa 2016 järjestettiin väliarviointityöpaja. Projektin vaikutusten kuvaaminen ja niiden arviointi tapahtuu projektin loppuvaiheessa syksyllä 2016.

LÄHTEET

- Hiekkis – Hiekanpään elämänkaarikylyä i.a. Saatavilla 20.10.2016 <http://hiekkis.pieksamaki.fi>
- Keskitalo, E. (2015). Osallistava tutkimus ja kehittäminen ylempien ammattikorkeakoulututkintojen TKI-toiminnan viitekehyksenä. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 191–206). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kolkka, M. & Karjalainen, A. L. (2013). Koulutuksellinen tasa-arvo on poliittinen ja pedagoginen kysymys. Teoksessa S. Mahlamäki-Kultanen, T. Hämäläinen, P. Pohjonen & K. Nyyssölä (toim.), *Maailman osaavin kansa 2020 – Koulutuspolitiikan keinot, mahdollisuudet ja päämäärät* (s. 50–67). Koulutustutkimusfoorumin julkaisu. (Opetushallituksen raportteja ja selvityksiä 2013:8). Tampere: Yliopistopaino.
- L 72/2006. Nuorisolaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>.
- Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma i.a. Hankesuunnitelma. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. (Hallituksen kärkihanke). Saatavilla http://stm.fi/documents/1271139/1953486/Hankesuunnitelma_Lapsi- ja+perhepalveluiden+muutosohjelma.pdf/901bb807-89df-4efc-9ef6-257064f84ac0
- Lasten ja nuorten Pieksämäki -hyvinvointisuunnitelma 2014–2017. Saatavilla http://www.pieksamaki.fi/wp-content/uploads/lnpmklopullinen_2014_-_17__0.pdf
- Metteri, A. (2012). *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Tampere: Tampereen yliopisto. (Väitöskirja, Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö)
- Miettinen, S. & Pöyry, S.-M. (2015). *Vainulla Etelä-Savossa. Vaikeimmin työllistyvät nuoret palvelujärjestelmässä -selvitys*. (A Tutkimuksia ja raportteja – Research reports 100). Mikkeli: Mikkelin ammattikorkeakoulu.
- Murto, K. (2005). *Prosessin johtaminen. Kohti prosessikeskeistä työyhteisön kehittämistä*. Jyväskylä: Jyväskylän Koulutuskeskus.
- Määttä, A. (2012). *Perusturva ja poiskäännyttäminen*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 36). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Määttä, A. & Keskitalo, E. (2014). Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuisten pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (2), 197–207.
- Nisula, L. & Vuokila-Oikkonen, P. (2010). Työelämän kehittäminen muutostilanteessa: esimerkkinä kahden kunnan yhdistyminen. *Työelämän tutkimus* 2/2010, 201–207.
- OSUMA-hanke i.a. Sujuvat palvelut nuorille. Saatavilla <http://www.diak.fi/tyoelama/hankkeet/osuma>
- Perälä, M.-L., Halme, N., Nykänen, S. & työryhmä (2013). *Lasten, nuorten ja perheiden palveluja yhteensovittava johtaminen*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pietilä-Hella, R. (2010). *Tuntemattomista vertaistuttaviksi. Esikoisäitien ja -isien perhevalmennusprosessi Espoon uudentyöppisessä perhevalmennuskokeilussa*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A Tutkimuksia 29). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

- Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. (toim.) (2009). *Työyhteisö uusille urille. Kehittäminen osaksi arjen työtä*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Vuokila-Oikkonen, P. & Hyväri, S. (2015). Toimijoita osallistava kehittämisprosessi – esimerkkinä Oulun mielenterveyspalvelujen rajapintatyön mallintaminen. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.). *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 65–79). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Vuokila-Oikkonen, P. (2016). Ensimmäisen kohtaamisen merkitys työelämän kehittämisprosessissa. *Ratkes. Ratkaisu- ja voimavarakeskeisen kulttuurin lehti* 1, 19–22.

Tiina Ervelius, Katja Nuottila ja Sari Vilminko

KOULUTUS TASA-ARVON JA YHDENVERTAISUUDEN TUOTTAJANA

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa esitellyt koulutuksen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kulttuurisensitiivisestä näkökulmasta kehittävät Diakonia-ammattikorkeakoulun hankkeet keskittyvät maahanmuuttajien ja romanien koulutuspolkujen sujuvoittamiseen Pohjois-Pohjanmaalla ja saamelaisalueella käynnissä olevaan sairaanhoitaja-diakonissakoulutukseen. Molempia hankkeita rahoitetaan Euroopan sosiaalirahastosta. Artikkelissa kuvataan näiden hankkeiden keskeisimpiä piirteitä ja toimenpiteitä. Keskeistä molemmissa hankkeissa on koulutuspalveluiden kehittäminen kulttuurisensitiivisestä näkökulmasta ja yhteisön hyvinvointiin vaikuttaminen koulutuksen avulla. Molemmissa hankkeissa kerätään arvokasta kokemustietoa, jonka pohjalta kehitetään asiakaslähtöisiä koulutuksen malleja ja palveluita, joita voidaan soveltaa hyödyntää myös muissa organisaatioissa alueellisesti tai valtakunnallisesti. Käyttäjälähtöiset, kulttuurisensitiivisestä näkökulmasta muotoillut koulutuksen palvelumallit tuovat uutuusarvoa palveluiden käyttäjille, asiakkaille, opetus- ja ohjaushenkilöstölle sekä muille sidosryhmille.

Johdanto

Diak on arvopohjansa mukaisesti kiinnostunut aliedustettujen ryhmien koulutuspolkujen sujuvoittamisesta (Kolkka ym. 2015, 15–17) ja koulutuksen vieminen kampusalueen ulkopuolelle on luontevaa. Oulussa käynn-

nistyi vuoden 2015 alkupuolella kaksi hanketta, jotka edistävät koulutuksen tasa-arvoista alueellista ja eri kulttuuritaustoja huomioivaa toteutumista. Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hanke ja Sairaanhoidaja-diakonissakoulutus saamelaisalueella -hanke ottavat huomioon opiskelijoiden kulttuuritaustat, ja kulttuurisuus nähdään voimavarana opiskelussa, opetuksessa ja työelämässä. Näin voidaan myös hyödyntää keskinäistä osaamista, levittää saatuja hyviä käytänteitä ja pitää yhteisiä teemaseminaareja.

Tässä artikkelissa keskitytään kuvaamaan koulutusta yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden tuottajana edellä mainittujen hankkeiden näkökulmasta, ja näin ollen ne edustavat esimerkkejä kentällä tehtävästä hanketyöstä ja sen vaikuttavuudesta. Hankkeiden näkökulmat yhteiskunnallisen osallisuuden ja yhdenvertaisuuden tuottamiseen hieman poikkeavat toisistaan – molemmille yhteistä on kuitenkin eri kulttuuritaustat ja alueelliset näkökohdat huomioiva kehittämisote. Luvussa 2 tarkastellaan Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hankkeen toimintaa maahanmuuttajien ja romanien koulutuspolkujen sujuvoittamiseksi. Artikkelin loppupuolella siirrytään Pohjois-Pohjanmaalta saamelaisalueelle ja tarkastellaan Sairaanhoidaja-diakonissakoulutus saamelaisalueella -hankkeen toimintaa ja vaikuttavuutta.

Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hanke sujuvoittaa maahanmuuttajien ja romanien koulutuspolkuja

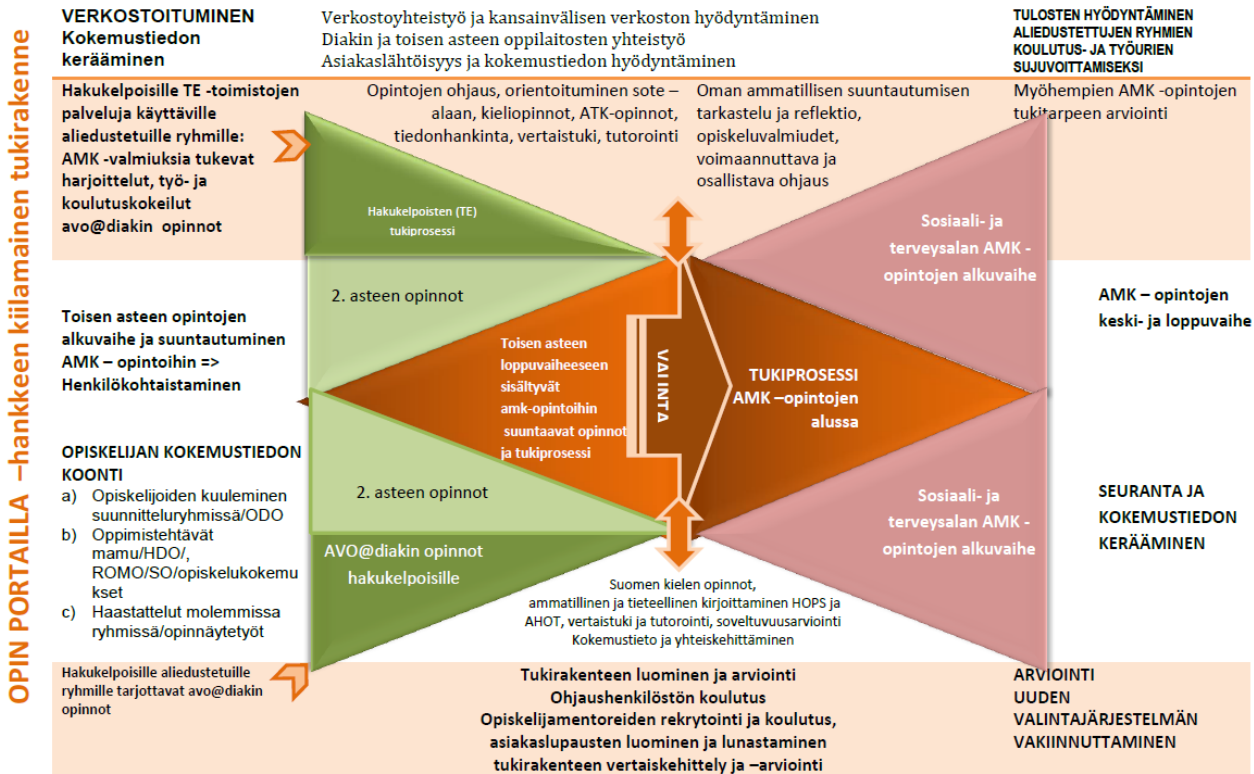
Tausta ja keskeiset tavoitteet

Diakin, Oulun Diakoniaopiston ja Oulun seudun ammattiopiston yhteishanke Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla käynnistyi huhtikuussa 2015. Sen ensisijaisina kohderyhminä ovat alueen maahanmuuttajat, romanit sekä opetus- ja ohjaustyötä tekevät. Hankkeen keskeisenä tavoitteena on alueen maahanmuuttajien ja romanien koulutuksen siirtymävaiheiden ja koulutuspolkujen sujuvoittaminen sekä monikulttuurisen osaamisen vahvistaminen opetus- ja ohjaustyötä tekevien keskuudessa (Karjalainen & Kolka 2015, 25–40). Tavoitteisiin tähdätään seuraavien pääasiallisten toimenpiteiden avulla:

- romaniyhteisöissä tehtävä etsivä työ ja tuki hankkeessa mukana oleville romaneille
- opiskelijamentoritoiminnan luominen ja kehittäminen
- kahvilatoiminnan luominen ja kehittäminen

- tukirakenteen luominen toisen asteen ja ammattikorkeakoulun nivelvaiheeseen
- ammattikorkeakoulun valintakäytäntöjen kehittäminen esteettömiksi ja syrjimättömiksi
- ohjaus- ja opetushenkilöstön koulutus erilaisista kulttuuritaustoista tulevien ohjaukseen
- mallin levittäminen sekä yhteistyö- ja asiantuntijaverkoston luominen.

Hankkeen ja toimenpiteiden suunnitteluun saatiin eväitä Romako-hankkeesta (1.5.–1.12.2014), jossa koottiin ja levitettiin romani- ja maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ohjaukseen ja koulutukseen liittyviä hyviä käytänteitä Suomessa ja Ruotsissa ja samalla luotiin Opin portailla -hankkeen tueksi kansallinen ja kansainvälinen vertaiskehittäjäverkosto. Romakon aikana luotiin myös kiilamainen tukirakenne -malli (kuva 1) sovellettavaksi Opin portailla -hankkeeseen.

KUVA 1. Opin portailla -hankkeen kiilamainen tukirakenne (Kolkka 2014)

Kiilamainen tukirakenne havainnollistaa koulutusasteiden siirtymävaiheita ja niihin suositeltavia kulttuurisensitiivisiä tukitoimenpiteitä, joita Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hankkeessa kehitetään ja testataan.

Kiilamaisen tukirakenteen keskiössä on opiskelija tai opiskelemaan pyrkivä maahanmuuttaja- tai romanitaustainen henkilö. Kiilamainen tukirakenne on kokoelma opiskelijalähtöisiä yksilöllisesti muunneltavia tukitoimenpiteitä aina perusasteen koulutuksesta ammattikorkeakoulutukseen. Esimerkiksi yksi henkilö tarvitsee enemmän tukea kielellisten valmiuksien kehittämiseen ammattikorkeakoulutuksen alkuvaiheessa, toinen näyttösuunnitelman tekemiseen toisen asteen koulutuksessa ja kolmas perusasteen matematiikan oppimäärän suorittamiseen, jotta reitti toisen asteen koulutukseen avautuu.

Hankkeen opinto-ohjaaja on tärkeä linkki koulutuspolulle siirtymisessä, samoin hankkeen alkuvaiheessa romanitaustaisen hanketyöntekijän romanityhteisöissä tekemä etsivä työ. Kokemustiedon keräämisen ja aiemmin kerätyn tiedon analysoinnin avulla on mahdollista nähdä ja havainnollistaa koulutuksen palvelupolulla olevia haasteita ja mahdollisuuksia. Niitä ovat esimerkiksi vaadittava suomen kielen kirjoittamisen ja viestinnän taso, näyttösuunnitelmien tekeminen, ammatillisen sanaston haltuunotto ja hallinta sekä opiskelussa tarvittavat tieto- ja viestintäteknologiset valmiudet. Näihin asioihin paneudutaan kiilamaiseen tukirakenteeseen muotoilluissa tukipajoissa, joita hankkeen opinto-ohjaajat ja opettajat järjestävät perusasteella läksykerhojen, toisella asteella opintopiiritoiminnan ja ammattikorkeakoulussa syksyllä 2016 alkavan tukipajatoiminnan muodossa. Opiskelijamentoritoiminta on kannustavaa rinnalla kulkemista ja vertaistukea opiskeluun ja muihinkin elämän asioihin liittyen.

Koulutuksen palvelupolulla opiskelija on tekemisissä useiden opettajien ja ohjaustyötä tekevien kanssa koulutuksen eri vaiheissa. Nämä erilaisista palvelun kontaktipisteistä muodostuvat palvelutuokiot ovat kriittisiä opiskelijan kannalta ja vaikuttavat opiskeluun eli palveluprosessiin kokonaisuutena. Opettajien, opinto-ohjaajien, uraneuvojen ja työssäoppimisen ohjaajien monikulttuurinen osaaminen ja ohjaustaidot korostuvat palveluprosessissa. Kiilamaiseen tukirakenteeseen onkin sisällytetty opettajien ja ohjaajien ammatilliseen kehittymiseen tähtäävää valmennusta, josta kerrotaan seikkaperäisemmin myöhemmin.

Korkeakoulutuksessa aliedustettujen ryhmien yhdenvertaisen pääsyn edistäminen ammattikorkeakoulutukseen on palveluprosessin vaihe, jossa Dia-

konia-ammattikorkeakoulu on ottanut tärkeän askeleen ammattikorkeakoulujen valintakäytäntöjen kehittämiseksi ja syrjimättömiksi. Keväällä 2016 on toteutettu ensimmäinen ammattikorkeakoulutuksessa aliedustetuille ryhmille (maahanmuuttajat, romanit) suunnattu erillishaku, jossa sairaanhoitajakoulutuksen aloituspaikoista 15 on varattu näihin ryhmiin kuuluville. Erillishauun kautta hakeneita oli yhteensä 44. Syksyllä 2016 toteutuu seuraava erillishaku sosionomi-diakonikoulutukseen, johon on varattu ammattikorkeakoulutuksessa aliedustetuille ryhmille 10 paikkaa. Erillishakujen ja ammattikorkeakouluopintojen alkuvaiheeseen sijoituvan tukipajatoiminnan tuloksista kerrotaan kokemustietoa seikkaperäisemmin hankkeen edetessä.

Hankkeen tässä vaiheessa saatujen palautteiden perusteella selvää on se, että hankkeeseen kehitetyn kiilamallin mukaisista tukitoimista ja tavoitteisiin tähtäävistä toimenpiteistä hyötyvät hankkeen toiminnassa mukana olevat henkilöt – jokainen yksilöllisesti. Jatkossa käsitellään koulutuspolun sujuvoittamiseen liittyviä havaintoja perusasteen opinnoista toisen asteen opintoihin ja toisen asteen opinnoista ammattikorkeakouluopintoihin. Myöhemmin kuvataan myös käynnissä olevaa mentoritoimintaa seikkaperäisemmin sekä hankkeessa vuosina 2015–2016 toteutettuun Monikulttuurinen osaaminen ja ohjaus koulutukseen ja siitä saatuihin palautteisiin.

Sujuvampia koulutuspolkuja perusasteen opinnoista toisen asteen opintoihin

Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla hankkeessa on havaittu, että henkilöillä saattavat olla myös perusasteen opinnot kesken tai perusasteen päättötodistuksen numeroita kannattaa korottaa, jotta jatko-opiskelu mahdollistuu. Tähän mennessä olemme tavoittaneet useita romanitaustaisia henkilöitä, joiden perusasteen opinnot ovat keskeytyneet tai nykyisillä arvosanoilla jatko-opintoihin pääseminen ei ole realistista. Tällä hetkellä hankkeen toiminnassa mukana olevista romaneista kahdeksan henkilöä suorittaa perusasteen opintoja loppuun tai korottaa arvosanojaan ja suunnittelee hakeutumista toisen asteen opintoihin. Hankkeen opinto-ohjaaja auttaa jatko-opintopolkujen kartoittamisessa ja hakukäytäntöihin liittyvissä asioissa.

Sujuvampia koulutuspolkuja toisen asteen opinnoista ammattikorkeakouluopintoihin tuetaan mentoritoiminnalla ja kannustavalla rinnalla kulkemisella

Maahanmuuttaja- ja romanitaustaisten opiskelijoiden opinpolulla etenemistä tuetaan muiden tukitoimien lisäksi vapaaehtoisuuteen perustuvan mentoritoiminnan avulla. Mentorit ovat sekä Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi- ja sairaanhoitajaopiskelijoita että Oulun Diakoniaopiston lähihoitajaopiskelijoita. Mentorin tehtävänä on maahanmuuttajataustaisen opiskelijan eli mentoroitavan opiskelussa kannustaminen, tukeminen ja ohjaus. Mentoroitavat ovat Oulun Diakoniaopiston lähihoitajaopiskelijoita ja Oulun seudun ammattiopiston lähihoitajaopiskelijoita, jotka kokevat tarvitsevänsä tukea opintoihinsa.

Mentori ja mentoroitava muodostavat keskenään mentoriparin. Mentoriparien valinta on tapahtunut haastattelujen perusteella ottaen huomioon henkilöiden elämäntilanne, työ- ja koulutushistoria sekä mahdolliset harrastukset. Ennen mentoritoiminnan aloittamista mentoripari on käynyt mentoritoimintaa ja sen sisältöä tarkemmin läpi mentoritoiminnan koordinaattorin kanssa. Mentoripari sopii tapaamiset keskenään, eikä niiden tarvitse olla säännöllisiä. Tapaamisissa mentori opastaa mentoroitavaa opiskeluihin liittyvissä asioissa. Suomen kielen osaamisen kehittyminen, sekä puhumisen että kirjoittamisen, on mentoritoiminnan tärkeimpiä tavoitteita. Opiskelijan tukemisen lisäksi mentoroitava voi tarvita apua ja tukea esimerkiksi vieranomaisasioiden hoitamisessa. Opiskelijakahvilatoiminta aloitettiin hankkeen alkuvaiheessa. Kahvila on ollut avoinna joka toinen torstai kahden tunnin ajan koulupäivän aikana. Kahvilassa mentorit ja mentoroivat voivat tavata toisiaan ja keskustella muun muassa opiskeluun liittyvistä asioista. Tapaamisissa on ollut mukana myös hankehenkilökuntaa.

Loppuvuodesta 2015 tehtiin ensimmäinen kysely hankkeessa mukana olleille mentoreille ja mentoroitaville. Mentoreille kysely lähetettiin Webropolin kautta, ja mentoroitaville annettiin kyselylomake. Kyselyssä esitettiin kysymyksiä mentoritoimintaan liittyvistä asioista. Palautteen perusteella mentoroitavat olivat saaneet mielestään hyvin tukea ja apua opiskeluun liittyvissä asioissa esimerkiksi kirjallisten tehtävien tekemisessä. Joissakin vastauksissa tuen sanottiin olevan runsasta, sillä Oulun Diakoniaopisto järjestämässä työpajoissa tarjotaan myös ohjausta maahanmuuttajataustaisille opiskeli-

joille. Mentoreiden palautteiden mukaan he voisivat tukea mentoroitavia enemmän heidän opinnoissaan, mutta he kokivat tarvitsevansa opiskelijan ohjaukseen sekä tukemiseen liittyvää koulutusta. He toivoivat lisää monikulttuurisen ohjauksen taitoja.

Hankkeen aikana on havaittu, että mentoritoimintaa tukee opiskelijoiden luonnollinen yhteistyö, joka tapahtuu koulu- tai lähiopetuspäivän aikana ja heti sen jälkeen. Mentorien ja mentoroitavien opiskelutilojen fyysinen läheisyys on tukenut myös toiminnan sujuvuutta. Vapaa-ajalla tapahtuvien opiskelun tukemiseen liittyvien tapaamisten sopiminen koettiin haasteelliseksi, vaikka niiden tarpeellisuus tiedostettiin. Sillä oli merkitystä sekä mentoroitavan suomen kielen kehittymisen että sosiaalisen verkoston laajenemisen kannalta. Opiskelijoiden, sekä mentoreiden että mentoroitavien, yhteiset tilaisuudet koettiin tärkeiksi ja yhteishenkeä lisääviksi. Niitä olivat esimerkiksi keilailutapahtuma ja nyttikestit. Opiskelijakahvilatoiminta yhdistetään syksyllä 2016 osaksi Diakonia-ammattikorkeakoulun Oulun toimipisteen opiskelijatutortoimintaa. Koulupäivän aikana tapahtuva kahvilatoiminta tavoittaa hyvin sekä mentorit että mentoroitavat ja edistää opiskelijoiden yhteistyötä, verkostoitumista sekä kulttuurista vaihtoa.

Mentoritoiminnasta on esitelty keväällä 2016 useissa Oulun seudun ammattioppilaitoksissa ja tavoittena on mentoritoiminnan aloitus kyseisissä oppilaitoksissa syksyn 2016 aikana. Opiskelijat ovat olleet useimmiten kiinnostuneita eri kulttuureista tulevien opiskelijoiden tukemisesta ja ohjaamisesta. Mentoritoiminta on laajentunut myös muihin oppilaitoksiin. Lääketieteellisen tiedekunnan opiskelija on ohjannut ja tukenut lääketieteellisen pääsykokeisiin valmistautuvaa lähihoitajaopiskelijaa keväällä 2016.

Toisen asteen opintoihin sijoittuvan tukipajatoiminnan pilotointi

Oulun Diakoniaopisto on pilotoinut maahanmuuttajataustaisten lähihoitajaopiskelijoiden tarpeista lähtenyt tukipajatoimintaa syksyn 2015 ja kevään 2016 aikana. Tähän mennessä toisen asteen opettajat, opinto-ohjaaja ja opiskelijat ovat ratkoneet tukipajoissa yhdessä muun muassa etätehtäviä ja valmistautuneet yhdessä tentteihin. Tukipajoissa on perehdytty opettajien laatimien diaesitysten sisältöihin sekä harjoiteltu oman tekstin tuottamista (oikeakielisuus, kirjallisen työn ohjeet, työssä oppiminen ja tutkintotilaisuudet). Saatuja kokemuksia voidaan hyödyntää tulevien tukipajojen

kehittämisessä ja toteuttamisessa ja niistä voidaan johtaa muun muassa seuraavanlaisia pedagogisia käytäntöjä:

- Opintojen alkuvaiheen tuki on opiskelijalle tärkeää.
- Tarvitaan riittävästi aikaa ja henkilökohtaista ohjausta.
- Opetusmateriaalien selkokielisyyteen kannattaa panostaa – se maksaa itsensä takaisin.
- Ammattiaineiden opettajien tuki ja ohjaus ovat keskeisiä (mm. ammatilliset käytännöt ja ammatillinen sanasto).

Tämä toiminta on merkityksellistä ammattikorkeakouluvalmiuksia kehittävässä toimintana. Kun toisen asteen opintojen loppuvaiheessa otetaan huomioon myös jatkokoulutukseen hakeutuminen ja valmistautuminen, saadaan opiskelupolulta raivattua hidasteita. Samalla opetus- ja ohjaushenkilöstön kokemus ja tieto lisääntyvät, ja he saavat enemmän valmiuksia opiskelijoiden tukemiseen.

Ohjaus- ja opetushenkilöstön osaamisen kehittäminen eri kulttuureista tulevien ohjauksessa

Kulttuurisensitiivisten toimintamallien leviämisen ja palveluprosessin kehittämisen kannalta on tärkeää, että opetus- ja ohjaushenkilöstölle tarjotaan mahdollisuuksia kehittää monikulttuurista osaamista ja ohjaukseen käytäntöjä ja sitä kautta levittää ja juurruttaa osaamista omiin organisaatioihin, olivatpa ne sitten koulutusorganisaatioita tai muita työyhteisöjä.

Hankkeessa toteutettiin Monikulttuurinen osaaminen ja ohjaus -niminen 5 opintopisteen koulutuskokonaisuus, johon osallistui yhteensä 64 henkilöä eri organisaatioista, muun muassa alueen oppilaitoksista, Oulun kaupungilta, Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiristä ja TE-palveluista. Ennen koulutuksen alkamista kartoitettiin koulutukseen osallistujien toiveita ja tarpeita koulutuksen suhteen ja näiden toiveiden perusteella muotoiltiin pilotina toteutettu kokonaisuus. Koulutus muodostui viidestä eri moduulista:

- Johdanto monikulttuurisuuteen ja kulttuurisensitiivisyyteen
- Eri kulttuureista tulevien opiskelijoiden ohjaus
- Pedagogiset näkökulmat ja arviointi
- Monikulttuurisuus työssä ja työyhteisöissä
- Romanikulttuuri Suomessa.

Pilottiryhmältä on kerätty jatkuvaa palautetta koko toteutuksen ajan ja koulutuksen päätteeksi pyydettiin vastaamaan loppukyselyyn, jonka tuloksia hyödynnetään kokonaisuudesta muotoiltavan verkkokurssin suunnittelussa. Loppukyselyssä kartoitettiin muun muassa sitä, mitä vastaaja aikoo omassa työssään kehittää tai muuttaa, kun ajattelee yhteistyötä eri kulttuureista tulevien opiskelijoiden tai työntekijöiden kanssa. Kysymykseen vastasi 25 osallistujaa, joista kolmannes kertoi aikovansa lisätä kulttuurista osaamistaan ja ymmärrystään edelleen. He kirjoittivat omien ennakkoluulojen jo karsineen ja ajattelutavan muuttuneen koulutuksen myötä. *“Olen avoimempi heidän kohtaamisen suhteen – –”,* kirjoitti yksi vastaaja. Osa vastaajista laajensi kulttuurin huomioimista myös siihen, että aikoi hyödyntää eri kulttuureita omassa opetuksessaan. Kolmannes tähän kysymykseen vastanneista nosti esille tiedon hankkimisen ja jakamisen. Kyselyyn vastannut kirjoitti: *”Pyrin valmistamaan työyhteisöä paremmin opiskelijan tai työntekijän vastaanottamiseen. Pehdytyksen kehittämiseen aion osallistua aktiivisemmin. Aion viedä ajattelua: tervetuloa meille töihin.”*

Pilotin pohjalta toteutettavan verkkokurssin suunnittelussa kiinnitetään erityistä huomiota pedagogiseen laatuun käytettävyyteen (Opetushallitus 2005) ja parannetaan syksyn 2016 aikana toteutettavan pilotin perusteella verkkokurssia edelleen kevään 2017 toteutusta varten.

Sairaanhoitaja-diakonissakoulutus saamelaisalueella -hankkeessa viedään koulutus saamelaisalueelle ja lisätään alueen toimijoiden kulttuurisensitiivisyyttä saamelaisesta kulttuurista

Tausta ja keskeiset tavoitteet

Vuoden 2015 alusta käynnistyi kolmivuotinen hanke, jonka keskeisinä tavoitteina on viedä sairaanhoitaja-diakonissakoulutus saamelaisalueelle ja lisätä alueen toimijoiden saamelaiskulttuurisensitiivisyyttä. Koulutuksen toteuttaminen saamelaisalueella varmistaa alueen kulttuurin huomioimisen hoitotyön ja diakonia-alan koulutuksessa. Hankkeessa toimivat yhteistyössä Diak, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Inarin seurakunta, Oulun hiip-

pakunta, Saamelaiskäräjät, SámiSoster ry, Suomen ev. lut. Kirkkohallitus ja Giellagas-instituutti Oulun yliopistosta.

Tavoitteiden saavuttamiseksi tehdään seuraavia toimenpiteitä:

- viedään sairaanhoitaja-diakonissakoulutus saamelaisalueelle
- opetussuunnitelmaan lisätään laajemmin saamelaiskulttuurin ja saamen kielen sisältöjä ja tuotetaan verkkokurssi saamelaiskulttuurista
- järjestetään vuosittaiset seminaarit terveyden ja hyvinvoinnin sekä diakonian teemoista saamelaiskulttuurin kontekstissa
- kehitetään terveysalan ja diakoniatyön koulutukseen sopivia etä- ja verkko-opinmenen menetelmiä kampuksen ulkopuoliselle opiskelijaryhmälle sopiviksi
- toteutetaan yhteisöpajatyöskentelyä, ja opiskelijat ovat aktiivisia toimijoita yhteisöpajoissa.

Hankkeen taustalla on Lapin Ely-keskuksen vuonna 2012 laatima ammatitibarometri (Ely-keskus 2012), jonka mukaan Pohjois- ja Tunturi-Lapissa on pulaa sairaanhoitajista. Erityisesti pulaa on saamenkielen taitoisista sairaanhoitajista saamelaisalueella, joka muodostuu Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnista sekä Sodankylän kunnan pohjoisimmista osista. Siellä tarvitaan myös saamen kieltä ja kulttuuria tuntevia kirkon työntekijöitä. Hankkeen avulla parannetaan koulutuksellista tasa-arvoa järjestämällä saamelaisalueella sairaanhoitaja- diakonissakoulutus. Näin mahdollistetaan saamenkielisten ihmisten koulutukseen hakeutuminen.

Tässä osassa artikkelia tarkastellaan *Sairaanhoitaja-diakonissakoulutus saamelaisalueella* -hankkeen toimia kahdesta näkökulmasta: kulttuurisensitiivisen kohtaamisen parantamista saamelaisasiakkaan ja -potilaan näkökulmista ja koulutuksen toteuttamisen merkitystä korkeakoulun kampuksen ulkopuolella harvaan asutulla seudulla. Opiskelijaryhmältä kerätään palautetta hankkeen eri vaiheissa hankkeen toimien ja koulutuksen kehittämiseksi. Opiskelijat ovat antaneet kirjallista palautetta opintojen etenemisestä, menetelmistä, kulttuurin ja kielen opinnoista sekä yleistä palautetta ensimmäisen opiskeluvuoden jälkeen. Palautetta on käytetty artikkelissa hankkeen tulosten konkretisoimiseksi.

Saamelaisasiakkaan ja -potilaan kulttuurisensitiivinen kohtaaminen paranee yhdistämällä kulttuuri- ja kieliopintoja ammattiopintoihin korkeakoulussa

Diakonia-ammattikorkeakoulu on aloittanut syksyllä 2015 sairaanhoitaja-diakonissakoulutuksen Ivalossa Saamelaisalueen koulutuskeskuksen tiloissa. Koulutus toteutetaan tiiviissä yhteistyössä hankkeen alueellisten toimijoiden kanssa, jolloin saamelaiskulttuuria ja saamen kieltä opettavat alansa asiantuntijat. Sairaanhoitaja-diakonissakoulutuksen toteutuessa saamelaisalueella saamelaisasiakkaan ja -potilaan kulttuurisensitiivinen kohtaaminen ja yhdenvertaisuus (L 1325/2014) hoito- ja diakoniatyössä paranevat.

TAULUKKO 1. Hankkeen tavoitteet ja tulokset asiakkaan ja potilaan näkökulmasta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta

Hankkeen tavoite asiakkaan ja potilaan näkökulmasta tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta	Tulos hankkeen toisen toimintavuoden aikana
Kehitetään sekä sairaanhoitaja-diakonissaksi opiskelevien että työelämäkumppaneiden kulttuurisensitiivistä osaamista sosiaali-, terveys- ja kirkon alan työssä erityisesti saamelaiskulttuurin osalta.	Opiskelijat opiskelevat kulttuurisensitiivisiä taitoja osana korkeakouluopintojaan ja vievät osaamistaan työyhteisöihin harjoittelujaksollaan, hankkeen seminaarit ja alueen saamelaisasiantuntijaverkoston rakentaminen.
Tuotetaan verkkokurssi saamelaiskulttuurista ja opetussuunnitelmaan lisätään laajemmin saamelaiskulttuurin ja saamenkielen sisältöjä.	Verkkokurssi on tuotettu ja opiskelijat ovat opiskelleet ja oppineet sisällön mukaan. Sen lisäksi eri ammattiopinnoissa opiskellaan aihealueen mukaan saamelaiseen kulttuuriin liittyviä asioita eri elämisen aloilta.
Järjestetään vuosittaiset seminaarit terveyden ja hyvinvoinnin sekä diakonian teemoista saamelaiskulttuurin kontekstissa.	Kaksi seminaareista on toteutettu ja sisällöt ovat nousseet alueen esiin nostamista aiheista. Seminaareissa on ollut mahdollisuus verkostoitua alueen toimijoiden kanssa ja perehtyä ajankohtaisiin aiheisiin saamelaisalueella.
Toteutetaan yhteisöpajatyöskentelyä ja opiskelijat ovat aktiivisia toimijoita yhteisöpajoissa.	Yhteisöpajatyöskentely on käynnistynyt Inarin seurakunnan kanssa ja opiskelijat osallistuvat aktiivisesti toimintaan vapaaehtoisten ja seurakunnan työntekijöiden kanssa.
Kehitetään malli kulttuurisensitiivisen (saamelaiskulttuuri) hoito- ja diakoniatyön opetuksesta.	Mallin kehittäminen on käynnistetty.

Diakin vuoden 2015 Sairaanhoitaja-diakonissaopiskelijoiden opetussuunnitelmaan on sisällytetty opintoja kulttuurisensitiivisen osaamisen haltuun ottamiseksi saamelaiskulttuurin kontekstissa. Opetussuunnitelman toteutus suunnitelmiin on lisätty laajemmin saamelaiskulttuurin ja sen terveyskäsit-tyksen ja hyvinvoinnin näkökulmista opintoja eri hoito- ja diakoniatyön tee-moihin. Ne toteutuvat monipuolisesti opiskelijoiden tutustumiskäynneillä, eri vierailijoiden ja luennoitsijoiden osallistumisella opetukseen ja ohjaukseen sekä toimintaympäristöön muokattujen oppimistehtävien kautta. Myös ammattia tukevan ohjatun harjoittelun aikana opiskelijat kohtaavat ja tu-

tustuvat eri-ikäisiin saamelaisiin asiakkaisiin ja potilaisiin ja saavat tilaisuuksia hankkia kulttuurisensitiivistä osaamista osana sairaanhoitaja-diakonissan ammattiopintoja. Hankkeen puolivälissä tehtyyn kyselyyn osallistunut opiskelija kommentoi kulttuurisensitiivisyyden opiskelun tarpeellisuutta:

Ammattilainen ei ymmärrä asiakkaan tarpeita ja asiakas ei saa tarvitsemaansa apua tai vaikkapa lääkettä. Kulttuurisensitiivisyyden puute näkyy myös esimerkiksi pitkäaikaispotilaiden hoidossa, moni ei pääse osallistumaan kulttuurissaan tärkeisiin tapahtumiin, töihin tai seuraamaan edes vuodenkiertoa.

Hoito- ja diakoniatyön eri teemoihin sovellettaviin näkökulmiin kutsutaan asiantuntijoita aihealueittain. He ovat jakaneet käytännön työn näkökulmista omaa osaamistaan opiskelijoiden käyttöön. Kertomalla oman työn esimerkkien avulla kulttuurisensitiivisestä työstä he jakavat opiskelijoille konkreettista tietotaitoa.

Opiskelijat ovat haastatelleet saamelaisia terveydenhuollon asiakkaina. Haastatteluista on saatu opintojaksoon hyvää materiaalia. Eräs opiskelija sanoitti oppimiskokemustaan seuraavasti:

Olen saanut näistä opinnoista todella paljon irti ja luulen, että olen sisäistänyt aika montaa tärkeää asiaa saamelaisista ja siitä, kuinka heidät tulisi kohdata hoito- sekä diakoniatyössä. Erityisesti olen pitänyt siitä, että kulttuuriluennoilla on ollut itse saamelainen kertomassa, hänen omasta kulttuuristaan ja taustastaan. Hedelmällisiä keskusteluja ovat tuottaneet ne tunnit varsinkin, joissa opiskelijat ovat itse saaneet esittää kysymyksiä asiantuntijalle.

Opetussuunnitelmaan on integroitu Saamelaiskulttuuri – kulttuurinen osaaminen 5 op:n verkkokurssi ja saamen kielen opintoja 10 op. Saamelaisalueen koulutuskeskus asiantuntijoineen vastaa kulttuurin ja kielen opetuksesta. Opinnoissa on käyty läpi kulttuuriseen ymmärrykseen liittyviä käsitteitä, kulttuuri-identiteetin muodostumista, saamelaiskulttuuriin kuuluvia asioita ja Suomen saamelaisryhmiä. Kulttuurisensitiivisyys asiakaskohtaamisissa on avannut äidinkielen, kulttuurintuntemuksen ja saamelaisen hyvinvoinnin ja terveystieteiden sisältöjä. Myös perinteisten saamelaisten

elinkeinojen terveyden ja hyvinvoinnin voimavaroja ja haasteita on otettu esiin sekä kulttuuritietoisien kohtaamisen tunnusmerkkejä sosiaali- ja terveysalalla (Tervo 2016). Jakson osallistujat havaitsi myös omien juurien tunteamisen olevan merkityksellistä:

Olen oppinut paljon saamelaisista ja heidän elämäntyylistään ja kulttuurista. Olen myös ymmärtänyt sen, että kuinka tärkeä on oma kieli ja kulttuuri. Jos ei tiedä mikä on oma kulttuuri, tausta ja äidinkieli niin omakin identiteetti on hukassa ja ei tiedä ihmisenä kuka on. Huomaan myös, kuinka olen alkanut arvostamaan myös omia juuriani entistä enemmän.

Saamen kielen opinnot ovat toteutuneet ensimmäisen opiskeluvuoden aikana ja opiskelija on valinnut yhden kolmesta Suomessa puhutusta saamen kielestä. Kieliksi valikoituivat inarin saame ja pohjoissaame. Osa opiskelijoista on ollut äidinkielenään saamea opiskelevien ryhmissä, ja muut ovat aloittaneet kielten perusteista. Saamenkieli hoitotyössä -opintojaksolla on keskitytty sekä inarin- että pohjoissaamen opinnoissa keskeisiin asiakkaan ja potilaan kohtaamiseen liittyviin sanoihin ja fraaseihin, perushoidolliseen sanastoon ja on käsitelty myös sairaanhoidollista sanastoa tavaroineen ja toimenpiteineen. Molemmissa kielissä on tuotettu kuvasanakirja saame–suomi–hoitotyön sanasto, jotka opiskelijat ottavat käyttöön saman tien. Opiskelijat ovat oppineet käyttämään kieltä luovasti eri tilanteissa, ja näin he ovat saaneet rakennettua sillan kulttuurierojen välille. Kontaktin luominen lähes puhumattoman muistisairaana saamelaisvanhuksen kanssa on onnistunut yksinkertaisten saamenkielisten lauserakenteiden ja merkityksellisten sanojen kautta. Näin saamen kielen osaaminen on siirtynyt käyttöön osana hoitotyön potilaskohtaamisia.

Olen myös ymmärtänyt sen, että saamen kieli on vaikea kieli oppia ja sen oppimiseksi tulisi tehdä kovasti töitä. Jos sen oppisi kunnolla niin työmahdollisuudet kasvaisivat hurjasti ja samoin ymmärtäisin saamelaisia vielä paremmin, kun he pystyisivät kertomaan omalla äidinkielellään asiat minulle ja ehkä luottamus myös kasvaisi hoitajaa kohtaa.

Kieli olisi tietysti hyvä osata. Ymmärtäisi ihmisiä paremmin. Saamelaiset osaisivat kertoa ehkä paremmin huolista ja murheistaan omalla äidin-

kielellä. On hyvä tietysti ymmärtää jotain tapoja ja perinteitä esimerkiksi minkälaiset ovat saamelaiset hautajaiset, ristiäiset jne. Se on tietysti tärkeää, että tietää uskonnosta jotain. Mitä uskontoa he harjoittavat ja tietämys esimerkiksi lestadiolaisuudesta ja mikä historia sillä on saamelaisuudessa.

Diakonian opinnoissa opiskelijat osallistuvat Inarin seurakunnassa yhteisöpajatyöskentelyyn. Se on Diakin ja Inarin seurakunnan yhteistä seurakuntalähtöistä toimintaa, jossa aktiivisina toimijoina ovat seurakuntalaiset, opiskelijat, työntekijät, opettajat ja muut toimijat. Opiskelijat ovat jo tutustuneet saamelaisalueen seurakuntien toimintaan ja seurakuntien diakoniatyöntekijöihin, ja seurakunnista on diakoniatyöntekijöitä opiskelijoiden mentoreina. Joulun 2015 aikaan Diakonia-ammattikorkeakoulun Ivalon sairaanhoitaja-diakonissaopiskelijat sekä Saamelaisalueen koulutuskeskuksen lähihoitajaopiskelijat toimivat jouluisessa yhteisöpajassa ja järjestivät asiakaslähtöisesti toimintaa eri vanhusten toimintayksiköissä Ivalossa. Opiskelijat perehtyivät toimintayksiköiden asiakkaisiin ja potilaisiin sekä heidän tarpeisiinsa ja toiveisiinsa, joiden perusteella he suunnittelivat jouluiloa tuovaa ja toimintakykyä ylläpitävää toimintaa yhdessä vanhusten kanssa laulaen, leipoen ja askarrellaen.

Inarin Sajoksessa on pidetty hankkeen tavoitteiden mukaisesti jo kaksi kansallista ja osittain kansainvälistäkin seminaaria. Ensimmäinen seminaari oli hankkeen käynnistyessä teemalla Terveys arktisen diakonian haasteena ja toinen seminaari oli Lasten ja nuorten hyvinvointi saamelaisalueella. Seminaarit toimivat hankkeessa monitahoisesti: ne linkittyvät vahvasti opiskelijoiden opetussuunnitelman mukaisiin opintoihin, vievät hankkeen teemoja eteenpäin alueella, kokoavat yhteistyökumppaneita ja muita keskeisiä toimijoita, tuovat esiin alueen toimintaa ja ajankohtaisia kysymyksiä sekä antavat mahdollisuuden verkostoitua. Opiskelijat tuottivat toiseen seminaariin posterinäyttelyn opintoihinsa liittyvällä teemalla Kulttuurisensitiivinen potilasohjaus.

Hankkeessa kehitetään malli kulttuurisensitiivisen (saamelaiskulttuuri) hoito- ja diakoniatyön opetuksesta. Sen kehittämiseen osallistuu hanketyöntekijöitä ja saamelaisia. Näin saadaan asiantuntijoita kulttuurin sisältä ja relevanttia tietoa sisällöistä. Tärkeä osa mallin kehittämistä on ollut ennen koulutuksen alkua tehty laaja opetussuunnitelman tarkastelu, jossa integroitiin sairaanhoitaja-diakonissakoulutuksen opetussuunnitelmaan saamelaiskulttuurin ja saamen kielen opintoja sekä muihin opintoihin integ-

roitavat opintojaksokohtaiset kulttuuria huomioivat teemat ja näkökulmat. Palaute kyselystä:

Kun kulttuurisensitiivinen työote toteutuu, jää vähän merkityksellistä kerrottavaa. Useinkin asiat ovat silloin menneet hyvin sekä asiakkaan että ammattilaisen kannalta.

Korkeakoulutuksen toteutuminen harvaan asutulla seudulla kampuksen ulkopuolella

Diakonia-ammattikorkeakoulu toteuttaa Ivalossa Suomen pohjoisimman 240 opintopisteen laajuisen sairaanhoitajakoulutuksen kaksoiskelpoisuudella sairaanhoitaja (AMK) -diakonissa. Koulutuksen järjestäminen saamelaisalueella Suomen Ylä-Lapissa tuo tasa-arvoisen mahdollisuuden alueen asukkailla hakeutua koulutukseen helpommin kuin opiskella satojen kilometrien päässä kotoa kaupungeissa ja kasvukeskuksissa. Koulutus mahdollistaa asumisen omalla kotiseudulla opintojen aikana sekä koulutuksen pohjoisen järjestämispaikan, Ivalon, että monimuotokoulutuksen tarjoamien etäopiskelumahdollisuuksien avulla. Näin mahdollistuu koulutukseen hakeutuminen ja osallistuminen myös niillä potentiaalisilla opiskelijoilla, joilla muuttaminen toiselle paikkakunnalle ei ole mahdollista.

TAULUKKO 2. Hankkeen tavoitteet ja tulokset opiskelun mahdollistajana tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta

Hankkeen tavoite opiskelun mahdollistajana tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta	Tulos hankkeen toisen toimintavuoden aikana
Viedään sairaanhoitaja-diakonissakoulutus saamelaisalueelle.	Koulutus on käynnistynyt ja opiskelijat edistyvät opinnoissaan.
Tuotetaan verkkokurssi saamelaiskulttuurista ja opetussuunnitelmaan lisätään laajemmin saamelaiskulttuurin ja saamenkielen sisältöjä.	Verkkokurssi on tuotettu ja opiskelijat ovat opiskelleet ja oppineet sisällön mukaan. Sen lisäksi eri ammattiopinnoissa opiskellaan aihealueen mukaan saamelaiseen kulttuuriin liittyviä asioita eri elämisen aloilta.
Kehitetään terveysalan ja diakoniatyön koulutukseen sopivia verkko-oppimisen menetelmiä kampuksen ulkopuoliselle opiskelijaryhmälle sopiviksi.	On kehitetty erilaisia oppimisen ja opettamisen menetelmiä etäopetukseen sopien, niitä pilotoidaan ja edelleen kehitetään.
Kehitetään malli kulttuurisensitiivisen (saamelaiskulttuuri) hoito- ja diakoniatyön opetuksesta.	Mallin kehittäminen on käynnistetty.

Sairaanhoitaja-diakonissakoulutuksen hakuprosessilla edistettiin nuorten koulutusta, työllistymistä, työmarkkinoilla pysymistä ja koulutuksellista tasa-arvoisuutta saamelaisalueella. Samalla hankkeella ehkäistään koulutuksellista ja työmarkkinoilta syrjäytymistä sekä vahvistetaan nuorten ja aikuisten ammatillista osaamista. Hankkeen avulla koulutetaan pohjoisimman Suomen alueelle sairaanhoitaja-diakonissoja, joilla on vähintäänkin valitseman saamen kielen (inarinsaame, pohjoissaame tai koltansaame) perusosaaminen, hoitotyön sanaston ja puheen hallintaa sekä saamen kulttuuriosaamista yleisesti ja erityisesti hoitotyön eri näkökulmista Diakonia-ammattiuukorkeakoulun (2015) ilmiölähtöisen opetussuunnitelman mukaisesti.

Etä- ja verkko-opetusmenetelmien kehittäminen ja pilotointi hoito- ja diakoniatyön opetukseen on keskeistä harvaan asutulla seudulla toteutettavassa kampuksen ulkopuolisessa opetuksessa. Opiskelijat ovat saaneet hankkeessa Ipadit käytettäväksi opinnoissaan. Ne ovat mahdollistaneet opiskelijoille etä- ja verkko-opiskelua monin eri tavoin. Opiskelijat ovat käyttäneet Ipadia keskinäiseen yhteydenpitoonsa ja ryhmätehtävien tekemiseen, osallistumiseen Adobe Connect-välitteiseen etäopetukseen sekä tehneet kirjallisia opiskelutehtäviään ja videointeja osana opintojaan. Ipadit ovat osoittautuneet erinomaiseksi lisäksi omien tietokoneiden ohella etä- ja verkko-opetuksen toteuttamiseksi.

Opiskelu mahdollistetaan monipuolisin etäopetusmenetelmin kuitenkin siten, että lähiovetuspäiviä on Ivalossa Saamelaisalueen koulutuskeskuksen opetustiloissa. Monimuoto-opiskelussa vuorottelevat erilaiset lähiovetuksen menetelmät; verkossa tapahtuvat reaaliaikaiset ja tallennetut luennot, yksin ja ryhmissä tehtävät oppimistehtävät sekä eripituiset työelämän harjoittelujaksot. Opiskelun lähipäiviä toteutetaan sekä Ivalossa paikan päällä että etävälineiden kautta opiskelijoiden ja opettajien ollessa kotonaan, työpaikoillaan tai muualla itse valitsemassa paikassaan eri puolilla Suomea tai vaikka ulkomailla. Lähipäiviä on monimuoto-opiskelussa vähän, jolloin mahdollistuu opiskelu kotipaikkakunnilta ilman muuttoa opiskelupaikkakunnalle. Opiskelijat tietävät etukäteen ovatko lähipäivät Ivalossa vai onko kyseessä mahdollisuus osallistua opetukseen monimuotopedagogisten toteutusten avulla reaaliaikaisesti. Näistä eri vaihtoehtoista tiedotetaan opiskelijoita hyvissä ajoin, jolloin opiskelijat voivat valmistautua eri tavoin. Monimuoto-opiskelu vaatii opiskelijoilta ajan hallintaa, suunnitelmallisuutta ja tavoit-

teellisuutta. Usein opiskelijat ovat töissä joko koko- tai osa-aikaisesti (Dia-konia-ammattikorkeakoulu 2016.)

Hankkeen toimintojen käytettävyys saamelaisalueella

Saamelaisalueen asukkaat hyötyvät hankkeesta, kun ammattiin valmistu-
neet sairaanhoitaja-diakonissat toimivat terveydenhuollon ja kirkon tehtä-
vissä saamen kielen osaajina ja kulttuurin tuntijoina. Saamenkielen ja -kult-
tuurin osaamisen vahvistuminen terveydenhuollon työntekijöillä ja kirkon
diakoniatyössä parantaa saamelaisten terveys-, hyvinvointi- ja diakoniapal-
veluiden kulttuurisensitiivistä laatua ja asiakaslähtöisyyttä. Osaamisen vah-
vistumisen myötä yhdenvertaisuus toteutuu paremmin ja samalla myös sai-
raanhoitaja-diakonissojen työhön sijoittuminen paranee saamelaisalueella.

Kulttuurisensitiivisen osaamisen lisääminen laajenee sairaanhoitaja-dia-
konissaopiskelijoiden lisäksi myös ympäröiviin toimijoihin sosiaali-, terve-
ys- ja kirkonaloilla. Opiskelijoiden oppimistehtävien ja tuotoksien kautta
kulttuurisensitiivinen näkökulma laajenee myös suurelle yleisölle tapahtu-
mien, toimintojen ja ammatillisen toiminnan laajentuessa.

Pohdinta

Näiden kahden esitellyn hankkeen avulla on mahdollista vaikuttaa koulu-
tuksen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden alueelliseen kehittämiseen sekä pe-
rehtyä Suomen vähemmistökulttuurien rikkaaseen perinteeseen. Eri kult-
tuureihin liittyy monia omaleimaisia piirteitä, jotka olisi tärkeä säilyttää ja
tukea kulttuuriperinnön siirtymistä sukupolvelta toiselle. Esimerkiksi Suo-
men romaneilla on rikas aineeton kulttuuriperintö ja erityisesti suullisella
kulttuuriperinteellä on edelleen tärkeä merkitys romaniyhteisössä (Marsio
2015, 16–17).

Saamelaisilla on säilynyt omaleimainen alkuperäiskansakulttuurinsa, jos-
sa on vahva yhteys alkuperäisiin elinkeinoihin ja luonnon kiertokulkuun.
Haasteena kulttuurin ja kielen säilymiselle on se, että suurin osa saamelai-
sista asuu saamelaisalueen ulkopuolella kaupungeissa ja kasvukeskuksissa.
Sen lisäksi monet ovat menettäneet saamenkielen osaamisen sukupolvien
aikana kouluasuntolassa asumisen ja suomalaistamispolitiikan seurauksena.
(Saamelaiskäräjät 2014.) Hankkeessa viedään sairaanhoitaja-diakonissakou-
lutus pohjoisimpaan Suomeen saamelaisalueelle, jolloin koulutuksen avulla

toteutetaan koulutuksen tasa-arvoisuutta ja saatavuutta sekä koulutuksessa vahvistettavaa kulttuurisensitiivistä työtettä erityisesti saamelaiskulttuurin osalta. Kulttuurisensitiivisen osaamisen lisääminen koulutukseen mahdollistaa saamelaisväestön paremman kohtaamisen sekä terveydenhuollon että kirkon diakoniatyön näkökulmista.

Opin portailla Pohjois-Pohjanmaalla -hankkeen toiminnassa opiskelijamentoritoiminta tuo opiskeluun opiskelijoiden välistä yhteisöllisyyttä, kehittää vuorovaikutusta ja mahdollistaa luonnollisen sillan eri kulttuureita edustavien opiskelijoiden välille. Monikulttuurinen osaaminen ja ohjaus -koulutuksen myötä yhä useampi työelämän edustaja on pohtinut omaa suhdettaan monikulttuurisuuteen ja kehittänyt valmiuksiaan eri kulttuureita edustavien opiskelijoiden ohjaamiseen. Kehitettyjen opiskelun siirtymävaiheiden tukitoimista on hyödynnettäviä tuloksia ja malleja perusasteelta ammattikorkeakouluun. Perusasteen opintojen aikana riittävä henkilökohtainen ohjaus ja tuki sekä opintojen joustava yksilöllistäminen mahdollistavat myös aikuiselle ja mahdollisesti perheelliselle opiskelijalle eväät polulla etenemiseen. Perusasteen opintojen loppuvaiheessa opinto-ohjauksen ja jatkokoulutuspaikan haku yhdessä opinto-ohjaajan kanssa on merkityksellistä.

Toisen asteen opintojen alkuvaiheessa riittävä henkilökohtainen ohjaus ja tuki ovat tärkeitä. Läpi opintopolun materiaalien selkokielistämiseen, ammatillisten aineiden opettajien tarjoamaan ohjaukseen ja tukeen sekä tarvittavaan yksilölliseen ohjaamiseen kannattaa varata aikaa. Toisen asteen opinnoista ammattikorkeakoulutukseen siirryttäessä kohdataan uusia ammatilliseen kasvuun liittyviä mahdollisuuksia ja haasteita. Ensimmäinen etappi on valintakoe, jossa Diak on ottanut merkittävän askeleen valintakoeikäntöjen kehittämisessä esteettömiksi ja syrjimättömiksi. Myös ammattikorkeakouluopintojen alkuvaiheessa tuen ja ohjauksen merkitys korostuu useasta perspektiivistä: ryhmäytymisen, monimuoto-opiskelun, uusien työvälineiden, opiskeltavien uusien aineiden ja ammattikorkeakoulussa vaadittavien kielen ja viestinnän taitojen suhteen. Syksyllä 2016 pääsemme koeponnistamaan tukityöpajamallia ammattikorkeakouluopintojen alkuvaiheeseen, kun maahanmuuttajille ja romaneille suunnatun erillishaun kautta valittu sairaanhoitajaopiskelijoiden ryhmä aloittaa opiskelunsa.

Saamelaisalueella työskentelevien sairaanhoitaja-diakonisojen kulttuuri- ja kieliosaaminen rakentaa siltaa yli kulttuurierojen. Pienillä toisen kulttuurin tuntemisen tavoilla, kohteliaalla kohtaamisella sekä äidinkielisten palve-

luiden tarjoamisella lisätään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sosiaali- ja terveyspalveluissa. Muistisairaana saamelaisvanhuksen kanssa vuorovaikutuksessa oleva sairaanhoitaja voi rakentaa kohtaamista saamenkielen taidoillaan vähentäen vanhuksen sekavuutta aiheuttavia häiriötekijöitä ja rauhoittaa jokapäiväistä elämää. Muistisairauden edetessä usein unohtuvat muut opitut kielet ja jäljelle jää äidinkieli ja jos saamelaisvanhuksen koko hoitoympäristö on suomenkielinen vanhus voi kääntyä sisäänpäin ja lopettaa kommunikointinsa itselleen vieraassa kieliympäristössä. Puhumattomasta vanhuksesta voidaan saada vähäiselläkin saamenkielen taidolla esiin sanoja tuottava ja ymmärtävä vanhus. Näin hänelle luodaan merkityksellinen vanhuus. Saamenkielen osaaminen myös akuuttihoitotyössä puoltaa paikkansa. Saamenkielinen suomea hyvin puhuva potilas voi äkillisen ja kriittisen sairauden tullessa unohtaa suomen kielen, jolloin kommunikointi vaikeutuu hoitajan ja hoidettavan välillä. Potilaan pyytäessä vaimolääkettä (kirj. váibmu = sydän) rintakipuinen hän pyytää sydänlääkettä rintakipuunsa. Tässä kohdalla on erityisen hedelmällinen kohta ymmärtää potilasta oikein.

Diakonia-ammattikorkeakoulun monikampusmalli mahdollistaa koulutustarjonnan, jolloin päästään valtakunnallisesti lähelle alueellisesti merkittäviä vähemmistöryhmiä. Koulutuksen vienti harvaan asutulle seudulle antaa mahdollisuuden myös niiden alueiden koulutustason ja osaamisen nostamiselle ja kehittämiseksi. Verkostoammattikorkeakouluna toimivana Diakonia-ammattikorkeakoululla on erinomainen tilaisuus ehkäistä valtakunnallisella koulutuksen tavoitettavuudella työelämästä syrjäytymistä, lisätä alueellista asiantuntijuutta ja nostaa koulutustasoa koko Suomen alueella.

Näissä molemmissa hankkeissa toteutetaan sosiaalista kestävyyttä vahvistavaa koulutusta positiivisen diskriminaation ja erityisten tukitoimien avulla. Tarkoituksena on ehkäistä monipuolisesti syrjäytymistä mahdollistamalla opiskelu syrjäytymisuhan alaisille ja opiskelun kautta saatujen taitojen käyttäminen työelämässä asiakkaiden ja potilaiden parhaaksi. Puuttuminen pedagogiseen ongelmaan em. toimenpitein pienennetään yksilöiden vaikeutta hyödyntää yhteiskunnassa olevia mahdollisuuksia. (Niemelä & Niemelä 2011, 128, 130, 138.)

Hankkeissa kehitettyjä toimintatapoja ja malleja voidaan hyödyntää sekä oman organisaation toiminnassa että siirtää edelleen muiden koulutusorganisaatioiden käyttöön. Malleja voidaan edelleen kehittää ja soveltaa muihin kulttuureihin ja eri toimintaympäristöihin sopiviksi. Molemmissa hankkeis-

sa yhteistyötä tekevät vähemmistö- ja valtakulttuurien toimijat. Näin syntyy kulttuuriosaamista ja tuntemista puoleen ja toiseen.

Koulutuspalveluita suunniteltaessa kulttuurienvälisen oppimisen ja dialogin kehittymisen kannalta olisi hyvä huomioida tutkintovaatimusten lisäksi myös kulttuuriperinteen säilymistä edistävät piirteet ja sisällyttää opiskeleluun kulttuurisensitiivisyyttä lisääviä elementtejä. Tavoitteena voidaan pitää sekä vähemmistökulttuurin edustajien oman kulttuuriosaamisen vahvistamista samoin kuin valtakulttuurin edustajien kulttuurintuntemuksen lisäämistä. Tietoisuuden lisääminen sekä omasta kulttuuri-identiteetistä että toisten kulttuurien tuntemisesta lähentää ihmisiä ja vähentää konflikteja.

LÄHTEET

- Diakonia-ammattikorkeakoulu (2015). Opetussuunnitelma 2015. Sairaanhoidaja (AMK) -diakonissa i.a. Saatavilla <http://www.diak.fi/hakijalle/Hakeminen%20koulutuksiin/Koulutusohjelmat/Documents/Sairaanhoidaja-Diakonissa%20A5%20ops%202015.pdf>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu (2016). Opiskelijan opas 2016. Monimuotokoulutus. Saatavilla 8.6.2016 <http://www.diak.fi/opiskelu/monimuoto/Sivut/default.aspx>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu (2015). Diak OPS2015 Shd_Ivalo. Saatavilla 6.9.2016 https://soleops.diak.fi/opsnet/disp/fi/ops_KoulOhjOps/tab/tab/sea?ryhma_id=3980499&koulohj_id=3189403&valkiel=fi&stack=push
- Ely-keskus (2012). Ammattibarometrit – Lappi. Tiivistelmiä I, II ja III. Saatavilla 15.9.2016 https://www.ely-keskus.fi/web/ely/ely-lappi-ammattibarometrit;jsessionid=E8CF51F027404D2E8282690E6BBA0876?p_p_id=122_INSTANCE_aluevalinta&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_r_p_564233524_resetCur=true&p_r_p_564233524_categoryId=14253#.WBTAe8mTIb8
- Karjalainen, A. L. & Kolkka, M. (toim.) 2015. *Verkottumista ja vertaiskehittelyä – 10 vuotta tutkimus- ja aluekehitystyötä*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, C Katsauksia ja aineistoja 40). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-243-1>
- Kolkka, M. (2014). Esittelymateriaali Romanikulttuuriohjaajapäiviltä 29.9.2014.
- Kolkka, M., Hakala, P., Karjalainen, A. L., Mälkiäinen, P., Metsälä, K. & Klemetti-Falenius, A.-L. (2015). Koulutus yhteiskunnallisen osallisuuden tuottajana. Teoksessa R. Gothóni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 137–151). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-233-2>
- L 1325/2014. Yhdenvertaisuuslaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>
- Marsio, L. (2015). Elävä perintö romaniyhteisön voimavarana. *Latso Diives – Romaniväestön koulutusryhmän tiedotuslehti* 1/2015, 16–17. Opetushallitus.
- Niemelä, J. & Niemelä, S. (2011). Hyvinvoinnin sivistysstrategia. Teoksessa A. Pohjola & R. Särkelä (toim.). *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Opetushallitus (2005). Verkko-oppimateriaalin laatukriteerit. Työryhmän raportti 16.12.2005. Saatavilla http://www.oph.fi/download/47132_verkko-oppimateriaalin_laatukriteerit.pdf
- Saamelaiskäräjät (2014). Saamelaiset. Saatavilla http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=818&Itemid=375
- Tervo, H. (2016). Asiakkaan kulttuurisensitiivinen kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla. Luennot 15.3.2016, 26.4.2016 ja 2.5.2016.

Susanna Hyväri

VERTAISTUKI, YHTEISÖLLISYYS JA TYÖHYVINVOINTI

Tiivistelmä

Työntekijöiden keskinäisellä tuella on keskeinen yhteys työhyvinvoinnin kokemuksiin. Tutkimuskirjallisuudessa korostetaan työntekijöiden vertaistuen rinnalla esimieheltä ja työnjohdolta saatua tukea. Lähiesimiehet ovat tärkeässä asemassa tuen antajina. Erityisesti lähiesimiehet voivat omalla toiminnallaan edesauttaa yhteisöllisyyden vahvistumisessa. Työyhteisöissä ilmenevät sosiaalisen tuen ja yhteisöllisyyden muodot ovat yhteydessä sosiaalisen pääoman teorioihin ja keskusteluihin. Sosiaalisen pääoman keskeiset elementit kietoutuvat ihmisten keskinäisen luottamuksen vahvuuksiin ja heikkouksiin sekä yhteisöllisten kokemusten ja siteiden voimakkuuteen. Artikkelissa tarkastellaan työntekijöiden keskinäisen tuen ja yhteisöllisyyden merkitystä työhyvinvoinnille. Samalla selvitetään, miten työntekijöiden vertaistuki ymmärretään ajankohtaisessa työelämää koskevassa keskustelussa ja kuinka keskinäisen tuki nähdään suhteessa työhyvinvoinnin edistämiseen. Lisäksi tuodaan esille, millä tavoin erilaiset työntekijöiden yhteistyön, yhteisöllisyyden ja sosiaalisen tuen muodot auttavat työssä jaksamisessa ja mahdollisesti myös ennaltaehkäisevät työssä koettua stressiä ja uupumisoireita.

Työelämän muutos ja työhyvinvointi

Nykytyössä korostuu yksilöllistyminen, yksilönä pärjääminen ja selviytyminen. Työntekijän on hankittava monipuolista tietoa ja moninaisia taitoja. Omaa persoonaa ja osaamistaan tulee kyetä myös monipuolisesti markkinoimaan. Toisin sanoen työn vaatimukset ovat henkilökohtaistuneet, jolloin

yksilöt ovat vastuussa omasta menestymisestään ja epäonnistumisestaan kuten myös rajojen asettamisesta omalle työlleen (Julkunen & Anttila 2003; Julkunen 2008, 118–154). Kyse on samalla laajoista yhteiskunnan kokonaisuutta koskevista muutoksista. Työn sosiologian termein puhutaan siirtymästä kohti jälkiteollista markkinayhteiskuntaa, jossa kollektiivisten suojien takaajina toimineet instituutiot, sekä valtio että ammattiyhdistysliike, haurastuvat (Hyman 1994). Robert Castelin (2007) tulkinna mukaan rakentumassa on uusi turvattomuus, jonka ytimenä on yksilöllistyminen eli perinteisten palkkatyön ja ammattiyhdistysten kaltaisten kollektiivien purkautuminen. Voidaan kysyä, missä kulkevat yksilösuoritusten ja yhdessä tekemisen rakenteelliset reunaehdot sekä millä tavoin yhteisölliset ja sosiaaliset suhteet edesauttavat tai ehkäisevät työssä jaksamista.

Työssä jaksamisesta ja erilaisten uupumis- ja stressioireiden sekä masennuksen ennaltaehkäisystä ja tunnistamisesta on tullut keskeinen teema työhyvinvointia koskevassa keskustelussa. Työuupumus nousi huolestuttavaksi ilmiöksi 2000-luvulla, kun mielenterveyden ongelmat lisääntyivät nopeasti sairauslomakausien ja työkyvyttömyyden perusteena. Yksin masennuksen perusteella alkavien sairauspäivärahakausien lukumäärä kaksinkertaistui vuosien 1995 ja 2006 välillä ja masennuksesta tuli yleisin työkyvyttömyyden syy (Raitasalo & Maaniemi 2006). Ihmettelyä on kuitenkin aiheuttanut se, että sairauslomien ja eläkkeiden lukumäärän nopean kasvun rinnalla masennus ei näytä lisääntyneen. Terveys 2000 -tutkimuksen mukaan masennus ei ole itse asiassa mainitulla aikavälillä lisääntynyt koko väestön keskuudessa (Aromaa & Koskinen 2002).

On esitetty, että työ ei sinänsä aiheuta aikaisempaa enemmän masennusta, vaan masennuksesta on työssä aikaisempaa enemmän haittaa. Sosiaalisuutta ja tiedon käsittelyä vaativissa tehtävissä masennusoireet vaikeuttavat työssä selviytymistä (Lehto ym. 2005.) Suomalaisen työelämän olosuhteiden muutoksia seuraavat työolotutkimukset osoittavat, että 2000-luvun vaihteen työelämään paikantui monisyinen, talouden suhdanteisiin ja työn laadun muutokseen liittyvä murroskausi, joka johti muun muassa työn henkisen rasittavuuden, epävarmuuden kokemusten ja psyykkisten oireiden lisääntymiseen (Lehto & Sutela 2008, 218–219). Samaan aikaan työn autonomia on lisääntynyt ja työtehtävät monipuolistuneet. Työntekijät kokevat työn itsenäisyyden lisääntymisen positiivisena muutoksena erityisesti asian tuntija-asemissa ja tehtävissä.

Työn muutokset ja työhyvinvoinnin ongelmat haastavat analysoimaan tekijöitä, jotka edesauttavat työhyvinvoinnin lisäämistä. Keskeistä on pohtia, mikä merkitys sosiaalisilla suhteilla, erilaisilla keskinäisen tuen muodoilla ja yhteisöllisyyden vahvistumisella on tai voi olla. Voivatko sosiaaliset tukisuhteet mahdollisesti edesauttaa työssä ja työelämässä selviytymistä ja jakamista tai ennaltaehkäistä terveydellisiä pulmia?

Vertaistuki työelämässä

Keskinäisen avun ympärille organisoituneet yhteisöt tai vertaisryhmät ovat ennen muuta vapaaseen kansalaistoimintaan ja aktiiviseen kansalaisuuteen yhdistettyjä sosiaalisuuden muotoja (Harju 2005; Vaitti 2010). Vertaistuki liitetään käsitteenä perinteisesti ennen muuta yhdistys- ja järjestötoimintaan, eikä sillä ole vakiintunutta merkitystä työelämässä. Toisaalta samassa työorganisaatiossa työskentelevien välille voi muotoutua vertaistukeen verrattavia suhteita ja toimintakäytäntöjä.

Olennaista vertaistuessa on sen vapaaehtoisuus ja toimijoiden motivoituminen yhteiseen toimintaan. Ketään ei voi velvoittaa antamaan vertaistukea tai vastaanottamaan sitä. Toiminta voidaan määritellä avoimeksi, jolloin mukaan kutsutaan hyvinkin erilaisia ihmisiä, tai sitten ryhmät päätetään pitää suljettuina ja jopa suojattuina ryhmään kuulumattomilta (Nylund 2005). Vertaistoiminta ja vertaisryhmät muotoutuvat samanlaisia elämäkokemuksia jakavien kansalaisten yhteisille tavoitteille (Nylund 2005). Tyypillisimpiä vertaistukiryhmiä ovat erilaisia sairauksia ja kriisejä kokeneiden pieni- tai muotoiset ryhmät (Mikkonen 2009). Keskusteluissa on pohdittu, voidaanko puhua vertaistukiryhmästä, jos sen vetäjänä ja organisoijana toimii ryhmän ulkopuolelta tuleva toimija (Hyväri 2005, 217–219).

Työelämässä ammattiyhdistystoiminta voi sisältää vertaistuen muotoja, mutta järjestäytyneenä edunvalvontana se ei pohjautu ensisijaisesti vertaistukisuhteisiin. Sen sijaan esimerkiksi työpaikan harrastusryhmät ja yhteiset vapaa-ajan toiminnot rakentuvat usein vertaissuhteiden pohjalta. Voidaan pohtia, millä perusteilla ja mistä lähtökohdista on mahdollista puhua työelämän organisaatioissa toteutuvasta vertaistuesta muutoin kuin työkaveruuden ja kollegiaalisuuden muodoissa. Työorganisaatiot tai työpaikkojen eri ryhmät tai tiimit tuskin voivat toimia vapaan kansalaistoiminnan periaatteiden ja käytäntöjen mukaisesti. Työntekijöiltä odotetaan työorganisaatiossa asetettuihin tehtäviin, vastuisiin ja velvoitteisiin sitoutumista. Henkilöstö ei

voi myöskään vapaasti päättää toimintansa sisällöistä eikä myöskään organisaation työhyvinvointia tai työssä selviytymistä edesauttavista ratkaisuista.

Vertaistuen mahdollisuudet työelämässä on mahdollista ymmärtää ja tämentää työorganisaation tehtävän ja kokonaisuuden näkökulmasta. Vertaistukea ei jäsenetä tässä tapauksessa täysin vapaaksi toiminta-areenaksi vaan parhaimmillaan organisaation perustehtävää ja samalla työhyvinvointia ja yhteisöllisyyttä edistäväksi toiminnaksi. Työhyvinvoinnin edistämisesä työntekijöiden keskinäisen vuorovaikutuksen, tiedonkulun ja osaamisen jakamisella on keskeinen merkitys. Vertaistuki on mahdollista tulkita työyhteisöjen keskeiseksi tavaksi tuottaa luottamukseen ja yhteisöllisyyteen perustuvaa sosiaalista pääomaa.

Vertaistukitoiminnan yhteydessä on kehitetty myös kokemusasiantuntijuuden ideaa (Falk ym. 2013; Hietala & Rissanen 2015, 13–17). Kokemusasiantuntijat ovat usein olleet aktiivisia erilaisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen ruohonjuuritason toiminnassa ja ovat myös itse osallistuneet vertaistukitoimintaan. Heidän tehtävänä on jakaa kriisi- ja selviytymiskokemuksia niille, jotka ovat kohdanneet samatyypisiä haasteellisia ja vaikeita tilanteita elämässään. Valtakunnallisessa Iällä ei ole väliä -hankkeessa Tampereen aikuis-koulutuskeskuksen toteutuksessa on tarkoitus kokeilla, kuinka kokemusasiantuntijatoimintaa on mahdollista hyödyntää työorganisaatioissa työhyvinvoinnin kehittämisesä. Kokemusasiantuntijat voivat toimia työyhteisöissä mentoreina, vertaisryhmien vetäjinä ja niin sanottuina kokemuskouluttajina. He voivat jakaa kokemuksiaan ja näkemyksiään uupumus- ja stressitilanteista selviytymisesä, luoda avointa ja keskustelevaa ilmapiiriä nykytön haasteista ja vertaistuen sekä yhteisöllisten toimintatapojen merkityksestä.

Vertaistuen ja yhteisöllisyyden yhteys sosiaaliseen pääomaan

Vertaistuen merkitystä voidaan tarkastella työorganisaation sosiaalisuuteen kietoutuvana voimavarana. Tätä kautta vertaistuella on yhteys sosiaalisen pääoman erilaisiin ilmenemismuotoihin. Karkeasti voidaan todeta, että sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan sosiaalisen toimintaympäristön ominaispiirteitä, kuten sosiaalisia verkostoja, normeja, luottamuksen rakenteita, jotka edistävät ja tehostavat verkoston jäsenten sosiaalista vuorovaikutusta ja heidän tavoitteidensa toteutumista (Koivumäki 2008, 69–71). Yhdysvaltalainen Robert D. Putnam (2000), joka on yksi sosiaalisen pääoman teorian

keskeisiä kehittäjiä, on erityisesti korostanut luottamuksen merkitystä sosiaalisen pääoman kehittymisessä. Tiiviissä yhteisössä luottamus perustuu tuttuuteen. Monimutkaisemmissa yhteisöissä vastavuoroisuuden normit ja verkostot muodostavat perustan luottamuksen synnylle. Sosiaaliset verkostot tekevät luottamuksesta *transitiivisen*: luotan sinuun, koska luotan häneen, joka sanoo luottavansa sinuun. Tiiviit sosiaalisen vaihdon verkostot rakentavat yleistynyttä vastavuoroisuutta ja luottamusta, joka on keskeinen tekijä sosiaalisen pääoman kehittymisessä. (Putnam ym. 1993, 169, 171, 174.)

Nykyiset työorganisaatiot ja työelämä edellyttävät työntekijöiltä yhä enemmän itsenäistä ja itseohjautuvaa työtettä (Julkunen 2008, 124–126). Yhä tavallisempaa on, että työorganisaatioiden tavoitteeksi on asetettu jälkibyrokraattinen ”joustava organisaatio”, useimmiten tiimiorganisaatio, joka toimii itseohjautuvasti ja jossa sitoutuminen ja luottamus sekä pysty- että vaakasuunnassa on vahvaa (Alasoini 2011, 52–56). Sosiaaliselle pääomalle ominaista luottamuksen rakentumista tarvitaan muun muassa siksi, että tieto ja ideat liikkuisivat kitkatta työpaikan sosiaalisissa verkostoissa. Jaakko Koivumäki (2008, 10) toteaa väitöskirjassaan: ”Debykrokratoitu organisaatio siis edellyttää sosiaalista pääomaa toimiakseen teoriansa mukaisesti: luottamukseen ja yhteisöllisyyteen perustuvia henkilösuhteita, tiedonkulkua edistävää ja opportunistia ehkäisevää suhderakennetta sekä jaettuja, yhteistoimintaa tukevia organisaatiokulttuurisia merkityksiä ja vastavuoroisuutta ylläpitäviä normeja.”

Työyhteisöjen sosiaalisen pääoman ja hyvinvoinnin välistä yhteyttä selvittänyt tutkimus osoittaa, että parantamalla työryhmien sisäistä kommunikaatiota voidaan lisätä työntekijöiden kokemuksia oman ryhmän tehokkuudesta ja töiden sujuvuudesta (Taittonen ym. 2008). Töiden tehokas ja sujuva eteneminen ovat itsessään arvokkaita voimavaroja sekä työryhmälle itselleen että koko organisaatiolle. Kiistat ja ristiriidat työryhmien sisällä heikentävät ryhmän sisäistä kommunikaatiota ja saavat ryhmän jäsenet kokemaan työnsä tehottomaksi ja huonosti sujuvaksi. Kiinnittämällä huomiota työryhmien sisäisen vuorovaikutuksen tapaan ja toimivuuteen organisaatio kykenee lisäämään työntekijöiden kokemuksia tehokkuudesta ja sujuvuudesta, joilla on vaikutuksia myös työhyvinvointiin. Tyytyväisyys työtä ja työpaikkaa kohtaan lisääntyy, kun ryhmän työt tuntuvat sujuvan hyvin eikä merkittäviä ristiriitoja ole. Sujuvissa tiimeissä työskentelevät työntekijät viihtyvät työssään ja toimipaikallaan sekä sitoutuvat työnantajaorganisaatioonsa.

Sanna Rikalan (2011) väitöskirjatutkimuksessa työelämässä vaikeaan masennus- ja uupumiskiarteeseen joutuneet naiset tekivät yhä laajenevia ja vaikeammin hallittavia työtehtäviä yksin ilman työyhteisön tukea. Heidän toiveitaan, näkemyksiään ja pahenevaa huonovointisuuttaan ei huomioitu eikä kuultu. Monet sinnittelivät erilaisten yksilöllisten selviytymisstrategioiden varassa. Tutkimusta lukiessa tulee miettineeksi, mitä avoimella, luottamuksellisella ja työntekijöitä monipuolisesti tukevalla vuorovaikutuksella olisi voitu saada aikaan naisten tilanteiden parantamiseksi. Lopputuloksena oli nimittäin usein se, ettei mahdolliseksi koettuun tilanteeseen löytynyt muuta ratkaisua kuin työstä irtisanoutuminen, sairausloma tai työpaikan vaihtaminen.

Luottamuksen ja yhteisöllisyyden vahvistamisessa työntekijöiden ja eri ammattiryhmien vertaistuen rakentumisella voi olla keskeinen merkitys niin työssä jaksamisen kuin työn imun ja tuottavuuden näkökulmasta. Vertaistuen jäsentämiseksi osaksi työyhteisön sekä virallisia että epävirallisia toimintakäytäntöjä on pohdittava, miten sosiaalista tukea ja sosiaalista pääomaa koskevassa keskustelussa on ymmärretty työntekijöiden keskinäisen tuen merkitys.

Sosiaalinen tuki, jota myös vertaistuki on, voidaan tulkita sosiaalista pääomaa vahvistavaksi toiminnaksi. Tutkimuskirjallisuudessa sosiaalista tukea on määritelty vuorovaikutukseksi, joka auttaa hallitsemaan kuormittavaan tilanteeseen liittyvää epävarmuutta ja vahvistaa yksilön käsitystä hyväksytyksi tulemisesta ja elämänhallinnasta. Tuella on todettu olevan voimakas yhteys yksilön hyvinvointiin, minkä vuoksi sitä on tutkittu runsaasti. Jo varhain tutkijat kiinnostuivat myös työhön liittyvän kuormituksen yhteydestä sosiaaliseen tukeen. Työssä saatavan ja saatavilla olevan tuen on todettu olevan yhteydessä muun muassa työperäiseen stressiin, työuupumukseen, työhön sitoutumiseen ja työmotivaatioon. (Mikkola 2006, 30; 2009.)

Työntekijöiden vertaistuki työhyvinvoinnin kehittämisessä

Miten työntekijöiden vertaistuki on ymmärretty työhyvinvoinnin tutkimus- ja kehittämistoiminnassa? Yhden tarkastelukulman antaa valtakunnallinen Masto-hanke (2011). Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 2007 Masto-hankkeen edistämään työhyvinvointia lisääviä käytäntöjä työelämässä, masennuksen ehkäisyä, hyvää hoitoa ja kuntoutusta sekä työssä jaksamista ja työhön paluuta masennuksen yhteydessä ja vähentämään masennusperusteista työ-

kyvyttömyyttä. Hankkeelle laadittiin toimintaohjelma. Siihen koottiin 20 osahanketta ja toimenpidettä, joiden toteuttamisesta vastasivat hankkeessa mukana olleet organisaatiot. Hankkeen toimintaohjelma sisälsi neljä osaluetta: työhyvinvoinnin ja mielenterveyden edistäminen, masennusta ehkäisevä toiminta, masennuksen varhainen tunnistaminen ja hoito sekä masennuksesta toipuvien kuntoutus ja työhön paluu.

Työhyvinvoinnin ja mielenterveyden edistämistä koskeva osa-alue, jonka tavoitteena oli hyvinvointia edistävien käytäntöjen luominen työpaikoille tuo selkeästi esille työntekijöiden keskinäiseen tukeen ja yhteisön toimivuuteen liittyviä näkökohtia. Tällä kehittämistyön osa-alueella on kaksi painopistettä. Ensimmäinen koskee varhaisen tuen käytäntöjä eli sitä, kuinka työssä selviytymisen ongelmiin on mahdollista tarttua ajoissa, toinen sairauslomalta työhön paluuta ja siinä vaiheessa saatavaa tukea. Raportissa tuodaan esiin, että työpaikoilla pelisäännöistä ja toimintamalleista on sovittava yhdessä etukäteen, yhteistoiminnallisesti. Vaikka eri toimijoita ei mainita erikseen, voi ajatella, että tässä tarkoitetaan yhtä lailla johdon, esimiesten, henkilöstöhallinnon, työntekijöiden ja työterveyshuollon yhteistä sitoutumista sovittuihin käytäntöihin.

Keskeiseksi sosiaalista vuorovaikutusta ja keskinäistä tukea edistäväksi menetelmäksi Masto-hankkeessa nostetaan ryhmäkeskustelut. Raportissa todetaan (Masto 2011 i.a.), että ”työpaikkoja voidaan pitää yhtenä keskeisenä areenana henkisiä voimavaroja ja proaktiivisuutta edistävälle ja mielenterveyden häiriöitä ehkäisevälle toiminnalle”. Työpaikat voivat siis ylipäätään toimia kansalaisten hyvinvointia edistävällä tavalla. Edelleen todetaan, että ”ihmisten kokemaan pystyvyyttä asioiden tekemiseen voidaan tukea ja vahvistaa. Jotta kohentunut pystyvyyden tunne ei lopahtaisi ensimmäisiin vastointikäymisiin, niihin varautumista pitää harjoitella. Tehokkain tapa oppia on aktiivinen oppiminen, jossa oppeja sovelletaan heti tilanteeseen. Vertaisryhmässä saadaan toisilta osallistujilta tällaista helposti sovellettavaa tietoa”. Vertaistoiminta nähdään siis työssä selviytymisen ja työhyvinvointia tukevien menetelmien oppimisen paikkana. Vertaisryhmässä työntekijät opettavat toisilleen jaksamista edistäviä toimintatapoja ja osallistujat soveltavat näitä oppeja omaan tilanteeseensa.

Vertaisryhmää hyödyntävistä menetelmistä raportissa esitellään *työuran uurtajat -ryhmämenetelmä* (Tuura). Tuura on kehitetty työterveyslaitoksessa ja sen keskeinen tavoite on vahvistaa työuran hallintaa ja mielenterveyt-

tä muuttuvassa työelämässä. *Tuura* koostuu 16 tunnin intensiiviryhmästä, jolla vahvistetaan työuran hallintaa, selviytymisen voimavaroja ja mielen-terveyttä. Menetelmään liittyvät ohjaajan opas ja osallistujan työkirja julkaistiin vuonna 2008 (Vuori ym. 2008a, 2008b). Raportissa kerrotaan, että *työuran uurtaja -ryhmämenetelmä* on vahvistanut osallistuneiden valmistautuneisuutta työuran hallintaan: ”ihmiset kiinnostuivat oman ajanhallinnan kehittamisestä ja työtehtävien vaihdosta, ja osa näki yrittäjyyden mahdollisuutena. Seitsemän kuukauden seuranta osoitti, että ryhmäläisten masennusoireet vähenivät ja työn imu kasvoi”.

Työuran uurtajat -ryhmämenetelmä on tulkittavissa yhteisesti sovittuun tavoitteeseen tähtäävänä toimintana. Ryhmää käytetään välineenä ei-itseisarvoisena sosiaalisen vuorovaikutuksen ja yhteisyyden luomisen paikkana kuten vertaistukitoiminnassa tehdään. Kyse ei ole myöskään masennukseen keskittyvästä itsehoidollisesta toiminnasta, vaikka tuodaan esiin masennusoireiden väheneminen tuloksena ryhmään osallistumisesta. Ryhmään osallistuminen palvelee ennen muuta yksilöllistä selviytymistä. Toisilta omakсутaan ja opitaan esimerkiksi ajankäytön hallintaan liittyviä taitoja, joilla tyyppillisiä kiireestä ja työn rajaamisen vaikeuksista voi selviytyä. Yhteistoimintaan, toisten tukemiseen ja auttamiseen liittyviä vertaistuen teemoja ei ryhmätoiminnan kuvauksissa nosteta esiin.

Toinen raportin esittelemä vertaistoimintaa hyödyntävä ryhmätoiminnan muoto on itsehoito- ja ennaltaehkäisevä ryhmä. Masto-hankkeessa selvitetiin ryhmämuotoisen depressiokoulutustoiminnan soveltuvuutta työterveys- huollon toiminnaksi yhteistyössä Suomen mielenterveysseuran ja Työterveyslaitoksen kanssa. Raportissa todetaan (Masto-hanke 2011), että depression itsehoito- ja ennaltaehkäisyryhmät ovat osoittautuneet vaikuttaviksi ennaltaehkäiseviksi toimiksi masennusoireiluista jo kärsiville henkilöille. Kursseilla opitaan masennuksen ehkäisy- ja hoitotapoja vertaisryhmässä. Depression itsehoito- ja ennaltaehkäisyryhmiä voidaan toteuttaa terveysasemien ja työterveyshuoltojen yhteydessä, mutta myös oppilaitoksissa ja työpaikoilla. Depressioihin keskittyvä vertaisryhmä, toisin kuin *työuran uurtajat* ryhmätoiminta, on ensisijaisesti itsehoitoon suuntautuva ryhmätoiminnan muoto. Yhteistä on selkeä tavoitteellisuus. Ryhmää hyödynnetään hoidollisiin tavoitteisiin ja yksilöllisen selviytymisen tukemiseen. Näin depressioryhmäkään eivät täysin täytä vertaistukitoiminnalle annettuja määreitä.

Aila Vartainen (2007, 45) lähestyy tutkimuksessaan vertaistuen merkitystä työhyvinvoinnille ensisijaisesti toisilta työntekijöiltä saatavan monitasoisen tuen näkökulmasta. Hän kuvaa tutkimusta taustoittavassa osiossa työnsä lähtökohtia:

Olen itse toiminut muutaman vuoden ajan terveydenhuollon sosiaalityöntekijänä psykiatrian toimialueella. Kokemukseni mukaan työ on itsenäistä, mutta välillä hyvin yksinäistä työtä. Koska sosiaalityöntekijä toimii yksin ammattikuntansa edustajana moniammatillisessa työryhmässä, kollegan tuki olisi varsinkin kokemattomalle työntekijälle mitä tärkeintä. Tätä tukea on kuitenkin joskus hyvin vaikea saada jo sosiaalityöntekijöiden työpisteiden erillään olon vuoksi. Kollegoihin on myös ollut hyvin vaikea tutustua, koska ensisijaiseksi työyhteisöksi on muodostunut osaston moniammatillinen työryhmä eli ne työntekijät, joiden kanssa on päivittäin tekemisissä. Moniammatillisessa työryhmässä olen kokenut työni kuitenkin erilaiseksi terveydenhuollon työntekijöihin verrattuna, myös työni lähtökohdat ovat erilaiset. Tästä syystä omaa ammatti-identiteettiä on kokemattomana ollut vaikea kehittää, joskus olen kokenut sen ikään kuin sulautuvan terveydenhuollon työn sekaan. Oma työaluetta olen usein joutunut selittämään ja perustelevaan terveydenhuollon henkilökunnalle. Tämän olen kokenut vaikuttavan työssä jaksamiseeni ja tästä syystä olen halunnut paneutua aiheeseen tarkemmin.

Tämä sosiaalityöntekijöiden vertaistukea käsittelevä tutkimus tuo työntekijöiden keskinäisen tuen käsittelyn lähemmäksi vakiintunutta käsitystä vertaistukitoiminnan luonteesta. Edellisessä otteessa on näkyvillä keskeisiä ja perinteisiä vertaistoimintaan ja vertaistukeen liitettyjä piirteitä. Kokemuksia halutaan jakaa muiden, tässä tapauksessa samaa työtä ja samassa työasemassa olevien kanssa. Kokemuksien jakaminen liittyy identiteettityöhön eli siihen, kuka olen, mihin kuulun ja minkälaisia merkityksiä toimintani ja itseäni liitetään. Oman identiteetin vahvistaminen ja vertaisryhmään kiinnittyminen on keskeinen osa vertaistuellista toimintaa. Otteen lopussa tuodaan esiin se, että pulmalliseksi koetut seikat vaikuttavat työssä jaksamiseen. Toisin sanoen vertaistuellalla on voimaannuttavat ja työssä selviytymistä edesauttava merkitys.

Vartiaisen (2007, 43) tutkimus tuo esiin sen, että suurin osa haastatelluista sosiaalityöntekijöistä piti vertaistukea tärkeänä. Vertaistuki mahdollisti ohjeiden ja neuvojen pyytämisen kollegoilta. Kollegoiden kohtaaminen toi mahdollisuuden vaikeista työasioista keskusteluun ja ajatusten vaihtoon. Vertaistuki oli ennen muuta kokemusten jakamista toisten sosiaalityöntekijöiden kanssa. Tukea oli mahdollista saada kolmentyyppisessä muodossa. Ensinnäkin tukea annettiin ja saatiin virallisissa tapaamisissa, joita oli kaksi kertaa kuukaudessa pidettävät yhteiset kokoukset. Toinen oli ulkopuolisen työnohjaajan kanssa toteutuvat ryhmien tapaamiset. Suurelta osin vertaistuki oli kuitenkin epävirallista keskustelua, jota käytiin ruoka- ja kahvitauoilla. Jotkut työntekijät kävivät tapaamassa kollegaa tai soittivat hänelle.

Seuraavassa on vielä esimerkki vuonna 2012 pidetystä seminaarista, jossa on käsitelty ammatillista vertaistukea Helsingin vammaispalveluissa. Seminaarin teemoja käsittelevä ote tuo esille hyvin samansuuntaisia jäsenyyksiä työntekijöiden keskinäiseen vertaistukeen kuin mitä tuli esiin terveydenhuollossa toimivia sosiaalityöntekijöitä käsittelevässä tutkimuksessa:

Ammatillinen vertaistuki on vammaistyön työntekijöiden keskinäistä vuoropuhelua asiakastyön kysymyksistä ja haasteista sekä hyvistä käytännöistä ja ongelmatilanteiden ratkaisuvaihtoehdoista - Taustalla ovat selvitykset (mm. autismiselvitys) ja kentänkokemukset, jotka kertovat tarpeesta jakaa ja vahvistaa ammatillista osaamista asiakastyössä. Vertaistuki on johdon ja asiakastyön ammattilaisten yhdessä ideoima ja käynnistämä toimintamuoto, jolle on sovittu vammaispalvelun strategiaa ja laadukasta asiakastyötä tukevat tavoitteet ja toimintamalli sekä osoitettu käytettävissä olevat resurssit Arvolähtökohtina vertaistuen toiminnassa ovat: Hyvän vammaistyön kriteerit Helsingin sosiaalivirastossa Hyvä koti kehitysvammaiselle kriteerit (ASU ym.) Strategisena pohjana Helsingin ASU-hanke ja vammaistyön strategia. (Malassu 2012)

Vaikka edellisessä kuvauksessa ei tuoda esiin työhyvinvointiin liittyviä näkökohtia, voidaan ajatella työn haasteiden ja ongelmatilanteiden jakamisen yhdessä edistävän myös työssä selviytymistä ja työssä jaksamista. Kiinnostava on myös se, että ammatillinen vertaistuki on muotoutunut johdon ja työntekijöiden yhteistyön tuloksena.

Yhteisöllisyyden vahvistaminen esimiestyössä

Työorganisaatioiden työhyvinvointia lisäävä yhteisöllisyyden vahvistaminen liitetään useimmiten vertikaalisessa eli samassa työntekijäasemassa olevien keskinäiseen vuorovaikutukseen. Johdon ja esimiesten rooli yhteisöllisyyden rakentajina ja sosiaalisen tuen antajina korostuu prosessimaisen organisointitavan ja tiimimäisen työskentelyn lisääntyessä. Varsinkin lähiesimiehet ovat monella tavalla yhteydessä työn vertikaaliseen ulottuvuuteen. Tilastokeskuksen työolotutkimuksen mukaan entistä harvemmillä esimiehellä on enää johdettavanaan suuria yksiköitä (Lehto & Sutela 2008, 99–101). Muutos kuvaa sitä, että organisaatiot ovat jakautuneita yhä pienempiin, tiimimäisesti toimiviin yksiköihin. Entistä suurempi osa esimiesasemassa olevista ovat Anna-Maija Lehdon ja Hanna Sutelan (2008) mukaan ilman suoranaisia alaisia, minkä lisäksi monella on johdettavanaan ison yksikön sijasta pienehkö (4–9 henkilöä) ryhmä tai tiimi. Muutoksen voi tulkita niin, että esimiesten rooli on yhä enemmän työntekijää tukevaa ja valmentavaa kuin suoraa ohjeistamista.

Tuomo Alasoini (2011, 60–61) kuvaa esimiestyön uutta tilannetta *itseohjautuvuuden paradoksiksi*. Työntekijältä ja tiimeiltä edellytetään kykyä itseorganisointiin ja itseohjautuvuuteen silloin, kun kilpaillaan joustavuudella ja innovatiivisuudella. Tämä ei ole kuitenkaan mahdollista ilman työntekijöiden ja tiimien sekä näiden esimiesten entistä tiiviimpää vuorovaikutusta. Itseohjautuvuus asettaa suuria haasteita esimiestyön laadulliseen kehittämiseen. Alasoinin (2011, 64) mukaan työn muutokset voivat olla esimiehille vaikeita henkilökohtaisesti. Vaaditaan uudenlaista dialogisuutta ja uudenaikaisen roolin omaksumista. Aito dialogisuus edellyttää esimieheltä valmiutta asettaa itsenä alttiiksi myös omien tunteidensa ja uskomustensa osalta. Tarvitaan myös riittävän vahva kiinnostus ja kunnioitus toista kohtaan sekä luottamussidettä osapuolten kesken.

Vaikka esimiesten antama sosiaalinen tuki ei perustu vertaissuhteeseen, voi sillä olla keskeinen merkitys työyhteisön yhteisöllisten suhteiden ja työhyvinvoinnin näkökulmasta. Esimiehet voivat myös kannustaa työntekijöitä keskinäiseen vuorovaikutukseen ja tuen antamiseen. Mari Silverin (2010) tutkimuksessa selvitettiin sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden saamaa tukea esimiehiltään. Tutkimuksen aineisto käsitti 17 sosiaalityöntekijän haastattelut. Tutkimuksen tuloksena todetaan, että sosiaalityöntekijät saavat liian vähän tukea esimiehiltään. Sosiaalityöntekijät olisivat tarvinneet tukea

työn kuormittavuuden hallintaan ja asiakastilanteiden hoitamiseen. Erityisesti toivottiin avointa vuorovaikutteista keskustelua ja esimiesten kiinnostusta työn sisältöihin ja työntekijöihin. Mari Silverin tutkimuksen tulokset käyvät yksiin Tuomo Alasoinin näkemysten kanssa siinä, että esimiehiltä odotetaan kokonaisvaltaista ja henkilökohtaista suhdetta alaisiinsa.

Olennaista on myös se, saavatko esimiehet ja erityisesti lähiesimiehet itse tukea omaan työhönsä. Tiimiorganisaatioissa on myös erilaisista työryhmistä ja tiimeistä vastuussa olevia työntekijöitä, joilla ei välttämättä ole työnjohdollista esimiesasemaa. Myös he voivat olla tärkeässä asemassa työyhteisön sosiaalisten tukiverkoston luomisessa ja yhteisöllisyyden vahvistamisessa. Heidänkin työnsä saattaa helposti olla henkisesti ja sosiaalisesti kuormittavaa, jos omaan työhön ja omaan työtilanteeseen ei saa riittävästi tukea.

Johtajien ja esimiesten keskinäistä kokemuksia vertaistuesta on tutkittu vähän, vaikka keskinäisen tuen merkitys tunnustetaan tutkimuksissa. Marjut Lindell (2012) tarkastelee terveydenhuollon lähiesimiesten kokemuksia saamastaan ja tarvitsemastaan vertaistuesta. Tutkimusaineisto koostuu 12 vanhustenhuollon lähiesimiehen teemahaastattelusta. Keskeiseksi tulokseksi nousi se, että joissakin yksiköissä on syntynyt lähiesimiesten välille vertaistukea, joka ilmenee yhteistyönä esimiestyön arjessa ja luottamuksellisena vuorovaikutuksena lähiesimiesten kesken. Arkinen yhteistyö ilmeni tukena käytännön kysymyksiin ja ongelmalliseksi koettuihin tilanteisiin. Lisäksi esimiehet kokivat saavansa lisää voimavaroja keskinäisestä tuesta. Lindellin tutkimuksen mukaan vertaistuen rooli on merkittävä lähiesimiesten työssä. Hän korostaa vertaistuen vahvistavan luottamukseen perustuvaa vuorovaikutusta, yhtenäisiä linjauksia esimiestyössä, oikeudenmukaista johtamista ja esimiestyön hallintaa sekä yhteisiin tavoitteisiin sitoutumista.

Vertaistuen mahdollisuudet työhyvinvoinnin edistämässä

Antaako työntekijöiden ja esimiestyön vertaistuen kehittäminen varteenotettavan mahdollisuuden työhyvinvoinnin vahvistamiseen nykyisissä työelämän organisaatioissa? Voidaan myös pohtia, kuinka uusi tai vanha tarve työntekijöiden keskinäiset tuki on. Eivätkö yhteisölliset suhteet ole olleet aina työkyvyn ja hyvinvoinnin perusta? Selvää näyttää olevan ainakin se, että niin sanottu vanha työ eli teollinen, pitkälti organisoitu, byrokraattisiin ja hierarkkisiin suhteisiin perustuva tuotantomuoto ei ole edellyttänyt työtä ja sen tekijöiltä samanlaista joutuvuutta kuin niin sanottu uusi työ. Uu-

si työ näyttää edellyttävän jatkuviin muutoksiin sopeutumista, työnkuvien uudelleen muotoutumista ja vuorovaikutusvaatimusten lisääntymistä (Jakonen ym. 2006; Julkunen 2008). Suhteellisen vakaisissa, selkeästi määritellyissä työnorganisoitimuodoissa on ollut helppo kokea jatkuvuutta ja arkista luottamusta. Vanhan työn organisaatioissa jokainen on tiennyt paikkansa ja tehtävänsä, sen, mitä työntekijältä odotetaan ja mistä hän saa vastineen työlleen.

Jaakko Koivumäen (2008, 178–181) tutkimuksessa, jossa tarkastellaan luottamuksen ja yhteisöllisyyden merkitystä ja rakentumista muuttuvissa valtion asiantuntijaorganisaatioissa, tuli esille, että työntekijät kokivat juuri arkiseen toimintaan kutoutuvat luottamussuhteet sekä avoimen ja välittömän kommunikaation olevan erityisen keskeistä työn sujuvuudelle ja kokemuksille työn kuormittavuudesta. Esimieheen kohdistuvan luottamuksen nähtiin samalla tavoin takaavan työn sujuvuuden ja tukevan työssä jaksamista. Kun luottamus esimieheen on kunnossa, voi keskittyä työntekoon. Luotettavalle esimiehelle voi kertoa virheistä, epäonnistumisista ja pulmista, joita työssä kohtaa. Vaikka haastatellut työntekijät korostivat luottamuksen rakentuvan juuri henkilösuhteissa ”henkilökemioina”, Koivumäki tulkitsee, että luottamus työorganisaatioissa perustuu myös olennaisesti johtamiseen, työn organisointiin, työprosesseihin ja organisaatiokulttuuriin.

Olisiko vertaistuelliset suhteet mahdollista nähdä työorganisaatioiden sosiaalista vuorovaikutusta ja työn rakenteellisia ehtoja välittävänä tekijänä? Vertaistukisuhteiden avulla, avoimella ja monipuolisella vuorovaikutuksella saadaan näkyviin tekijöitä, jotka ovat työn organisoinnin ja sujumisen kannalta olennaisia. Usein piiloon jäävä hiljainen tieto tulee näkyväksi, kun sitä voidaan vapaasti ja välittömästi kommunikoida niin työtovereiden kuin työntekijöiden ja esimiesten kesken. Vertaistuellisten suhteiden kautta voidaan tuoda näkyväksi epäkohtia ja muutostarpeita ja luoda luottamussuhteita, joiden turvin kehittämistyö helpottuu.

Vertaistuen ja yhteisöllisten suhteiden vahvistaminen työyhteisöissä edellyttää, että työn rakenteelliset ehdot huomioidaan keskeisenä työn kehittämisen lähtökohtana. Jos esimerkiksi työn määrä on epäsuhdassa työhön käytettävän ajan kanssa vertaistuellisilla ja sosiaalisen tuen muodoilla ei ole suurta merkitystä. Vincent Rousseaun ja Caroline Aubeaun (2010) mukaan esimiesten tuki ja työntekijöiden keskinäinen tuki vahvistivat emotionaalista työhön sitoutumista silloin, kun työn resursointi oli riittävällä tasolla.

Tilanteessa, jossa työn resurssit olivat riittämättömät, sosiaalisen tuen muodoilla ei juuri ollut merkitystä. Linda Treiberan ja Shanon Davisin (2009) tutkimuksessa työntekijöiden vahvistunut vertaistuki oli yhteydessä työn tekijöiden raportoimaan hyvin voimisen kokemuksiin sekä vähäisempiin uupumus- ja kiputuntemuksiin.

Vertaistuen ja yhteisöllisten suhteiden merkitys korostuvat jatkuvasti muuttuvassa ja uusia haasteita asettavassa työssä. Vertaistuki voi olla työyhteisön keskeinen voimavara, jossa työn tekemisen organisointitavat ja puitteet ovat kunnossa. Työntekijöiden keskinäisellä tuella ei siis voi paikata työkuulttuurin tai tuotannollisen toimintatavan puutteita. Työhyvinvointia lisäävät keskinäisen sosiaalisuuden muodot tuovat lisäarvoa työnorganisaation perustehävän toteuttamiseen, edistävät työssä jaksamista ja auttavat parhaimmillaan tuomaan esiin ratkaisuvaihtoehtoja työn tekemisen pulmiin.

LÄHTEET

- Alasoini, T. (2011). *Hyvinvointia työstä. Kuinka työelämää voi kehittää kestäväällä tavalla?* (Raportteja 76). Helsinki: Tekes.
- Aromaa, A. & Koskinen, S. (toim.) (2002). *Terveys ja toimintakyky Suomessa. Terveys 2000-tutkimuksen perustulokset.* (Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B3/2002). Helsinki: Kansanterveyslaitos.
- Castel, R. (2007). *Sosiaalinen turvattomuus. Mitä on olla suojattu?* (Suom. T. Arppe). Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Falk, H., Kurki, M., Rissanen, P., Kankaanpää, S., Sinkkonen, N. (2013). *Kuntoutujasta toimijaksi – kokemus asiantuntijuudeksi.* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
- Harju, A. (2005). Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa M. Nylund & A. B. Yeung (toim.), *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus* (s. 58–80). Tampere: Vastapaino.
- Hietala, O. & Rissanen, P. (2015). *Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi.* Helsinki: Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto.
- Hyman, R. (1994). Industrial Relations in Western Europe: An Era of Ambiguity. *Industrial Relations* 33 (1), 1–24.
- Hyväri, S., (2005). Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa M. Nylund & A. B. Yeung (toim.), *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus* (s. 214–235). Tampere: Vastapaino.
- Jakonen, M., Peltokoski, J., Virtanen, A. (toim.) (2006). *Uuden työn sanakirja.* Helsinki: Tutkijaliitto.
- Julkunen, R. & Anttila, T. (2003). Tietotyön työkuultuuri. Työn yksilöllistyminen kulttuuripiirteenä. Teoksessa J. Kirjonen (toim.), *Tietotyö ja ammattitaito* (s. 89–102). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Julkunen, R. (2008). *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista.* Tampere: Vastapaino.
- Koivumäki, J., (2008). *Työyhteisöjen sosiaalinen pääoma.* Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lehto, M., Lindström, K., Lönnqvist, J., Parvikko, O., Riihinen, O., Suksi, I., Uusitalo, H. (2005). *Mielenterveyden häiriöt työkyvyttömyyseläkkeiden syynä – ajatuksia ehkäisystä, hoidosta ja kuntoutuksesta.* (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005/1). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lehto, A.-M., Sutela, H. (2008). *Työolojen kolme vuosikymmentä. Työolotutkimusten tuloksia 1977–2008.* Helsinki: Tilastokeskus.
- Lindell, M. (2012). *Terveystieteiden lähesmiehen vertaistuki.* (Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, terveystieteiden yksikkö).
- Malassu, Pirjo-Leena (2012): Kehitysvammaisten ja autismin kirjoon kuuluvien henkilöiden psykiatriset ja neuropsykiatriset palvelut seminaari 22.11.2012 Helsingin Vuosaaressa.
- Masto-hanke (2011). Masto-hankkeen (2008–2011) loppuraportti 2011. Masennusperäisen työkyvyttömyyden vähentämiseen tähtäävän hankkeen toiminta ja ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriö: Helsinki.

- Mikkola, L. (2006). *Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 66. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mikkola, L. (2009). *Sosiaalinen tuki työssä: Katsaus 2000-luvun tutkimuskirjallisuuteen* (s. 26–47). (Prologi. Puheviestinnän vuosikirja 2009). Saatavilla <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-2010221111>.
- Mikkonen, I. (2009). *Sairastuneen vertaistuki*. (Kuopion yliopiston julkaisuja, E. Yhteiskuntatieteet 173). Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Nylund, M. (2005). Vertaisryhmät kokemusten ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa M. Nylund & A. B. Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. (s. 195–213). Tampere: Vastapaino.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D., Leonardi, R. & Nanetti, R.Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Raitasalo, R. & Maaniemi, K. (2007). Mielenterveyden häiriöiden aiheuttamat haitat jatkavat kasvuaan. *Sosiaalivakuutus 2007/6*, 14–17.
- Rikala, S. (2013). *Työssä uupuvat naiset ja masennus*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rosseau, V. & Aubé, C. (2010). Commitment to the Organization: The Moderating Effect of Job Resource Adequacy and Ambient Conditions. *The Journal of Social Psychology* 150 (4), 321–340.
- Taittonen, M., Janhonen, M., Johanson, J-E. & Pirttilä, I. (2008). Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi työorganisaatioissa – Sosiaalisen pääoman ekspressiiviset ja instrumentaaliset ulottuvuudet. Aineistoraportti tiimitutkimusosioista. Helsinki: Työterveyslaitos & Helsingin yliopisto.
- Treibera, L. A. & Davis, S. N. (2009). The role of ‘workplace family’ support on worker health, exhaustion and pain. *Community, Work & Family* 15 (1), 1–27.
- Vaitti, L. (2010). *Vertaistukiryhmät kansalaistoimintana. Kehitysvammaisten Tukiliiton Vertaansa vailla -projektin loppuarviointi*. Tampere: Kehitysvammaisten tukiliitto.
- Vartiainen, A. (2007). Vertaistuen merkitys terveydenhuollon sosiaalityössä jaksamiselle. (Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityönlaitos).
- Vuori, J., Ristolainen, H., Larvi, T., Salokangas, T., Ahola, K., Koivisto, P., Jalonen, P., Honkonen, T., Toppinen-Tanner, S., la & Salmela-Aro, K. 2008a. *Työuran uurtaja-ryhmämenetelmä. Ohjaajan käsikirja*. Helsinki: Työterveyslaitos.

Katja Helander ja Jari Helminen

DIGITAALISET TUOTTEET JA PALVELUT IÄKKÄÄN APUNA

Tiivistelmä

Artikkelissa tarkastellaan digitalisaation tarjoamia mahdollisuuksia ikääntyvien hoidossa ja kuntoutuksessa Helsingin ja Oulun Diakonissalaitoksissa, Länsi-Suomen Diakonialaitoksella sekä Kirkkopalvelut ry:n Koirurannan palvelukeskuksessa. Erityisenä huomion kohteena on, kuinka teknologian avulla voidaan ylläpitää ikääntyvien fyysistä toimintakykyä, mielenvireyttä ja sosiaalisia suhteita. Digitaalisilla ratkaisuilla viitataan artikkelissa tieto- ja viestintäteknologian käyttöön ikääntyvien hoitoon ja kuntoutukseen kytkeytyvissä tuotteissa, palveluissa ja prosesseissa. Haastattelemalla asiantuntijoita ja ikäihmisiä on selvitetty, miten neljä yllämainittua palveluntuottajaa hyödyntävät digitaalisia ratkaisuja ikääntyvien hoidossa ja kuntoutuksessa, mitä suunnitelmia heillä on digitaalisten tuotteiden ja palvelujen käytön lisäämiseksi sekä kuinka Diakonia-ammattikorkeakoulu (jatkossa Diak) voi olla mukana alan tutkimus- ja kehittämistyössä. Haastattelujen palveluntarjoajien ratkaisuja on taustoitettu tarkastelemalla, miten samantapaisia mahdollisuuksia on hyödynnetty muualla Suomessa ikääntyvien hoito- ja kuntoutustyössä.

Ikääntyminen, digitalisaatio ja neljä vanhustalvelujen tuottajaa

Suomessa väestörakenteen muutos on nopeaa tulevina vuosina. Vuonna 2014 suomalaisista oli yli 60-vuotiaita yhteensä 1 466 618. Heistä yli 85-vuotiaita oli 134 040. Vuonna 2030 yli 65-vuotiaita ennustetaan olevan 1 497 088 eli 25,6 % väestöstä ja vuonna 2060 puolestaan 1 756 296 eli 28,2 % väestöstä. (Tilastokeskus 2014.) Lähes 90 % yli 75-vuotiaista asuu kotona (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013, 21). Omassa kodissaan vanhus asuu monesti yksin. Vanhus kokee yksinäisyyden usein tapahtumaköyhyytenä, ulkopuolisuutena arvottomuutena ja tarpeettomuutena (Uotila 2011, 8). Ikääntyvät ja vanhukset voivat kuitenkin hyödyntää digitaalisia ratkaisuja niin arjessa selviytymisessä, fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kunnon kohentamisessa kuin yhteydenpidossa läheisiin ja tuttaviiin.

Tässä artikkelissa tarkastelemme digitalisaation tarjoamia mahdollisuuksia ikääntyvien hoidossa ja kuntoutuksessa, erityisesti kolmessa, eri puolilla Suomea sijaitsevassa Diakonia- ja Diakonissalaitoksessa sekä Kirkkopalvelut ry:n Koivurannan palvelukeskuksessa (jatkossa Koivuranta). Olemme haastatelleet artikkelia varten Helsingin Diakonissalaitoksen Hoiva Oy:n (myöhemmin Hoiva), Oulun Diakonissalaitoksen, Länsi-Suomen Diakonialaitoksen sekä Koivurannan palvelukeskuksen asiantuntijoita, kaikkiaan yhdeksää johtajaa tai päällikköä. Länsi-Suomen Diakonialaitoksessa Katja Helander haastatteli lisäksi laitoksen palveluita käyttäviä ikäihmisiä. Haastateltavat olivat yli 90-vuotiaita Diakonialaitoksella asuvia miehiä, joilla oli käytössään oma kännykkä. Yhdelläkään ei ollut puhelimessaan internetliittymää. Yksi haastateltavista käytti lisäksi päivittäin omaa tietokonetta, ja hänellä oli kokemusta myös tablettitietokoneen käytöstä. Digitaalisilla ratkaisuilla viitamma artikkelissa tieto- ja viestintäteknologian käyttöön ikääntyvien hoitoon ja kuntoutukseen kytkeytyvissä tuotteissa, palveluissa ja prosesseissa. Olemme taustoittaneet Diakonia- ja Diakonissalaitosten sekä Koivurannan digitaalisia ratkaisuja tarkastelemalla, kuinka samantapaisia mahdollisuuksia on hyödynnetty muualla Suomessa ikääntyvien hoidossa ja kuntoutuksessa.

Asiantuntijahaastattelujen tarkoituksena oli selvittää, miten haastatellut palveluntuottajat hyödyntävät digitaalisia ratkaisuja ikääntyvien hoidossa ja kuntoutuksessa ja onko heillä suunnitelmia digitaalisten tuotteiden ja palvelujen käytön lisäämiseksi. Erityisenä huomiomme kohteena oli se, kuinka teknologian avulla voidaan ylläpitää ikääntyvien fyysistä toimintakykyä,

mielenvireyttä ja sosiaalisia suhteita. Artikkelia viimeistellessämme halusimme kysyä myös ikäihmisiltä itseltään, mitä digitaalisia palveluja ja tuotteita he käyttävät ja minkälaisia uusia ratkaisuja he kaipaavat. Lisäksi tarkas-
telemme, kuinka Diak voi olla mukana digitaalisten ratkaisujen tutkimus-
ja kehittämistyössä.

Hoiva tarjoaa ikääntyneille palveluja kotona, palveluasunnoissa ja hoiva-
kodeissa (Hoiva i.a.). Koivuranta puolestaan tarjoaa asiakkailleen tehoste-
tun palveluasumisen ja pitkäaikaishoidon palveluja (Koivuranta i.a.). Koivurannan pitkäaikaishoidon asiakkaat tarvitsevat jatkuvaa hoivaa ja huolen-
pitoa. Oulun Diakonissalaitos ja ODL Hoivapalvelut Oy tarjoavat tehos-
tettua palveluasumista, päivätoimintaa ikääntyneille omaishoidettaville sekä
laitoshoitoa sotainvalideille (ODL i.a.). Asiakaskunnassa on paljon muisti-
sairaita. Länsi-Suomen Diakonialaitoksen säätöillä ja PDL-Palvelut Oy:llä
on Satakunnassa monipuolinen palvelupaletti ikääntyneille: kotihoitoa, koti-
sairaanhoidoa, kuntoutusta, tehostettua palveluasumista, laitoshoidoa sekä
terveyden- ja sairaanhoidoa lääkäripalveluineen. Palveluja täydentävät ikäih-
misille suunnitellut vuokratodit, ravitsemus- ja siivouspalvelu, hautauspal-
velu sekä Diakonialaitosta ympäröivä DiaPuisto (PDL i.a.).

Digi-ratkaisut apuna ikääntyvän hoidon ja hyvinvoinnin seuraamisessa

Digitaaliset ratkaisut, joita jokainen neljästä haastattelemastamme palvelun-
tuottajasta käyttää, ovat sähköinen asiakastietojärjestelmä ja hoitajakutsu-
järjestelmä. Sähköiseen asiakastietojärjestelmään kirjataan asiakkaan päivit-
täistä hoitoa koskevat tiedot sekä palvelusuunnitelmat. Järjestelmästä löy-
tyvät myös asiakkaiden ajanvaraukset ja yhteystiedot. Hoivan kotihoidos-
sa asiakastietojärjestelmää käytetään ensisijaisesti mobiilisti, älypuhelimella.
Pöytä tietokoneella tehdään tosin asiakkaan kuntoutus- ja hoitosuunnitel-
ma, koska mobiilisovellus sopii paremmin päivittäisten toimien kirjaami-
seen kuin laajojen suunnitelmien tekemiseen. Asiakasraportointi tapahtuu
asiakkaan luona ja hänen kanssaan, jolloin dokumentointi on asiakasta osal-
listavaa. Mobiilisovellus osaa neuvoa kotihoidon työntekijälle myös reitin
asiakkaan kotiin.

*Kirjaaminen (kotihoitotyössä) tapahtuu aina tehtävän luona, siellä asiak-
kaan luona. Asiakkaankin voi ottaa mukaan siihen kirjaamiseen.*

Asiakastietojärjestelmän mobiiliversio on koettu Hoivan kotihoidossa helpokäyttöiseksi. Sen kautta työryhmän sisäinen asiakasraportointi on mutkaton, kun järjestelmä on hyvin tietosuojattu. Merkittävä mobiilin käytöstä seurannut muutos on kotihoidon työntekijöiden näkökulmasta aika- ja kustannustietoisuuden kasvu. Työntekijä kuittaa kotikäyntitehtävien alkamisen ja päättymisen mobiilissa, jolloin kotikäynnin kesto ja tähän sidottu hinta kirjautuu asiakaslaskutukseen. Asiakkaan näkökulmasta hänen luonaan ja etenkin yhdessä hänen kanssaan tehtävät, asiakkaan päivittäistä hoitoa koskevat merkinnät lisäävät asiakkaan mahdollisuutta vaikuttaa hänestä tehtyihin kirjauksiin. Näin asiakkaan toiveet välittyvät paremmin hoitohenkilökunnalle. Ikääntyneiden osastohoitotyössä ei ole käytössä asiakastietojärjestelmän mobiiliversiota, vaan tiedot kirjataan järjestelmään jälkikäteen kannettavalla tietokoneella. Osastohoitotyössä siirtyä kohti niin sanottua hiljaista raportointia, jolloin työntekijät selvittävät itsenäisesti tapahtumat asiakastietojärjestelmästä, on koettu suurena uudistuksena.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksen nykyisestä asiakastietojärjestelmästä ei ole yhteyttä Kansallisen terveystietokannan palveluihin eli Kanta-palveluihin. Laitoksella otetaan lähitulevaisuudessa käyttöön uusi järjestelmä, josta henkilökunta näkee myös asiakkaan Kanta-palveluihin kirjatut tiedot. Uudessa järjestelmässä kaikki kirjaukset tehdään sähköisesti. Tavoitteena on, että uusi asiakastietojärjestelmä toimii myös toiminnanohjausjärjestelmänä. Oulun Diakonissalaitoksessa asiakastietojärjestelmään tallennetaan myös kuvia haavoista tai ihomuutoksista. Kuvien avulla hoitajien on helpompaa seurata asiakkaan ihotaudin tai haavanhoidon etenemistä. Koivurannassa hyödynnetään Hilikka-asiakastietojärjestelmää, joka toimii myös toiminnanohjausjärjestelmänä. Työntekijöiden asiakaskäynneillä tallentama tieto siirtyy ajantasaisesti Hilikka-toiminnanohjausjärjestelmään, jossa hallitaan asiakastietoja, laskutusta ja ohjataan kotikäyntejä tekeviä työntekijöitä reaaliaikaisesti (Fastroi i.a.).

Haastatelluilla palvelutuottajilla on käytössä hoitajakutsujärjestelmä. Oulun Diakonissalaitoksessa järjestelmää hyödynnetään tehostetussa palveluasumisessa. Järjestelmä koostuu hoitajakutsurannekkeesta sekä tarvittaessa dementiahälyttimestä. Dementiahälytys hälyttää, jos muistisairas asiakas on paikassa, jossa hänen ei pitäisi olla, kuten alaovella tai hississä. Lisäksi Oulun Diakonissalaitoksen Sotainvalidien Veljeskodilla käytetään tarvittaessa yöaikaan hoitajakutsujärjestelmään kytkettyä hälytysmattoa. Matto hälyt-

tää, kun asiakas lähtee liikkeelle, ja tieto asiakkaan liikkeelle lähdöstä välit-
tyy hoitajalle. Hoitajakutsuranneke ja siihen liitetty dementiahälytin ovat
käytössä myös Hoivassa, Koivurannassa ja Länsi-Suomen Diakonialaitok-
sella. Hoivassa asiakkaan ranneke on mahdollista korvata myös kaulassa
kulkevalla tai sängyn vieressä olevalla turvanapilla. Ranneke toimii myös
ikäntyneen ”aktiivisuusrannekkeena” kokoamalla tietoa hänen hyvinvoin-
nistaan. Ranneke tunnistaa seurannan myötä ikääntyneen normaalin elä-
mänrytmin. Poikkeamat normaalista (esim. tajuttomuuskohtaus) laukaise-
vat hälytyksen automaattisesti.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksella asuvilla, tähän artikkeliin haastatelluil-
la, miehillä on huoneessaan hälytysnappi. Asukkailla oli myös kokemusta
hälytysnapin käytöstä laitoksen ulkopuolella. Yksi haastateltava kertoi ektsy-
neensä joitakin vuosia sitten maastoon. Hän hälytti paikalle apua rantees-
saan olevan hälyttimen avulla. Mies ei osannut kertoa pelastushenkilökun-
nalle tarkkaa sijaintiaan, mutta pelastajat paikansivat hänet maastosta satel-
liittipaikannuksen avulla. Toinen haastateltavissa testasi muutama vuosi sit-
ten ranneketta, joka mittasi päivittäin kantajansa painon, happisaturaation
ja verenpaineen. Ranneke myös paikansi kantajansa sijainnin, ja sillä pystyi
tarvittaessa soittamaan Länsi-Suomen Diakonialaitoksen henkilökunnal-
le. Rannekkeeseen oli myös asetettu turva-alue, ja ranneke teki laitokselle
hälytyksen, jos kantaja liikkui alueen ulkopuolelle. Ranneke oli testaajansa
mielestä helppokäyttöinen ja lisäsi turvallisuuden tunnetta. Testaaja ei ko-
kenut, että henkilökunta valvoi hänen liikkeitään rannekkeen välityksellä.

Käytössä on myös teknologia-avusteisia etäpalveluja. Koivurannan palve-
lukeskuksessa asiakkaiden terveyden seurannassa hyödynnetään etälääkäri-
palvelua. Etälääkäri on tavoitettavissa kaikkina päivinä ympäri vuorokauden.
Esimerkiksi sydänfilmi tehdään ja välitetään tulkintaan tietokoneen avulla.
Lääkäri käy Koivurannassa paikan päällä kolmen viikon välein. Myös Oul-
un Diakonissalaitoksessa on jatkossa mahdollista hyödyntää etähoitopalve-
luja. Esimerkiksi kotihoitoa tarvitsevien iäkkäiden asiakkaiden on mahdol-
lista hankkia halutessaan kotiinsa päätelaite, jolla voi olla yhteydessä hoita-
jiin ja omaisiin. Laitteen kaikki data kulkee salatussa ja suojatussa yhteydes-
sä. Kun asiakkaan kotoa tulee hoitajalle hälytys, hän voi päätelaitteen avulla
varmistaa, onko kyse tilanteesta, joka edellyttää vierailua asiakkaan kotona
vai onko tilanne mahdollista selvittää etänä. Laitteen avulla asiakas ja hoi-

taja voivat olla kuvayhteydessä toisiinsa. Kuvayhteyden avulla hoitajan on helpompi selvittää, minkälaista tukea asiakas milloinkin tarvitsee.

Me olemme uranuurtajia (etälääkärijärjestelmän käyttöönottamisessa). Että se on Helsingissä. Meidän lääkärijärjestelmä on yötä päivää Helsingissä. ... Siellä on aina geriatri, niin me ollaan kyllä koettu hyväksi. Se on musta tosi hyvä. Tää toimii tosi hyvin.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksessa on käytössä useita digitaalisia ratkaisuja ikääntyneiden hoidon ja hyvinvoinnin seuraamisessa. Esimerkiksi vastaanottopotilaiden unihäiriöitä tutkitaan Beddit Sleep Tracker -laitteen avulla. Laite rekisteröi asiakkaan unta koko yön. Järjestelmästä näkee muun muassa, kuinka pitkään asiakas on nukkunut sekä syväunen ja öisten heräilyjen määrän. Laite ilmoittaa myös kuorsauksesta ja levottomasta unesta. Laite koostuu valkoisesta muovinauhasta, joka kiinnitetään tarralla lakanan päälle sydämen korkeudelle ja kytketään pistorasiaan, sekä bluetooth-yhteydellä varustetusta kännykästä, johon on ladattu Beddit-sovellus. Asiakas käyttää laitetta muutaman yön ja lähettää laitteen keräämät tiedot Diakonialaitokselle sähköpostitse. Laite on hyvä apu, varsinkin yksin asuvien yöunen laadun tarkkailemisessa. Toinen laitoksella käytössä oleva seurantalaitte on Emfit, joka rekisteröi potilaan epilepsia-kohtaukset ja välittää niistä tiedon hoitajalle. Laitteeseen kuuluu levy, joka asetetaan patjan alle. Lisäksi hoitajalla on kannettava laite, johon hälytys kohtauksesta välittyy. Seurantalaitteen avulla on mahdollista esimerkiksi selvittää, johtuuko potilaan väsymys yöllisistä kohtauksista. Tällä hetkellä laitetta käytetään Diakonialaitoksella laitostuntoutuksessa, mutta sitä on jatkossa mahdollista hyödyntää myös kotihoidossa.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksella on ollut käytössä usean vuoden ajan myös CorusCardio-sydänkuntoutusmenetelmä. Liikunnallinen sydänkuntoutusmenetelmä on tarkoitettu sepelvaltimo- ja diabetespotilaille sekä henkilöille, joilla on kohonnut riski sairastua sydän- ja verisuonisairauksiin. CorusCardio-kuntoutusohjelma sisältää turvallista EKG-valvottua kestävyys- ja voimaharjoittelua sekä ravitsemusohjausta. Jokaiselle sydänkuntoutukseen osallistuvalla laaditaan henkilökohtainen ohjelma, joka huomioi terveyden tilan sekä mahdollisen lääkityksen. Harjoittelun turvallisuuden varmistaa sydämen sähköistä toimintaa mittaava langaton EKG-järjestelmä. Asiakas käyt-

tää harjoitellessaan erityistä urheilukäyttöön suunniteltua älypaitaa, jonka tekstiilelektrodit mittaavat EKG:n vaivattomasti iholta. EKG-signaali siirtyy langattomasti tietokoneelle paidan taskuun laitettavan lähettimen avulla. Asiakas voi seurata omaa sykettään näyttölaitteelta, sykemittarin tavoin.

Digi-ratkaisut apuna ikääntyvien kuntoutuksessa

Helsingin kaupungin IITA-projektissa kokeiltiin kotona asuvien ikäihmisten etäkuntoutusta. Ikääntyvien kotiin asennettiin laajakaistayhteys ja kosketusnäyttö, kamera sekä mikrofoni. Nämä mahdollistivat kaksisuuntaisen videoyhteyden käytön. Ohjausyhteys rakennettiin kuntoutusyksikön studioon. Etäkuntoutusryhmä kokoontui kuuden kuukauden ajan, viisi kertaa viikossa, puoli tuntia kestäneeseen harjoitusryhmään. Kokeilun tulokset olivat rohkaisevia. Etäkuntoutus oli helposti toteutettavissa ja välineistö oli ikääntyvistä helppokäyttöistä. Osallistuminen etäkuntoutusryhmään loi rytmin ikääntyneen päivään ja edisti jaksamista. Kokeiluun osallistuneet olivat valmiita suosittelemaan etäkuntoutusryhmää muille ikääntyneille. (Vesterrinen 2010.) Helsingin kaupungin tuoreimmassa kokeilussa fysioterapeutti ja sosiaaliohjaaja toteuttivat virtuaalikuntoutusta tablettitietokoneen avustuksella. Osallistujille suunniteltiin kuntoutusohjelma kasvokkain toteutuksessa tapaamisessa, mutta kuntoutusryhmään kaksi henkilöä osallistui läsnäollessa ja neljä etäyhteydellä. (Aalto, 2015 i.a.)

Digitaalisia laitteita hyödynnetään ikääntyvien ja vanhusten virkistystoiminnassa. Koivurannassa otettiin Virtuaalikymppi-hankkeessa käyttöön ”virtuaalilaitteeksi” kutsuttu työväline. Työntekijät löytävät laitteesta muun muassa bingon, muistipelejä, musiikkia, virsilaulukimaran, elokuvia ja valokuvia sekä musiikin siivittämiä kuvakertomuksia ikääntyneiden kanssa työskentelyyn. ”Virtuaalilaitetta” käytetään ryhmätoiminnoissa. Koivurannan asiakkaiden toimintakyky ei mahdollista sitä, että ikääntynyt käyttäisi laitetta itse. Omaiset ovat hyödyntäneet laitteen materiaaleja, kuten valokuvia, muistitikulle erikseen tallennettuna. Kuvien katselun herättämistä ilmeistä ja eleistä on syntynyt uusi vuorovaikutuskanava ikääntyneen ja omaisen välille silloin, kun muistisairas on unohtanut sanat.

Meidän asiakaskunta – he eivät itse pysty tekemään. Että muistisairaus on niin pitkälle edennyt, että vaikka kuinka annetaan ohjeita, niin he eivät pysty itse edes sitä painallusta tekemään sille kuvaruudulle, että he te-

kisivät siitä jonkin valinnan. Sitten oli taas fyysisesti niin heikkokuntoisia, että se ei ollut mahdollista, että ei itse pystynyt. Että jonkun piti olla koneenkäyttäjä.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksen palveluasunnoissa asuvilla, muistihäiriöitä potevilla, ikääntyneillä asiakkailla on käytössään muutamia laitoksen tablettitietokoneita. Koneiden avulla ikäihmiset voivat muun muassa pelata muistipelejä. Diakonialaitos otti tablettitietokoneet alun perin käyttöön muutama vuosi sitten, kun se osallistui Satakunnan ammattikorkeakoulun koordinoimaan Gaming in Memory Rehabilitation (GaMeR) -hankkeeseen. Hankkeessa tutkittiin peliteknologian hyödyntämistä ikääntyneiden muistihäiriöiden kuntoutuksessa ja seurannassa (Samk i.a.). Osalla asiakkaista on käytössään myös omia tietokoneita ja mobiililaitteita. Yksi tähän artikkeliin haastatelluista Länsi-Suomen Diakonialaitoksen asukkaista on testausmielessä kokeillut tablettitietokoneella pelaamista. Kokeilun päätyttyä hänen pelivälineekseen on kuitenkin vakiintunut oma pöytätietokone. Onpa joillakin asiakkaista Wii-pelejäkin; pelihetket ovat tarjonneet mukavaa yhdessä tekemistä ikäihmiselle ja lapsenlapselle.

Länsi-Suomen Diakonialaitoksella on jo useita vuosia ollut käytössä digitaalinen Sävelsirku-palvelu. Tähän asti palvelua on käytetty omalla erillisellä laitteella, mutta vuodesta 2016 lähtien palvelu on käytettävissä myös tablettitietokoneilla ja älypuhelimilla. Suomessa kehitetty Sävelsirku-palvelu tarjoaa Diakonialaitoksen henkilökunnalle valmiita sisältöjä ikäihmisten ohjattuun toimintaan. Palvelussa on tuhansia musiikkikappaleita ja ääniohjelmia. Sävelsirrun ideana on tuottaa iloa ja toimintakykyä ikääntyneille, työn palkitsevuutta henkilökunnalle sekä työn tehokkuutta palvelua tarjoavalle organisaatiolle (Sentina i.a.). Myös Hoivassa käytettiin aiemmin Sävelsirkkua, mutta sen käytöstä luovuttiin. Hoivan pitkäaikaishoidon yksiköissä halutaan panostaa taiteilijavierailuihin. Länsi-Suomen Diakonialaitoksessa asuvat neljä tähän artikkeliin haastateltua ikäihmistä ovat olleet tyytyväisiä Sävelsirrun käyttöön. Palvelua käytetään laitoksella ohjatussa vapaa-ajan toiminnassa, yhdessä henkilökunnan kanssa. Näin viriketuokioissa on mahdollista varata aikaa musiikin ja kertomusten kuuntelijoissa herättämien muistojen tarkasteluun.

Mobiilipalveluja ja kuvapuhelusovellutuksia käytetään aikaisempaa enemmän ikääntyvien psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi sekä

omaishoitajien tukemisessa (ks. Roivainen 2015 i.a., Pienipiiri i.a.). Ikääntyvien sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä ja uusien tuttavuuksien luomista on edistetty ”yhteisöllisin kuvapuhelinkokeiluina”. Tällöin on hyödynnetty tablettitietokoneita. ”Yhteisöllisiin kuvapuhelinkokeiluihin” on osallistunut samanaikaisesti kuusi henkilöä. Ikääntyvät ovat kokeneet ryhmäpuhelut mukavina. Kuvapuhelimen käyttö on vahvistanut kokemusta osallistujien läsnäolosta. (Living lab 2014.)

Tampereella on kokeiltu videoneuvottelutekniikan käyttöä ikääntyvien kotona asumisen tukemisessa. Tampereen kaupungin ”T-Seniority”-hankkeessa pyrittiin ehkäisemään ikääntyvien yksinäisyyden kokemuksia vuorovaikutteista teknologiaa käyttäen. Tavoitteena oli ikääntyvien elämänlaadun vahvistaminen. Hankkeessa luotiin videoneuvottelutekniikkaan perustuva ”IkäLinja”-palvelumalli, joka mahdollisti yhteydenpidon ikääntyvän ja hänen omaistensa ja läheistensä sekä ammattilaisten kesken. Tekniikkaa käyttäen oli helpompi järjestää monitoimijaisia neuvotteluja. Omassa kodissaan asuneiden ikäihmisten palaute oli kokeilusta kannustavaa. He kokivat turvallisuuden tunteen vahvistuneen ja olivat saaneet apua omahoitoon. Tekniikka helpotti yhteydenpitoa omaisiin ja läheisiin. Lisäksi ikääntyvät kokivat ryhmätoimintojen järjestämisen videoneuvottelutekniikkaa käyttäen myönteiseksi asiaksi (mm. ohjelmalähetykset, vertaistuki). (Vaelma 2012.)

Virtuaaliseen kohtaamiseen tarvitaan väline, mutta mahdollisuuksia on monia. Oulussa on rakennettu ”virtuaalinen hyvinvoinnin tarjotin”. Tämän yhteisöllisen verkkopalvelun toivotaan tukevan ikääntyvän kotona asumista, tarjoavan mahdollisuuden muiden ihmisten tapaamiseen ja vahvistavan kokemusta ryhmään kuulumisesta. (Ouka i.a.) Etäohjauksessa voidaan käyttää myös ikääntyvän olohuoneen nurkassa nököttävää televisiota, jolloin teknologian käyttöönotto ei edellytä uuden laitteen hankintaa ja tähän perehtymistä. Espoon kaupungin ”KOTIIN”-hankkeessa kotona asuvien ikäihmisten hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistämiseksi käytettiin televisiota. Hankkeessa kehitettiin HyvinvointiTV-neuvonta- ja ohjausmalli. (Laurea i.a.) Jotta ikääntyvät tavoittavat teknologiset palvelut, heille tulee tarjota perehdytyksiä. Ikääntyville sopivia, ryhmämuotoisia perehdytyksiä on syntynyt niin tietokoneiden kuin internetin ja sosiaalisen median käyttöön. (Kuikka 2014, 15–17, ks. Senioriverkko i.a.)

Jos ikääntyvälle ei löydy edes teknologiaa hyödyntäen ystävää, niin voisi-ko robotti tuoda helpotuksen tilanteeseen? Paro muistuttaa aitoa hylkeen poikasta. Sillä on lumivalkoinen turkki ja isot, tummat silmät. Se jäljittelee hylkeenpoikasen ääntä. Paro kykenee reagoimaan ihmisiin ja ympäristöön, koska siihen on asennettu asento-, kuulo-, lämpö-, tunto- ja valotunnistimia. Paro on suunniteltu nostamaan esiin uinuvia muistoja ja tunteita sekä aktivoimaan vuorovaikusta. Hyljerobotti on tehty pajailtavaksi ja siliteltäväksi. Paron on todettu rauhoittavan ja lievittävän esimerkiksi muistisairaana ahdistusta ja levottomuutta. (Ruotsalainen 2014, 18–20, 34–39; ks. Nironen, S. 2014 i.a.) Paro ei ole ainut mahdollisuus ikääntyvän robottituttavaksi, vaan kokeilukäytössä ovat olleet muun muassa kooltaan noin puoli-metriset NAO-robotit, jotka ulkomuodoltaan jäljittelevät karkeasti ihmis-hahmoa (ks. Mansikka 2015 i.a., Mäkinen 2014).

Robotit ovat tulossa helpottamaan iäkkään kotona selviytymistä. Robotti voi tulevaisuudessa auttaa iäkästä kodin siistimisessä tai lukea hänelle uutiset netistä. Robotti selviää myös ohjatun jumppatuokion pitämisestä. (Mansikka 2015 i.a., Mäkinen 2014; ks. Koponen & Laitinen 2012.) Robotista on tulossa kodin liikkuva monitoimilaite, joka kykenee neuvomaan arjen tilanteissa, antamaan ohjeita kodin laitteiden käytössä ja tekemään pieniä toimenpiteitä, tarjoamaan kalenteripalvelun, muistuttamaan muun muassa lääkkeiden otosta, mittaamaan esimerkiksi verenpaineen, tarjoamaan nettipalveluja ja kuvapuhelinyhteyden, varastoimaan keräämänsä tiedon ja jopa jutustelemaan yksinkertaisin kysymyksin.

Toinen tämän artikkelin kirjoittajista, Katja Helander, työskenteli vuonna 2014 Sastamalan koulutuskuntayhtymän KOTI (Koti Osana Tulevaisuuden Innovaatioita) -hankkeessa projektityöntekijänä ja tutustui hankkeen kahteen Paro-hylkeeseen ja viiteen NAO-robottiin. Kun koulutuskuntayhtymän lähihoitajaopiskelijat veivät Paro-hylkeitä työssäoppimispaikoilleen, kokemukset muistisairaiden kanssa olivat pääosin kannustavia: robotit aktivoivat ikäihmisten hoivavietin ja herättivät myönteisiä tunteita. Toki muutama muistisairas myös torjui robotin. Ikäihmiset, jotka eivät olleet muistisairaita, pitivät hyljettä leluna eikä se herättänyt heissä samanlaisia myönteisiä tunteita kuin muistisairaissa. NAO-robotteja testattiin ikäihmisillä Paro-hylkeitä vähemmän, koska ne olivat paljon vaikeakäyttöisempiä. Hankkeen ostamia NAO V4 -robotteja piti ohjelmoida tietokoneella. Yksinkertaisten käskyjen antaminen robotille onnistui valmiiksi koodattuja palkkeja

yhdistelemällä (esimerkiksi: istu, nouse, sano ”Hei”), mutta varsinaisten ohjelmien tekeminen olisi edellyttänyt C++- ja Python-kielien osaamista. Robottien valmistaja (Aldebaran Robotics) ja robotteja jo käyttöön ottaneet oppilaitokset olivat tehneet roboteille valmiita ohjelmia (esimerkiksi jumpaohjelmia), joita saattoi hyödyntää ikäihmisten kanssa, mutta niidenkin käyttö edellytti aina hankehenkilökunnan tai jonkun toisen osaajan läsnäoloa. Jotta robotit olisivat tukeneet paremmin ikääntyvien viriketoiminnan toteuttamista, olisi hoitohenkilökuntaan kuuluvien pitänyt oppia joko ohjelmoimaan itse tai tehdä yhteistyötä ohjelmoijien kanssa.

Teknologiaa ja digitaalisia ratkaisuja ei hyödynnetä ikääntyvien parissa tehtävässä työssä riittävän tehokkaasti. Länsi-Suomen Diakonialaitoksessa on pohdittu Tampereen teknillisen yliopiston kanssa, millainen muistisairaita auttava robotti voisi ominaisuuksiltaan olla. Diakonialaitos on mukana yliopiston koordinoiman robotiikan kehittämishankkeen ohjausryhmässä. Tätä artikkelia viimeisteltäessä (huhtikuu 2016) Hoivassa on käynnissä kokeilu, jossa muistisairaat vanhukset voivat hoitaa ja helliä robottikissoja. Hoivassa seurataan, miten robottikissat vaikuttavat asiakkaiden elämänlaatuun ja muistisairailta havaittuihin käytösoireisiin. Sosiaalisten robottien kehittäminen on aktiivisessa vaiheessa.

Ammattilaiset ja ikääntyneet digi-ratkaisujen käyttäjinä

Diakin Pieksämäen toimipisteessä vuosina 2009–2012 toteutetussa eKylä-hankkeessa havaittiin, että tietotekniikkaa käyttäen palautteen antaminen niin terveystalvelujen käyttäjille kuin tuottajille nopeutuu ja helpottuu (Kuvaja-Köllner, Steffansson & Kettunen 2013). Teknologia ja digitaaliset ratkaisut tarjoavat monia mahdollisuuksia ikääntyneiden hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja turvallisuuden ylläpitämiseen ja edistämiseen sekä yhteydenpidon helpottamiseen. Ammatillaiset käyttävät teknologiaa, kun sen koetaan auttavan ikääntyvien hoitotyössä. Hoivassa on todettu, että myös ikääntyneitä kiinnostaa teknologia, kun se rikastuttaa heidän arkeaan.

Sitä (teknologiasta) pitäisi löytää ne hyödyt, jolla juuri sitä hoitajan aikaa irrotetaan muuhun. – – Mikä helpottaa sitä työtä, niin otetaan hyvin vastaa.

Ikääntyneet on aika kiinnostuneita teknologiasta, just tän tyyppisesti, joka tuo sisältöä elämään ja sisältöä päivään.

Diakin hankkeissa on tarkasteltu teknologisten sovellutusten käyttöä ikääntyvien kanssa tehtävässä työssä työntekijöiden näkemysten perusteella. Teknologian tarjoamiin mahdollisuuksiin tartutaan, kun ne ovat helppokäyttöisiä, käytöltään varmoja ja niiden käyttöön on saatu riittävä perehdytys. Kun teknologiasta on hyötyä ja iloa ikääntyvälle, kannustaa tämä henkilökuntaakin laitteiden, välineiden ja ohjelmien käyttöön. (Ks. Armanto 2005a; 2005b; Lind 2013.) Tietoteknisten laitteiden käyttöön kannustavat myös koulutus ja tuki ongelmatilanteissa.

Neljä Länsi-Suomen Diakonialaitoksella asuvaa ikäihmistä, joita kuultiin tämän artikkelin valmistelussa, eivät kaivanneet uusia tietoteknisiä ratkaisuja avukseen. Yksi syy on varmasti se, että heillä on Diakonialaitoksella jo kaikki palvelut helposti ulottuvilla ympärivuorokautisen henkilökunnan ansiosta. Yksi haastatelluista miehistä totesi, että etäpalvelut olisivat hyödyllisiä, jos hän asuisi vielä kotona. Ikäihmiset toivoivat, että heidän kuulo- ja näkörajoitteensa huomioidaan tekniikkaa kehitettäessä. Kännykältä, joka oli ikäihmisille tutuin tietotekninen laite, edellytettiin isoja ja selkeitä numeroita, erillisiä näppäimiä ja isoa näyttöä. Myös aikaisemmin tehdyissä selvityksissä todetaan, että ikääntyvät haluavat käyttää teknologiaa itse, mutta sen tulee olla yksinkertaista, helppokäyttöistä ja varmasti toimivaa. Laitteiden, kuten käyttöliittymien tulee olla kooltaan riittävän suuria mutta keveitä ja samalla havainnollisia ja kuuluvia. (Alastalo 2014a, 2014b.)

Ikäihmiset suhtautuivat tietotekniikkaan pääosin myönteisesti, vaikka kaikki eivät sitä paljon käyttäneetkään. He olivat tietoisia tietotekniikan riskeistä: hakkereista, puutteellisesta tietoturvasta, säteilyn vaaroista ja siitä, että internetiin kerran lisätyt kuvat voi olla vaikea, ellei mahdoton, saada poistetuksi sieltä. Esimerkiksi sähköistä äänestämistä haastatellut eivät kokeneet tarpeelliseksi. He näkivät, että jokaisen on hyvä liikkua sen verran, että käy äänestyspaikalla, jos vain on tarpeeksi hyvässä kunnossa. Haastateltavia epäilytti, säilyykö sähköisessä äänestyksessä äänestysosalaisuus. Länsi-Suomen Diakonialaitoksessa asuva 95-vuotias mies, joka käyttää päivittäin tietokonetta, sanoi saavansa tietoteknisiin pulmiinsa tarvittaessa apua tietotekniikan hyvin hallitsevalta sukulaiseltaan. Toisaalta toinen haastatel-

tava sanoi saaneensa tietotekniikan käyttöön koulutusta jo noin 15 vuotta sitten, mutta ei ole siltikään innostunut koneesta, koska ei näe sille tarvetta.

Helena Blažun (2013) on tutkinut ikääntyneiden osallisuutta tietoyhteiskunnassa ja heidän voimaantumista tieto- ja viestintäteknikkaa hyödyntämällä. Tieto- ja viestintäteknikan käytön oppiminen ja osaaminen vaikuttivat iäkkäiden itsetuntoon ja itsetehokkuuteen, jotka heijastuvat voimaantumisen kokemukseen. Tieto- ja viestintäteknikan käyttö auttaa iäkkästä säilyttämään kognitiiviset kykynsä. Se voi kehittää muistia ja ylläpitää mielenvireyttä. Ikääntyneiden on kuitenkin oltava tietoisia digiyhteiskunnan uhista, kuten nettirikollisuudesta (esim. pankkitilien väärinkäyttö). (Blažun 2013, 118–119.)

Avoimin mielin muuttuvassa digi-toimintaympäristössä

Tähän selvitykseen haastatellut palveluntuottajat hyödyntävät digitaalisia tuotteita ja palveluita ikääntyneiden hoidossa ja kuntoutuksessa. Organisaatiossa on myös halua seurata digitaalisten ratkaisujen kehitystä: olla mukana kokeiluissa ja ottaa käyttöön tarkoituksenmukaisia uusia ratkaisuja. Digitaalisia ratkaisuja on hyödynnetty ensi sijassa ikääntyvien hyvinvoinnin ja toimintakyvyn seuraamisessa sekä edistämässä mutta myös ohjatussa vapaa-ajan toiminnassa. Digitaalisilla ratkaisuilla tuetaan vanhusten osallisuutta omassa arjessaan. Vähäisempää on digitaalisten ratkaisujen hyödyntäminen esimerkiksi kotihoidon asiakkaan osallisuuden mahdollistamisessa erilaisissa ryhmä- tai yhteisötoiminnoissa.

Hoivassa työskentelevät odottavat erityisesti vuorovaikutusta helpottavan teknologian, kuten tablettitietokoneen, välityksellä toteutuvien kuvapuhelujen käyttäjälähtöisyyden kohenevan. Vuorovaikutusta mahdollistava teknologia olisi avuksi erityisesti omaan kotiin, esimerkiksi liikuntarajoitteen vuoksi pysähdyttämien ikääntyvien auttamisessa. Toiveissa on myös erilaisen virkistystoiminnan, kuten musiikin, pelien ja muistiharjoitusten tavoittaminen nykyistä monipuolisemmin tablettitietokoneella.

Hoivassa työskentelevät arvioivat, että etälääkäripalvelut yleistyvät tulevaisuudessa, kun kuvapuhelujen käyttö yksinkertaistuu ja lääkärille voi ennalta toimittaa tekstin ohella kuvia tai videoita. Myös muiden etäpalvelujen käyttö tulee laajenemaan. Esimerkiksi Oulun Diakonissalaitoksella aiotaan tulevaisuudessa hyödyntää entistä enemmän etähoitopalveluja. Etäpalveluiden käytön lisääntyessä ja arkipäiväistyessä laitoksen on mahdollista

laajentaa palvelujensa toiminta-alueita nykyisen Oulun ja sen lähikuntien ulkopuolelle. Diakonissalaitoksen työhyvinvointipalvelut toimivat jo maailmanlaajuisesti, miksei joku päivä myös ikääntyvien palvelut?

Koivurannan palvelukeskuksessa odotukset kohdistuivat erityisesti ohjatun vapaa-ajantoiminnan monipuolistumiseen muistisairaiden parissa tehtävässä työssä, jolloin ikääntyneen arjen väriskaalaan tulisi uusia sävyjä. Toiveet kohdistuivat myös iäkkään liikkumista helpottavien, uusien teknologisten ratkaisuihin löytymiseen. Lisäksi vuorovaikutteista teknologiaa haluttaisiin hyödyntää laajemmin yhteydenpidossa omaisiin.

Mulla on ollut visio, että miksi ei saada sellaista kolmiulotteista vaikutelmaa, että ihminen olisi siinä läsnä. Jos tykkään vaikka merestä, niin voisin kokea olevani siinä läsnä. Kun näitä pystytään tekemään terveille ihmisille, niin miksi ei vanhuksille.

Haastatellut palveluntuottajat arvioivat, että hoitajien käytettävissä on tulevaisuudessa entistä helpokäyttöisempiä ja samalla kustannustehokkaita ratkaisuja, jotka säästävät hoitajien työaikaan rutiinitehtäviltä.

Murrosvaiheessa ollaan. Ja aktiivisesti kuunnellaan näitä teknologian tuottajia. Että löydetään niitä oikeita ratkaisuja. Pilotointeja täytyy jossain vaiheessa uskaltaa ja ottaa käyttöönkin.

Lähivuosien ja -vuosikymmenten aikana seniori- ja vanhuspalvelujen piiriin tulevat henkilöt ovat nykyisiä sukupolvia tottuneempia käyttämään teknologiaa. Heillä on valmius käyttää itsenäisesti teknologiaa myös vanhuspalveluissa. Heikki Pälve (2015) kuvaa kolumnissaan terveydenhuoltoa vuonna 2030. Hän toteaa, että tuolloin monia asioita on nykyiseen nähden toisin. Hänen visiossaan eletään ubiikkiyhteiskunnassa, jossa kansalaiset hyödyntävät älykstä teknologiaa myös terveytensä seuraamisessa ja turvaamisessa.

Ihmiset voivat tuolloin diagnosoida sairauksiaan osin itse. Hoidon voi järjestää ilman henkilökohtaista kontaktia terveydenhuoltojärjestelmään ja kroonisten sairauksien seuranta sekä hoidon hienosäätö on mahdollista toteuttaa etänä. Samaan aikaan on kasvanut kokonaan uusi potilassukupolvi, joka haluaa toimia hoidossaan itsenäisemmin ja nimenomaan etäyhtey-

den avulla, todennäköisesti 24/7. Osa hakee nämä palvelut valtakunnan rajoista välittämättä. Meille on syntynyt uusi terveydenhuollon toimija: omassa hoidossaan aktiivinen, vastuullinen ja osaava potilas. (Pälve 2015.)

Uusia mahdollisuuksia digitaalisuuden hyödyntämiseen avautuu päivittäin. Onko digitaalisten palveluiden ja tuotteiden käyttämiseen kuitenkin kaikilla kansalaisilla taloudellisia resursseja ja osaamista? Esimerkiksi vanhusten, aistivammaisten, liikuntavammaisten ja kehitysvammaisten, mutta myös vähän suomen kieltä osaavien maahanmuuttajien, mahdollisuuksiin toimia täysivaltaisina tietoyhteiskunnan jäsenenä on kiinnitetty huomiota Diakissa tehdyssä selvityksessä. Digitaalisten palveluiden ja tuotteiden nopea kehitys on kasvattanut uhkaa, että heikoimmassa asemassa olevat ihmiset jäävät tietoyhteiskunnan ulkopuolelle taloudellisista tekijöistä tai teknologisen osaamisen puutteista johtuen. (Pirainen, Hokkanen, Kettunen 2007, 110–112.) Näin ei saisi olla. Hoivassa työskentelevä kuvasi elävästi työssä kohtaamaansa tilannetta. Tilanteessa ikääntynyt kertoi osallisuudestaan digitalisoituneessa yhteiskunnassa.

Olen kuullut kommentin, että nyt tunnen olevani taas osa järjestäytyneitä yhteiskuntaa. Eikö käy kylmät väreet. Yksi todella ikääntynyt, jolla oli tabletti kädessä. Nyt olen osa järjestäytyneitä yhteiskuntaa, olen mukana.

Jotta ikääntyneiden osallisuus digitalisoituneessa yhteiskunnassa on mahdollista, edellyttää tämä teknologiayhteisyyttä ikääntyneiden kanssa työskenteleviltä. Hyvää ja soveltavaa teknologian käyttöosaamista tulee tavoitella ikääntyvien hoitotyössä. Esimerkiksi Hoivassa työskentelevät totesivat, että ikääntyneiden hoitotyön ammattilaisella tulee olla avoin ja ennakkoluuloton mieli teknologiaa kohtaan ja valmius kokeilla uusia teknologiasovelluksia. He arvioivat, että tietotekniikan hyvä perusosaaminen mahdollistaa uusiin laitteisiin ja ohjelmiin perehtymisen. Työntekijän tulee sisäistää myös tietoturvaan liittyvät seikat. Lisäksi tarvitaan ohjaustaitoja ja pitkämielisyyttä, kun työntekijä perehdyttää ikääntyneitä ja mahdollisesti varttuneempia työntekijöitä teknologian saloihin. Myös Koivurannassa ikääntyvien hoitotyöhön kaivattiin luovia ja uuden kokeiluun rohkenevia työntekijöitä. Viimeisimpään hyvinvointi- ja terveysteknologiaa koskevaan tutkimustietoon

perehtyminen ja erilaisista messutapahtumista ideoiden hakeminen antavat edellytyksiä teknologian käyttöön ja kehittämiseen myös omassa työssä.

Rohkeasti tuoda esiin omia ajatuksia teknologiasta. Ja pitkämielisyyttä ymmärtää se, että meillä on myös ikääntyviä työntekijöitä. Nuoremmat työntekijät saa olla aika usein opastajia, avustajia. Teknologian käytön opastamista, kun ajattelee myös ikääntyneitä.

Oulun Diakonissalaitoksella on lisäksi todettu, että teknisessä kehityksessä mukana pysymistä edistää se, että laitoksella on oma tietohallinto. Se mahdollistaa nopean reagoinnin pulmatilanteisiin ja järjestelmien mukauttamisen oman organisaation tarpeisiin sekä madaltaa kynnystä lähteä testaamaan ja soveltamaan kehitteillä olevia digitaalisia ratkaisuja.

Diakilla on vahva intressi olla mukana digitaalisten palveluprosessien sekä palvelujen kehittämistyössä. Koulutamme sosiaali- ja terveysalan osaajia tulevien vuosikymmenten työmarkkinoille, joilla digitalisaation mukanaan tuomien mahdollisuuksien hyödyntäminen on nykyistä yleisempää. Esimerkiksi tätä artikkelia kirjoittaessamme (huhtikuussa 2016) Diak on Etelä-Savossa mukana hankekonsortiossa, joka hakee rahoitusta sote-alan digitaalisten palveluprosessien ja palvelujen kehittämiseen. Hankkeen pääasiallisena tavoitteena on kehittää maakunnan sosiaali- ja terveysalan henkilöstön valmiuksia ja osaamista digitaalisten palveluiden toteuttajina, sovellusten käyttäjinä sekä asiakkaiden perehdyttäjinä. Hankkeen avulla parannetaan ja monipuolistetaan Etelä-Savon sosiaali- ja terveyspalveluita sekä lisätään palveluiden saavutettavuutta kansalaisten keskuudessa.

LÄHTEET

- Aalto, M. (2015c). Vanhukset kokeilevat fysioterapiaa verkossa Helsingissä. Helsingin Sanomat. (Kotimaa, 26.9.2015, A19.) Saatavilla 10.6.2016 <http://www.hs.fi/kaupunki/a1443068714024>
- Alastalo, K. (2014a). 5 toivomusta teknologian tekijöille. Helsinki: KÄKÄTE-projekti. Saatavilla http://www.ikateknologia.fi/images/5_toivomusta_teknologian_tekijoille.pdf
- Alastalo, K. (2014b). Toivomukseni teknologialle. Kyselyn tulokset. Helsinki: KÄKÄTE-projekti. Saatavilla http://www.ikateknologia.fi/images/Toivomukseni_teknologialle_Kyselyn_tulokset.pdf
- Armento, A. (2005a). Teknologia ikääntyneiden kotona selviytymisen tukijana. Teoksessa J. Helminen (toim.) *Hyvinvoinnin rakentajat. Näkökulmia hyvinvointityön ja sen edellyttämän ammatillisen osaamisen kehittämistarpeisiin Uudellamaalla* (s. 199–217). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 30). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Armento, A. (2005b). *Teknologiset sovellutukset apuna ikääntyneiden kotona selviytymisen tukena ja niiden tuomat osaamisvaatimukset sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla – Kotihoissa työskentelevien näkökulma*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, D Työpaperieita 25). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Blažun, H. (2013). *Elderly People's Quality of Life with Information and Communication Technology (ICT): Toward a Model of Adaptation to ICT on Old Age*. (Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 59). Kuopio: University of Eastern Finland, Faculty of Social Sciences and Business Studies. Retrieved from http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1164-3/urn_isbn_978-952-61-1164-3.pdf
- Koponen, J. & Laitinen, L., (2012). *Robotit Kustaankartanon vanhustenkeskuksessa. Sovelluvuus ja Living lab -pilotin opit INTRP-hankkeessa*. (Selvityksiä 2012:1). Helsinki: Helsingin kaupunki, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Saatavilla http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/43c2f0004a1563cd96bcf6b546fc4d01/intro_loppuraportti_6.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=43c2f0004a1563cd96bcf6b546fc4d01
- Kuikka, A. (2014). *Ideoita ikääntyneiden ryhmille – Kilpailun satoa*. Helsinki: Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto. Saatavilla http://www.valli.fi/fileadmin/user_upload/Etsivaemieli/Ideoita_ikaeentyneiden_ryhmille_Kilpailun_satoa_2014.pdf
- Kuvaja-Köllner, V., Steffansson, M. & Kettunen, A. (2013). *Tieto- ja viestintätekniiikan käyttö, mahdollisuudet ja haasteet etäseurannassa ja sairauksien ennaltaehkäisyssä. Tuloksia eKylä-hankkeesta Pieksämäellä 2009–2012*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, C Katsauksia ja aineistoja 26). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Lind, S. (2013). Käyttäjäkokemuksen arviointi muistisairaiden ikääntyneiden teknologiaavusteisissa muistelutuokiassa. Teoksessa K. Kauppinen, V. Neuvonen & E. Rautasalo (toim.), *Tuokiokin on tärkeä. Näkökulmia teknologian hyödyntämiseen beikkokuntoisten ikääntyneiden vuorovaikutuksessa* (s. 23–65). (C Katsauksia ja aineistoja 28). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Living lab (2014). Living lab – käyttäjälähtöistä hyvinvointia Satakuntaan -hankkeen toiminta ja tulokset. Pori: Prizztech & Satakuntaliitto. Saatavilla <http://www.prizz.fi/sites/default/files/asiakaskuvat/LivingLab/Living%20lab%20-%20k%C3%A4ytt%C3%A4j>

- %C3%A4l%C3%A4hr%C3%B6st%C3%A4%20hyvinvointia%20Satakuntaan,%20loppuraportti.pdf
- Mansikka, O. (2015) Attendo haluaa tuoda Robotit hoivakoteihin. Helsingin Sanomat. (Kotimaa, 8.10.2015, A12.) Saatavilla 10.6.2016 <http://www.hs.fi/kotimaa/a1444276111966>Mäkinen, T. (2014). Tervetuloa kotiin! Tulevaisuudessa vanhuksen askareita voi helpottaa pieni apulainen. *Tehy* 1/2014, 14–19. Saatavilla http://www.tehy.fi/@Bin/26648448/Tehy01_lowres.pdf
- Piirainen, K., Hokkanen, J. & Kettunen, A. (toim.) (2007) *Esteettömyyttä, tasa-arvoa ja osallisuutta? Selvitys tietoyhteiskunnan tilasta ja mahdollisuuksista erityisryhmien näkökulmasta ja tapaus mobiilitulkkaukspilotti*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, D Työpapereita 44). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Pälve, H. (2015). Loskainen tulevaisuus lääkäreillä. *Lääkärilehti*. (kommentti Lääkärilehdessä 13.7.2015). Saatavilla http://www.laakarilehti.fi/kommentti/?type=7/news_id=15581/Loskainen+tulevaisuus+l%C4%EAk%E4reill%E4
- Roivainen, I. (2015). Uudenlainen yhteys. Helsingin Sanomat. (Luantai, 26.9.2015, D9–D10.) Saatavilla 10.6.2016 <http://nakoislehti.hs.fi/69528b91-e0fb-459f-b743-d659192550ee/92>
- Ruotsalainen, S. (2014). *Työntekijöiden kokemuksia PARO-hyljerobotin käytöstä muistisairaiden ryhmäkoodissa ja päivätoiminnassa*. (Opinnäytetyö, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelma). Saatavilla https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/81133/Ruotsalainen_Suvi.pdf?sequence=1
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2013). *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi*. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2013:11). Helsinki: Kuntaliitto & Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110355/ISBN_978-952-00-3415-3.pdf?sequence=1
- Tilastokeskus (2014). Väestö. Saatavilla http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html#vaestoennuste
- Uotila, H. (2011). *Vanhuus ja yksinäisyys. Tutkimus iäkkäiden ihmisten yksinäisyyskokemuksista, niiden merkityksestä ja tulkinnoista*. (Acta Universitatis Tamperensis 1651). (Väitöskirja, Tampereen yliopisto). Saatavilla <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66801/978-951-44-8553-4.pdf?sequence=1>
- Vaelma, M. (2012). *Videoneuvottelusta virtaa yhteistyöhön. Raportti Etähoitotyön kehittämishankkeesta 2011–2012*. (Tampereen kaupungin Tietotuotannon ja laadunarvioinnin julkaisusarja C 4/2012). Tampere: Tampereen kaupunki. Saatavilla http://www.tampere.fi/material/attachments/v/6DuHNbPx4/Videoneuvottelusta_virtaa_yhteistyohon.pdf
- Vesterinen, R. (2010). Etäkuntoutus – mahdollisuus kuntoutus kotona kaksisuuntaisen videoyhteyden avulla. Käytettävyystutkimus Innokusti-hankkeessa. (Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto, terveystieteiden laitos). Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25732/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201012223215.pdf?sequence=1>
- Nironen, S.(2014). Hyljerobottia kokeillaan vanhustenkeskuksessa Vantaalla. Saatavilla 10.6.2016 <http://yle.fi/uutiset/3-6471774>

Hyödyllisiä verkkosivuja:

Fastroi <http://www.fastroi.fi/tuotteet/hilkka-kotihoito/>.

Hoiva <http://www.hoiva.fi/>

Koivurannan palvelukeskus <http://www.koivurannanpalvelukeskus.fi/>

Laurea <http://kotiin.laurea.fi/>.

ODL <http://www.odl.fi/asuminen-ja-hoiva/>.

Ouka <http://www.ouka.fi/oulu/ikaantyneet/etusivu>.

PDL <http://www.pdl.fi>

Pienipiiri <http://www.pienipiiri.fi/>.

Samk <https://www.samk.fi/hankkeet/gamer>

Senioriverkko <http://www.senioriverkko.com/>.

Sentina <http://sentina.fi/>.

IV
OSALLISUUS JA YHTEISÖLLISYYS
MONIKULTTUURISUUSTYÖSSÄ

Terhi Laine, Sakari Kainulainen ja Marja Katisko

KOHTI VAIKUTTAVAA TIETOA MONIKULTTUURISUUDESTA

Tiivistelmä

Artikkeli tarkastelee kolmea maahanmuuttajataustaisten hyvinvointiin kohdistunutta tutkimusta ja tutkimustiedon vaikuttavuutta. Tietoa on tuotettu perheistä lastensuojelun asiakkaina, nuorten asunnottomuudesta ja elämästä paperittomana. Tutkimukset ovat tuottaneet tietoa piilossa olevista asioista, yhteiskunnan hiljaisista signaaleista ja tuoneet esiin kohde-ryhmän äänen. Vaikuttavuutta on tavoiteltu 12 julkaisun ja 11 alustuksen kautta. Tutkimushankkeilla on ollut ohjausryhmät, joiden kautta on pyritty vaikuttamaan kunnalliseen päätöksentekoon. Tutkimustulokset ja toimenpidesuositukset ovat vaikuttaneet välillisesti kuntien palveluiden kehittämiseen. Tutkimusaiheet saivat uudenlaisen merkityksen, kun Suomeen saapui noin 30 000 turvapaikanhakijaa vuonna 2015. Toimenpiteitä ihmisten arjen muuttamiseksi ei voitu aineiston avulla todentaa.

Johdanto

Viime aikoina on keskusteltu korkeakoulujen tutkimus- ja kehittämistoiminnan vaikuttavuudesta. Tutkimus- ja innovaationeuvosto (2014) peräänkuuluttaa korkeakoulujen tutkimustoiminnalta vaikuttavuutta palvelevaa mittaamista ja arviointia. Korkeakoulujen kansainvälisen arviointiraportin mukaan ammattikorkeakoulujen aluevaikuttavuutta ei tule tarkastella erillisenä tulostavoitteena vaan osana laadukasta tutkimustoimintaa (Melin ym.

2015). Sipilän hallituksen kärkihankkeiden linjauksissa puolestaan todetaan, että tavoitteena on tehostaa tutkimuksen vaikuttavuutta.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Diakonia-ammattikorkeakoulun (Diak) aluekehitystyötä monikulttuurisuuden näkökulmasta pääkaupunkiseudulla. Diak edistää inklusiivisen monikulttuurisen yhteiskunnan rakentumista sekä koulutuksella että tutkimus- ja kehittämistoiminnalla. Monikulttuurisuusosaamista on hyödynnetty muun muassa pakolaisleireillä, joissa on aloitettu kotouttamistoimet jo ennen pakolaisten saapumista Suomeen. Diak on luonut kuntia palvelevan kotouttamismallin ja edistänyt uskontosensitiivisyyttä eri yhteisöissä. Tarjoamme myös sairaanhoitajien pätevyyskoulutusta maahanmuuttajataustaisille ja englanninkielistä sosionomikoulutusta sekä master-tasoista terveystieteiden koulutusta englanniksi. Koulutamme myös asioimistulkkeja (amk) ja kehitämme monikulttuurisia työyhteisöjä.

Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikkaohjelma (tästä lähtien KatuMetro) on tutkimus- ja kehittämisohjelma pääkaupunkiseudun metropolialueen korkeakoulujen, kaupunkien sekä kahden ministeriön yhteistyöohjelma. Ohjelman tavoitteena on edistää monitieteistä, kansainvälisesti korkeatasoista ja metropolialueen erityispiirteistä lähtevää kaupunkitutkimusta sekä siihen tukeutuvaa kehittämistoimintaa sekä syventää ja laajentaa metropolialuetta koskevaa tutkimus- ja kehittämis-yhteistyötä.

KatuMetro-ohjelmaan kuuluva tutkimustyö Diakissa on kohdistunut pääkaupunkiseudun maahanmuuttajataustaisen väestön hyvinvointiin ja elinoloihin. Tutkimushankkeissa on tutkittu maahanmuuttajataustaisten perheiden lastensuojelun asiakkuutta, pakolaistaustaisten nuorten asunnottomuutta sekä paperittomuutta ja laitonta siirtolaisuutta. (Katisko 2012; 2013; 2014; Pokkinen 2014).

Tässä artikkelissa keskitytään KatuMetro-ohjelmassa tehdyn tutkimus- ja kehittämistoiminnan vaikuttavuuden arviointiin, koska aihe on entistä ajankohtaisempi Suomeen tulevien turvapaikanhakijoiden määrän noustessa. Yksi artikkelin kirjoittajista (Marja Katisko) on toiminut tutkijana KatuMetro-ohjelmassa, joten kirjoitus sisältää sekä itsearvioinnin että ulkoisen arvioinnin piirteitä. Vaikuttavuuden arvioinnin kautta Diakilla on myös mahdollisuus oppia ja kehittää tutkimus- ja kehittämistoimintaansa tulevaisuudessa, joten tarkastelu vahvistaa Diakia oppivana organisaationa. Rahoittajakuntien sijoittuessa pääkaupunkiseudulle on tutkimus kohdistunut luonnollisesti paikallisiin kehittämis- ja tutkimustarpeisiin. Hankkei-

den puitteissa syntynyt tieto on kuitenkin levitettävissä ja hyödynnettävissä myös kansallisesti ja kansainvälisesti.

Haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät

Maahanmuuttajataustaisen väestön hyvinvointiin liittyvissä tutkimushankkeissa on ollut tavoitteena vaikuttaa osaltaan kunnalliseen viranomaispäätöksentekoon ja poliittiseen päätöksentekoon. Tutkimusten punaisena lankana on ollut tutkimuksen kautta heikossa yhteiskunnallisessa tilanteessa olevien ihmisten äänen esiintuominen palvelujärjestelmän kehittämistyötä varten.

Tulemme analysoimaan seuraavaa kolmea tutkimus- ja kehittämishanketta kuvaamalla niiden tavoitteita ja toimintaa, joilla on pyritty vaikuttamaan kunnalliseen päätöksentekoon:

- 1) Arjesta voimaa – Maahanmuuttajataustaiset perheet lastensuojelun asiakkaina (2011–2012)
- 2) Koditta kotoutujat – Maahanmuuttajataustaisten nuorten kokemuksia asunnottomuudesta (2013)
- 3) Tuntemattomat – Tutkimus paperittomista ja asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolisista ulkomaalaisista (2015).

Tarkasteltavat hankkeet ovat jatkumo, jossa seuraava aihe on muodostunut edeltävän pohjalta. Hankkeiden ohjausryhmillä on ollut ratkaiseva merkitys uuden aiheen valinnassa. Ryhmien jäseninä ovat olleet kuntien maahanmuuttotyöstä vastaavat asiantuntijat. Tutkimushankkeilla on voitu vaikuttaa pääkaupunkiseudun ja Lahden maahanmuuttajataustaisen väestön hyvinvointiin liittyviin kysymyksiin nostamalla esiin uusia, monesti ”pinnan alla” olevia ongelmia. Tutkimustoiminta on kohdistunut kaikkein vaikeimmassa tilanteessa olevien maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ja perheiden tilanteeseen ja lähtökohtana tutkimustoiminnalle ollut monikulttuurisuuden näkeminen voimavarana.

Vaikuttavuuden arviointi on muutosta. Se voidaan ymmärtää ”laajoina ja yleisinä yhteiskunnassa tapahtuvina muutoksina, jotka kuvaavat, missä määrin intervention, ohjelman, politiikan tai organisaation vaikutukset ovat edistäneet sen erityisten ja yleisten tavoitteiden saavuttamista” (Saari, Hyytinen & Lähteenmäki-Smith 2008). Kehittämistyön näkökulmasta vaikutuksia voidaan kuvata esimerkiksi siten, että valmennukseen osallistuneiden pitkäaikaistyöttömien itsetunto kohoaa projektissa, jonka tavoitteet-

na on kohderyhmän elämänhallinnan parantaminen (Moilanen & Mäkeläinen 2014, 21). Yleinen yhteiskunnallinen vaikuttavuus tulee esille vasta projektin jälkeen, jos kehitetty malli otetaan käyttöön ja sen merkitystä arvioidaan kohderyhmän hyvinvoinnin edistämiseksi (mt.). Seuraavissa alaluvuissa kuvaamme tutkimusten tavoitteita ja päätöksentekoon vaikuttamista. Lopuksi pohdimme tutkimushankkeiden vaikutuksia.

Tutkimuskohteet kuntien tarpeesta

Diakissa tehtävän KatuMetro-ohjelmaan kuuluvan tutkimustoiminnan lähtiessä liikkeelle vuonna 2010 haluttiin ensimmäiseksi selvittää, mistä aiheista ohjelmaa rahoittavien kuntien (Espoo, Helsinki, Lahti ja Vantaa) maahanmuuttajatyössä toimivat halusivat tietoa. Vuonna 2010 tehdystä tutkimustarvekyselystä alkoi Diakonia-ammattikorkeakoulussa tutkimushankkeiden sarja maahanmuuttajataustaisen väestön hyvinvoinnin tutkimiseksi. Seuraavassa käsitelämme toimenpiteitä, joita tutkimushankkeilla haluttiin tutkimuksen pohjalta edistää sekä sitä, keitä tutkimushankkeiden kohderyhmät olivat.

Maahanmuuttajataustaiset lapset ja perheet lastensuojelun asiakkaina

Kunnissa oli eniten tiedontarvetta maahanmuuttajataustaisten perheiden ja toisen polven tilanteesta. Tutkimustarvekyselyn pohjalta käynnistettiin Arjesta voimaa -tutkimushanke, joka jakaantui kahteen osaan. Ensin (Katisko 2012) tutkittiin sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten perheiden lastensuojelusiakkuudesta, toinen osa (Katisko 2013) käsiteli maahanmuuttajataustaisten perheiden kokemuksia lastensuojelun palvelujärjestelmässä.

Lastensuojelutilastoista ei saada erikseen maahanmuuttajataustaisten lasten asiakkuuksia, eikä monikulttuurisuutta ole nostettu erikseen esille esimerkiksi lastensuojelun tai lasten ja perheiden palveluiden kannalta. (Toimiva lastensuojelu 2014). Maahanmuuttajataustaisten lasten lukumäärä on monissa kunnissa kasvanut nopeasti. Esimerkiksi Helsingin Diakonissalaitoksella lapsi- ja perhetyön palvelualueen asiakkaista joka kolmannella oli monikulttuurinen tausta vuonna 2011–2012 (Katisko 2013, 8). Väestöön

verrattuna kyseessä on selvä yliedustus, sillä vuonna 2011 muita kuin suomen- tai ruotsinkielisiä perheitä oli Helsingissä 19 % kaikista lapsiperheistä (Helsingin kaupunki 2011, 21).

Tutkimushankkeessa haastateltiin pääkaupunkiseudun ja Lahden lastensuojelun piirissä työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä sekä huostaanotettuja ja laitoshoitoon sijoitettuja maahanmuuttajataustaisia lapsia ja nuoria sekä heidän vanhempiaan. Haastatteluaineiston avulla selvitettiin olosuhteita ja tekijöitä, jotka olivat johtaneet perheiden lastensuojelun asiakkuuteen sekä kokemuksia palvelujärjestelmän toimivuudesta ja tuesta. Tavoitteena oli siis kehittää lastensuojelun palvelujärjestelmää tilanteessa, jossa maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden määrä on suhteellisen suuri.

Tutkimusaineisto osoitti suunnitelmallisen ja ennaltaehkäisevän lastensuojelutyön kehittämistarpeen, kun asiakkaana on maahanmuuttajataustainen perhe. Tutkimushankkeen tavoitteena oli tuoda voimakkaasti esiin maahanmuuttajataustaisten perheiden ääni palveluja kehittäessä. Sekä perheiden että sosiaalityöntekijöiden haastattelut osoittivat lastensuojelun asiakkuuteen johtaneiden ongelmien juontavan usein juurensa tavalla tai toisella maahanmuuttajuuteen, pakolaisuuteen tai siirtolaisuuteen. Perheet olivat Suomeen muuttaessaan kohdanneet työttömyyttä, työn aiheuttamaa stressiä, kielitaidottomuutta, ystävien ja sukulaisten muodostamien sosiaalisten verkostojen puutetta sekä taloudellista epävakautta. Myös kokemukset sodasta ja väkivallasta lähtömaassa voivat pakolaisina Suomeen tulleiden vanhempien mukana olla myötävaikuttamassa perheiden pahoinvointiin.

Tutkimustulosten jalkauttamisen kohderyhmänä olivat pääkaupunkiseudun kuntien sosiaalityön työntekijät ja viranhaltijat. Tavoitteena oli nostaa tutkimustulosten avulla esille keskeisiä palveluiden käyttäjien kokemuksista johdettuja toimenpidesuosituksia. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena oli laajentaa lastensuojelua koskevaa tietopohjaa kohti kulttuurisensitiivisyyttä ja kulttuurienvälistä kompetenssia lastensuojelun sosiaalityössä ja sosiaalialalla.

Hankkeessa selvitettiin olosuhteita ja tekijöitä, jotka olivat johtaneet perheiden lastensuojelun asiakkuuteen sekä kokemuksia palvelujärjestelmän toimivuudesta ja tuesta. Tavoitteena oli kehittää lastensuojelun palvelujärjestelmää, tuoda esiin maahanmuuttajataustaisten perheiden ääni palveluja kehittäessä ja esittää toimenpidesuosituksia palveluiden kehittämiseksi. Hankkeessa keskeinen työmuoto tavoitteiden saavuttamiseksi oli tutkimustiedon tuottaminen. Tutkimustietoa maahanmuuttajien asemasta lastensuo-

jelusta tuotettiin neljän julkaisun välityksellä (Katisko 2012; 2013a; 2013b; Heino, Kärmeniemi, Katisko & Borodkina 2015).

Maahanmuuttajataustaisten nuorten asunnottomuus

Vuonna 2012 maahanmuuttajataustaisten lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden kokemuksia tutkittaessa tuli esiin maahanmuuttajataustaisten perheiden ja nuorten asunnottomuus. Myös ARA:n selvitykset ovat osoittaneet maahanmuuttajataustaisten perheiden kärsivän asunnottomuudesta pääkaupunkiseudulla (Asunnottomat 2012, 2013).

Maahanmuutto ja perheen kotoutumisprosessi ovat monille perheille haastava kokemus, joka koettelee sekä vanhemmuutta että perheen sisäistä eheyttä. Ristiriidat perheessä tai sukulaisperheessä saattavat johtaa nuoren lähtemiseen pois kotoa ja elämään ilman vakituista asuntoa. Perheen sisäiset ongelmat ja kotoutumisen haasteet eivät kuitenkaan ole tärkein syy maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuuteen ajautumisessa. Asunnottomuuden taustalla on usein yhteiskunnan rakenteisiin, syrjintään sekä palvelujärjestelmän puutteisiin liittyviä syitä.

Maahanmuuttajataustaisten nuorten asunnottomuutta käsittelevässä tutkimuksessa käsitteellisen perustan muodosti sosiaalinen eksklusio ja inkluusio (Katisko 2014, 2015). Sosiaalisen inkluusion ja eksklusion suhteen dialektisuus tarkoittaa ilmiöiden näkemistä aktiivisina ja taloudellisina tapahtumina. Eksklusio yhdestä ryhmästä tai sosiaalisesta kategoriasta johtaa tavallisesti inkluusiota toiseen ryhmään. Käsitteiden avulla on ollut mahdollista analysoida yksilön arkielämän eri puolia kompleksisissa, monimuotoisissa ja globaaleissa yhteiskunnissa. (Fangen 2010, 134.)

Tutkimuksen tavoitteena oli analysoida nuorten asunnottomuuden kokemuksia osoittamalla, miten he itse reagoivat sosiaaliseen eksklusioon ja miten he selviävät elämäntilanteestaan (asunnottomina, nuorina). Aineisto kerättiin haastatteleamalla 41 nuorta fokusryhmämenetelmällä, antamalla heille mahdollisuus puhua ja keskustella sekä tutkijan että toisten samanlaisessa tilanteessa olevien nuorien kanssa. Haastatteluja ohjasi se, mitä aiheita nuoret itse ottivat esiin. Sekä yksilö-, että ryhmäkeskusteluissa käsiteltävät aiheet liittyvät nuorten näkökulmiin ja ajatuksiin muun muassa kodista, asumisesta ja tulevaisuudesta.

Tutkimuksen tavoitteena oli tuoda osaltaan suomalaiseen asunnottomuus-tutkimukseen ja palvelujärjestelmän kehittämistyöhön uudenlainen näkökulma ja käsitteistö. Asunnottomuus käsitteenä ja asunnottomuuden muodot ovat muuttuneet viimeisten vuosikymmenien aikana. Nykyään erityisesti suurissa kaupungeissa asunnottomuus lyhytaikaisena ilmiönä koskee laajaa joukkoa maahanmuuttajataustaisia nuoria. Perinteinen asunnottomuuden käsitteellistäminen ei riitä sanoittamaan nykyistä asunnottomuutta. Erityisesti maahanmuuttajataustaisten nuorten on vaikea löytää asunto pääkaupunkiseudulta; tutkimukseen haastattelut nuoret olivat kokeneet syrjintää vuokra-asuntomarkkinoilla (Katisko 2015, 2016). Nuorten asunnottomuus on lisäksi piilossa tilastoissa koska nuorilla on monesti ”virallinen” osoite kaverin tai perheenjäsenen luona. Piiloasunnottomuus on kuitenkin verrattavissa niin kutsuttuun katuasunnottomuuteen. Nuorten kohdalla kaverien luona majailu merkitsi vaikeaa elämäntilannetta, jossa esimerkiksi opiskelu on hyvin vaikeaa.

Nuorten kokemuksia asunnottomuudesta kuulemalla ja analysoimalla johdettiin toimenpidesuosituksia pääkaupunkiseudun kaupunkien ja Lahden asumispalveluiden ja asunnottomuuspalveluiden kehittämistyön pohjaksi. Tutkimustulokset paljastivat lisäksi palvelujärjestelmän aukkoja ja esimerkiksi aikuis- ja nuorisososiaalityön tehtävien osittaisen siirtymisen aikuis-koulutusjärjestelmille nuorten asunnottomuuden hoitajana. Myös nuorten ystäväpiiri paikkaa varsin tehokkaasti julkisen asumiseen ja asunnottomuuteen liittyvää palvelujärjestelmää. Nuorten kokemusten pohjalta johdettiin toimenpidesuosituksia muun muassa uudelleenlaisiksi asumisratkaisuiksi, varhaisen avun tarjoamiseksi sekä henkilö- ja perhekohtaiseksi tueksi. Toimenpidesuositukset liittyivät seuraaviin teemoihin (Katisko, 2014, 2015, 2016): piiloasunnottomuus, itsenäisen asumisen tuki, alaikäisenä maahan tulleet, yksilölliset palveluketjut, syrjintään puuttuminen, kohtuuhintaiset vuokra-asunnot, erilaiset asumisratkaisut, harmaat asuntomarkkinat, yhteistyön lisääminen eri sektoreiden ja toimijoiden välillä ja ongelmien paheneminen.

Tutkimushankkeen tuloksista tiedotettiin muun muassa kahdessa englanninkielisessä blogikirjoituksessa: *Immigrant Youth and Homelessness in Finland – Challenge for the multicultural society*, CERIS-Ontario Metropolis Centre ja *Homelessness among immigrant youth – transitions between inclusion and exclusion*. Lisäksi tutkimushankkeen etenemistä ja tutkimustuloksia on esitelty kuudessa kansallisessa ja kansainvälisessä verkostossa ja

konferenssissa Helsingissä (KatuMetron esittelytilaisuus), Torontossa, Edinburghissa, Varsovassa ja Kuopiossa. Tutkimushankkeen tärkeä tavoite oli tutkimustiedon tuottaminen. Hankkeessa tuotettiin kuusi julkaisua (Katisko 2014; 2015a; 2015b; 2016; Pokkinen 2015; Katisko & Pokkinen 2015).

Paperittomat ja asumiseen liittyvän sosiaaliturvan ulkopuolella elävät ulkomaalaiset

Tutkimuksen aikana selvisi, etteivät oleskeluluvan tai kansalaisuuden perusteella Suomessa asuvat maahanmuuttajat ollut ainoa ulkomaalaistaustainen väestöryhmä maassa. Heidän lisäksi Suomessa oleskelee lisäksi niin kutsuttuja paperittomia eli asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolella olevia henkilöitä ja perheitä.

Vuonna 2014 aloitettiin tutkimushanke, jossa selvitettiin, keitä pääkaupunkiseudulla ja Lahdessa oleskelevat paperittomat ja asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolella elävät henkilöt ja perheet ovat. Tutkimusaineistoa kerättiin kuntien sosiaalitoimien aikuis- ja lastensuojelun työntekijöiltä, kriisi- ja sosiaalipäivystyksen työntekijöitä ja Helsingin akuuttisairaanhoidon henkilökunnalta. Tutkimusaineiston keräämiseen on osallistunut Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi-, sairaanhoitaja- sekä sosionomi-diakoniopiskelijoita. Lisäksi haastateltiin case-tyyppisesti seitsemää ilman oleskelulupaa pääkaupunkiseudulla oleskelevää henkilöä.

Tutkimusaineiston mukaan Helsingin akuuttisairaanhoidon hakeutui jonkin verran asiakkaina paperittomia tai ilman oleskelulupaa olevia henkilöitä tai perheitä. Tutkimusaineistoa analysoimalla voitiin kuitenkin todeta paperittomien olevan pieni asiakasryhmä kunnallisissa palveluissa (Kirjavainen & Vunneli 2015; Heinälehto 2016; Venetjoki 2016). Kuitenkin poliisin tilastojen mukaan Suomessa oleskeli noin 3000 paperitonta (Laittoman maahantulon torjunnan arviointiraportti 2015).

Myös paperittomilla ja asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolella elävillä on Suomen perustuslaillisia oikeuksia tiettyihin palveluihin. Jokaisella lapsella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Se on turvattu jokaiselle ihmiselle kuuluvana oikeutena Suomen perustuslaissa ja Suomea velvoittavissa ihmisoikeussopimuksissa. Tämä koskee myös henkilöitä, jotka oleskelevat alueella ilman oleskelulupaa. Jokaisen lapsen tulee

siis lain mukaan päästä kouluun riippumatta lapsen tai hänen vanhempansa oikeudellisesta asemasta.

Suomen perustuslaissa on lisäksi säädetty oikeudesta riittäviin terveyspalveluihin. Tämä koskee kaikkia Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevia oleskeluluvasta riippumatta. Lisäksi Helsingin kaupunginhallitus päätti joulukuussa 2013 tarjota kiireellistä terveydenhoitoa kaikille paperittomille samaan hintaan kuin helsinkiläisille sekä järjestää laajat terveydenhuollon palvelut paperittomille lapsille ja raskaana oleville paperittomille.

Paperittomat -tutkimushankkeen tavoite oli ensisijassa tuoda esiin paperittomien ja asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolella elävien ihmisten ja perheiden tilanne näkyvämmäksi kuin mitä se on tähän mennessä ollut. Tutkimushankkeen tulokset julkaistaan vähintään kahdessa kansallisessa ja kansainvälisessä tieteellisessä julkaisussa sekä vähintään kolmessa opinnäytetyössä. Kuten edeltävissäkin tutkimushankkeissa tärkeä tiedotuskanava kuntiin on hankkeen ohjausryhmä. Verkostoituminen Euroopan Unionin aluetta koskeviin tieteellisiin konferensseihin sekä tilaisuuksiin on kasvanut Euroopan pakolaiskriisin takia. Tutkimushanke on saanut jatko-rahoitusta KatuMetro-ohjelmasta vuodelle 2016. Jatkotutkimuksen avulla voidaan kartoittaa mahdollisia ja todennäköisiä tulevaisuudenkuvia, joita paperittomien ja oleskeluluvattomien määrän kasvaminen Euroopan pakolaiskriisin seurauksena tulee aiheuttamaan.

Kuntien viranomais- ja poliittiseen päätöksentekoon vaikuttaminen sekä verkostoituminen

Tutkimusten toteuttamista ja tulosten analysointia on käsitelty kutakin tutkimushanketta varten perustetuissa ohjausryhmissä. Ohjausryhmän jäsenet ovat olleet tutkimushankkeiden sisällöllisiä asiantuntijoita. Tutkimushankkeiden jäsenet ovat edustaneet laajasti pääkaupunkiseudun ja Lahden kaupunkien johtavia lastensuojelun ja asunnottomuus- sekä asuntoasiantuntijoita. Ohjausryhmien jäseninä ovat olleet lisäksi kaupunkien maahanmuuttopalveluiden johtavia viranomaisia sekä edustajat Väestöliitosta, Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksesta (ARA), Helsingin Tietokeskuksesta, Helsingin yliopistosta sekä Helsingin Diakonissalaitokselta. Erityistä huomiota on kiinnitetty tuloksista vedettävien johtopäätösten käytännöllistämiseen.

Ohjausryhmät ovat kokoontuneet säännöllisesti noin kuudesta kahdeksaan kertaan vuoden aikana.

Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkimushankkeiden suunnitelmia sekä tutkimustuloksia on esitelty kansainvälisissä ja kansallisissa tutkijatapaamisissa vuodesta 2011 lähtien. Seuraavissa tutkijatapaamisissa ja konferensseissa saatu tieteellinen vertaispalaute on osaltaan ollut vaikuttamassa tutkimushankkeiden tieteellisen laadun varmistamiseen. Konferenssit ja tutkijatapaamiset ovat lisäksi olleet merkittäviä sekä kansallisen että kansainvälisten verkostojen luomisessa:

- Sosiaalityön tutkimuksen päivät (Turun yliopisto, Lapin yliopisto)
- Sosiaalipolitiikan päivät (Helsingin yliopisto)
- FEANTSA (European Federation of National Organizations Working with the Homeless), University of Warsaw
- ENHR2014: European Network for Housing Research. Beyond Globalization: Remarking Housing Policy in a Complex World, University of Edinbourg
- ECSWR (5th European Conference for Social Work Research), University of Ljubljana, Slovenia.

Tutkimushankkeissa työskennellyt tutkija on lisäksi työskennellyt vierailvana tutkijana Torontossa Kanadassa (CERIS – Ontario Metropolis Centre) asunnottomuutta käsittelevän tutkimushankkeen tiimoilta. Tutkijavaihdon tarkoituksena oli vahvistaa kansainvälistä verkostoitumista sekä syventää ymmärrystä multikulttuurisen yhteiskunnan rakenteista, ilmiöistä ja palvelujärjestelmistä.

Asunnottomuus- ja paperittomuustutkimushankkeiden tiimoilta on työskennelty tiiviissä yhteistyössä valtakunnallisen Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman (PAAVO 2012–2015) ja sitä seuraavan ohjelman (AUNE 2015–2019) sekä Nuorisoasuntoliiton kanssa. Tämän yhteistyön merkitys on ollut tärkeä lähinnä maahanmuuttajataustaisen väestön asunnottomuuden esilletuomisessa valtakunnallisesti sekä kansainvälisesti. Diakissa tehdyn tutkimustyön kansainvälisen verkoston myötä tutkija Marja Katisko on kutsuttu FEANTSA:n (The European Federation of National Organizations working with the Homeless) Suomen asiantuntijaksi Euroopan Unionin jäsenmaita koskevaan tutkimushankkeeseen, jossa selvitetään

Eurooppaa kohdanneen humanitaarisen pakolaiskriisin tuottamia haasteita asunnottomuuden ehkäisemisessä.

Kolmen hankkeen tavoitteet päätöksenteon kannalta ovat perustuneet paljolti yleiseen tiedon tuottamiseen ja ohjausryhmyöskentelyyn. Tämä tarkoittaa maahanmuuttajataustaisten väestön hyvinvointiin liittyvien ilmiöiden esiintuomista julkisia sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmiä kehitettäessä. Suoranaisia tavoitteita päätöksenteon kehittämiseksi tai siihen vaikuttamiseksi ei ole nähtävissä. Käytännössä tätä kehittämishankkeiden osa-aluetta olisi voitu edistää asettamalla kehittämishankkeelle päätöksentekoon kytkeytyviä tavoitteita esimerkiksi viestintäsuunnitelman muodossa. Tällöin olisivat nousseet näkyviin ulkoisen viestinnän keinot ja erityisesti jalkautuminen päätöksentekijöiden joukkoon joko paikallisesti tai seudullisesti. Viestinnän keinojen huomioiminen olisi mahdollisesti luonut terävyyttä johtopäätöksiin ja erityisesti toimenpidesuosituksiin niin, että ne puhuttelisivat erityisesti käytännön päätöksentekijöitä ja vähemmän akateemista yleisöä.

Uutta tietoa ja ihmisen ääni esiin

Artikkelin lähtökohtana oli KatuMetro-ohjelmassa tehdyn tutkimus- ja kehittämistoiminnan vaikutusten arviointi, jota tarkastelimme kolmen hankkokokonaisuuden tavoitteiden, toiminnan ja kunnallisen päätöksenteon näkökulmista. Tutkimushankkeet kohdistuivat maahanmuuttajataustaisiin lastensuojeluasiakkaisiin ja lastensuojelun työntekijöihin, maahanmuuttajataustaisten asunnottomuuteen ja paperittomina Suomessa eläviin. Tätä artikkelia kirjoitettaessa viimeksi mainittu tutkimus oli kesken, joten sen vaikutuksia on muita vaikeampi arvioida. Hankkeita ei valittu tähän analysoitavaksi sen perusteella, että niissä olisi ollut nähtävissä selkeitä vaikutuksia kohderyhmän tai päätöksenteon osalta. Ennemminkin haluttiin tarkastella oppimisen näkökulmasta sitä, miltä suhteellisen perinteinen tutkimukseen perustuva kehittämistyö näyttää vaikuttavuuden näkökulmasta.

Kukin hanke oli ensisijaisesti tutkimushanke. KatuMetro-ohjelman tavoitteena on edistää monitieteistä, kansainvälisesti korkeatasoista ja metropolialueen erityispiirteistä lähtevää kaupunkitutkimusta sekä siihen tukeutuvaa kehittämistoimintaa. Monikulttuurisuus ja maahanmuutto ovat näihin päiviin kuvanneet nimenomaan metropolialueen erityispiirteitä. Tilanne Suomessa on ratkaisevasti muuttunut viime aikoina. Vuonna 2015 Suo-

meen saapui noin 30 000 turvapaikanhakijaa. Diakissa tehdyt tutkimukset, niiden aihevalinnat ja tulokset, saavat erilaisen merkityksen toimintaympäristön muutoksen myötä. Voidaan jopa väittää, että tutkimukset ovat tarttuneet yhteiskunnan heikkoihin signaaleihin ja tuottaneet tietoa piilossa olevista aiheista.

Tutkimushankkeet vaikuttivat ensisijaisesti julkaisujen, alustusten ja vuorovaikutuksen kautta. Monikulttuurisuutta on pyritty edistämään julkaisemalla erilaisilla foorumeilla. Tuloksia käsitteleviä kirjoituksia on ollut yhteensä kaksitoista kansallisilla ja kansainvälisillä kentillä. Joukossa on sekä tutkimusjulkaisuja että ammattilaisille suunnattuja yleistekstejä. Julkaisuja on lukumääräisesti paljon, joskin niiden vaikutuksia on mahdoton arvioida. Tutkimusten pohjalta on pidetty yhteensä yksitoista alustusta erilaisissa tilaisuuksissa. Niiden kautta on syntynyt vuorovaikutusta muiden tutkijoiden, käytännön työntekijöiden, kuntapäätäjien ja palvelun käyttäjien kanssa.

Kuntien päätöksentekoon pyrittiin vaikuttamaan ensisijaisesti ohjausryhmien toiminnan kautta. Ohjausryhmät ovat kokoontuneet yhteensä yli kolmekymmentä kertaa viiden vuoden aikana. Ohjausryhmien jäsenet ovat olleet sitoutuneita ja motivoituneita työhönsä. Jäsenet ovatideoineet seuraavan tutkimusaiheen edeltävän aiheen pohjalta ottaen huomioon kuntien tarpeet. Tätä kirjoitusta varten ei kerätty aineistoa siitä, kuinka ohjausryhmän jäsenet ovat vaikuttaneet kunnissa. On kuitenkin havaittu, että avainhenkilöiden vaihtuminen kunnassa voi vaikeuttaa päätöksentekoon vaikuttamista. Esimerkiksi eräs ohjausryhmän jäsen kertoi, että aluksi oli helppo viedä asioita ja tietoa eteenpäin tehdyistä tutkimuksista, mutta kuntaorganisaation muuttuessa tilanne vaikeutui, kun avainpaikkoja jätettiin täyttämättä.

Diakin näkökulmasta KatuMetron tutkimustoiminta ja sen tuottama osaaminen on ollut yksi kivijalka monikulttuurisen tietopohjan ja kehittämisosaamisen rakentamisessa. Hankkeissa on ollut opiskelijoita, joiden monikulttuurisuusosaaminen on rikastunut. On tehty ammattikorkeakoululain (L 932/2014) mukaista korkeakouluopetusta palvelevaa tutkimusta. Hanke on vaikuttanut uusien, myös muiden kuin KatuMetro-ohjelman rahoittamien, hankkeiden suunnitteluun ja toteutukseen.

Aineiston avulla on vaikea päätellä, kuinka hanke on vaikuttanut kohderyhmien elämäntilanteen paranemiseen. Lähinnä vaikutus tulee sitä kautta, että tutkimustulokset ovat tuoneet kohderyhmien äänen kuuluviin ja paljastanut piilossa olevia yhteiskunnallisia asioita, kuten maahanmuutta-

jataustaisten nuorten asunnottomuutta ylläpitäviä rakenteellisia asioita tai paperittomien asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimustulokset ja toimenpidesuosituksukset vaikuttavat välillisesti kuntien palveluihin ja niiden kehittämiseen. Kunnat kuitenkin tekevät itsenäisesti päätökset siitä, mihin toimenpiteisiin ryhdytään.

Edellä kuvattu analyysi nostaa pohdittavaksi ne keinot, joilla ammattikorkeakoulussa tehtävä hanketyö voisi saavuttaa mahdollisimman suuren yhteiskunnallisen vaikuttavuuden. Tällöin puhutaan erityisesti tutkimuskohteiden valinnasta, kehittämistavoitteiden asettamisesta, muutosten aikaan saamisesta ja tiedotuksesta. Jos käytetään tässä esitettyjä kolmea hanketta ajattelun pohjana, voidaan todeta niiden onnistuneen vaikuttamisessa joissain kohdin mutta myös jääneen puoliteiehen toisissa kohdin. Kaikkien hankkeiden aihepiirin, *tutkimuskohteen* valintoja voidaan pitää relevantteina: haettiin tietoa aiemmin vain vähän tunnetuista ilmiöistä ja onnistuttiin nostamaan uutta tietoa ja myös toimenpidesuosituksia muutosten perustaksi.

Hankkeiden tavoitteissa oli havaittavissa pyrkimystä vaikuttaa metropolialueen toimijoiden käytänteisiin, mutta tavoitteet olivat suhteellisen vaatimattomia ja jäsentymättömiä. Tämän vuoksi ei myöskään toimenpiteitä ihmisten arjen muuttamiseksi tai päätöksentekoon vaikuttamiseksi ollut nähtävissä tai niitä ei voida todentaa tässä artikkelissa olevalla aineistolla. Tiedonvälitys päätöksentekijöille ja viranhaltijoille suuntautui yleensä hankkeen ohjausryhmän välityksellä ja akateemiselle yleisölle ja käytännön työntekijöille seminaarien ja julkaisujen välityksellä. Tarkastelun kohteena on kuitenkin suhteellisen pieni hankekokonaisuus, jossa rahoitus on riittänyt yhden toimijan vajaan vuoden mittaiseen työpanokseen. Lisäksi KatuMetro-ohjelma on painottanut korkeatasoista tutkimusta, mikä tavoite on saavutettu. Hankkeessa joudutaan aina tekemään valintoja siitä, mitä tehdään ja mitä jätetään tekemättä.

Mikäli halutaan muuttaa vallitsevia käytänteitä, tulee vaikuttamistyö erillisenä tehtävänä nostaa hankkeissa vahvemmin esiin. Tämä tarkoittaa hankesuunnitelmassa omia tavoitteita kehittämis- ja vaikuttamistyöksi ja hankkeen aikaista resursointia ja toimenpiteitä näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Lisäksi viestintään olisi kiinnitettävä erityistä huomiota. Tietoa tulee paitsi soveltaa oikein myös myydä ja jalostaa sellaiseen muotoon, että se voidaan helposti omaksua päätöksenteon pohjaksi. Tämä tarkoittaa myös ai-

empaa vahvempaa ymmärrystä päätöksenteosta ja niistä prosesseista, joilla hankkeen kohderyhmän elämään voidaan vaikuttaa.

LÄHTEET

- Asunnottomat (2012). Selvityksiä 5/2013. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus.
- Asunnottomat (2013). Selvityksiä 1/2014. Helsinki: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus.
- Fangen, K. (2010). Social exclusion and inclusion of young immigrants: Presentation of an analytic framework. *Nordic Journal of Youth Research* 2010 18 (p6. 133-156).
- Heino E., Kärmeniemi, N., Katisko, M., Borodkina, O., (2015). Factors Affecting the Integration of Migrants and Features of Social Work among Migrants in Finland. In V. Samoylova, O. Borodkina, M. Törrönen, T. Juvonen & E. Heino (eds.), *Turbulence and Challenging Transitions of Everyday Life* (s. 199–212). Special Issue / Journal of Sociology and Social Anthropology. St. Petersburg.
- Heinäluoma, M.-L. (2016). Paperittomat terveydenhuollon päivystyksen asiakasryhmänä. Opinnäytetyö (Diakonia-ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma).
- Katisko, M. (2012). Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten perheiden asiakkuudesta lastensuojelussa. Teoksessa E. Ekholm & M. Katisko (toim.), *Yhteiseloä metropolissa – kokemuksia sovittelusta ja näkökulmia lastensuojeluun* (s. 15–44). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 52). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Katisko, M. (2013). Families of Immigrant Background as Clients of Child Protection Services. In M. Törrönen, O. Borodkina, V. Samoylova & E. Heino (eds.), *Empowering Social Work: Research and Practice* (pp. 112–135). Palmenia Centre for Continuing Education. Helsinki: University of Helsinki.
- Katisko, M. (2014). Asunnottomat maahanmuuttajat metropolialueella. Teoksessa S. Hyväri, S. Kainulainen (toim.) *Paikka asua ja elää. Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin* (s. 111 – 145), (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A Tutkimuksia 39). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Katisko, M. (2015a). Homelessness among immigrant youth: transitions between inclusion and exclusion. *European Journal of Homelessness* 9 (1), (s. 61-76)
- Katisko, M. (2015b). Maahanmuuttajien asunnottomuus. *Yhteiset Lapsemme* 3/2015, 16–19.
- Katisko, M. (2016). Koditta kotoutujat. Tutkimus maahanmuuttajataustaisista nuorista metropolialueella. Teoksessa M. Jäppinen, A. Metteri, P.-L. Rauhala & S. Ranta-Tyrkkö (toim.), *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Kansainvälinen sosiaalityö – käsitteitä ja käytäntöjä meiltä ja muualta* (s. 187–202). Tallinna: United Press Global.
- Katisko, M. & Pokkinen, S. (2015). Sosionomin osaamista tutkimushankkeessa. Teoksessa R. Gothoni, A. L. Karjalainen, P. Koistinen & M. Kolkka (toim.) *DIAKpedalla asiakaslähtöisyyttä, reflektiivisyyttä ja digitaalisuutta* (s. 117–125). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, Diak Opetus 1). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Kirjavainen, S. & Vunneli, O. (2015). *Paperittomien asema Suomen terveydenhuollossa*. (Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, hoitotyön koulutusohjelma).
- L 932/2014. Ammattikorkeakoululaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasaa/2014/20140932>
- Laittoman maahantulon torjunnan arviointiraportti (2014). Poliisihallituksen julkaisusarja 1/2015. Saatavilla https://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/julkaisut/prime101/prime232_fi.aspx?docID=29233.

- Melin, G., Zuijdam, F., Good, B., Angelis, J., Enberg, J., Fikkers, D. J., Puukka, J., Swening, A. K., Kosk, K., Lastunen, J. & Zegel, S. (2015). *Towards a future proof system for higher education and research in Finland*. (Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2015:11). Helsinki: The Ministry of Education and Culture.
- Pokkinen, S. (2015). *Asuinpaikkana Poste Restante. Työntekijöiden näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten nuorten asunnottomuudesta ja ennaltaehkäisyn mahdollisuudesta*. (Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma).
- Moilanen, H. & Mäkeläinen, P. (2015). Kokonaisuudesta irrallaan oleva hanke ei jää elämään. Hyvinvointihankkeiden vaikutusten arviointi Etelä-Savossa -hankkeen loppuraportti. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, D Työpapereita 68). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Saari, E., Hyytinen, K. & Lähteenmäki-Smith, K. (2008). Kehittävä vaikuttavuusarviointi menetelmänä tutkimus- ja kehitystoiminnan suuntaamisessa ja oppimisessa. *Hallinnon tutkimus* 1/2008, 35–48.
- Toimiva lastensuojelu (2013). Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tutkimus- ja innovaationeuvosto (2014). *Uudistuva Suomi: tutkimus- ja innovaatiopolitiikan suunta 2015–2020*. Saatavilla http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus-_ja_innovaationeuvosto/julkaisut/liitteet/Linjauus2015-2020.pdf
- Venetjoki, M. (2016). Paperittomien kohtaaminen Suomen evankelis-luterilaiseen kuulumattomissa seurakunnissa Helsingissä. (Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma).

Sari Hammar ja Ulla Siirto

PAKOLAISUUS MUUTTAA MAAILMAA – JA SUOMALAISTA YHTEISKUNTAA

Tiivistelmä

Konfliktit, sodat sekä poliittiset ristivedot mutta myös taloudellisiin ja ympäristöasioihin liittyvien olosuhteiden aiheuttamat haasteet saavat ihmiset jättämään kotinsa ja hakeutumaan turvallisempiin ja vakaampiin oloihin. Tässä artikkelissa pohdimme maailmanlaajuisen kansainvälisen liikeddinnän vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan eri tasoilla. Lähemmin tarkastelemme vuorovaikutusta ja siihen liittyviä kehittämisen paikkoja ja mahdollisuuksia. Ihmiset tarvitsevat tietoa ja halua kohdata eritaustaisia ihmisiä ja kommunikoida toistensa kanssa moninaisten muutosten keskellä. Artikkelissa pohditaan myös sitä, millaisia keinoja tarvitaan keskinäisen hyvinvoinnin, turvallisuudentunteen ja ylipäätään yhdessä elämisen mahdollisuuksien edistämiseksi. Turvapaikanhakijoiden vastaanottoon vaikuttavat poliittiset päätökset sekä kotoutumisen ja suomalaiseen yhteiskuntaan kiinnittymisen mahdollisuudet.

Johdanto

Pakolaisista ja turvapaikanhakijoista puhuttiin ja kirjoitettiin Suomessa syksyn 2015 aikana enemmän kuin monina edeltävinä vuosina yhteensä. Vaikka pakolaisuus ei ole maailmanlaajuisesti uusi ilmiö, on se, ja kansainvälinen muuttoliike ylipäätään, nyt tullut lähelle monen sellaisenkin ihmisen elämää, jolle niihin liittyvät asiat ovat aikaisemmin olleet lähinnä etäisek-

si koettuja uutisia muun tietotulvan keskellä (Gothóni & Siirto 2016). Yli 30 000 turvapaikanhakijan¹² (Maahanmuuttovirasto. Turvapaikka ja pakolaistilastot i.a.) vastaanotto lyhyen ajan sisällä on tarkoittanut sitä, että yhä useammat paikkakunnat ovat ”altistuneet” vastaanottoyksiköiden perustamisen myötä kanta-asukkaiden elinympäristöön ulottuvalle kulttuuriselle monimuotoistumiselle.

Kansainväliset konfliktit, sodat sekä poliittiset ristivedot, mutta myös esimerkiksi taloudellisiin ja ympäristöasioihin liittyvien olosuhteiden aiheuttamat haasteet, ovat niitä syitä, jotka saavat ihmiset jättämään kotinsa ja hakeutumaan turvallisempiin ja vakaampiin oloihin. Vuoden 2014 lopussa konfliktien ja vainon vuoksi pakenemaan lähteneitä ihmisiä oli maailmassa noin 60 miljoonaa. Suurin osa (86 %) pakolaisista asuu kehittyvässä maissa. Pakolaisuutta esiintyy laajasti myös lähtijöiden kotimaiden rajojen sisäpuolella. Maansisäisiä pakolaisia voikin olla jopa miltei puolet (lähes 30 miljoonaa) kokonaismäärästä. Euroopan osuuden kaikista pakolaisista on arvioitu olevan 4 % ja Suomen noin 0,03 %. (Suomen pakolaisapu i.a.; UNHCR 2015; Pakolaisneuvonta ry 2012.)

Ihmisten maailmanlaajuinen liikehdintä ja suuressa mittakaavassa tapahtuva uusien elämänlaatua parantavien olosuhteiden löytäminen vaikuttavat monella tavalla ja tasolla. Pakolaisuus muuttaa maailmaa – se muuttaa muun muassa kansainvälistä ja kansallista yhteistoimintaa ja politiikkaa, yhteiskuntien ja niiden alueiden tilanteita ja asuinympäristöjen kokoonpanoa – muutosten ulottuessa viime kädessä yksittäisten ihmisten elämään.

Tässä artikkelissa keskitymme pohtimaan maailmanlaajuisen kansainvälisen liikehdinnän vaikutuksia suomalaiseen yhteiskuntaan eri tasoilla. Pakolaisteemaa olemme rajanneet niin, että keskiössä ovat turvapaikanhakijoihin liittyvät kysymykset¹³. Lähemmin tarkastelemme vuorovaikutusta ja siihen liittyviä kehittämisen paikkoja ja mahdollisuuksia. Käsittelemme muun muassa seuraavia kysymyksiä: Millaista tietoa tarvitaan ja miten eri

12 Vuonna 2015 Suomeen saapui Maahanmuuttoviraston mukaan 32 478 turvapaikanhakijaa.

13 Turvapaikanhakijoiden lisäksi Suomeen tulee vuosittain myös ns. kiintiöpakolaisia. He ovat henkilöitä, jotka suomalaiset viranomaiset valitsevat tulemaan Suomeen. Heillä on jo tullessaan YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun UNHCR:n myöntämä pakolaisstatus ja sen oikeuttama oleskelulupa vastaanottomaassa. Kiintiöpakolaiset sijoittuvat asumaan suoraan kuntiin, eli he eivät asu vastaanottokeskuksissa. Vuodesta 2001 alkaen Suomeen otettavien kiintiöpakolaisten määrä on ollut 750 henkilöä vuodessa. Eduskunta voi niin halutessaan päättää mahdollisesta lisääntiöstä. Esimerkiksi vuosina 2014 ja 2015 pakolaiskiintiötä nostettiin Syyrian vaikean tilanteen vuoksi ja kiintiöpakolaisia otettiin molempina vuosina 1 050 (Maahanmuuttovirasto. Kiintiöpakolaiset i.a.).

taustaiset ihmiset kohtaavat ja kommunikoivat toistensa kanssa elinympäristön nopeasti monimuotoistuessa? Millaisia keinoja tarvitaan keskinäisen hyvinvoinnin, turvallisuudentunteen ja ylipäättään yhdessä elämisen mahdollisuuksien edistämiseksi? Miten poliittiset päätökset vaikuttavat turvapaikanhakijoiden vastaanottoon? Millaisia mahdollisuuksia turvapaikanhakijoilla annetaan kiinnittymiseksi ja kotoutumiseksi suomalaiseen yhteiskuntaan?

Tietoa – mitä, miksi, miten ja kenelle

Pakolaistilanteen nopea muutos yllätti Suomen monin tavoin. Turvapaikanhakijamäärien vaihtelut ja voimakkaankin kasvun mahdollisuus ovat olleet viranomaisten tiedossa, ja varautumiskeinoja oli tätä varten jo ennakkoon valmisteltu. Silti loppukesästä 2015 voimistuneen liikehännän tuoma todellisuus pääsi todenteolla haastamaan olemassa olevan vastaanottojärjestelmän. Tämä on vaatinut myös valtion tasolla nopeaa reagointia ja päätösten tekemistä. Esimerkiksi tulijoiden järjestelykeskuksen luominen Tornioon vaati monen tahon yhteistyötä ja valmiutta toiminnan pikaiseen käynnistämiseen (Sisäministeriö 2015).

Samalla kun vastaanotosta vastanneilla toimijoilla, erityisesti sisäministeriöllä, maahanmuuttovirastolla ja useista vastaanottokeskuksista vastaavalla Suomen Punaisella Ristillä, on ollut kädet täynnä töitä vastaanoton ja säällisen majoituksen järjestämisessä, on suuri yleisö vaatinut saada tietoa siitä, missä mennään. Kentälle on tullut myös monia uusia toimijoita, esimerkiksi järjestöjä ja yksityisen sektorin organisaatioita, kun yksiköitä on pystytetty nopealla aikataululla eri puolille Suomea. Nämä uudet pelaajatkin tarvitsevat ajantasaista informaatiota toimintansa perustaksi.

Tiedon tarve on siis suuri. Kysymyksiä tähän liittyen on kuitenkin monia: millä nopeudella ja millaista tietoa saadaan tuotettua, kenelle sitä suunnataan, ketkä tietoa tuottavat ja mihin se perustuu? Vaikka sisäministeriön ja maahanmuuttoviraston edustajat ovat antaneet lukuisia lausuntoja ja laatineet ahkerasti tiedotteita, on virallisen tiedon ollut ajoittain vaikea pysyä muiden tiedon lähteiden vauhdissa. Medialla on ollut näkyvä rooli tiedon jakamisessa ja varsinkin sosiaalinen media on nopeana ja laajoja joukkoja helposti tavoittavana kanavana päässyt vaikuttamaan vahvasti suuren yleisön mielipiteiden muodostumiseen. Myös perinteistä ”puskaradiota” on käytetty tiedon levittämiseen.

Mitä ja miksi sitten on haluttu tiedottaa? Jokainen taho ja yksittäinen henkilö toimii tietysti omista lähtökohdistaan käsin. Tästä syystä saatavilla oleva informaatio on kirjavaa. Sen joukossa on tilastotietoa ja muuta faktaa, mutta myös paljon mielipiteitä ja asenteellisesti väritynyttä ainesta. Koko yhteiskuntaan vaikuttaneessa tilanteessa on nähty hyviä vaikuttamisen mahdollisuuksia. Näin kuuluvissa ovat ahkerasti olleet niin maahanmuuttoon ja pakolaisten vastaanottamiseen myönteisesti kuin kielteisetkin suhtautuvat äänet.

Virallisella tiedottamisella ja pakolaisuuteen liittyvien asioiden esiin nostamisella on haluttu vaikuttaa siihen, että suuri yleisö saisi ajantasaista tietoa tapahtumista eivätkä huhupuheet pääsisi valloilleen. Tässä ei ole kaikin puolin onnistuttu, vaan keskustelua käydään monella foorumilla kovin kirjavasti, eikä se aina ole kovin asiallista. Vihapuheen lisääntyminen ja eri puolien mielipiteiden kärjistyminen vaikeuttavat neutraalin ja mahdollisimman objektiivisen informaation erottamista tietotulvan keskeltä (Neuvonen 2015). Kyseessä ei ole sinänsä uusi ilmiö, mutta tänä päivänä käytössä oleva teknologia sekä havaittavissa oleva tapakulttuurin ja siihen liittyvien käyttäytymismallien muutos ovat mahdollistaneet uudenlaisen areenan muodostumisen mielipiteiden esittämiseksi. Tämä arena ei ole ainakaan toistaiseksi ollut kovin vastaanottavainen vuoropuhelun käynnistämiseksi, ja tästä näkökulmasta katsottuna käynnissä oleva yhteiskunnallinen muutos näyttäytykin huolestuttavana. Voimakkaat ulostulot ja jopa väkivaltaiset uhkaukset saavat aikaan joko vastahyökkäyksiä tai vastapuolen vetäytymistä hiljaisuuteen. Joskus seurauksena on voimakkaiden kielteisten reaktioiden aiheuttama itsensensuuri, joka estää esimerkiksi tutkimustulosten julkistamisen uusien vihamielisten hyökkäysten pelossa (Petäjä 2016; Pöyhkäri ym. 2013).

Saako tulla vai eikö saa?

Paitsi tiedon ja mielipiteiden vaihdon tasolla, näkyy yhteiskunnassamme vahvistunut vastakkainasettelu pakolais- ja turvapaikanhakijakysymyksessä myös käytännön toiminnassa. Kuilu vastaanottavien ja toisaalta vastustavien ryhmien ja yksilöiden välillä on suuri. Keskustelu siitä, kuka saa Suomeen tulla ja kuka ei, on vilkasta ja se näkyy monenlaisina konkreettisina tekoina.

Monet yksittäiset ihmiset, kolmannen sektorin toimijat ja esimerkiksi uskonnolliset yhteisöt ovat halunneet osoittaa vastaanottovalmiuttaan aktivoitumalla tarjoamaan apuaan ja osaamistaan turvapaikanhakijoiden vastaanotossa. Tulijoita on oltu, varsinkin suurimman tuloaallon aikana, vastassa

ensi metreistä alkaen, jolloin muun muassa jaettiin ruokaa ja juomaa, tarjottiin suojaa säältä, toimitettiin vaatteita, luotiin lapsille mahdollisuus leikkimiseen sekä ohjattiin eteenpäin turvapaikanhakuprosessin käynnistämisessä ja eteenpäin viemisessä. Sitä mukaa kun hakijat ovat sijoittuneet asumaan vastaanottoyksiköihin, on toiminta painottunut niiden alueelle. Vapaaehtoiset järjestävät niissä asukkaille monenlaista toimintaa kielikoulutuksesta vapaa-ajan aktiviteetteihin, kuten kerhotoimintaan ja liikuntaan. Edelleen monet tuovat myös vaatteita ja käyttötavaroita vastaanottokeskuksiin. On myös perheitä, jotka ovat tarjonneet kodeistaan majapaikan tulijoille. Esimerkiksi kotimajoitukseen liittyvän vilkkaan kysynnän vuoksi vuoksi Maahanmuuttovirasto laati jo alkusyksystä 2015 viralliset ohjeet majoituksen käytännön toteuttamiseksi (Ohjeistus turvapaikanhakijoiden kotimajoittajille, Maahanmuuttovirasto 2015).

Ne, jotka eivät suhtaudu turvapaikanhakijoiden lisääntyneeseen määrään suopeasti, toimivat toisella tavalla. Suomessa toimii äänekäs joukko ihmisiä, jotka haluavat tehdä selväksi kielteisen kantansa vastaanottoon koskien. Aina nämä mielipiteet eivät jää puheen tai kirjoittelun tasolle, vaan ne konkretisoituvat pahimmillaan häirintänä ja väkivaltaisina tekoina. Vuoden 2015 syyspuolella tehtiin muun muassa useita tuhotöitä tai niiden yrityksiä, joiden kohteina olivat rakennukset, joihin oli sijoitettu turvapaikanhakijoita. Myös muut rasistisiksi luokitellut rikokset ovat olleet kasvussa eri puolella Suomea (Rautio 2015).

Myös jotkut turvapaikanhakijat ovat syyllistyneet rikoksiin. Varsinkin naisiin kohdistunut häirintä ja seksuaalirikokset ovat voimistaneet kielteistä suhtautumista ja samalla myös pelon tunteet ovat lisääntyneet. Tämä on näkynyt rajunakin vastaliikედintänä, jonka seurauksena sekä kielenkäyttö että konkreettiset vihamieliset teot ovat entisestään koventuneet. Eri puolille Suomea on koottu esimerkiksi niin sanottuja kodinturvajoukkoja, joiden jäsenet sanovat puolustavansa kansalaisten turvallisuutta kaduilla partioimalla. Tämä toiminta on saanut näkyvyyttä myös kansainvälisessä mediassa (Rosendahl & Forsell 2016). Kovaa linjaa on puolustettu pakolaisen tuomalla uhalla, johon pitää puuttua. Pitämällä pelkoa tuottavaa puhetta yllä, halutaan voimistaa kielteisen suhtautumisen oikeutusta. Tällaisella toiminnalla on kannattajansa, joiden mielipiteet herkästi edelleen vahvistuvat. Monet kokevat kuitenkin katupartioinnin ja muun ”oman käden oikeuden” käyttöönoton päinvastoin lisäävän turvattomuutta.

Suomessa puhutaan tänä päivänä paljon suvakeista ja rasisteista. Valtakunnan poliitikot ja muut tunnetut henkilöt ovat antaneet lausuntoja ja kertoneet omia näkemyksiään turvapaikka-asioista sekä suhtautumisestaan monimuotoisuuteen. Mukaan myötämielisten retoriikkaan on otettu muun muassa suomalaisten oma historia evakkomatkoineen ja siirtolaisuustarinoineen. Vastapuoli käyttää puolestaan hyväkseen muiden maiden huonoja kokemuksia sekä puolustelee kielteistä suhtautumista pitkälle juuri pelkoon ja sovittamattomaan erilaisuuteen perustuen. Uskonto ja vieraat, epätoivottaviksi koetut tavat ovat selkeästi näkyvillä tässä vastapuheessa.

Yhteiskunnan kahtiajakautuneisuus tuli näkyväksi myös tasavallan presidentti Sauli Niinistön valtiopäivien avajaisissa pitämän puheen nostattamissa suurissa tunteissa (Niinistö 2016). Puheessaan presidentti otti kantaa turvapaikanhakijoiden vastaanottoon. Hän totesi muun muassa, että turvapaikka tulisi tarjota vain todellisessa hädässä ja vainon kohteina oleville ihmisille. Presidentti käsitteli myös kansainvälistä ja EU-tason pakolaispolitiikkaa. Niinistön puhe tarjosi paljon tulkinnan mahdollisuuksia, joihin tartuttiin nopeasti. Puheen katsottiin painottuvan kriittiseen suhtautumiseen pakolaiskysymykseen. Joka tapauksessa sekä myönteisesti että kielteisesti suhtautuvat saivat puheesta aineksia uusiin argumentteihin.

Miten elää maassa maan tavalla?

Aika ajoin toistuu julkisessa ja ennen kaikkea yksityisessä puheessa vaatimus elämisestä maassa maan tavalla. Ilman, että jokainen on valmis opastamaan yhteiskunnassa elämisen sääntöihin, on melko kohtuutonta vaatia, että nämä epämääräiset maan tavat tulisivat uudelle maahan tulijalle tutuiksi. Tässä luvussa esittelemme perusraamit, joista turvapaikanhakijan kiinnittyminen suomalaisen yhteiskuntaan koostuu.

Vastaanotto ja vastaanottoajan aktiviteetit

Suomalaisessa vastaanottojärjestelmässä turvapaikanhakijat asuvat vastaanotokeskuksissa. Näin ollen myös yksityismajoitukseen sijoittuvat ovat kirjoilla jossain vastaanotokeskuksessa. Nämä keskuksset ovat perinteisesti olleet paikkoja, joissa odotetaan turvapaikkaprosessin etenemistä. Riippuu paljon vastaanotokeskuksesta, millaisia aktiviteetteja siellä on asukkaille tarjolla. Vastaanottoaikana keskuksissa ei ole aiemmin järjestetty paljoakaan kotout-

tavia toimia, koska on ajateltu turvapaikkaprosessin olevan väli aikaista. Turvapaikanhakijaa ei myöskään ole haluttu kiinnittää suomalaiseen yhteiskuntaan, koska hän voi saada kielteisen päätöksen ja joutuu silloin lähtemään taas toisenlaisiin olosuhteisiin. Edelleen kotouttamisen resurssit on haluttu säästää niille, jotka saavat myönteisen oleskeluluvan ja siirtyvät kuntalaisiksi. Odotusajat venyvät kuitenkin kuukausiksi, pahimmassa tapauksessa jopa vuosiksi. Aktiviteettien järjestäminen tähän vaiheeseen onkin tarpeen. Mielikkään tekemisen tarjoaminen parantaa turvapaikanhakijoiden kokonaisvaltaista hyvinvointia ja ehkäisee tekemättömyydestä johtuvaa turhautumista.

Lähinnä virallisen vastaanottojärjestelmän resurssien riittämättömyydestä johtuen on vastaanottokeskuksissa tapahtuva *esikotouttaminen* paljolti kolmannen sektorin toimijoiden ja yksittäistenkin vapaaehtoisten varassa. Järjestöt ja yhdistykset toteuttavat keskuksissa muun muassa suomen kielen kurseja ja johdattelevat suomalaiseen yhteiskuntaan sekä järjestävät tutustumis- ja harrasteretkiä. Vastaanottokeskuksen tehtävänä on huolehtia perustoimintojen ja välttämättömien palvelujen, kuten akuutin terveydenhuollon, saatavuudesta. Yleensä turvapaikanhakijat osallistuvat pieniin asukareisiin keskuksissa. Tämän toiminnan tavoitteena on hyödyntää yhdessä tekemistä lieventämään turhautumista ja vahvistamaan yhteisöllisyyden ja osallisuuden tunnetta, jotka puolestaan auttavat keskusten asukkaita jakamaan yhteisen tilan.

Turvapaikanhakijamäärän kasvettua syksyn 2015 aikana alettiin vastaanottokeskuksiin organisoida uusia aktiviteetteja. Joissakin keskuksissa koko toiminta perustuu siihen, että turvapaikanhakijoiden osaamista tuetaan. Näissä yksiköissä arjen toiminnoista ovat alkaneet vastata ne, jotka ovat osanneet kyseistä työtä jo kotimaassaan, esimerkiksi voi nostaa ruokahuollon ja pesulatoiminnan.

Moni turvapaikanhakija haluaa työskennellä Suomessa. Jos matkustusasiakirjat ovat olleet kunnossa, voi turvapaikanhakija tehdä töitä kolmen kuukauden Suomessa olon jälkeen. Jos taas rajanylitykseen oikeuttavissa papereissa on ollut epäselvyyksiä, joutuu hän odottamaan kuusi kuukautta ennen työnteko-oikeutta. Lupa tehdä töitä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että turvapaikanhakija saisi töitä helposti. Esimerkiksi puutteellinen kielitaito on usein este työllistymiselle, samoin työnantajien kielteiset asenteet. Isoin huoli vastaanottokeskuksissa on kuitenkin tekemättömyys. Usein turvapaikanhakijan elämä kutistuu odottamiseksi. Näissä tilanteissa he helposti turhau-

tuvat ja energia voi alkaa kanavoitua väärin asioihin. Ahtaissa ja vähän toimintaa tarjoavissa olosuhteissa syntyy helposti riitoja. Mahdollisuudet järkevään toimintaan puolestaan tukevat turvapaikanhakijan kotoutumista ja edesauttavat luvan saaneiden integroitumista kuntien asukkaiksi.

Koulutus

Kaikki alaikäiset ovat Suomen lainsäädännön mukaan oikeutettuja pääsemään koulutuksen piiriin. Alle 18-vuotiaille tulee siis tarjota perusopetusta, vaikka heillä olisi oleskelulupaa Suomeen. Joissakin vastaanottokeskuksissa valmentavaa opetusta annetaan vastaanottokeskuksissa. Useimmissa paikoissa lapset ja nuoret osallistuvat kuitenkin valmentavaan opetukseen alueen kouluissa. Opittuaan kielen he siirtyvät tasonsa mukaisiin ryhmiin. Integroimista aloitetaan jo ennen ryhmiin siirtymistä siten, että turvapaikanhakijat osallistuvat joihinkin oppitunteihin yhdessä suomalaisten koululaisten kanssa. Tällaisia helpon aloituksen yhteisiä tunteja ovat esimerkiksi liikunta tai käsityöt.

Aikuiset turvapaikanhakijat eivät ole oikeutettuja koulutukseen ilman erillistä projektirahoitusta tai vapaaehtoisjärjestöjen tukea. Kielen oppiminen on kuitenkin tärkein asia ajatellen tulevaisuutta ja eteenpäin pääsemistä uudessa asuinmaassa. Monet opiskelevatkin suomen kieltä kurssien ohella myös vapaa-aikanaan. Joissakin oppilaitoksissa on käytössä vapaaoppilaspaiikkoja turvapaikanhakijoille. Ne eivät kuitenkaan vielä ratkaise monenkaan opiskeluhaaveita. Vastaanottokeskuksissa tehdään turvapaikanhakijoille osaamiskartoituksia, joiden avulla on mahdollista jatkossa löytää nopeammin oikeanlainen polku eteenpäin kiinni suomalaiseen yhteiskuntaan.

Opastus

Vastaanottokeskuksissa turvapaikanhakijat saavat opastusta suomalaiseen kulttuuriin ja elämänmuotoon. Yhteiskuntatietoutta otetaan esille paitsi suomen kielen opetuksen yhteydessä myös erilaisissa tiedotustilanteissa ja pienimuotoisissa koulutuksissa. Jotkut järjestöt ovat tuottaneet opastusmateriaalia, jonka avulla turvapaikanhakijat oppivat erilaisia asioita Suomesta. Esimerkiksi Väestöliitto on tuottanut opetusvideon, jonka avulla turvapaikanhakijat saavat tietoa miesten ja naisten välisistä suhteista ja seksuaa-

lisesta kanssakäymisestä. Erilaisten valistusvideoiden avulla on mahdollista nostaa esille suomalaista lainsäädäntöä ja siten auttaa turvapaikanhakijoita ymmärtämään suomalaista yhteiskuntaa. Myös erilaiset vapaaehtoistoimijat järjestävät monenlaisia opastuksia, joiden avulla turvapaikanhakijat osaavat vaikkapa pukeutua pakkaseen tai käydä kaupassa.

Kaksisuuntainen kotoutuminen

Kotoutumislain (L 1386/2010) mukainen kotouttaminen ei koske vielä turvapaikanhakijoita. Onkin ongelmallista, jos odotusaika venyy useiksi kuukausiksi eikä turvapaikanhakija saa mahdollisuutta kielen ja yhteiskunnassa tarvittavien valmiuksien oppimiseen. Suomeen tullut turvapaikanhakija on useimmiten innokas oppimaan kieltä ja kulttuuria ja tutustumaan suomalaisiin. Mitä kauemmin hän on erillään muusta yhteiskunnasta, sitä suurempi mahdollisuus on, että hän ja hänen maanmiehensä eristäytyvät omiksi ryhmikseen.

Kotoutuminen on oleskeluluvan saaneen turvapaikanhakijan kannalta tärkeä lakiin kirjattu oikeus ja velvollisuus. Kotoutuminen edellyttää vastaavuoroisuutta. Samaan aikaan, kun viranomaisten velvollisuutena on tarjota kotouttavia toimia, kuten koulutusta ja edistää työhön pääsyä, on uuden kuntalaisen velvollisuutena osallistua yhdessä kotouttamissuunnitelmaan kirjattuihin toimenpiteisiin. Kaksisuuntaiseen kotoutumiseen sisältyy myös koko vastaanottavaan yhteiskuntaan ulottuva näkökulma. Toimintaympäristön monimuotoistuksessa yhteiskunnan jäseniltä odotetaan valmiutta vuoropuheluun ja tarvittaessa muutokseen, joka edistää toimivan yhteiselämän mahdollisuuksia.

Kotoutumisen tavoitteena on, että maahanmuuttaja löytää paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa ja omaksuu uusia tietoja, taitoja ja toimintatapoja, jotka auttavat häntä osallistumaan aktiivisesti uuden kotimaansa elämäänmenoon (Työ- ja elinkeinoministeriö i.a.). Myös kantasuomalaiset odottavat tulijoilta aktiivisuutta ja nopeaa kotoutumista, joka näkyy esimerkiksi kielitaidossa ja työn tekemisessä ja asumisessa. Varsinaisiin kotouttaviin toimiin sisältyy yleensä alusta saakka suomen kielen opiskelua, joka on kotoutumisen vahvimpia peruspilareita, koska riittävä kielitaito on edellytyksenä koulutukseen ja työelämään pääsulle. Juuri oleskeluluvan saanut pakolainen on täynnä odotusta ja innokas aloittamaan uuden elämän. Ongelmana on se, ettei suomen kielen koulutus kaikilla paikkakunnilla ole riittävä ja kurssil-

le pääsyä voi joutua odottamaan useita kuukausia. Tämä ei kotoutumisen kannalta ole hedelmällistä. Viivästynyt kielikoulutukseen, muuhun koulutukseen ja työmarkkinoille pääsy sekä vaikeus löytää vastaanottohalukasta asuinkuntaa tai sopivaa asuntoa aiheuttavat helposti pitkälle ulottuvia siirännäisvaikutuksia. Asunnottomuus, sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat tai vaikkapa ajautuminen rikolliseen toimintaan lisäävät puolestaan kantaväestön kielteistä suhtautumista maahanmuuttoon (Hammar & Katisko 2016).

Kahtiajakautuneessa yhteiskunnassa tarvitaan vuorovaikutusta ja vuoropuhelua

Kun elinympäristössä tapahtuu muutoksia, syntyy helposti kielteistä ilmapiiriä luovaa muutosvastarintaa. Tunnetaan epävarmuutta tulevasta ja oma asema saatetaan kokea uhatuksi. Tilanne johtaa usein jännitteisiin ”vanhojen” ja ”uusien” asukkaiden välillä. Mitä vieraammaksi uudet tulijat koetaan, sitä herkemmin muodostuu jakoa meihin ja muihin. Erityisen uhkaavina koetaan uskontoon ja omista tavoista erottautuviin kulttuurisiin käytäntöihin liittyvät ilmiöt. Yleensä käsitys niistä perustuu kuitenkin enemmän ennakkoluuloihin kuin faktatietoon. Myös maahanmuuttajilla on usein puutteellista tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta. Esimerkiksi arvokysymykset sekä vakaumuksiin ja hengellisyyteen liittyvät ulottuvuudet jäävät usein hyvin vähälle huomiolle kotouttamisessa. (Siirto & Hammar 2016)

Ilman vuoropuhelua ei synny yhteisöllisyyttä eikä eheää yhteisöä. Yhä enemmän kahtiajakautuvassa yhteiskunnassamme tarvitsemme kipeästi välineitä lisätä dialogia eri ryhmien sekä eri mielipiteitä edustavien henkilöiden ja ryhmien välillä (Hammar & Gothóni 2015). Kulttuuri- ja uskontolukutaito on keskinäisen ymmärryksen ja kunnioituksen edistämisen taitoa. Se on kykyä kuunnella ja tavoittaa toisen lähtökohtia ja tulokulmia. Meillä ei tarvitse olla omaa syvää hengellistä vakaumusta ymmärtääksemme sitä, että kohtaamallemme ihmiselle uskonto voi olla kokonaisvaltaisesti elämäntapaa ja -käsitystä ohjaava asia, joka vaikuttaa kaikkiin hänen ajatuksiinsa ja tekemiinsä (Kähkönen 2015). Käsitys siitä, millaisin valmiuksin toinen toisemme kohtaamme, voi auttaa rakentamaan parempia mahdollisuuksia yhteisen tilan jakamiseen (Gothóni & Kähkönen 2015).

Meidän kaikkien ei tarvitse olla koko ajan ja kaikilla elämisen tasoilla tekemisissä toistemme kanssa. Brittiläinen vuorovaikutusta monimuotoisessa yhteiskunnassa tutkinut Steven Vertovec (2007) käyttää käsitettä supermo-

nimuotoisuus (super diversity) kuvaamaan jo jonkin aikaa vallinnutta tilannetta, jossa ihmiset liikkuvat eri syistä maailmalla ja asettautuvat kuka väliaikaisemmin kuka pysyvämmiin uusiin olosuhteisiin. Monet jatkavat matkaa yhä eteenpäin elämäntilanteiden tai ulkoisten olosuhteiden mukanaan tuomien tekijöiden vuoksi. Ihmiset rakentavat liikkeessaan erilaisia, eri tasoille ja elämäntilanteille ulottuvia verkostoja (mm. sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia). He liittyvät osaksi erilaisia yhteisöjä, milloin tiiviimmin, milloin löyhemmin. Aika ajoin yhteisöissä ilmenee kovempia paineita, jolloin yhteydenottojen riski kasvaa. Näin tapahtuu eritoten silloin, kun monenlaiset ihmiset pakotetaan tavalla tai toisella liian tiiviiseen kanssa käymiseen keskenään. Silloin he alkavat helpommin taistella elintilasta ja vaikkapa palveluista. Vertovecin mukaan tarvitaan siis mahdollisuutta myös väistämiseen. Tämä on puolestaan mahdollista silloin, kun ymmärrämme tarpeeksi hyvin toinen toistemme elämäntapaa ja lähtökohtia. Ehkä emme jaa samoja arvoja tai vakaumuksia, mutta emme myöskään koe uhkana erilaisuuden läsnäoloa. Näin voimme elää samassa yhteiskunnassa ja tehdä rakentavaa yhteistyötä monella tavalla, mutta voimme myös antaa tilaa toinen toisillemme toteuttaa hyväksi katsomaamme elämää.

Yhteinen tila

Elämme monella tavalla yhteiskunnallisen murroksen aikaa. Muutos ulottuu kaikille elämän alueille ja kaikkialle maailmassa. Taloudelliset, ekologiset, poliittiset, sosiaaliset sekä arvoihin liittyvät kysymykset joutuvat entistä nopeammassa tahdissa tarkasteltaviksi ja muokattaviksi yhä uudelleen. Koko ajan kehittyvät ja nopeutuvat tavat siirtää informaatiota – ja ihmisiä – paikasta toiseen lisäävät mahdollisuuksia oppia ja kerryttää tietoa toinen toisistamme. Samalla mahdollistuu se, että paikallisistakin kriiseistä voitulla yhteisiä, maailmanlaajuisia ongelmia, joiden ratkaisemiseen tarvitaan kaikkien osallistumista.

Ihmisten liikkumisesta maailmalla on tullut yhä nopeampaa ja määrällisesti tehokkaampaa. Samalla siitä on tullut suuressa mittakaavassa myös kovilla panoksilla pelattavaa liiketoimintaa: hädänalaisten ihmisten tilanteella riittää rahastajia. 2010-luvun puolivälissä pakolaiseksi lähtijöiden joukossa on paljon sellaisia, jotka aiempina vuosikymmeninä eivät olisi päässeet kotiseuduiltansa lähtemään. Yksilön kannalta katsottuna hätä on useimmiten todellinen ja niin suuri, että ryhdytään usein hengenvaaralliseen muutto-

matkaan. Hankalien luonnonolosuhteiden ja kyseenalaisten matkustusvälineiden lisäksi turvapaikanhakijat törmäävät usein myös asenteellisiin esteisiin ja vihamieliseen vastaanottoon.

Kun yhä suuremmat määrät ihmisiä ovat yhtä aikaa liikkeessä, ovat kauttakulku- ja varsinkin vastaanottomaat ruvenneet protestoimaan ja ilmaisleet, ettei niillä ole resursseja huolehtia näin suurisuuntaisen muuttoliikkeen vaatimista toimista. Monessa myös Euroopan Unioniin kuuluvassa maassa on ryhdytty kiristämään maahan pääsyn ja jäämisen ehtoja. On rakennettu konkreettisia esteitä ja aitoja (mm. Unkari, Slovenia, Itävalta), mutta myös muuten koeteltu EU:n yhteiseen pakolaispolitiikkaan liittyviä sopimuksia (Pärssinen & Sopanen 2016; Tuomi-Nikula 2016). Suomessa on seurattu tarkasti, mitä esimerkiksi muut Pohjoismaat tekevät. Joitakin tiukennuksia on täälläkin jo tehty tai suunnitteilla: käännytyksiä pyritään nopeuttamaan, ulkomaalaislaista poistettiin velvoite tarjota turvapaikkaa humanitaarisen suojelun perusteella, ja perheenyhdistämisen edellytyksiä tullaan entisestään tiukentamaan (Muutoksia oleskelulupamaksuihin ja kansainvälisen suojelun edellytyksiin, Mediatiedote 28.4.2016)

Pois kielteisestä kehästä

Sotien, erimielisyyksien ja luonnonkatastrofien repimä maailma, riitaisa ja epävastaanottavainen Eurooppa sekä kahtiajakautunut suomalainen yhteiskunta. Tämäkö on se nykyisyys ja tulevaisuus, joksi pakolaisuus on muuttanut maailman ja suomalaisen yhteiskunnan? Voisimmeko tehdä jotakin, joka saisi tilanteen näyttämään valoisammalta? Olisiko mahdollista nähdä myönteistä siinä, että maailma pienenee ja kohtaamme toinen toisiamme yhä erilaisemmissa tilanteissa?

Tottakai tarvitsemme syihin ja seurauksiin pureutuvaa vaikuttamista eri tasoilla. Toivottavasti valtioiden, hallituksia vastaan taistelevien ryhmien, erilaisten maiden välisten yhteenliittymien sekä maailmanpolitiikkaan vaikuttavien yhtiöiden edustajat pystyisivät tulemaan jossain vaiheessa toisiansa vastaan ja olemaan pitäytymättä kaikkein tiukimmissa vaatimuksissaan. Kaikkien etu olisi kuitenkin se, ettei ihmisten tarvitsisi lähteä kodeistaan. On myös pidettävä huolta siitä, ettei segregoituminen eivätkä tuloerot enää kasva, sillä ulkopuolisuuden kokemus ja syrjään jääminen luovat hyvän kasvualustan niin terrorismille kuin vihapuheellekin. Osallisuutta vahvistavat pyrkimykset tulisikin valtavirtaistaa kaikessa toiminnassa.

Maailma, eikä tämä suomalainen yhteiskuntammekaan, muutu hetkessä paremmaksi. Pakolaistilanne jatkuu vaikeana vielä pitkään. Rajojen sulkeminen ja politiikan kiristäminen eivät ratkaise kansainvälisen muuttoliikkeen aiheuttamia ongelmia. Paikallisesti tarvitsemme ennen kaikkea välineitä tulla toimeen toistemme kanssa. Yhteinen toiminta ja yhteisten kiinnostusten löytäminen voivat olla se tie, minkä kautta voimme rakentaa ympäristöämme paremmaksi paikaksi meille kaikille, niin vanhoille kuin uusilkin yhteisön jäsenille.

Kansalaisten ja viranomaisten yhteistoiminta antaa monia mahdollisuuksia muuttaa suuntaa siten, että kahtiajaosta päästään lähemmäksi toisiamme. Samalla voimme muokata myönteisemmäksi sitä kuvaa, joka muodostuu mieleemme, kun puhumme uusien tulijoiden vastaanottamisesta, erilaisuuden kohtaamisesta ja maailman muuttumisesta.

Diakonia-ammattikorkeakoululla on oma osuutensa matkalla muutoksessa kohti parempaa maailmaa ja Suomea. Diak osallistuu talkoisiin turvapainehakijatyön, hankkeiden ja yhteisöpajojen kautta sekä toimimalla kumppanuudessa monien monikulttuurista ja monimuotoisuustyötä tekevien tahojen kanssa. Diak kouluttaa monelta maailman kolkalta tulevista opiskelijoista kansainvälisillä kentillä pärjääviä sosiaali- ja terveysalan osaajia sekä tarjoaa koulutusta muun muassa kulttuuri- ja uskontolukutaidossa ja islamlukutaidossa. Osallistumme myös uskonnollisten johtajien kouluttamiseen. Pakolaisuus muuttaa maailmaa – ja me olemme osa tätä muutosta. Yhdessä autamme toinen toisiamme varustautumaan paremmin matkan varrelle.

LÄHTEET

- Gothóni, R., Kähkönen, E. (2015) Kulttuurit ja uskonnot osallistavassa työssä. Teoksessa R. Gothóni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 107–120). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Gothóni, R. & Siirto, U. (2016) Suomi muutoksen keskellä. Pakolaisesta täysivaltaiseksi asukkaaksi. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin.*, (s.231–245) Helsinki: Gaudeamus.
- Hammar, S. & Gothóni, R. (toim.) (2015). *Järjestöt kotoutumista edistämässä – jyvä, josta kasvatettiin lisää valmiuksia toimia monikulttuurisissa ja -uskontoisissa ympäristöissä.* (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, C Katsauksia ja aineistoja 41). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hammar, S. & Katisko, M. (2016) Pakolaisesta täysivaltaiseksi asukkaaksi. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin.*, (s. 213-229.) Helsinki: Gaudeamus.
- Hammar, S. & Siirto, U. (2016). Kotouttava työ pakolaisina Suomeen tulleiden parissa. Teoksessa R. Gothóni & U. Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin.*, (s. 89–210) Helsinki: Gaudeamus.
- Kähkönen, E. (9.11.2015) Uskontolukutaito kansalaistaidoksi. Suomen Kuvalehti , 59.
- Petäjä, J. (23.1.2016). Vihapuheen ruokkima itsensensuuri on nyt Euroopan sananvapauden pahin uhka, sanoo Suomen PEN-klubin johtaja Sirpa Kähkönen. *Helsingin Sanomat*. Saatavilla <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1453436129850>
- Ohjeistus turvapaikanhakijoiden kotimajoittajille, Maahanmuuttovirasto (2015).. Asiakastiedote 4.9.2015. Saatavilla http://www.migri.fi/nain_palvelemme/asiakastiedotteet/vastaanotto toiminta/1/0/ohjeistus_turvapaikanhakijoiden_kotimajoittajille_62091
- Maahanmuuttovirasto. Kiintiöpakolaiset. Saatavilla http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/kiintiopakolaiset
- Maahanmuuttovirasto. Turvapaikka ja pakolaistilastot (i.a.). Saatavilla http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka-_ja_pakolaistilastot
- Muutoksia oleskelulupamaksuihin ja kansainvälisen suojelun edellytyksiin, Mediatiedote 28.4.2016, Maahanmuuttovirasto. Saatavilla http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/muita_maahanmuuttotiedotteita
- Neuvonen, R. (toim.) (2015). *Vihapuhe Suomessa*. Helsinki: Edita.
- Niinistö, S. (2016) Tasavallan presidentti Sauli Niinistön puhe valtiopäivien avajaisissa 3.3.2016. Saatavilla <http://www.presidentti.fi/public/default.aspx?contentid=341374,nodeid=44810,contentlan=1,culture=fi-FI>
- Nissinen, M. (2015). Valtakunnansyyttäjä rinnastaa polttopulloiskut terrorismiin – uhkana myös “rasistien ja suvakkien” yhteenottojen kärjistyminen. *Yle Uutiset*. Saatavilla http://yle.fi/uutiset/valtakunnansyyttaja_rinnastaa_polttopulloiskut_terrorismiin_uhkana_myos_rasistien_ja_suvakkien_yhteenottojen_karjistyminen/8515503
- Pakolaisneuvonta ry (2012). Kymmenen kovaa faktaa pakolaisuudesta. Saatavilla http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=161,lang=suo

- Pöyhkäri, R., Haara, P. & Raittila, P. (2013). *Vihapuhe sananvapautta rajoittamassa*. Tampere: Tampere University Press.
- Rosendahl, J. & Forsell, T. (13.1.2016). Anti-immigrant, Soldiers of Odin' raise concern in Finland. *Reuters*. Saatavilla <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-finland-idUSKCN0UR20G20160113>
- Siirto, U., Hammar, S. (2016). Kansalaisjärjestöt moniuskontoisen ympäristön toimijoina ja uskontolukutaidon edistäjinä. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016.
- Sisäministeriö (2015). Valtioneuvosto päätti järjestelykeskuksen perustamisesta. Mediatiedote 17.9.2015. Saatavilla http://www.intermin.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/1/1/valtioneuvosto_paatti_jarjestelykeskuksen_perustamisesta_62339
- Suomen pakolaisapu (i.a.). Pakolaisuus. Saatavilla <http://pakolaisapu.fi/pakolaisuus>
- Tuomi-Nikula, P. (18.2.2016). Dramaattisia aikoja. Euronautti-blogi. Saatavilla <https://euronautti.wordpress.com/2016/02/18/dramaattisia-aikoja/>
- Työ- ja elinkeinoministeriö (i.a.). Kotouttaminen.fi. Työ- ja elinkeinoministeriön palvelu. Saatavilla <http://www.kotouttaminen.fi/kotouttaminen>
- UNHCR (2015). Mid Year Trends. Saatavilla https://s3.amazonaws.com/unhcrsharedmedia/2015/2015-midyear-trends-report/2015-12-18_MYT_web.pdf
- Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies*. Special Issue: 'New Directions in the Anthropology of Migration and Multiculturalism'. Volume 30, Issue 6, 2007, s. 1024–1054.
- Väestöliitto. Seksuaalisuudesta turvapaikanhakijoille. Saatavilla https://www.youtube.com/watch?annotation_id=annotation_2459887607&feature=iv&src_vid=TTuCLaONG0s&v=o3wtBvWojWg
- Pärssinen, M. & Sopanen, P. (20.1.2016). Näin turvapaikanhakijat etsivät uusia reittejä Eurooppaan. *Yle Uutiset*. Saatavilla http://yle.fi/uutiset/nain_turvapaikanhakijat_etsivat_uusia_reitteja_eurooppaan/8585366

*Päivi Vuokila-Oikkonen, Mika Niemelä, Tytti Solantaus
ja Olli Snellman*

LAPSET PUHEEKSI -TOIMINTAMALLI PAKOLAISTYÖSSÄ

Tiivistelmä

Pakolaistaustaisten maahanmuuttajien ja kidutettujen vanhempien perheet ja lapset ovat erityinen riskiryhmä mielenterveysongelmille ja ongelmien ylisukupolvisuudelle. On tärkeää kehittää kokonaisvaltaisesti näiden väestöryhmien kuntoutuspalveluja tukemaan myös kuntoutujien lapsia osana kuntien ja vastaanottokeskusten vastaanotto-, kotouttamis-, hoito-, kuntoutuspalveluja ja palvelujärjestelmää. Pyrkimyksenä on lasten kehityksen tukeminen ja ongelmien vähentäminen ja ehkäisy strukturoituja menetelmiä käyttämällä. Yksi vaikuttava toimintamalli on kaksiportainen Lapset puheeksi -keskustelu ja -neuvonpito, jonka vaikutuksista on näyttöä sekä perus- että erityispalveluissa. Työllä on vankka säädöstausta, koska terveydenhuoltolaki, päihdehuoltolaki, lastensuojelulaki ja vastaanottolaki velvoittavat aikuisten palveluja tuottavia huolehtimaan myös asiakkaiden lasten hoidon ja tuen tarpeista.

Johdanto

Turvapaikanhakijalapset ja -perheet ovat sekä tieteellisen tutkimuksen perusteella että kansallisen lainsäädännön EU-direktiivien mukaan haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä. Heidän erityistarpeensa pitäisi kyetä selvittämään vastaanottokeskuksissa, ja heidän tarpeisiinsa tulisi vastata parhaalla mahdollisella tavalla. Vastaanottokeskuksissa on Maahanmuuttoviraston

johdolla otettu käyttöön palvelutarpeen selvittelyyn ja asiakassuunnitelman laatimiseen liittyvä toimintamalli vuonna 2014. Vastaanottokeskukset tarvitsevat kuitenkin mallin toteuttamiseksi työmenetelmiä, joilla voitaisiin pätevästi tarttua perheiden ja lasten tilanteisiin. Lähtökohtaisesti aikuisilla turvapaikanhakijoilla on oikeus saada ensiapuluontoinen terveydenhuollon apu, ja lapsilla on samat oikeudet kuin kenellä tahansa Suomen kansalaisella (L 746/2011.)

Vuodesta 2001 alkaen Suomeen otettavien kiintiöpakolaisten määrä on ollut noin 750 henkilöä vuodessa. Viime vuosien aikana Suomessa on vuositasolla noin 3000–4000 turvapaikanhakijaa. Vuoden 2014 tilastojen mukaan EU:n jäsenmaista haki turvapaikkaa 625 920 henkilöä. Heistä suurin osa, yli 122 000, oli kotoisin Syyriasta. Seuraavaksi eniten turvapaikanhakijoita tuli Afganistanista, Kosovosta, Eritreasta ja Serbiasta. Vuoden 2015 tammi-heinäkuussa EU:n ulkorajat on ylittänyt lähes 340 000 ihmistä, kun vuoden 2014 vastaavana ajanjaksona tulijoita oli 123 500 vuoden kokonaisuutena noustua 280 000 siirtolaiseen. Vuonna 2015 Suomeen saapui turvapaikanhakijoita enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Vuoden loppuun mennessä turvapaikkaa haki 32 476 henkilöä, joista ilman huoltajaa tulleita lapsia oli 3 024. Perheitä oli noin 2000. Suomessa oli vuoden 2015 lopussa 144 vastaanottokeskusta ja alaikäisyksiköitä oli 68.

Monet pakolaisuuteen liittyvistä syistä löytyvät Syyrian, Irakin ja Afganistanin yhä pahenevista olosuhteista. Syyriassa ja Irakissa käydään sotaa vahvan aseman saavuttanutta Isis-terroristijärjestöä vastaan. Syyrian naapurimaihin sotaa on paennut yli neljä miljoonaa ihmistä. Jo viidettä vuotta jatkuva sota ei näytä laantumisen merkkejä, ja olosuhteet pakolaisleireillä ovat surkeat. Monet leirien pakolaisista ovat luopuneet toivosta palata tuhoutuneisiin koteihinsa. Turvapaikanhakijoiden olosuhteet lasten kannalta ovat vaihtelevia. Lisäksi pakolaisperheiden lapset voivat olla sijoitettuna pakolaisleireille pitkäksi aikaa.

Artikkelissa kuvataan mahdollisuutta kohdata turvapaikanhakijoina olevia perheitä heidän voimavarojensa ja selviytymisen näkökulmasta mallintamalla Lapset puheeksi -toimintamallia osaksi vastaanottokeskusten palvelujärjestelmää. Artikkelissa esimerkkinä käytetään turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksia. Kuitenkin yhtä hyvin toimintamallia voidaan ottaa käyttöön kuntien kotouttamispalveluissa tai muissa pakolaisille tarkoitetuissa palveluissa (Solantaus & Toikka 2006; Solantaus ym. 2010).

Lapset puheeksi -toimintamalli vastaanottokeskuksissa ja kotoutumista edistävissä palveluissa

Lapset puheeksi -menetelmää on kehitetty vuosina 2001–2014 THL:n lapsen mielenterveysyksikössä (Solantaus & Toikka 2006; Solantaus ym. 2010). Menetelmän käyttökelpoisuus, turvallisuus ja vaikuttavuus on todettu laajassa ja kansainvälisesti arvostetussa tutkimuksessa (Siegenthaler ym. 2012). Lisäksi työmallin käytöllä on todettu vaikuttavuutta vakavaa fyysistä sairautta sairastavien potilaiden lasten tukemisessa siten, että sekä vanhempien että lasten psykososiaalinen hyvinvointi lisääntyi (Niemelä ym. 2012). Tällä hetkellä työmallin käyttö laajenee erityisesti kuntien peruspalveluissa (Moring ym. 2011; Solantaus & Niemelä 2016) ja lisäksi työmallia arvioidaan lastensuojelussa huostaan otettujen lasten ja heidän perheidensä tukemisessa (Rimpelä & Rimpelä 2016).

Lapset puheeksi -toimintamalli perustuu ymmärrykseen arkipäiväisen vuorovaikutuksen ja toiminnan merkityksestä lapsen suotuisalle kehitykselle ylipäätään ja erityisesti silloin, kun elämässä on vaikeuksia. Toimintamallin tavoitteena on turvata lapsen mahdollisimman hyvä ja sujuva arkipäivä tilanteessa, jossa perhe-elämää varjostaa kodin menettäminen, pakolaisuus tai vanhemman huono vointi kidutuskokemusten vuoksi.

Lapset puheeksi -menetelmä on kaksiportainen työmalli, joka sisältää perhekohtaisen Lapset puheeksi -keskustelun ja yhteistyöverkoston kanssa toteutettavan Lapset puheeksi -neuvonpidon. Perhekohtainen Lapset puheeksi -keskustelu mahdollistaa sellaisten perheen elämäntilanteen ja lapsen kehityksen kannalta keskeisten tekijöiden tunnistamisen, joita tukemalla tai muuttamalla voidaan turvata lapselle mahdollisimman hyvä ja toimiva arki huolimatta perhettä kohdanneista vaikeuksista ja esimerkiksi vastaanottokeskuksen olosuhteista. Lapset puheeksi -neuvonpidon avulla voidaan räätälöidä läheisten, viranomaisten ja mahdollisten vapaaehtoisten yhteistyöllä lapsen kehitystä tukeva arkipäivä.

Kaksiportainen toimintamalli on seuraava:

1. porras: Lapset puheeksi -keskustelu

Yhdessä vanhempien kanssa tutustutaan perheeseen ja kartoitetaan lapsen elämään liittyvät vahvuudet ja haavoittuvuudet. Työskentelyn tukena käytetään niin sanottua puolistrukturoitua lokikirjaa, joka sisältää lapsen kehityksen kannalta kaikki keskeiset teemat. Keskustelun loppupuolella vede-

tään yhteen tieto lapsen kehitystä tukevista ja vaarantavista tekijöistä. Tämän perusteella valitaan keskeisimmät ja kiireellisimmät vahvuudet ja haavoittuvuudet, joihin vanhemmat, työntekijät ja läheisverkosto yhdessä vastaavat. Tuloksena syntyy konkreettisia tukitoimia.

2. porras: Lapset puheeksi -neuvonpito

Lapset puheeksi -neuvonpitoon (LpNp) siirrytään, jos tuen tarve on suurempi ja tarvitaan verkostoa. LpNp valmistellaan Lapset puheeksi -keskustelun perusteella muun muassa valitsemalla lapsen tukemisen kannalta keskeiset aiheet ja paikalle kutsuttavat toimijat. Varsinaisessa neuvonpidossa autetaan perheenjäseniä kuvaamaan tuen tarpeet. Tuen tarpeista käydään keskustelu, jotta paikalle kutsuttujen toimintamahdollisuudet suhteessa tarpeeseen kohtaavat. Neuvonpito päättyy muistioon yhdessä sovitusta toimenpiteistä, jotka toteutetaan lähiviikkojen toimintajakson aikana. Sovitaan seuraava neuvonpito, jossa yhdessä arvioidaan, miten toimenpiteet ovat toteutuneet. Toimintajaksoja toteutetaan tarpeen mukaisesti.

Mielestämme Lapset puheeksi -toimintamalli sopisi hyvin otettavaksi käyttöön turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmässä ja kuntien järjestämässä kotouttamispalveluissa. Se tarkoittaa pakolaisilla kuntien palvelujärjestelmän kehittämistä ja turvapaikanhakijoilla vastaanottojärjestelmän kehittämistä. Lapset puheeksi -toimintamalli sisältää moniammatillisen ryhmän käyttööntarkoitettuja matalan kynnyksen työvälineitä, joita voidaan käyttää yhteistyössä vanhempien kanssa osana vanhemman omaa kuntoutusta.

Pakolaisuus uhkana lapsen ja nuoren kehitykselle

Lapsen ja perheen kokemus olosuhteista, jotka pakottavat heidät lähtemään kotimaastaan on merkittävä psyykkistä kuormitusta aiheuttava tekijä. Myös vanhemman mahdollinen kokemus kidutuksesta tai muunlaisesta väkivallasta vaikuttaa ja näkyy monella tavalla vanhemman käyttäytymisessä ja vie voimavaroja vanhemmuudesta. Tällä on negatiivista vaikutusta perheen sisäiseen vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin, ja se saattaa vaarantaa kasvuiässä olevan lapsen normaalin kehityksen. Tämän vuoksi on perusteltua, että perheet tarvitsevat erityisiä räätälöityjä palveluita lasten kehityksen turvaamiseksi. Lisäksi palveluiden tulee olla vaikuttavia, jotta lapset ja nuoret voivat kasvaa osaksi heille uusia sosiaalisia suhteita ja yhteisöjä.

Tiedetään, että vanhemman mielenterveysongelmat lisäävät moninkertaisesti lapsen vaaraa sairastua mielenterveyden sairauksiin, esimerkiksi masennukseen (Solantaus & Paavonen 2009.) Vanhemman mielenterveys- ja päihdeongelmat sekä vakava fyysinen sairaus ovat tunnettuja riskitekijöitä lasten kehitykselle ja tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöille (nk. ylisukupolvisuus). Tiedetään, että lapsilla on 2–4 kertainen riski saada psykiatrisia tai käyttäytymiseen liittyviä ongelmia, jos vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia.

On tavallista, että hoitoa ja palveluita tarjotaan vain vanhemmille ja vain vanhemmat huomioidaan terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palvelujärjestelmissä sekä vastaanotto- ja kotouttamispalveluissa. Vielä ei tarpeeksi huomioida perheen tai vanhempien ongelmien vaikutuksia lapsen kehitykselle. Palveluissa tulisi pystyä ottamaan paremmin huomioon myös asiakkaiden lasten tarpeet. Vastaanottolain (L 746/2011) soveltamisessa kahdeksaatoista vuotta nuorempaan on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin. Lisäksi lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon, mitä lastensuojelulaissa (L 417/2007) säädetään lapsen edun arvioimisesta. Tätä lakia sovellettaessa on otettava huomioon erityistarpeet, jotka johtuvat kansainvälistä suojelua hakevan, tilapäistä suojelua saavan ja ihmiskaupan uhrin haavoittuvasta asemasta, kuten iästä taikka fyysisestä tai psyykkisestä tilasta.

Haavoittuva asema ja siitä johtuvat erityistarpeet selvitetään yksilöllisesti kohtuullisen ajan kuluessa asian vireille tulon jälkeen. Myös terveydenhuoltolaki (L 1326/2010) ja lastensuojelulaki (L 417/2007) edellyttävät lasten hoidon ja tuen tarpeen selvittämistä tilanteessa, jossa vanhempi käyttää sosiaali- ja terveystalvueluita. Jotta laki toteutuu, vaaditaan konkreettisten työmenetelmien kehittämistä ja käyttöä. Tämä tarve koskee myös vastaanottokeskusympäristöä.

Pakolaisilla on kokemuksia vakavista vaikeuksista ja jopa kokemuksia kidutuksesta ja väkivallasta. Perheissä, joissa vanhemmat ovat kidutuksen uhreja, on laaja-alainen avuntarve. Pakolaisista noin 5–35 % on kidutuksen uhreja tai kidutettuja, mikä tarkoittaa, että Suomessa voisi olla arviolta 2 000–5 000 kidutettua pakolaista. Kidutettujen kuntoutuspalveluiden asiakkailta on sekä kidutuskokemuksia että kokemuksia pakolaisuudesta, jotka molemmat mahdollisesti ovat psyykkisesti äärimmäisen traumatisoivia tapahtumia.

Kuntoutettavilla on usein lapsia, mutta lasten lukumäärää ei ole systemaattisesti kartoitettu. Kidutukseen ja pakolaisuuteen liittyen on monilla kuntoutujilla psyykkisiä oireita ja sosiaalisia ongelmia, jotka väijäämättä heijastuvat perheen yhdessäoloon, vuorovaikutukseen ja lasten psyykkiseen kasvuun, kehitykseen ja vointiin. Perheelliset kuntoutettavat kertovatkin olevansa huolissaan lastensa hyvinvoinnista. Kidutettujen kuntoutuksessa on kiinnitetty huomiota joihinkin lapsiin, joilla on vahvasti kohonnut riski oireilla ja sairastua psyykkisesti. Nyt kyseisissä perheissä tätä riskiä kasvattavat vielä vanhempien äärimmäiset trauma- ja koko perheen pakolaiskokemukset. Kidutettujen vanhempien lapset ovat siis aivan erityinen riskiryhmä, jolloin lasten kehityksen tukeminen ja ongelmien ehkäisy ovat aiheellisia ja välttämättömiä lasten psyykkisen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi.

Myös elämäntilanne turvapaikkaprosessissa aiheuttaa vaikeuksia elämäntilanteeseen ja jaksamiseen. Tällä kaikella on vaikutusta kaikkien perheenjäsenten psykososiaaliseen hyvinvointiin. Turvapaikanhakijoista tehdyt lastensuojeluilmoitukset tehdään pääosin perheen kanssa Suomessa olevista lapsista, ja joidenkin arvioiden mukaan lastensuojeluilmoitusten määrä on lisääntymässä, joskin turvapaikan hakijoidenkin määrä vaikuttaa asiaan. Turvapaikkaprosessi on perheelle raskasta aikaa ja sisältää useita riskitekijöitä.

Lasten ja perheen vaikeat kokemukset eivät kuitenkaan välttämättä johda ongelmiin ja ongelmien ylisukupolvisuuteen. Kehityksen tukeminen on kuitenkin äärimmäisen tärkeää, ja sen tulee alkaa vanhempien tai perheen tullessa palvelujärjestelmän tai kuntoutuksen piiriin. Yhteistyö perheen aikuisten ja vanhempien kanssa on ensisijaista. Ensimmäiseksi tulee kartoittaa, onko perheessä, tässä tapauksessa turvapaikanhakijaperheissä, lapsia. Kehityksen tukemisen yhteydessä voidaan puhua pärjäävyydestä ja sen tukemisesta, resilienssistä, joka voi ilmetä lapsilla normaalina tai joskus jopa muita parempana kehityksenä.

Adgerin (2000) mukaan resilienssi on ryhmien ja yhteisöjen kykyä palautua ulkopuolisesta stressistä ja häiriöistä nopeasti ja vähin vaurioin. Resilienssi on prosessi ja teoria aivojen, mielen ja sielun joustavuudesta. Resilienssin näkökulmasta merkityksellistä on rankan tapahtuman tai kriisin edeltävä aika. Merkittävää ovat tunnekokemukset ja suhteet muihin ihmisiin. Resilienssi on kykyä sietää epävarmuutta. Poijulan (2012) mukaan resilienssin kolme lähdettä ovat kokemus rakastetuksi tulemisesta, sisäinen vahvuus, sekä sosiaaliset ja ihmissuhdetaidot. Resilienssi on palautumisky-

kyä ja pärjäämistä. Pärjäävyys syntyy aina vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, mikä tarkoittaa sitä, että lapsen kehitysympäristöjen tulee ymmärtää lapsen tilanne ja sen haasteet sekä toimia sen mukaan.

Vastaanottokeskukset palvelujärjestelmänä

Suomessa maahanmuuttoviraston hallinnoimat vastaanottokeskukset sijaitsevat ympäri maata ja niiden määrä vaihtelee jonkin verran tilanteen ja tarpeen mukaan (syksyllä 2014 niitä oli 17). Turvapaikanhakijoiden suuri määrä on lisännyt vastaanottokeskusten perustamisen tarvetta siten, että vuoden 2015 lopussa vastaanottokeskuksia oli 144 ja pelkkiä alaikäisyksiköitä oli 68. Vastaanottokeskukset eroavat jonkin verran toisistaan: ylläpitäjiä ovat esimerkiksi maahanmuuttovirasto, SPR ja säätiöt. Jotkut vastaanottokeskukset ovat laitospohjaisia ja jotkut hajajärjestelmällä toimivia. Kuitenkin vastaanottokeskusten asiakastyönprosessit on suunniteltu pääosin samanlaisiksi, mikä mahdollistaa uuden työmenetelmän tutkimisen ja käyttöönoton koko vastaanottojärjestelmän tasolla. Vastaanottokeskuksiin palkattiin lisää työntekijöitä vuonna 2015, ja he ovat pääasiassa sosiaali- ja terveysalan koulutuksen saaneita. Joillakin työntekijöillä on erityisosaamista terapia- ja ehkäiseväisistä menetelmistä.

Yhteiset Lapsemme ry ja Erityishuoltojärjestöjen liitto EIJ ry kehittivät psykososiaalista arviointia yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden vastaanottamisessa projektina vuosina 2008–2011. Yksintulleet-projektin tavoitteena oli kehittää lapsen edun huomioonottamista ja psykososiaalista asiantuntemusta yksin tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkaprosessissa sekä viranomaisten sekä muiden yhteistyötahojen työssä. Hankkeessa tuotettiin „haastattelumalli“, jonka kautta lapsen etu selviäisi paremmin ja jota kautta sosiaalityöntekijän olisi paremmin mahdollista tehdä turvapaikkaprosessia varten niin sanottua lapsen etua koskeva lausunto. Tavoitteena on tukea lapsen edun toteutumista ja parantaa lapsen äänen ja kokemusten esille tulemistä turvapaikkamenettelyssä. Turvapaikkamenettelyä ja suojelun myöntämistä säätelevät EU:n direktiivit kuten pakolaisen määritelmädirektiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/95/EU) ja turvapaikkamenettelydirektiivi (Neuvoston direktiivi 2005/85/EY). Käytännössä lapsen kuuleminen on haastavaa, jotta saataisiin mahdollisimman kattava ja totuudenmukainen tieto muun muassa lapsen lähtötilanteesta, matkasta Suomeen, iästä ja perhetaustasta. Kuitenkin konkreettisia neuvoja lapsen

edun arvioimiseen on vähän. Hankkeessa tuotettu materiaali on kuitenkin hajanaisesti käytössä. Selityksenä vähäiselle käytölle on, että lomakkeet ovat aika vahvasti keskittyneet menneeseen elämään ja ongelmiin), eikä niissä ole fokuksena pärjäämistä, kykyjä, taitoja ja suojaavia tekijöitä.

Lapset puheeksi -toimintamallin kehittämisprosessi

Lapset puheeksi -toimintamalli sopisi työmenetelmäksi vastaanottokeskukseen sekä kuntien kotouttamispalveluihin. Lapset puheeksi -toimintamalli toteutetaan osana aikuisten palveluita ja lasten kehitysympäristössä, kuten koulussa. Toimintamallin kehittäminen käyttöön on perusteltua, kun vanhemmat ja perheet hakevat apua merkittävässä elämäntilanteen muutoksessa. Kouluympäristön merkitys korostuu, koska jokainen kouluikäinen turvapaikanhakija käy koulua Suomessa. Kiinnittyminen kouluun ja lapsen yksilöllisten kehityksellisten tarpeiden huomioiminen on tutkimusten mukaan (Rutter 2007) lapsen pärjävyyttä ennustava tekijä. Tähän tukee myös oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (L 1287/2013), joka korostaa yksilökohtaisen oppilashuollon järjestämistä tapauskohtaisen monialaisen asiantuntijaryhmän tuella. Jotta edellä mainittu voidaan tehdä tehokkaasti, tarvitsee se tukeen menetelmän, jossa roolit ja vastuut ovat selkeitä. Kananojan (2013) työryhmän Toimiva lastensuojelu -selvitysraportissa kiinnitetään erityistä huomiota maahanmuuttajataustaisten lasten tarpeisiin ja niiden huomioimiseen. Samassa raportissa suositellaan Toimiva lapsi & perhe -työmenetelmien kansallista levittämistä. Sosiaali- ja terveysministeriö on myöntänyt määrärahan Lapset puheeksi -menetelmän sähköisen koulutusohjelman kehittämiseen. Lapset puheeksi -toimintamalliin on osaamista, koska sen käyttöön on koulutettu Suomen kuntien sosiaali-, terveys- ja sivistystoimen henkilökuntaa. Työtavan muutos on vaikuttanut lastensuojelutapausten määrään muun muassa huostaanottojen ja uusien lastensuojelun asiakkaiden määrään (Kallunki ym. 2015).

Toimintamallin kehittäminen on prosessi, jonka ankkuroitumiseksi osaksi vastaanottokeskusten palvelujärjestelmää käytetään aikaisempaa tietoa (Vuokila-Oikkonen & Hyväri 2015) ja tietoa Lapset puheeksi -toimintamallin kehittämisestä kuntiin (Solantaus & Niemelä 2015). Toiminnan muutos edellyttää myös prosessia ja yhdessä tekemistä kaikkien kehittämiseen osallistuvien kanssa. Kehittämistyöhön on tärkeä saada mukaan myös koke-

musiantuntijoita. Tässä tapauksessa kokemusasantuntijoilla on kokemusta pakolaisuudesta. Kehittämisprosessi on suunniteltu etenevän seuraavasti:

- 1) Kehitetään Lapset puheeksi -toimintamalli soveltuvaksi turvapaikanhakijoiden sekä kidutusta kokeneiden turvapaikanhakijoiden ja heidän lastensa sekä kidutettujen ja heidän lastensa normaalin kehityksen tukemiseen ja perheiden kokonaisvaltaiseen tukemiseen ja kuntoutukseen. Tutkitaan toimintamallin turvallisuutta monikulttuurisessa kontekstissa. Kehittämissyö sidotaan aikaan ja vastaanottokeskusten palvelujärjestelmään. Kehittäminen on osallistuvaa kehittämistä (Vuokila-Oikkonen & Hyväri 2015).
- 2) Kehitetään palvelujärjestelmä, joka tarkoittaa, että luodaan strategia, infrastruktuuri, koulutusohjelma ja asiakkaita osallistavat toimintarakenteet. Rakennetaan strategia ja menettelytavat, jotta muutos ja toimintamallin ankkuroituminen ovat mahdollisia ja lapsen normaalin kehityksen tuki voidaan tuoda jokaisen turvapaikanhakijalapsiperheen saataville.
- 3) Ankkuroidaan Lapset puheeksi -toimintamalli lasten tukemiseen työskentelyssä turvapaikanhakijoiden ja kidutuksen uhrien perheiden kanssa koko kehittämissprosessin ajan. Prosessi alkaa koko työyhteisön kouluttautumisella Lapset puheeksi -toimintamalliin. Koulutus sisältää teoriaopintoja toimintamallista. Suuressa roolissa on toimintamallin käyttö työntekijän omassa työssään. Omaa toimintaa reflektoidaan yhdessä kouluttajien kanssa. Tällä tavalla toimintamalli juurtuu osaksi palvelujärjestelmää.

Toimintamallin kehittäminen kulttuurisensitiiviseksi mahdollistaisi toimintamallin käytön alkamisen jo pakolaisleirillä. Tällöin lapsen vahvuus ja haavoittuvuus tulevat kartoitettua ja niitä voidaan tukea. Sen lisäksi tieto on olemassa, kun lapsiperhe saapuu kiintiöpakolaisena vastaanottavaan maahan. Lapset puheeksi -toimintamallin liittäminen osaksi turvapaikanhakua tai kotouttamisen käytäntöjä tuottaisi tuloksena vahvuutta ja pärjävyyttä vastoinkäymisistä tai vastuksista huolimatta.

LÄHTEET

- Aadger, V. N. (2000). Social and ecological resilience: are they rated? *Progress in Human Geography* 24 (3), 347–364.
- Cyrulnik, B. (2012). *Ihmeellinen kurjuus*. Helsinki: Rasalas.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/95/EU. Euroopan unionin virallinen lehti. Saatavilla <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:FI:PDF>
- Kananoja, A. (2013). *Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti*. (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kallunki, H., Niemelä, M., Ala-Aho, B., Savela, S. & Pesonen, K. (2016). Raahen seudulla lapsia ja perheitä tuetaan peruspalvelujen kautta. Teoksessa M. Rimpelä & M. Rimpelä (toim.), *Säästöjä lapsiperheiden palveluremontilla* (s. 85). Liiteraportti: Kuntien kuvaukset lapsiperheiden palvelujen kehittämistä. Saatavilla http://www.kaks.fi/sites/default/files/LIITERAPORTTI_1.pdf
- L 417/2007. Lastensuojelulaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- L 746/2011. Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>
- L 1287/2013. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20131287>
- L 1326/2010. Terveystuoltolaki. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
- Maahanmuuttovirasto (2015). Turvapaikka- ja pakolaistilastot. Saatavilla http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka_ ja_pakolaistilastot.
- Moring, J., Martins, A., Partanen, A., Bergman, V., Nordling, E. & Nevalainen, V. (2011). The national plan for mental health and substance abuse work 2009–2015: From implementation to practice in 2010. Helsinki: The National Institute for Health and Welfare.
- Niemelä, M., Repo, J., Wahlberg, K.-E., Hakko, H. & Räsänen, S. (2012). Pilot evaluation of the impact of structured child-centered interventions on psychiatric symptom profile of parents with serious somatic illness: struggle for life trial. *Journal of Psychosocial Oncology* 30 (3), 316–330.
- Neuvoston direktiivi 2005/85/EY. Euroopan unionin virallinen lehti. Saatavilla <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:326:0013:0034:FI:PDF>
- Pojijula, S. (2012). Ajattelun apukäsi. Ongelmanratkaisumalli lapsille ja nuorille. Luentomateriaali. Saatavilla <http://www.vanhempienakatemia.fi/file.php?fid=3330>
- Siegenthaler, E., Munder, T. & Egger, M. (2012). Effect of preventive interventions in mentally ill parents on the mental health of the offspring: systematic review and meta-analysis. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 51 (1), 8–17.
- Solantaus, T. & Niemelä, M. (2015). Arki kantaa – kun se pannaan kantamaan. *Perheterapia* 1/16, 21–33.

- Solantaus, T. & Toikka, S. (2006). The Effective Family Programme: Preventative Services for the Children of Mentally Ill Parents in Finland. *Journal of Mental Health Promotion* 8 (3), 37–44
- Solantaus, T., Paavonen, J., Toikka, S. & Punamäki, R.-L. (2010). Preventive interventions in families with parental depression: children's psychosocial symptoms and prosocial behavior. *European Child and Adolescent Psychiatry* 19 (12), 883–892.
- Solantaus T. & Paavonen, J. (2009). Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja lasten psyykkiset ongelmat. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 125 (17), 1839–1844.
- Vuokila-Oikkonen, P. & Hyväri, S. (2015). Toimijoita osallistava kehittämisprosessi – esimerkkinä Oulun mielenterveyspalvelujen rajapintatyön mallintaminen. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikkonen (toim.). *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 65–79). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavilla <http://urn/URN:ISBN:978-952-493-233-2>

Ikali Karvinen, Lauri Uljas, Huynh Phuong ja Nguyen Phuong

SUPPORTING VULNERABLE COMMUNITIES — A CASE-STUDY AND LEARNING EXPERIENCES FROM VIETNAM

Abstract

Vietnam, a Southeast Asian country, is a rapidly growing market area. The liberal economic growth has led to enhanced welfare for people in the Vietnamese society. Nevertheless, the country is still struggling to overcome poverty and to meet other social challenges in order to bring justice to everyone. This study is based on a multidisciplinary training workshop which took place in Hue and the nearby regions in April 2015. The overall aim of this study is to find possible ways to support vulnerable local communities in Vietnam. A qualitative approach was used in this field-study. The data gathering methods included interviews, general observations and specific observations aided by an observation guide. Based on the accepted understanding of vulnerability, the field findings revealed a number of groups in the Vietnamese society to be in danger of marginalization. These groups include residents living in the resettlement, minority children, primary school children, female adults who do not speak the Kinh language, and people living in unauthorized housing. These groups, each in its own way, are excluded from full and effective participation in the development of their wellbeing. Multi-disciplinary cooperation is needed for learning how to support the vulnerable groups found in this study.

Introduction and background

Vietnam, a Southeast Asian country, is a rapidly growing market area. The liberal economic growth has led to enhanced welfare for some people in the Vietnamese society. Nevertheless, the country is still struggling to overcome poverty and to meet other social challenges in order to be fair for everyone. One of the major questions is how to promote sustainable social development in this environment and how to ensure that the most vulnerable groups in this society also benefit from the increasing welfare.

In this article we describe research and development work that focuses on the promotion of welfare for the most vulnerable communities in Vietnam. The article is based on research carried out by students and their instructors during the training workshop “How to support the vulnerable population better: Multidisciplinary perspectives of health and social services”. The data for this study was gathered through field work. The training workshop was organized by the HOPE3 project which is coordinated by the Diaconia University of Applied Sciences (Diak, Finland). The main organizers for the workshop were the project partners Hue University of Medicine and Pharmacy (HUMP, Vietnam) and Hue University of Sciences (HUSC, Vietnam). (Diaconia university of Applied Sciences n.d) The training workshop took place in Hue and the nearby regions in April 2015.

Literature review

Vietnam, the country

Vietnam, a tropical country in the Southeast Asia region, is the home of more than 90 million people (WB 2014). Over 70 percent of its total national population live in rural and highland areas and its economy traditionally relies on agriculture. Vietnam has 63 provinces located in a land area of 320,000 km² and a long coastline of 3,260 km (Chaudhry and Ruyschaert 2007).

Vietnam has 54 officially recognized ethnic groups, of which the *Kinh*, who account for nearly 87 percent of the population, live mainly in lowland areas. The other 53 groups, who form approximately 13 percent of the population, mostly reside in remote, mountainous and rural areas; they are

economically and socially disadvantaged across a range of dimensions such as health, education and finances (Dang 2010).

Since Doi Moi initiated a set of economic reforms in 1986, Vietnam has developed extensively and is widely recognized as a successful, rapidly growing market in the East Asia region. The social and economic development of Vietnam has changed dramatically and, due to its remarkable economic growth in the past few decades, Vietnam has become a globally recognized example of rapid economic growth. Vietnam has officially attained a middle-income country status (UNDP 2011).

Since the early 1990s, the Vietnamese government has issued and implemented a number of social policy programmes in order to advance the development of the whole country and to create a just and developed society. These policy programmes target the most vulnerable and disadvantaged population groups such as ethnic minorities, rural residents and the poor. As a result, Vietnam has achieved a number of the U.N. Millennium Development Goals, particularly the goals of poverty reduction, education and gender equality (WB 2015).

Working to reach high-quality sustainable economic growth for the entire nation, the Vietnamese government has set its priorities. It intends to develop the Vietnamese social security system through social policy programmes that cover social support, social security, poverty reduction and social services in order to enhance the welfare and wellbeing of the whole population and to create a just and developed society.

Features of vulnerability in Vietnam

There are diverse definitions of *vulnerability* (Kates 1985; Chambers 1989; Kasperson et al. 2002) it is, however, widely accepted that vulnerability is a very relative and dynamic concept associated with the change of status over time. The identification of vulnerability should, therefore, be very context-specific and phenomenon-based and as a result, it is far from straightforward (Gaiha, Imai & Kang 2007). In this paper, the authors do not try to explain the concept of vulnerability; rather, we simply understand that vulnerability refers to a status or condition in which a person, a group, a community or a social system is more easily affected by adverse situations and more likely to be excluded from access to services or resources it requires for

its survival or wellbeing. For instance, poor households who live in remote areas can lack the provision of protected water and good sanitation; street children can be at much greater risk of abuse than other children; homeless people can be excluded from financial and social services.

Birkmann (2007) stated that vulnerability should be understood to feature different scales or levels of internal risk or intrinsic weakness, such as the likelihood to experience harm. This risk or weakness can also be seen in terms of multi-dimensional physical, social, economic, environmental and institutional features. In this paper, we consider vulnerability as a multi-dimensional concept comprising both intrinsic and extrinsic features that put a person, a group or a community into an exposed position in society. In this section, we briefly present such social, economic and institutional features of Vietnam that can influence the emergence and development of vulnerability among people and in communities, especially such people and communities that are exposed to or susceptible to adverse situations or conditions.

Economic growth, poverty and social disparity

It has been widely accepted that economic growth does not necessarily translate into improvements in economic wellbeing for all community members. Over the past few decades, Vietnam has become a worldwide, good example of impressive economic growth combined with dramatically decreasing national poverty. However, Vietnam has also seen the other side of this progress: poverty and social disparity have arisen among regions and ethnic groups. Poverty is strongly correlated with geographic location and ethnicity: it is present where many people live in rural and remote areas in ethnic minority communities, and these people are at high risk of falling even further into poverty. More critically, their poverty is closely associated with lower living standards, poorer health and lower education status (Baulch & Vu 2011).

Minorities and marginalized groups

Of the 54 ethnic groups in Vietnam, the minority groups mostly reside in remote and mountainous areas. Members of these ethnic minority groups are estimated to be four and a half times more likely to be poor than members of the majority group (Kinh-Hoa), and they are also more likely to be illiterate, malnourished and suffering from poor health (Luong 2012). Ac-

According to assessments by many researchers and organizations, the factors behind the poverty of these ethnic groups include geographical isolation, the resultant limited access to market places, and the lack of education and social services. These factors are clearly interrelated.

Despite numerous policy programmes to support these groups, the groups are still at high risk of marginalization because of their underrepresentation and insufficient participation opportunities at different levels of society (World Bank 2009).

Vulnerability and ethics

Conventionally vulnerability infers the potential for loss (Cutter 1996) or susceptibility to be harmed (Adger 2006). This concept has been used rather often in the literature of different traditions and disciplines. Since the early 1980s, many definitions of vulnerability have been introduced from diverse epistemological orientations such as political ecology, human ecology, physical sciences and social sciences (see more in Cutter 1996; Flanagan et al., 2011). Such diversity and variation in definition reflects the importance as well as complexity of conceptualizing vulnerability in different sciences. Particularly, social science views vulnerability referring to a set of socio-economic and demographic factors that determine the ability of affected population to respond to adverse impacts or for pain from the exposure to the physical world (Flanagan et al., 2011).

Mackenzie et al. (2014) state that vulnerability has both universal and specific sets of meanings; and comprises of three characteristics including inherent vulnerability (those universal vulnerabilities intrinsic to the human condition), situational vulnerability (those that arise from context), and pathogenic vulnerability (situational vulnerabilities that arise from significant oppression or injustice). Those characteristics make vulnerability a broad and fluid concept.

It is also common that all people are susceptible to harm in different dimensions. Among those, ethnicity, gender and race are among most pervasive crosscutting issues shaping vulnerability to those affected. According to Schofer (2009), ethical theory struggles to address the lived realities of the ethical life, the possibilities and limitations of embodied action in the world. Most striking, the very bases for ethical claims, and the possibilities

of attaining ethical ideals, may themselves be fragile and susceptible to harm. In other words, ethics and vulnerability interweave in many ways (Mackenzie et al. 2014). Raj Bhopal (2008) argues that in a multi-ethnic societies there are difficult to create a sense of fairness and justice; therefore justice is the core value that underpins equity. There is a deep paradox – to promote equality, we may need to treat people and groups unequally.

Description of the training workshop

This study is based on a multi-disciplinary training workshop which took place in Hue and the nearby regions in April 2015. The length of the workshop was five days including the theoretical and practical parts. The training workshop was led by the local universities. During the first day, more than 80 Vietnamese students, faculty members and leaders of the institutions participated in the event. Fifteen exchange students from Finland were present among the participants. The Finnish students also participated in the field study later in the week. The key-note presentations took place on the opening day, shedding light on vulnerability from different points of view. During the days following the training workshop, field studies took place as described below. The final day of the seminar included the presentation of the results of the field visits. The results identified vulnerable groups per ethnic minority and location, presenting the dimensions in which the groups are vulnerable or at high risk of becoming vulnerable or marginalized. Certain possibilities to support these vulnerable groups, results from the discussions by the participants of this training workshop, were also presented for consideration for future intervention and support strategies.

Methodology

In this research, the field activities took place in rural communities in Vietnam. The research methodology shows some ethnographic features, since ethnography can be described as a description of a group, culture or community. (Holoway & Wheeler 2013, 153.) Moreover, the data collection was carried out using methods typical to ethnographic research, such as observation, interviews and selection of key informants and settings. (Holoway & Wheeler 2013, 158.)

Aim of the study

The overall aim of this study was to find possible ways to support vulnerable local communities in Vietnam. The specific objective was to answer the following questions:

- Who are the vulnerable groups in the community?
- In what way they are vulnerable?
- What are the possibilities to support these people?
- What can be gained through this learning and research process?

Data gathering, field sites and researchers

The research group consisted of approximately 30 students and professionals including the students' instructors. The group was divided into two sub-groups for the field activities. The groups included participants from different ethnic and linguistic backgrounds.

A qualitative approach was used in this field-study. The methodology was justified by the limitations of time and other resources. On the other hand, the participants of the training workshop wanted to gain as deep an understanding of vulnerability in Vietnamese communities as possible within the limited time frame. Data-gathering methods included interviews, general observation and specific observation aided by an observation guide. These methods belong to a research methodology that can be described as *field research* or *ethnography*. (Gönfors & Vilkkka 2011; Campbell & Lassiter 2014, Holloway & Wheeler 2013.) Each student group targeted the same overall aim but their approaches to the study differed slightly.

The research was carried out in the mountains in the district of Huong Tra, in a small commune called Hong Tien (see Figure 1). This commune is among the poorest in the region. The residents of this area represent seven ethnic minority groups with different languages and cultures.

Limits and ethical considerations

This study has its limitations which the authors of this article well recognize. Firstly, the training workshop was not necessarily designed for research but rather for a learning experience. Secondly, the study was conducted partly by the students who had only limited experience or no experience at all of field research prior to this experience.

The researchers, including students and their instructors, maintained high ethical standards during this study. Essential human rights and principles of research ethics were respected during the process, including respect of the participants' autonomy, nonmaleficence, providing benefits and justice (Holloway & Wheeler 2013, 54). The interviewed participants voluntarily participated in the field activities. The local authorities were informed about the field visits according to the local custom. It was important that the research group included the researchers from Vietnam. They facilitated the process by translating for those who could not speak the local languages.

Results

Identification of vulnerable groups

Guided by the notion that *vulnerability* refers to the likelihood of experiencing harm or adverse conditions in a given situation, and by using data from the interviews carried out during the observation process, we were able to define the most vulnerable groups in the Vietnamese society. On the basis of the data, the vulnerable groups we found are not uniform, and they can be placed in the following categories: relocated residents, children, female adults who do not speak the Kinh language, and people living in unauthorized housing. There are several factors that have been advancing marginalisation and putting community members into a vulnerable position. The most affected groups are the ones mentioned above who, at the same time, represent ethnic minorities.

Vulnerability among relocated residents

Relocating people began moving into this region in 2009 because a relocation process was initiated due to a hydropower development project. As newcomers, they were allocated abodes in a bare, hilly region of the commune. As our field data reveals, there is neither a water pipe system nor a recycling system in place in this area, and hygiene and sanitation conditions are very poor. The new residents were compensated by less cultivated land than they previously had and lack water for irrigation, which increases the food insecurity in home consumption. In addition, the lack of non-agricultural job opportunities and informal job opportunities affects the family dynamics among relocated residents. Due to the limited amount of land allocated to the resettlement, unauthorized housing is erected in the area and housing conditions are poor in this regard as well.

Vulnerability among minority children and primary school children

Even though the Vietnamese government tries to ensure each citizen a primary education, some children are at risk of dropping out of school. The risk is particularly high among children who belong to ethnic minorities. The overall situation with a child belonging to a minority community is challenging. Most often such children feel that they lack the possibilities to influence their own lives. In addition, in some communities there is a risk of early marriage which affects children's development. Children in poor families have many household responsibilities, which makes their life difficult. During the field visits, the research group had a possibility to become acquainted with children and young people with disabilities. Fortunately, there are several NGOs and other stakeholders providing care and training for these children and young people. Still, according to our data, the violent behaviour of peers and even teachers and the lack of different learning and communicating models cause an additional burden to many of these people.

Vulnerability among ethnic minority women

In the Vietnamese context, women are among the most vulnerable groups, especially the women belonging to ethnic minorities. In the field sites of our study, women are evidently illiterate compared to men and younger people. Many ethnic minority women cannot speak the Vietnamese language fluently. Therefore, effective participation in community meetings is diffi-

cult for them; neither can they obtain benefits available from development projects in the region. Some women told us that they attend training courses offered by the local government or participate in development projects aiming to improve their livelihood; they also receive credit to invest in their livelihood strategies. However, due to their linguistic limitations, they have not been able to gain a full understanding of their practice or implementation, and in consequence, they have not obtained full benefits of such support as they should have done. Through our observations and interviews, we learned that local women are mostly home-based and take care of the economy and welfare of their families.

Vulnerability from the health care point of view

One of our researcher sub-groups had the opportunity to carry out field interviews and field observation in the local health care facilities. Information gathered in this context supports the information obtained in the primary school and in the commune office. It clearly supports the assumption that ethnic minority communities are among the most vulnerable ones in Vietnam. According to the researchers, the most informed members of minority groups acquire health services occasionally. On the other hand, not only do the patients question the benefits of the health facilities but the health facilities themselves are poorly equipped and poorly maintained due to the staff's lack of training and education. Environmental realities affect health and wellbeing in the communities: polluted soil, forsaken mines left to deteriorate, collapsed water pipe systems, and a generally weak housing infrastructure. All these can cause various short-term and long-term health problems.

Possibilities to support vulnerable groups

Based on the collected data, our researchers could suggest several ways to support the vulnerable people and communities. The overall enhancement of health and the introduction of a healthy life style could be achieved by supporting the current health care facilities that provide health services for the people in the poor areas. These enhancements could include supporting current structures in mental health care, supporting the maintenance of equipment in health care facilities, and establishing multi-disciplinary teams who could address the problems holistically.

It was suggested that encouraging vulnerable children to use their mother tongue could help these children to gain improved self-identities. In addition, the teachers in the primary school would need help in their daily pedagogical activities regarding computer literacy and the use of the library as a learning center. In addition, the teachers could implement active methods such as children's games, and introduce learning in more collaborative ways.

For ethnic minority women, education should be provided in language skills so that they would not become marginalized and could benefit from outside support for improving their wellbeing. This group should be provided with preventive welfare services or educated in preventive welfare and health care so that these women could better care for their families.

At the community level, the commune should create practices that facilitate daily routines and living. Such practices could include a water pipe system and a recycling system to help reach a reasonable level of cleanliness, sanitation and environmental safety.

It was suggested that the vulnerable relocated people could be supported through several different means. For instance, basic education could be made available in connection with health care, and training could be offered in personal economy, environmental issues, human rights and personal hygiene. Basic health care services could be organized so that they are easily accessible for the residents.

Discussion and conclusion

The overall aim of this study is to find ways to support vulnerable local communities in Vietnam. The specific objectives were to learn what the vulnerable groups in the community are and in what ways they are vulnerable. Moreover, we sought answers to the questions, what are the possibilities to support these people, and what can we gain through this learning and research process? The work was guided by the understanding that *vulnerability* refers to the likelihood of experiencing harm or adverse conditions in a given situation. Through our research process and fieldwork, we were able to identify the most vulnerable groups in the Vietnamese society. According to our data, the vulnerable groups differed from one another and could be categorised according to their differences. Among the most vulnerable groups, we found relocated residents, children, female adults who do not speak the Kinh language, and people living in unauthorized housing.

Vulnerability among the relocated residents is based partly on the lack of job opportunities and informal job opportunities, which affect family dynamics. Informal housing crops up in the region and housing conditions are poor in this regard. This situation might even cause adverse health conditions. Children are among the most vulnerable groups. Even though the government tries to ensure each citizen primary education, some children are at risk of dropping out of school. The risk is high among children who belong to an ethnic minority. In addition, women who belong to an ethnic minority are equally at risk of marginalization. Illiteracy prevents women from full participation in society. Supporting services, such as health care facilities, lack resources; there is a gap between service users and service providers. Minority groups use health services rarely. On the other hand, not only do patients question the benefits of health care facilities but health care facilities themselves are poorly equipped and poorly maintained due to staff's lack of training and education.

There are also political reasons for the vulnerability of the minorities in the Vietnamese context. This was not discussed to a great extent among the participants during our field visits. Students gained an experience of local minority local households in a culturally mixed community. We all are asking now, what is the future of this community? Are they allowed to develop their own culture and keep their own ethnic identity? This is might be uncertain. According to this field research experience some of the participants were finding out that the only option given by the government for the minorities is to assimilate both economically and culturally to the main stream culture.

Some of the participants were pointing out also, that if the new liberal changes are establishing more choices in Vietnam later on then there might be a tiny opportunity for some larger minorities to integrate themselves economically with the Kinh while retaining their own group's cultural identity.

The Holistic Partnership in Social Work and Health Care Education program (HOPE 3) for the period 2013-2015 demonstrated its focus on holistic perspectives in supporting vulnerable groups and community and a need for more interdisciplinary cooperation. This training workshop is a local dissemination event for this project to promote the connection and cooperation between health and social sectors for social inclusion and social change especially in a multicultural and multi-ethnic society.

The representatives of the three academic institutions felt that the joint field experience was strengthening the co-operation between the higher-education institutions on practical level. The process could be described as an academic learning process for both the instructors and the students. From the instructors point of view the methodological challenges were obvious. Not all the Students were enough familiar with the field research methodology. On the other hand students and their instructors represented various professional backgrounds and fields of sciences which facilitated the learning process and the results and recommendations were truly inter-professional.

As individual participants we as instructors could also learn a lot. One of the participated instructors describes the personal learning experiences as following:

“By myself I was learning a lot over the same issues, which were written down in the student’s presentation. But why this field visit seminar was organised? We achieved a lot together as University staff members and as students. This approach was a lot about community development. During the process I realised that the minority community in the resettlement didn’t have any active role in the whole process. They were not present at teaching sessions before the field visits and not either taking part in the student’s presentations. The final turning points in this field research are still open for me ...”

As the quotation shows the learning process continues. The authors suggest that the similar multi-professional events are hold also in future. Field visits with research activities not only deepens the understanding of the situation in the communities but also enables students to learn in authentic settings, communicate in multi-professional environment and update the methodological skills. Moreover, the good grounds for co-operation between the institutions makes even larger scale research possible. More important inclusive and proper policy and development discourses should be even more crucial to tackle such issues unless Vietnam is far from reaching the purpose towards a sustainable and just state society of Vietnam for all.

REFERENCES

- Adger, W.N. (2006). Vulnerability. *Global Environmental Change* 16. 268-281.
- Baulch, B., Vu, H. D., (2011). Poverty dynamics in Vietnam, 2002-2006. In VASS. 2011. *Poverty, Vulnerability and Social Protection in Vietnam: Selected Issues*. edited by T. Nguyen. The Gioi Publishers.
- Bhopal, R. (2008). Ethical Issues in Health Research on Ethnic Minority Populations: Focusing on Inclusion and Exclusion. *Research Ethics* 4. 15-19.
- Birkmann, J. (2007). Risk and Vulnerability Indicators at Different scales: Applicability, Usefulness and Policy Implications. *Environmental Hazards* 7(1):20-31.
- Campbell, Elizabeth, Lassiter, Luke E. (2015). *Doing ethnography today : theories, methods, exercises* Wiley-Blackwell: West Sussex. Retrieved from <http://www.ebrary.com>
- Chaudhry, P. and G. Ruyschaert. (2007). Climate Change and Human Development in Viet Nam Human Development Report 2007/2008 Fighting climate change: Human solidarity in a divided world Human Development Report Office OCCASIONAL PAPER Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/chaudhry_peter_and_ruyschaert_greet.pdf.
- Cutter, S. L. (1996). Vulnerability to environmental hazards. *Progress in Human Geography* 20. 529-539.
- Dang, H-A. (2010). A Widening Poverty Gap for Ethnic Minorities. Chapter 8. In Indigenous Peoples, Poverty and Development. Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/EXTINDPEOPLE/Resources/407801-1271860301656/Chapter_8_Vietnam.pdf
- Diaconia University of Applied Sciences n.d. HOPE – holistic partnership in social and health care education. Retrieved from http://www.cimo.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/cimo/embeds/cimowwwstructure/17717_NSS_hanke_HOPE.pdf Accessed: 19.5.2015.
- Flanagan, B.E., Gregory, E.W., Hallisey, E. J., Heitgerd, J.L. & Lewis, B. (2011). Social Vulnerability Index for Disaster Management. *Journal of Homeland Security and Emergency Management* 8 (1). DOI: 10.2202/1547-7355.1792
- Gaiha, R; Imai, K; Kang, W. (2007). Vulnerability and Poverty Dynamics in Vietnam. Discussion paper. Retrieved from <http://www.socialsciences.manchester.ac.uk/medialibrary/economics/discussionpapers/EDP-0708.pdf>
- Grönfors, M., Vilkkka, H. (2011). Laadullisen tutkimuksen kenttätymenettelmät. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu: Hämeenlinna. Retrieved from http://vilkkka.fi/books/Laadullisen_tutkimuksen.pdf Accessed: 19.5.2015.
- Holloway, I., Wheeler, S. (2013). *Qualitative research in Nursing and healthcare*. 3rd Edition. Wiley-Blackwell: West Sussex. Retrieved from <http://www.ebrary.com>
- Luong, T. O. (2012). Country Technical Note on Indigenous Peoples' Issues. Social Republic of Vietnam. Retrieved from <http://www.ifad.org/english/indigenous/pub/documents/tnotes/vietnam.pdf>.
- Mackenzie, C., Rogers, W. & Dodds, S. (eds.) (2014). *Vulnerability: New Essays in Ethics and Feminist Philosophy*. Oxford University Press. 318pp.
- Schofer, J. (2009). Ethics and Vulnerability in Watchmen. *Harvard Divinity Bulletin* 37(2 & 3).

UNDP (2011). Social Services for Human Development Viet Nam. Human Development Report 2011. Retrieved from www.undp.org/content/.../27099_902_UNDP_Final_Low_res_190112.pdf.

VIETNAM COUNTRY REPORT http://www.mhlw.go.jp/bunya/kokusaigyomu/asean/2011/dl/Vietnam_CountryReport.pdf The 9th ASEAN & Japan High level officials meeting on Caring Societies: “Human Resource Development in the sectors of Welfare and Health with a focus on capacity building of service provides and employability promotion of vulnerable people” 25 October – 28 October 2011, Tokyo Japan

World Bank. (2009). Country Social Analysis: Ethnicity and Development in Vietnam. Summary Report. Social Development Unit, Sustainable Development Department, East Asia and Pacific Region. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/INTEAPREG-TOPSOCDEV/Resources/499760ESW0Whit1C10VietnamSummary1LR.pdf>

Esko Kähkönen

USKONTOLUKUTAITO SEKULAARIN JA USKONNOLLISEN VÄLISENÄ SILTANA

Tiivistelmä

Uskontolukutaidon tarve vahvistuu sekä moniuskontoisen yhteiskunnan haasteiden että uskonnon julkisen aseman muutoksissa. Uskonto on tullut takaisin -iskulause kuvaa keskustelutilannetta. Reagointia siihen tarkastellaan artikkelissa kansainvälisen keskustelun kautta; erityisesti yhteiskuntatieteiden rooliin vaaditaan uskonnollisen ulottuvuuden suurempaa ymmärtämistä. Uskontolukutaidon käsitettä arvioidaan kulttuurisin, uskontososiologisin ja teologisin lähtökohdin. Ammatillisessa toiminnassa journalismista aina sosiaali- ja terveysaloihin saakka tarvitaan kouliintumista uskonnollisen ulottuvuuden tunnistamiseen ja tunnustamiseen. Tietoinen uskontolukutaidon kehittäminen on tarpeen, kriittisyyttä unohtamatta. Parhaimmillaan uskontolukutaito kansalaistaitona muodostuu sekulaarin ja uskonnollisen väliseksi sillaksi ja kehittämisalustaksi.

Johdanto

”Kaikki puhuvat nykyään uskontolukutaidosta”, totesi äskettäin Harvardin yliopiston uskontolukutaito-ohjelman johtaja Diane L. Moore. (Moore 2015a.) Suomalaisesta näkökulmasta asia tuskin näyttäytyy yhtä merkittävänä. Lausuma antaa sysäyksen pohtia, mitä uskontolukutaito on ja miksi sitä tarvitaan. Uskontojen ymmärtämiseksi on tehty paljon työtä uskontotutkimuksessa, niin kulttuuritutkimuksen kuin teologian painotuk-

sin. Myös uskontodialogi on hiljalleen noussut arvoonsa, kun on ymmärretty, että uskonnolla voi olla suuri merkitys sekä konfliktien synnyssä että niiden ratkaisussa.

Tarkoituksena on ensiksi selvittää uskonnollisuuden ja uskonnon näkemisen tilannekuvaa. Tässä on tarpeen seurata alan toimijoiden tekemää arviota, näkemystä siitä, mistä uskontolukutaidon tarve nousee. En siis pyri heti määrittämään uskontolukutaitoa. Kartoitan uskontolukutaidon kannalta tärkeänä pitämäni tutkimustilannetta ja käsitteellisyyttä. Käsittelyn loppupuolella kokoan ja arvioin uskontolukutaidon käytäntöön sovellettuja toteutuksia ja johtoaajatuksia.

Teeman kehittämissä olen kiinnittänyt huomiota erityisesti kansainväliseen keskusteluun. Uskontokeskustelu on Suomessa varsin kapea-alaista. Perinteisesti on pohdittu vaikkapa kansankirkkokysymyksien merkitystä ja kirkkojen suhdetta valtioon. Maahanmuutto monipuolistaa keskustelua ja ylipäätään herättää näkemään keskustelun tarvetta moniuskontoisessa tilanteessa. Huomattava on kuitenkin, että kysymys uskontolukutaidosta on joka tapauksessa laajempi kuin pelkkä uskonnollisuus maahanmuuton ilmiönä. Kysymys on myös uskonnon ja katsomusten paikasta yhteiskunnassa ja julkisuudessa.

Uskontolukutaito ei ole nähdäkseni tarkkarajainen eikä vakiintunut tieteellinen käsite. Uutena tutkimusalueena sitä kylläkin edistetään, muun muassa Lontoon yliopistossa ja Harvardissa. Niitä sivutaan tuonnempana. Kiinnostavaa on, miten uskontolukutaidon näkökulmasta pyritään reagoimaan ajankohtaisen, moninaisen ja elävän uskontotilanteen kysymyksiin. Uskontolukutaito tarvitsee paitsi monialaista uskontotutkimusta, myöskin yhteiskuntatieteellistä tietämystä. Pyhien kirjojen tutkimus tai uskontojen oppirakennelmien hallinta ei tähän riitä. Tietty pedagoginen ulottuvuus on myös tarpeen pitää mielessä uskontolukutaito-ohjelmien toteutuksessa.

Uskontososiologia tarjoaa arvokasta tietoa ja osaa yhdistää uskonnollisuutta koskevaa erityisosaamista yhteiskunta-analyysiin. Uskontososiologioiden tehtävä on merkittävä tiedon ja keskustelun yhdistäjänä yhteiskuntatieteiden ja uskonnontutkimuksen välillä. Nostan esille uskontososiologioiden näkökantoja erityisesti sekularisointikysymyksissä.

Uskontotilannetta kartoittavaa ja arvioivaa keskustelua

Yhteiskuntatieteiden rooliin liittyy kysymyksiä, kuten mikä on uskonnon merkitys yhteiskunnassa ja millä tavoin uskonnon rooli on huomioitu yhteiskunnallisissa prosesseissa. Onko perusoletus se, että Euroopassa sekularisaatio etenee vakaata tahtia ja uskontojen merkitys kaventuu sitä myöten kuin valtakirkoista eroaminen lisääntyy? Laajojen kansanryhmien reaktiot muuttuvassa uskontotilanteessa heijastelevat ihmisten katsomuksellista suhdetta ja sitoutumista. Uskontolukutaidon kannalta on merkittävää, miten tämä heijastuu yhteiskunnalliseen keskusteluun ja asennekenttään uskontojen kohdatessa. Artikkelin otsikointi, jossa sekulaarin ja uskonnollisen väliseen kuiluun tarjotaan välittäjäksi uskontolukutaitoa, kiteyttää artikkelin tausta-ajattelua.

Osa uskonnontutkijoista painottaa iskusanan tapaan lausetta ”Religion is everywhere – Uskonto on kaikkialla”. (Ks. esim. Leiden University 2016; Sheffield Institute for Interdisciplinary Biblical Studies 2014.) Toinen samantyyppinen ilmaisu on ”God is back – Jumala on palannut”. Journalistin John Micklethwait ja Arian Wooldridgen kirja (Micklethwait & Wooldridge 2009) työsti globaaleja näkökulmia uskonnon uuden vahvistumisen myötä ja sai kansainvälistä tunnettuutta ja tunnustusta (ks. esim. Buttler Bass 2009; Lloyd 2009.)

God is back -kirjoittajien perusteesejä on, että demokraattisessa ja pluralistisessa kulttuurissa uskonnosta saadaan suurta apua aggressiota vastaan. He ovat taipuvaisia näkemään USA:n mallin mukaisen positiivisen uskonnonvapauden avaimena suvaitsevuuteen ja yhteiskunnalliseen menestykseen, toisin kuin eurooppalaisen sekularismin ja ateismin. Sekularistit ovat kirjoittajien mukaan erehtyneet väitteessään, että uskonto ja moderniteetti eivät sovi yhteen. Uskonto suorastaan lisää moniarvoisen yhteiskunnan kuikoistusta. Sekularistien on syytä nähdä, että uskonto ei ole ”myrkkyä” – uskonnon ja vallan liitto kylläkin sitä on. (Micklethwait & Wooldridge 2009, 32–50, 55–66, 170–176, 354–355, 372–373.) Myös arvostettu uskontososiologi Grace Davie käyttää Jumala on palannut -ilmaisua. (Davie 2015, ix–xi.) Uskontokysymykset ovat olleet yhteiskuntatieteissä sivuraiteella. Mikäli olisi toisin, Grace Davie tuskin kirjoittaisi niin kriittistä arviota yhteiskuntatieteiden suhteesta uskontoon kuin tekee.

Grace Davie vaatii yhteiskuntatieteilijöitä lopulta siirtymään 21. vuosisadan realiteetteihin. Tämän hän kuitenkin arvelee olevan heille erityisen

”tuskallista”. Yhteiskuntatiede keskittyi vahvasti industrialismin mukanaan tuomien yhteiskunnallisten muutosten selvittelyyn. Davie kummeksuu tieteenalalla syntyynyttä kielteistä, jopa vihamielistä asennetta uskontoon, etenkin kun myös uskonto muuttuu yhteiskunnan mukana. Uskonnon merkitys on kasvanut, mutta se on Davien mielestä jäänyt yhteiskuntatieteiltä paljolti huomaamatta. Tosin uskonnon merkitys on tullut näkyviin sellaisten erityislaatuisten tapahtumien myötä kuin Iranin vallankumous ja New Yorkin kaksoistornien tuho vuonna 2001. Davien sanoja voi ymmärtää niin, että vasta näiden tapahtumien myötä alkoi yhteiskuntatieteissä uskonnon roolin uudelleenarviointi. Ilmaisui ”Jumala on palannut” ei hänestä kerro uskonnon merkityksen muuttumisesta. Syy on siinä, että vasta nyt yhteiskuntatieteissä on alettu ottaa uskonto todesta. Ylipäätään Davien mukaan vain Euroopassa uskonnon merkitys on kyseenalaistettu; muu maailma ei ole sekulaari, vaikka Eurooppa olisikin. (Davie 2015, ix–xi.)

Davie näkee kaksi tekijää, joihin tulee kiinnittää huomiota: pitkälle kehittynyt sekularisaatio ja uskonnollisen tiedon väheneminen sekä sarja vakavia riitoja uskonnosta julkisessa tilassa, samalla kun uudet väestöryhmät ovat saapuneet. Hän valittelee, että juuri silloin, kun tarvittaisiin eniten uskonnollista tietoa, se on vähenemässä radikaalisti hänen kotimaassaan Britanniassa. (Davie 2015, ix.)

Adam Dinham viittaa Davieen kirjoittaessaan paradoksista, jossa yhteiskunta on samanaikaisesti sekä enemmän sekulaari että enemmän uskonnollinen. Davien sanoin sekulaarin ja uskonnollisen välillä on kuilu, jossa tarvitaan uskontolukutaitoa. (Dinham 2015a.)

Uskonnollisuuden merkitys näyttää tutkimusselvitysten valossa romahaneen läntisessä Euroopassa. Uskonnollinen aktiivisuus Suomessa on usean maan tavoin matalalla tasolla ja kristinuskon perusopetukset vähäisessä määrin tunnustettuja. (Ks. Ketola 2011.) Esimerkiksi suomalaisista ilmoittaa uskovansa varmuudella Jumalaan 20 % ja kuolemanjälkeiseen elämään 16 %. Maissa kuten Turkki, Filippiinit, Chile, Etelä-Afrikka nämä lukemat ovat moninkertaisia, Yhdysvalloissakin 61 %. Tutkija Ketolan mukaan suomalaisten suhtautuminen uskonnon näkymiseen yhteiskunnassa on varsin varauksellista. (Ketola 2011, 10–14, 18–23.) Olisi epäjohdonmukaista ajatella, että matalilla uskonnonharjoituksen lukemilla olisi vaikutuksia ainoastaan yksityisellä alueella.

Uskontososiologit ovat käyneet laajaa keskustelua ihmisten sitoutumisasteesta ja uskonnonharjoituksesta kertovien lukujen merkityksestä. (Ks. esim. Davie 2015, 215; Day 2011, 6–26.) Maahanmuuttonäkökulmasta tämän sinänsä kiinnostavan keskustelun sijasta merkittävää on, että erityisesti muslimitaustalta tulevat ihmiset ovat tottuneet paljon näkyvämpään uskonnon rooliin ja sen tunnustamiseen. Muslimien asennoitumista ja arvostuksia on selvitelty useissakin tutkimuksissa. Seuraavassa keskityn Koopmansin (2014) laajan eurooppalaisen kyselytutkimuksen tuloksiin.

Tutkija on selvittänyt muslimien uskonnollista sitoutumista. Hän on päätenyt fundamentalistisen islamin tulkinnan määrittämiseen ja mittaamiseen. Koopmans määrittelee, miten iso osa muslimeista jakaa fundamentalismin perusnäkemykset. Kolme tekijää sitoutumisprosentteineen ovat: halu palata islamin juurille (60 %), vain yksi kaikkia muslimeja sitova ”oikea” Koraanin tulkinta (75 %) ja uskonnollisten lakien sitovuus ohi asuinmaan lakien (65 %). Keskeinen Koopmansin tutkimustulos on, että muslimien uskonnollinen fundamentalismi ei heikkene eurooppalaisessa kontekstissa. Koopmans myös havainnoi, että Belgiassa muslimeilla on voimakkain fundamentalistinen suuntautuminen, vaikka siellä on hänen mukaansa toteutettu ”suhteellisen avokätistä ja avointa” politiikkaa suhteessa muslimeihin ja maahanmuuttajien oikeuksiin. Sen sijaan tiukempaa integraatiopolitiikkaa harjoittavissa Saksassa ja Ranskassa muslimit ovat myös vähemmän fundamentalistisia. Koopmans väittää, että siellä missä kantaväestö on uskonnollisesti liberaali, kuten Ruotsissa, myöskin muslimien fundamentalismi on vähäisempää. Koopmans esittelee myös tutkimuksia parilta vuosikymmeneltä. Yhteneväisesti niissäkin muslimien fundamentalismi on samaa tasoa kuin Koopmansin itsensä tutkimuksessa. (Koopmans 2014, 37–46.)

Koopmansin lukujen verrattavuutta vahvistaa, että hän on haastatellut muslimeja ja kristittyjä samoin kysymyksin ja kriteerein. Muslimien ”jyrkkyyssaste” on kautta linjan prosentuaalisesti moninkertainen. Myöskin ”hyvin uskonnollisilla fundamentalistisilla” kristityillä lukemat ovat radikaalisti matalammat kuin vastaavassa kategoriassa olevilla muslimeilla. Sekä muslimien että kristittyjen ”hyvin uskonnollinen fundamentalistinen” ryhmän kielteisyys on yhdessä kohdassa vastavuoroisen jyrkkää: muslimit pelkäävät, että kristityt haluavat tuhota islamin ja kristityt pelkäävät islamin tuhoavan kristinuskon. Erikseen kiinnittää vielä huomiota juutalaiskielteisyys. Koopmans käyttää tästä luottamusvajeesta määrettä antisemitismi. Hyvin uskon-

nollisen fundamentalistisen ryhmän muslimeista yli 70 % ilmoittaa, ettei luota juutalaisiin. Vastaavalla kristittyjen ryhmällä lukema on 30 % luokkaa. (Koopmans 2014, 47–51.)

Kolme fundamentalismin ulottuvuutta eivät nähdäkseni kerro valmiudesta ekstremistiseen toimintaan. Rauhanomaisen yhteiselämän kehotukset merkittävien eurooppalaisten muslimijärjestöjen julkisessa opetuksessa ovat myös laajalti saatavissa. Internetissä julkaistavien eurooppalaisten merkittävien islamilaisten kattojärjestöjen julkisessa opetuksessa aktiivinen kansalaisuus, hyvä naapuruus ja ahkeruus ovat keskiössä. Muslimisaarnaajat kehottavat perjantaisaarnoissaan muslimeja maltillisuuteen ja hyviin tekoihin niin suhteessa ympäristöön kuin kaukaiseen lähimmäiseen. (Ks. Kähkönen 2013.)

Näkökulmia uskontolukutaidon ymmärtämiseen

Edellä olen kuvannut uskontolukutaidon paikantamiseen ja muotoutumiseen vaikuttavia tekijöitä. Grace Davie näkee sekulaarin ja uskonnollisen välillä kuilun. Hän sijoittaa uskontolukutaidon näiden kahden väliseen tilaan. Syntyvä mielikuva on voimakas. Kuiluajatuksen jatkoksi voisi muotoilla kysymyksen, onko uskontolukutaidosta sillaksi sekulaarin ja uskonnollisen välille?

Vuonna 2015 ilmestynyt Adam Dinhamin ja Matthew Francisin toimittama artikkelikokoelma ”Religious Literacy in Policy and Practice” välittää angloamerikkalaisia puheenvuoroja eri oppiaineita ja ammatillisia taustoja edustavilta tutkijoilta ja ammattilaisilta. Eri maiden tilanteet ovat kiinnostavia, mutta ratkaisut ovat kontekstuaalisia. On selvää, että esimerkiksi Yhdysvaltojen koulujen uskontokasvatuksen tilanne eroaa eurooppalaisista ratkaisuista. Sosiaalityön toimintatavat ja järjestelmät vaihtelevat suuresti eri maissa. Teksteistä hahmottuu kolme näkökulmaa uskontolukutaidon ymmärtämiseen ja soveltamiseen:

1. Kulttuuripainotteinen näkökulma

Harvardin yliopiston uskontolukutaito-ohjelman johtaja Diane L. Moore keskittyy tutkimus- ja kehittämistyössä erityisesti kasvatustieteiden ammattilaisten kanssa uskonnon, konfliktien ja ihmisoikeuksien kysymyksiin. (Dinham & Francis 2015, xvi.) Harvardin uskontolukutaitoprojekteissa painottuvat kasvatustieteiden ohella USA:n ulkoministeriön virkamiesten, journalistien

ja terveysalan ammattilaisten kouluttaminen. (Harvard Religious Literacy Project 2016.)

Mooren perusnäkemys on Grace Davien tavoin, että yhteiskuntatieteet ovat laiminlyöneet uskonnon. Vasta sellaiset tapahtumat kuin Iranin vallankumous, Berliinin muurin kaatuminen ja näyttävät terroriteot Yhdysvalloissa ovat saaneet yhteiskuntatieteet, erityisesti politiikan tutkimuksen, kiinnittämään huomiota uskonnon merkitykseen. Hän pitää erittäin ongelmallisena sitä, miten uskonnot ja niiden vaikutukset on ”marginalisoitu ja yksinkertaistettu”. (Moore 2015b, 30.)

Uskontolukutaitoa Moore määrittää pitäen lähtökohtanaan uskonnon rakentumisen kulttuurin sisään. Moore korostaa tarvetta katsoa asioita monien linsien kautta. Monilla linsseillä hän viittaa kykyyn tunnistaa tarkastelunäkökulmat ja panostaa niiden läpinäkyvyyteen. On osattava eritellä ja analysoida poliittisten, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ilmausten uskonnollisia ulottuvuuksia ja niiden välisiä leikkauspisteitä. Uskonto kuuluu kulttuuriseen kontekstiin. Taloudellisia tai poliittisia ilmiöitä ei Mooren mielestä voida ymmärtää ilman kulttuurikontekstia. Mooren määritelmässä korostuu situaatio. Uskonnolliset vaateet ovat niin ollen pelkästään tulkinnallisia. Ne on aina nähtävä vain erityislaatuisuuden olettamuksina (particular assumptions), eikä millään muotoa absoluuttisina, universaaleina ja historiallisina totuuksina (Moore 2015b, 30–32.)

2. Uskontososiologiapainotteinen näkökulma

Grace Davien ajatuksiin tutustuminen edellä on jo ollut avaamassa uskontososiologiaan painottuvaa näkökulmaa. Lontoon yliopiston (Goldsmiths) yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan aikaisemmin mainitut tutkijat Adam Dinham ja Abby Day näyttävät ammentavan Davien uskontososiologisesta taustasta. (Dinham 2015a, xx). Tuore Davien elämäntyötä käsittelevä teos (Day & Lövheim 2015) vahvistaa tätä kuvaa.

Käytännöllisluonteiseen uskontolukutaidon määritelmään Dinham yhdessä Jonesin kanssa sisällyttää uskonnon ymmärtämiseen tarvittavia tietoja ja taitoja, asennekasvatusta, yhteisötyön periaatteita ja yhteiskuntapoliittista kannanmuodostusta. Uskonto julkisessa tilassa on ajattelun keskiössä, legitiiminä ja tärkeänä julkisen huomion alueena. He kokevat tärkeäksi määrittää suhdetta teologiaan ja ottaa siihen etäisyyttä.

Uskontolukutaidossa korostuvat Dinhamin ja Jonesin mukaan

- tieto ja taito tunnistaa uskonto legitimiiksi ja tärkeäksi osaksi julkisuutta
- riittävä määrä yleistietoa uskonnollisista traditioista ja kykyä oppia uutta
- väärän yleistämisen torjuminen, kunnioittaminen ja hyvien suhteiden rakentaminen erilaisuudessa
- sen tiedostaminen, että uskontolukutaito on luonteeltaan enemmän kansalaistaitoa kuin teologiaa
- tuki ehyelle, moniuskontoiselle yhteiskunnalle, jossa on tilaa niin uskonnollisille kuin uskonnottomille, silloinkin kun uskontoa kyseenalaistetaan. (Dinham & Jones 2010, 4–7.)

3. Teologiapainotteinen näkökulma

Professorit Mike Highton (Cambridge) ja David Ford (Durham) rakentavat omaa tulkintaansa uskontolukutaidosta vakiintuneiden tutkimuksellisten ja institutionaalisten tekijöiden varaan. Varsinaisia määritelmiä he eivät esitä. Professorit näkevät tarpeelliseksi linjata teologian suhdetta muuhun uskontotutkimukseen Britanniassa nykyään yleisen jaon ”Theology and Religious Studies” pohjalta. On pääteltävissä, että yleistynyt sanapari ”teologia ja uskonnolliset opinnot” yhdessä ei ole heistä erityisen onnistunut, mutta he kuitenkin korostavat yhteisen työskentelyn tarvetta. (Ks. Highton & Ford 2015, 45–46.)

Highton ja Ford torjuvat ajatuksen, että uskontotutkimusta olisi oikeutettua arvottaa lähestymistavan perusteella. Teologeina heidän viestinsä näyttää olevan, että jakolinjat eivät mene neutraalisuuden tai subjektiivisuuden välillä. Heistä uskontolukutaidolle olennaista on oppia toistensa uskonnollinen kieli ja argumentaatio, vuorovaikutus. Teologian vaikuttavuuden kirjoittajat sitovat yhteistyöhön. He toteavat, että mitä vähemmän teologia on tekemisissä uskonnollisten yhteisöjen kanssa, sitä vähemmän se saa arvostusta myöskään yliopistoyhteisössä. Professorit tähdentävät myös avoimien instituutioiden merkitystä uskontojen väliselle kohtaamiselle. Tällaisia ovat Cambridgen ja Durhamin yliopistojen dialogilähtöiset ohjelmat. Uskontolukutaito ei ole Hightonin ja Fordin näkökulmasta vain uskonnoista oppimista, vaan akateemisessa diskurssissa kirkkojen ja eri uskonnollisten yhteisöjen kanssa tehtävää yhteistyötä. (Ks. Highton & Ford 2015, 45–46.)

Uskontolukutaidon tarve ja soveltamisalueita

Alussa totesin, että uskontolukutaito Suomessa ei ole samalla tavalla esillä kuin Mooren huomio USA:n tilanteesta antaa ymmärtää. Suomessa uskonto keskustelunaiheena näyttää tulevan hyväksytyksi vasta maahanmuuttoon liittyvän uskontojen vahvemman läsnäolon ja globaalisuuden kautta. Eurooppalaisia yhteiskuntia kohtaavat uskontotaustaan mielletyt ristiriidat, uhkat ja peruseräilyjärjestyksen vaativat uudenlaisia taitoja; uskonnon eristäminen sekularismin politiikalla tuskin tarjoaa kestäviä ratkaisuja.

Uskontolukutaidon vahvistaminen vaatii huomiota eri ammattiryhmien käytännöissä. Esimerkiksi sosiaali- tai terveysalan toimija voi ajatella olevansa neutraali, mutta sulkee todellisuudessa oven uskonnollisen asiakkaan ymmärtämiseen. Kiireinen journalisti saattaa tehdä perustavanlaatuisia virheitä laittaessaan uskonnon viaksi tai ansioksi ajankohtaisen asian, tapahtuman tai ilmiön. Jokin uskonto saa erityiskohtelun joko hyvässä tai pahassa tai sitten uskontoon liittyvät havainnot jäävät kokonaan tekemättä. Oma valtauskontoa saatetaan tarkastella vain omanväristen silmälasien lävitse.

Median kuva uskonnosta muodostuu tekijöidensä kautta. Wakelin & Spencer mukaan BBC:n oma selvitys osoitti, että yleisö on kaksi kertaa uskonnollisempaa kuin toimittajat. Wakelin toimi BBC:n uskonto ja etiikka-ohjelmapäällikkönä (Wakelin & Spencer 2014, 231–232) ja on nyttemmin Cambridgen yliopiston moninaisuusohjelman johtaja (Cambridge Inter-Faith Programme 2016).

Esimerkkinä uskonnosta ammatillisessa työssä on mainittava, että Australiassa sosiaalityöntekijöiden ammattietikassa on annettu oikeutus työntekijän oman uskonnollisen taustan julkituomiseen työtehtävissä. Sosiaalityön professori Beth R. Crisp katsoo, että eri ammattiryhmät tarvitsevat uskontolukutaitoa osatakseen työskennellä yhteisöissä. Sosiaalityöntekijöiden ammattieettisissä ohjeissa (Code of ethics) muutos on sen vuoksi ollut selkeä. Vuoden 1999 versiossa korostettiin uskontoon perustuvan diskriminaation estämistä, uskontoon perustuvaa intressikonfliktia ja oman taustan tiedostamista. Ohjeet päivitettiin vuonna 2010. Lisäyksenä on tullut oikeutus omiin kulttuurisiin, uskonnollisiin ja henkisiin (cultural, religious, spiritual) katsomuksiin ja niiden tunnustamiseen työpaikalla ja ammatillisissa konteksteissa. Eettisen koodiston muita ohjeistuksia ei kuitenkaan saa loukata. (Crisp 2014, 208–209.)

Läntiseen Eurooppaan verrattuna Yhdysvaltoja pidetään uskonnollisena. Uskontojen opetus on siellä kuitenkin vähäistä. Ehkä yllättävästi tutkijat Prothero & Kerby (2014) näkevät Yhdysvaltojen uskontolukutaidottomuuden erityisen suurena. Tilanteen parantamiseksi Kaliforniassa toteutettu ”Modesto World Religions” kurssi saa koulutuskokeiluna heiltä merkittävästi huomiota. Kurssi laadittiin kaikkia uskonnollisia yhteisöjä tyydyttäväksi, ja jälkiseuranta osoitti sen lisännen ymmärtämystä myöskin uskomuksellisten ääripäiden välillä. Toisaalta koulutuksen loppuraportissa kurssia luonnehdittiin värikkään vaatemerkin Benettonin kaltaiseksi monien värien maailmaksi, josta on häivytetty väkivalta, vaarallinen fanatismi ja haavoittuvien ryhmien tilanne. Prothero & Kerby toteavat yhteenvedossaan, että pelkkä uskontotietous ei välttämättä johda suvaitsevuuteen. Kovalla työllä hankittu uskontolukutaito on heistä sen vuoksi hyvä yhteiskunnallinen investointi. (Prothero & Kerby 2014 71–72, 74.)

Uskontolukutaitoon liittyvää koulutusta ja kampanjoita on toteutettu monin tavoin eri puolilla maailmaa. Kuten edellä on esitelty, arvostetut yliopistot harjoittavat uskontolukutaidon opetusta. Uskontolukutaitoa on kehitetty myös yliopistojen monikulttuurisilla kampuksilla ja hallinnossa. (Ks. Clines 2015, 237–256.) Yhteisöjen rauhanomaista elämää vahvistamaan ja ekstremismistä patoamaan on myös kehitetty toimintaohjelmia. (Ks. Francis & van Eck Duymaer van Twist 2015, 113–134.)

Diakonia-ammattikorkeakoulussa uskontolukutaito on otettu kehittämiseksi niin opetuksessa kuin tutkimus- ja kehittämistyössä (ks. uskontolukutaito.fi.) Kolmen kurssin koulutuspaketti, yhteensä 15 opintopistettä, on tarjolla niin perusopiskelijoille kuin kaikille kiinnostuneille avoimessa ammattikorkeakoulussa. Yleiskurssilla tarkastellaan kulttuuri- ja uskontolukutaitoa useasta näkökulmasta. Sisällöissä korostuvat maahanmuutto ja kulttuuriseen että uskonnolliseen moninaisuuteen liittyvät kysymykset. Erityiskurssina tarjonnassa on Islamlukutaito, jossa peilataan erityisesti islamin itseymmärryksestä nousevaa ajattelua ja toimintaa. Myöskin uskontojen kohtaaminen ja dialogitaitojen kehittäminen ovat kurssin tavoitteita. Erityisesti mediaosaamisen kehittämistä palvelee Uskontolukutaito ja media -kurssi. Sitä on valmisteltu ja toteutettu yhdessä Lontoon yliopiston Religion Media keskuksen kanssa.

Myös kansainväliseen tutkimus- ja kehittämistoimintaan Diakissa on panostettu. Yhteistyössä Lontoon yliopiston kanssa on toteutettu Jyvä-hanke,

jossa vahvistettiin uskontolukutaitoa erityisesti maahanmuuttajatyössä aktiivisten järjestöjen toiminnassa. Useita hankkeita on vireillä, kansainvälisinä kumppaneina Lontoon yliopiston lisäksi ovat Vid-korkeakoulu Oslossa, Nordrhein-Westfalenin katolinen ammattikorkeakoulu sekä Uppsalan ja Ottawan yliopistot.

Arviointia uskontolukutaidon paikasta ja tehtävästä

Uskontolukutaito on erityisen hyödyllinen työväline arvomuutostilanteessa. Uskonnollisuuteen liittyvät ilmiöt ja keskustelu vellovat jännitteisesti vuoroveden tavoin. Uskontolukutaito tarjoaa vastapainoa yksipuolisesti tulkitulle sekulaarisuudelle tai toisaalta yhtä lailla kapeasti tulkitulle uskonnollisuudelle. Molemmat näistä johtavat kyvyttömyyteen keskustella uskonnosta ja katsomuksellisista perusteluista. Taitoja, joilla katsomusten ja uskontojen pohjavirtaa voidaan työstää tietoisesti, nimitän uskontolukutaidoksi. Tietoinen uskontolukutaidon kehittäminen on mahdollisuus koota erilaisia vakaumuksellisia lähtökohtia yhteisesti työstettävälle alustalle. Siinä mielessä uskontolukutaito voi silloittaa kuilua ja luoda tilan uskonnollisen ja sekulaarin väliselle ymmärtämiselle.

Uskontolukutaidon voi Dinhamin ja Jonesin tapaan nimetä kansalaistaidoksi, johon kuuluu perusmäärä toisten uskontojen ja vakaumusten tunte-musta. Verrattuna Mooren akateemiseen määritelmään ja korkeisiin tiedol-lisiin tavoitteisiin tällainen uskontolukutaitokäsitteen ymmärtäminen on-kin luonteeltaan enemmän kansansivistyksellinen. Selvää on, että uskonto-lukutaito ei ole uskonnollista puhetta eikä sen osaamiseen vaadita omakoh-taista vakaumuksellisuutta.

Uskontolukutaidon tarvetta voi olla paitsi tietämättömällä, myös vah-vasti omaa uskontoaan tuntevalla henkilöllä. Uskontolukutaidon sisäistä-minen voi myös varjella kommunikaatiokyvyttömyydeltä. Lisäksi on hy-vä huomata, että myös uskonnoton tarvitsee uskontojen lukutaitoa. Haas-te on kahtalainen ja vastavuoroinen: ymmärtää niin uskonnollisuutta kuin uskonnottomuutta.

Uskontolukutaito ei välttämättä ole dialogia eikä vaadi dialogia. Nähdäk-seni ne täydentävät toisiaan: ensin on oltava uskontolukutaitoa, ja sitten voidaan päästä dialogiin. Ensiksi tulee ymmärtää, että jokaisella on katso-muksensa, uskonnollinen tai ei-uskonnollinen ja sitä heijastava toimintata-pansa; neutraalisuutta ei ole. Uskontolukutaitoisuus vaatii arvostavaa tasa-

puolisuutta, mutta ollakseen uskottava, täytyy uskontojen ja katsomusten kielteisetkin ilmiöt kohdata arvioivasti. Uskontolukutaito aktiivisena taitona antaa laajan perspektiivin uskontojen ja katsomusten sekä niiden yhteiskunnallisen roolin hahmottamiseen ja jäsentämiseen.

LÄHTEET

- Buttler Bass, D. (12.7.2009). Book Review: God is back by John Micklethwait and Arian Wooldridge. *Washington Post*. Saatavilla <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/10/AR2009071001681.html>
- Cambridge Inter-Faith Programme (2016). Saatavilla <http://www.interfaith.cam.ac.uk/aboutus/meettheteam>
- Clines, J. (with Gilliat-Ray, S.) (2015). Religious literacy and chaplaincy. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*, (s. 237-256). Bristol: Policy press.
- Crisp, B. (2015). Religious literacy and social work: the view from Australia. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*. (s.207-226). Bristol: Policy press.
- Davie, G. (2015). Foreword. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*. Bristol: Policy press.
- Day, A. (2011). *Believing in belonging. Belief and Social Identity in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Day, A. & Lövheim, M. (eds.) (2015). *Modernity, Memory and Mutations*. Grace Davie and the Study of Religion. Ashgate Publishing.
- Dinham, A. (2015a). Grace Davie and religious literacy: Undoing a lamentable quality of conversation. In A. Day & M. Lövheim (eds.), *Modernities, Memory and Mutations. Grace Davie and the Study of Religion*, (45-58). Ashgate Publishing.
- Dinham, A. & Francis, M. (eds.) (2015). *Religious literacy in policy and practice*. Bristol: Policy press.
- Dinham, A. & Jones, S. H. (2010). Religious literacy leadership in higher education: an analysis of key issues and challenges for university leaders. Other. Religious Literacy Leadership in Higher Education Programme, York. Saatavilla <http://research.gold.ac.uk/3916/>, Goldsmiths Research Online -aineisto.
- Francis, M. & van Eck Duymaer van Twist, A. (2015). Religious literacy, radicalization and extremism. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*, (s.113-134). Bristol: Policy press.
- Harvard Religious Literacy Project (2016). Saatavilla. <http://rlp.hds.harvard.edu>.
- Ford, D. & Highton, M. (2015) Religious literacy in the context of Theology and Religious Studies. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*, (s.39-54). Bristol: Policy press.
- Ketola, K. (2015). Suomalaisten uskonnollisuus. Uskonto suomalaisten elämässä. Uskonnollinen kasvatusta, moraalista, onnellisuutta ja suvaitsevaisuutta kansainvälisessä vertailussa. (Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 9). Tampere: Tampereen yliopisto.
- Kähkönen, E. (2013). Muslimisaarnaajan näkökulmia yhteisölliseen elämään. Teoksessa T. Pauha & E. Kähkönen (toim.), *Islamilaisesta hyvän tekemisestä*. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 56), (s. 15-40). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Koopmans, R. (2015). Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups: A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (1), 33–57.

- Leiden University, Centre for the Study of Religion (2016). Saatavilla <http://www.universiteitleiden.nl/en/humanities/centre-for-the-study-of-religion>.
- Lloyd, J. (30.3.2009). God is back. Review. *Financial Times*. Saatavilla <http://www.ft.com/cms/s/0/40524ce6-1a5e-11de-9f91-0000779fd2ac.html>
- Micklethwait, J. & Wooldridge, A. (2009). *God is back: How the Global Revival of Faith is Changing the World*. New York: Penguin Books.
- Moore, D. (2015a). Kirjoittajan keskustelu Diane L. Mooren kanssa 2.11.2015, Harvard.
- Moore, D. (2015b), Diminishing religious literacy: methodological assumptions and analytical frameworks for promoting the public understanding of religion In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*, (s. 27-38). Bristol: Policy press.
- Prothero, S.R. & Kerby, L.R. (2015). The irony of religious illiteracy in the USA. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*. Bristol: Policy press.
- Sheffield Institute for Interdisciplinary Biblical Studies (2014). New visiting professor announced. 12. December 2014. Saatavilla <https://www.sheffield.ac.uk/siibs/news/adam-dinham-1.426445>
- Wakelin, M. & Spencer, N. (2015). Religious literacy and the media: the case of the BBC. In A. Dinham & M. Francis (eds.), *Religious literacy in policy and practice*, (s.227-236). Bristol: Policy press.

Raili Gothóni ja Marjo Kolkka

NAISTEN MONIPERUSTAINEN SYRJINTÄ NEPALISSA JA SUOMESSA ON YHTEISKUNNALLINEN HAASTE

Tiivistelmä

Tässä artikkelissa näkökulmat vähemmistöä edustavien naisten elämään syntyvät Diakissa toteutetuista hankkeista. Tarkastelu nepalilaisten tyttöjen ja naisten asemaan pohjautuu Glore-hankkeeseen. Romaninaisten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja koulutuksellista tasa-arvoa koskevista näkökulmista on ROMAKO-projektista vuonna 2014. Sekä dalitnaiset että romaninaiset ovat moninkertaisen syrjinnän uhreja. Viime vuosina on tapahtunut muutosta ja uhrin asemasta naiset ovat aktivoituneet vaikuttamaan oman elämäntilanteensa parantamiseksi.

Johdanto

Maailmanlaajuisesti on paljon puutteita ihmisten mahdollisuuksissa vaikuttaa omaan elämäänsä ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Naisten kohdalla siihen liittyy erityisen paljon pulmia, jotka kertautuvat silloin, kun on kyse vähemmistöryhmästä tai heikossa sosiaalisessa asemassa elävistä naisista. Sekä Suomessa että Nepalissa YK:n naissopimusta valvova CEDAW-komitea on kiinnittänyt huomiota naisiin kohdistuvaan moniperusteiseen syrjintään. Naisten syrjintä kansalaisuudesta, koulutuksesta, työstä, omaa elämää koskeviin päätöksiin osallistumisesta, terveydenhuollosta sekä naisten taloudellisista oikeuksista on edelleen arkipäivää. Erityisen ongelmallista on naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyys. (Suomen YK-liitto 2011.)

Tässä artikkelissa kuvataan kahdessa eri kulttuurissa usein syrjintää kokevien naisten elämäntilannetta. Näkökulmat vähemmistöä edustavien naisten elämään perustuvat Diakissa toteutettuihin hankkeisiin. Tarkastelu nepalilaisten tyttöjen ja naisten asemaan pohjautuu Glore-hankkeen aikana toteutettuihin havainnoiteihin, keskusteluihin ja englanninkielisten päivälehtien seurantaan helmikuussa 2015. Lisäksi hyödynnetään tyttöjen ja naisten asemaa käsitteleviä Maria Takan (2013) ja Kati Mattilan (2005) opinnäytetöitä.

Toinen tarkastelu syntyy romaninaisten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja koulutuksellista tasa-arvoa koskevista näkökulmista, joihin päästiin perheytymään ROMAKO-projektissa vuonna 2014. Kokonaisuudessaan se kohdentui romani- ja maahanmuuttajataustaisten ihmisten koulutusurien sujuvoittamiseen tähtäävän hankkeen valmisteluun sekä siihen liittyvän tiedon keruuseen Suomessa ja Ruotsissa. Tarkastelu perustuu projektin tuottaman aineiston ohella romaniväestöä koskeviin tutkimuksiin ja selvityksiin molemmissa maissa.

Moniperustaisen syrjinnän peruskäsitteitä

Toisen kulttuurin edustajat voidaan kokea vieraina ja jopa uhkana. Heidät määritellään toiseksi ja niiksi, jotka eivät kuulu meihin. Ihmiset yksilöinä saavat ryhmänsä edustajina leimoja, joita he eivät itse tunnista (Törmä ym. 2014). Toiseus on strateginen käsite, jolla määritellään valtaa ja valtasuhteita. Siihen liittyy sellaisten erojen tekeminen, joilla toinen yksilö tai ryhmä ymmärretään erilaisena. Siihen voi liittyä määrittelyä, kategorisointia ja ulossulkemista. Se on alistava ja esittää toisen alempiarvoisena asettaen ihmiset keskenään eriarvoiseen asemaan.

Toiseus voidaan ymmärtää tilaksi, jossa jokin taho, yhteiskunta tai esimerkiksi tietty ihmisryhmä, määrittää toiset pois yhteisöstä heidän erilaisuutensa vuoksi (Haasio 2015, 36). Naisen näkeminen yhteiskunnassa toisena sukupuolena on tutkimuksissa ollut esillä jo 1940-luvulta. Beauvoir (1981) toteaa, että jos ihmisen normi on mies, silloin nainen määritellään suhteessa häneen ”toiseksi sukupuoleksi”. Naiseus on sekä sosiaalinen tuote että yhteiskuntahistoriallisessa tilanteessa muuttuva oleminen. Monissa kulttuureissa miehellä on subjektin ja ”normaalin” ihmisen asema. Naisen rooliksi määritetty passiivisuus. Passiivinen ja omassa roolissaan alistunut ihminen on muiden komennettavissa, koska hän tuntee itsensä arvottomaksi. Samanlaisia kokemuksia on useimmilla alhaiseen asemaan alistetuilla ryhmillä. Yh-

teiskunnallisena haasteena on löytää keinoja osallisuuden vahvistamiseen ja vähemmistöryhmien naisten voimaantumisen edistämiseen.

Toiseuttaminen tuottaa totalisointia (Varto 2000, 133–134), joka on dialogisuuden vastakohta, yritys määrittää toinen ihminen esimerkiksi valtakulttuurin näkökulmasta. Inklusiivisessa yhteiskunnassa toiseus ja moneus nähdään mahdollisuutena. Haasteena on kyetä sellaiseen toimintaan, jossa yhteiskunnallinen osallisuus, yhteiskuntaan liittyminen ei edellytä irtautumista omasta kulttuurista, kielestä tai uskonnosta. Toiseus voidaan siis määrittää myös toisen ihmisen näkemisenä lähtökohtaisesti toisena, sellaisena, jonka olemista, ominaisuuksia tai kokemusta ei voi koskaan täysin ymmärtää ulkopuolelta. Tämä mahdollistaa ihmisten välisen dialogin, jossa kumpikaan ei määritä toista. Se on välttämätöntä ymmärryksen lisäämisessä.

Erilaisuuden pelko ja ennakkoluulot luovat pohjan rasismille. Rasismi on monimuotoinen ja ajan mukana muuttuva käsite, joka on yhteydessä erilaisuuteen. Riippumatta siitä koskeeko erilaisuus ihon väriä, ikää, sukupuolta, käyttäytymistä, tapoja tai uskontoa, sitä voidaan käyttää rasismin perusteena. Käsitettä voidaan eritellä muun muassa seuraavilla neljällä tavalla: 1) Biologisessa rasismissa ihmiset asetetaan eriarvoisiksi esimerkiksi ihonvärin mukaan. 2) Kulttuurisen rasismin perusteena ovat kulttuurin, kielen, tapojen tai uskonnon erilaisuus. 3) Rakenteellinen rasismi tuottaa ja ylläpitää hierarkiaa. Ihmisten asemaa ja eriarvoisuutta määrittävät poliittiset, kielelliset, kulttuuriset ja taloudelliset oikeudet tai niiden puute. 4) Arkipäivän rasismi puolestaan on epätasa-arvoistavaa, loukkaavaa ja joskus myös fyysisesti haavoittavaa kohtelua valtaväestön ja rodullistettujen ryhmien välillä. Se voi olla nimittelyjä, loukkaavia vitsejä, tarkkailua ja karttamista. (Puuronen, 2011, 2013.) Sekä daliteille että romaneille rasismi on arkipäivää.

Syrjinnän muotoja

Syrjintä voi olla monen tasoista. Romaninaiset (Markkanen 2003a; Rodell Olgac 2006; Karjalainen ym. 2015; Friman-Korpela 2016) tulevat syrjityksi sekä naisina, etnisen ryhmänsä edustajina että pukeutumisen perusteella. Nepalissa dalitnainen tulee syrjityksi äärimmäisen köyhänä, kastilaitoksen määrittelemänä dalitina ja sukupuolensa perusteella naisena. Heidät määritellään paitsi yhteiskuntaluokaltaan alhaisimmiksi, myös epäpuhtaiksi. Vaikka jo vuonna 1963 säädettiin kastilaitoksen kieltävä laki, silti syrjintää esiintyy ja lähes puolet maan daliteista elää köyhyysrajan alapuolella.

Nepalissa keskeisiä syrjintäkäsitteitä ovat velkaorjuus, pakkoprosituutio, poliittisen osallistumisen rajoitukset sekä dalit-naisten kohtaama moninkertainen syrjintä ja väkivalta. Lakien puutteellinen toimeenpano, oikeuslaitoksen heikkous ja rankaisemattomuuden kulttuuri mahdollistavat syrjinnän jatkumisen. (Overview of Gender Equality and Social Inclusion in Nepal 2010, 17–20; Dalitien solidaarisuusverkosto i.a.)

Naisten ja heikoimmassa asemassa olevien kokemat syrjäyttämismekanismat ovat kaikissa kulttuureissa perustaltaan samanlaisia: 1) syrjäytyminen päätöksen teosta ja omistuksesta, 2) puutteelliset mahdollisuudet osallistua koulutukseen ja työelämään (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 2013.), 3) elinolosuhteiden heikkouteen vaikuttavat, asumiseen liittyvät epäkohdat, 4) syntyvyyden ja elämisen oikeuden kyseenalaistaminen. 5) oikeuden kieltäminen omaan kieleen.

Biologista rasismia ja syrjintää, nimittelyä ja karttamista tapahtuu, koska dalitit ja romanit ovat yleensä ihonvärittään tummempia kuin ylempät kastit, ja heidät määritellään siten alempiarvoisiksi. Kulttuuri ja tavat pitävät yllä syrjintää siitäkkin huolimatta, että se olisi lailla kielletty. Yhteiskunnallisiin rakenteisiin on vaikea puuttua, vaikka niiden nähtäisiin aiheuttavan syrjintää ja rasismia sekä ylläpitävän epäoikeudenmukaista hierarkiaa. Eriarvoisuudelle on usein pitkä historia ja sitä määrittävät erilaiset oikeudet tai niiden puute. Epätasa-arvoistava ja joskus myös väkivaltainen käytös loukkaa syrjittyjen naisten ihmisoikeuksia.

Naiseutta ja alisteisuutta tuotetaan

Naisiin kohdistuvassa syrjinnässä sukupuoli (gender) tarkoitetaan sosiaalista sukupuolta ja sen vaikutusta osallisuuteen yhteiskunnassa. Ihmisen toimintaa määrittävät sekä biologiset ehdot että yhteiskunnalliset paineet ja odotukset, joita häneen jommankumman sukupuolen edustajana asetetaan. Käsite sisältää sukupuolelle asetetut olennaiset roolit, tehtävät, oikeudet ja velvollisuudet. Sosiaalinen sukupuoli määrittää sen, mitä naisena, miehenä, tyttönä ja poikana oleminen merkitsee tietyssä yhteisössä, kulttuurissa, tietynä historiallisena aikana ja tietyssä elämänvaiheessa. (Airaksinen, Pönni & Seppo 2001, 5.)

Foucault'n mukaan jako oikeaan ja väärään tapahtuu sääntöjen ja suositusten, hyväksynnän ja hylkäämisen, terveeksi ja sairaaksi sekä puhtaaksi ja epäpuhtaaksi julistamisen kautta. Puheenaiheina ovat vahvasti esillä ruumis,

ruumiillisuus ja seksuaalisuus. Sosiaaliset normit määrittävät, kategorisoivat, auttavat ymmärtämään, moralisoivat ja luovat kuuliaisuutta. Sukupuolesta ja seksuaalisuudesta tulee tärkeä. (Foucault 2000.)

Romanityttö kasvaa naisen tehtävään ja oppii jo varsin varhain, että hän on ”kodin tuottaja” ja ”kodin sielu”. Ikä- ja sukupuolihierarkiaan kuuluvat tavat ovat tärkeitä. Vanhukset ovat arvokkaimpia ja nuoret naiset hierarkian alapäässä. Joskin esimerkiksi koulutus ja yhteiskunnallinen asema voivat vaikuttaa hierarkiaan. (Markkanen 2003a, 75.)

Nepalilainen sanonta ”poika valaisee koko maailman, tyttö valaisee vain keittiön” kuvaa tyttöjen ja naisten paikkaa kodista ja perheestä huolehtijoina. Kun Nepalissa kysytään, kuinka monta lasta teillä on, saatetaan kertoa vain poikien määrä, jolloin arvokkaiksi lapsiksi ei määritellä tyttöjä. Arvostaminen näkyy myös siinä, että perheessä voidaan ajatella, että vain poikia kannattaa kouluttaa. (Mattila 2005.)

Naisia koskevat ihanteet ovat tiukemmat kuin miesten. Naisen seksuaalisuuden hallintaa ja naisen pukeutumisen kontrollointia voidaan tarkastella monissa kulttuureissa yhteisön eheyden ylläpitämisen näkökulmasta. Nuorten, hedelmällisessä iässä olevien henkilöiden kunniallinen ja siveellinen käyttäytyminen, ja pukeutumisella on keskeistä sekä konkreettisesti että symbolisesti. (Törmä ym. 2013, 27; Markkanen 2003b, 52.)

Pukeutumiskeskustelu on aktivoitunut maahanmuuttajanaisten asujen ja huntujen käytön oikeutuksesta ja merkityksestä suomalaisessa ja eurooppalaisessa yhteiskunnassa. Siksi on tärkeää käsitellä suomalaisten romaninaisten vaatetukseen liittyviä merkityksiä. Suomessa pukeutuminen romaniaasuun tuo naisen kulttuuristen merkitysten kantajaksi ja erontekijäksi. Samalla hän määrittyy kulttuurin, kulttuuristen ristiriitojen ja merkitysten vastaanottajaksi sekä tulee samalla sukupuolena näkyväksi (Markkanen 2003a, 127–128).

Suomessa romaninaiset valitsevat pukeutumisen romaniaasuun periaatteessa vapaaehtoisesti aikuistumisen kynnyksellä. Nuoren naisen mahdollisuudet ymmärtää tähän päätökseen liittyviä ulottuvuuksia saattavat olla jäsenytymättömät. Sosiaalisella ja yhteisön paineella on oma merkityksensä. Kysymys voi nuoren kannalta olla enemmänkin siirtymästä aikuisuuteen. Samalla se kertoo myös valmiudesta ”mennä miehelle” tai olla ”korkeampiarvoinen kuin vekkihameinen tyttö”. (Markkanen 2003a, 128–129; Markkanen 2003b, 50.)

Pukeutumiseen liittyvät sosiaaliset paineet koetaan hyvin eri tavoin. Jotkut romanivanhemmat toivovat, että heidän lastensa ei tarvitsisi pukeutua perinteiseen asuun, jotta heidän koulutus- ja työuransa olisivat helpompia. Toisaalta oman kulttuurin säilyttämisen ja siihen perustuvan identiteetin ja omanarvontunnon sekä kulttuurisen yhtenäisyyden haasteet ovat suuria. Näin pienen vähemmistön tapojen merkittävän yhtenäisyyden säilyminen vuosisatojen ajan on eräänlainen ihme etenkin, kun heidän kielensä ei assimilaatiopolitiikasta johtuen ole säilynyt käytössä kovin vahvasti. (Suonoja & Lindberg 1999, 2.)

Väkivalta kätkeytyy sosiaalsiin prosesseihin

Parisuhdeväkivalta on tutkimusten perusteella piilossa olevaa rikollisuutta missä tahansa väestöryhmässä. Arvioiden mukaan vain 10 % tapauksista ilmoitetaan poliisille (Törmä ym. 2013, 16, 20.) Tästä syystä tasa-arvon, osallisuuden ja yhdenvertaisuuden kysymykset sekä asianmukaisen tiedon saanti ovat ensiarvoisen tärkeitä kaikissa väestöryhmissä.

Monien naisten elämää rajoittavat sosiaaliset tabut, jotka mahdollistavat sen, että kukaan ei puutu heihin kohdistuvaan väkivaltaan kuten raiskauksiin. Women's Foundationin edustajan mukaan vuonna 2012 kaikkiaan 64 % nepalilaisista naisista oli kokenut väkivaltaa kotonaan. Näin tapahtui siitäkin huolimatta, että laki kieltää väkivallan, raiskauksen ja kastiin perustuvan syrjinnän. Naisten asema, koulutus ja työmahdollisuudet ovat Nepalissa huomattavasti heikommät kuin miesten. (Mattila 2005; Taka 2013.)

Väkivaltaan sisältyy sosiaalisia prosesseja, joilla on yhteys hallintaan ja voimavarojen tai elämänhallinnan puutteiden kompensointiin. Väkivalta on sekä yksilön toiseen kohdistamia tekoja että sosiaalisesti rakentuvia merkityksiä ja rakenteita. Ympäristö kietoutuu prosessiin sekä ennen että jälkeen tapahtumien tietyin kulttuurisin edellytyksin ja säännöin. Asiakkaan auttaminen edellyttää tämän ilmiön, suhteiden, rakenteiden ja roolien tavoittamista ja ymmärtämistä. (Törmä ym. 2013, 11.) Naiset voivat kokea sosiaalista painetta jättää perheväkivaltilanteet piiloon, jos on oletettavaa, että avun tai tuen vastaanottaminen heikentää mahdollisuuksia säilyttää yhteisön tuki.

Sekä Nepali että Suomi ovat allekirjoittaneet kansainväliset sopimukset, jotka kieltävät naisiin kohdistuvan väkivallan. Suomessa perustuslaki, tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslait turvaavat virallisesti tasa-arvon. Euroopan tasa-arvoinstituutti (EIGE) julkisti toisen sukupuolten tasa-arvoa EU:ssa mit-

taavan indeksin, jonka mukaan Suomi sijoittui toiseksi 28 jäsenmaan vertailussa heti Ruotsin jälkeen (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos i.a.). Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden puutteet voivat siis tuntua Suomessa kaukaisilta.

Patriarkalisessa yhteisössä tai yhteiskunnassa riippuvuus perheen miespuolisista jäsenistä voi lisätä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, ylläpitää puutteellisia oikeuksia tehdä omaa elämää koskevia päätöksiä ja toimia aktiivisesti yhteiskunnassa. Tärkeää onkin nostaa esiin kulttuurisia reunaehtoja, joiden puitteissa lähisuhte- ja perheväkivaltaa kokevat naiset voivat toimia. (Törmä ym. 2012, 25; Markkanen 2003a.)

Yhteisö kantaa monesti silloin, kun omat voimavarat eivät riitä. On hyvin tavallista, että isovanhemmat tai muut sukulaiset ottavat elämän kriisivaiheissa esimerkiksi lastenlapsia tai muita sukulaislapsia hoitoonsa ja auttavat näin vaikeimpien vaiheiden yli. Toisaalta keinot puuttua kaltoinkohteluun ja väkivaltaan ovat sidoksissa patriarkalisen yhteisön sosiaalisiin rakenteisiin. Yhteisön voimavarat ovat kuitenkin rajallisia ja esimerkiksi pelko lasten menettämisestä on monesti este avun hakemiselle. Tästä syystä romaninaisille ulkopuolinen apu on erittäin tärkeä. Tukipalvelujen merkitys on suuri, mutta on ilmeistä, että palveluissa ei riittävällä tavalla tunnisteta hätää, tuen tarvetta ja avun saavutettavuuden kontekstuaalista luonnetta. Pääväestön tavalla yksilöille tarjottava tuki ei sellaisenaan useinkaan saavuta tai sisälitä toimintatapoja, jotka muodostuvat kulttuurisesti hyväksi koetun vastaisiksi.

Sosiaalisten normien lisäksi tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota sanktioihin, joiden tarkoitus on tuottaa häpeää. Tällaisten rangaistusten taustalla on halu osoittaa, etteivät muut hyväksy tekoa eivätkä väkivaltaan syyllistynyttä tekijää. Tällaiset rangaistukset toimivat parhaiten suljetuissa yhteisöissä, joissa jäsenet tapaavat usein ja jakavat yhteiset arvot. Häpeä koetaan silloin erittäin tehokkaana rangaistuksena, koska ihmiset haluavat varjella ja suojata omaa ja perheen tai suvun mainetta. (Skeel 2001.)

Yhteisöllisten kulttuurien sekä vahvuus että heikkous voi olla sama asia. Yhteisö toisaalta huolehtii jäsenistään, toisaalta voi olla torjuva kriisitilanteissakin, jos avun tarjoaminen on yhteisön kokeman arvojärjestyksen vastainen. Romaniäiti saattaa jäädä kovin yksin muun muassa perheväkivaltilanteissa. Perheen, erityisesti veljien, tuki ei saa synnyttää ristiriitaa suhteessa patriarkaliseen kulttuuriin ja maskuliiniseen hegemoniaan. Romaninaiset eivät siis usein voi hakea apua suvultaan vaarantamatta muita ihmi-

siä, mikä korostaa ulkopuolisen avun, kuten turvakotien, merkitystä (Sosi-aali- ja terveysministeriö 2013, 21).

Nainen on kasvanut siihen, että hän ei saa tuottaa häpeää suvulle tai miehelle ja siksi hänen on vaikea hakea tai löytää väyliä myös ulkopuolisen tuen piiriin. (Tormä ym. 2013, 32.) Tukipalveluiden väliintulo saattaa tästä syystä uhata yhteisöllistä kulttuuria. Kulttuurisensitiivisen osaamisen haasteet palveluissa ovat siksi suuria. Kulttuurisella taustalla ei saa selittää lainvastaisuuksia tai syrjiviä menettelyjä.

Häpeärangaistus kääntyy usein uhrin kannettavaksi. Tiivis yhteisö syylistää ja asettaa kivun, vaikenemisen ja häpeän uhrin ongelmaksi (Gothóni 2012, 77–78). Naisen katsotaan epäonnistuneen seksuaalisesta puhtaudesta huolehtimisessa. Koska daliteja pidetään toisaalta saastaisina syntyperänsä tähden, heidän raiskaamistaan tai häpäisemistään ei edes aina pidetä rikoksena. Dalittyöt tai -naiset eivät myöskään uskalla tehdä rikosilmoituksia pelätessään omaa ja perheen häpeää. ”Jos tekoa ei ilmoiteta poliisille, mitään ei ole tapahtunut”, totesi ministerimies Intiassa joukkoraiskauksen yhteydessä käydyssä keskustelussa. (Mattila 2014.)

Perheväkivallasta ei Nepalissa useinkaan raportoitu, koska se koettiin sosiaalisesti hyväksyttynä ja naisen kohtalona (OHCHR Nepal conflict report – executive summary 2012, 11–12). Omaa perheen ja yhteisön kunniaa halutaan suojella ja ongelmat pidetään salassa muilta. Leimaaminen ja stigmatisointi voi edelleen vaikeuttaa naisen asemaa. Samalla äänetön kärsimys ja pelko merkitsevät naisen integriteetin haurastumista.

Uhrista vaikuttajaksi

Jo vuonna 1948 julkistettiin Ihmisoikeuksien julistus (Universal Declaration of Human Rights). Sen saavuttamiseksi asetettiin YK:n vuosituhatavuote sukupuolten välisen tasa-arvon ja naisten valtaistumisen toteutumiseksi vuoteen 2015 mennessä. Naisten ja tyttöjen tasa-arvoa ja heihin kohdistuvan väkivallan vähentämistä koskevia tavoitteita ei saavutettu, vaikka monissa muissa tavoitteissa edistyttiin. Työ jatkuu, ja kestävän kehityksen tavoitteita sukupuolten välisestä tasa-arvosta on tarkennettu vuoteen 2030 ulottuvassa ohjelmassa. Siinä todetaan tavoitteeksi ”saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia”. (Yhdistyneet kansakunnat 2016.)

Naisen asema perheessä voi olla vahva, mutta se ei tarkoita yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Nepalissa naiset tekevät suuressa määrin kaikki kodinhoitoon, lasten kasvatukseen ja uskuntoon liittyvät päätökset. Sen sijaan harvat naiset pääsevät työelämään ja vielä harvemmat voivat vaikuttaa julkiseen päätöksentekoon. Myös romaninaiset saavuttavat vahvan aseman perheessä ja suvussa avioliiton, lasten syntymän ja ikääntymisen myötä.

Romaniyhteisöissä tapakulttuurin piirteet ja niiden noudattaminen ovat edelleen suhteellisen vahvoja, vaikka ne ovatkin jatkuvasti neuvottelun alla. Naisten kokemus tasa-arvoisuudesta ja työnjaosta vaihtelee perheittäin, ja myös siitä syystä yleistyksiä tai niihin liittyviä tulkintoja on mahdoton tehdä ulkopuolelta. (Törmä ym. 2003.) Perinteiden vaikutukset näkyvät nuorten koulutusurille ja työelämään ohjautumisessa.

Romanikulttuurissa ei ole usean sukupolven mittaista kouluttautumisen perinnettä eikä koulunkäynnin tukeminen ole helppoa, jos vanhemman oma koulutausta on puutteellinen. Esimerkiksi Ruotsissa vasta vuoden 1965 jälkeen oppivelvollisuus on koskenut myös romanilapsia (Winman & Palmroth 2010, 138). Vaikka Suomessa oppivelvollisuus koskee kaikkia, saatiin siihen merkittäviä parannuksia romaniväestöä koskien vasta vaikuttamalla asumisolosuhteisiin vuonna 1976 voimaan tulleen erityisasuntolain kautta. (Friman-Korpela 2014, 31; Kolkka ym. 2015.)

Suomessa, muissa Pohjoismaissa ja Euroopassa tehtiin romaniväestölle sterilisaatioita rotuhygieenisistä syistä aina 1970-luvun taitteeseen asti (Sosiaali- ja terveysministeriö 2004, 21; Rodell Olgac 2006; Friman-Korpela 2014, 10).

Nepalissa tyttövauvojen arvottomuus näkyi siinä, että syntyneitä tyttölapsia saatettiin jättää heitteille. Korkeakoulutusta toteutetaan Nepalissa usein englanniksi, jota kaikki eivät hallitse. Dalitnaisen syrjintä tulee esille myös kriisien yhteydessä. Kun keväällä 2015 maanjäristykset koettelivat Nepalia, dalitien solidaarisuusverkosto vetosi, ettei syrjintää tapahtuisi avustusten saamisessa. Näin oli tapahtunut aikaisempien humanitääristen kriisien yhteydessä. (Dalitien solidaarisuusverkosto 2015.)

Toisin kuin Nepalia, Suomea pidetään tasa-arvokysymyksissä verrattain edistyneenä maana, vaikka esimerkiksi työmarkkinat ovat varsin sukupuolittuneita ja tuottavat suuren osan naisten ja miesten tuloeroista. Me voimme kuitenkin olla ylpeitä naisten hyvin varhaisesta äänioikeudesta ja hyvin laajasta osallistumisesta työelämään, mutta samanaikaisesti on tärkeä tunnistaa syrjäyttäviä elämäntilanteita ja rakenteita. Naisalat ovat matalapalk-

kaisia, yhden huoltajan perheet elävät usein naisen pienen palkan varassa, lapsiperheköyhyys näyttää lisääntyvän, sekä lähisuhde- ja perheväkivallasta pääosa jää piiloon. Romaniväestön työllisyysaste on hälyttävän alhainen, ja lukiokoulutukseen ohjautuu vain harvoja romaninuoria.

Nepalissa tyttöjen mahdollisuuksissa päästä koulutukseen on suuria eroja kaupunkien ja maaseudun välillä. Maaseudulla ja alemmissa kastiluokissa tyttöjen koulutusta pidetään edelleen vähäpätöisempänä kuin poikien ja tytöt otetaan helpommin pois koulusta auttamaan kotitöissä ja pienempien sisarusten hoitamisessa. Naisen rooli perheessä on yhä avustaa ensin kotitöissä synnyinkodissaan ja sen jälkeen hoitaa uutta kotitaloutta jonkun miehen vaimona. Naisilla on kaksinkertainen taakka kannettavaan, kun on otettava täysi vastuu kodinhoidosta työpäivään jälkeen. Unicefin raportin mukaan noin 7 000 naista ja tyttöä kuljetetaan Nepalista Intiaan ja pakotetaan prostituutioon. (Overview of Gender Equality and Social Inclusion in Nepal 2010.)

Romanipoliittinen ohjelma korostaa, että romaninaisten kohtaamaa syrjintää työelämässä tulee ehkäistä työelämän osapuolten, viranomaisten ja romaniväestöä edustavien tahojen yhteisin toimenpitein. Sukupuolten tasa-arvoa tulee edistää romaniväestön keskuudessa yhteistyössä tasa-arvoviranomaisten sekä nais- ja miesjärjestöjen kanssa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 70; Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä ja raportteja 2013). Työ on haasteellista, koska seksuaalista, taloudellista ja sosiaalista epätasa-arvoa tai kaltoinkohtelua on vaikea hahmottaa, se on ongelma molemmissa maissa myös yli kulttuurirajojen. Käytännössä romaninaiset eivät vielä ole edes päässeet työelämään. Olemme vielä kaukana tilanteesta, jossa heillä olisi edes mahdollista tulla syrjityksi työelämässä tai taistella täyden euron puolesta (Friman-Korpela 2016).

Vaikka kansallista romanipoliittikkaa harjoitettiin Suomessa ensisijaisesti irtolaislainsäädännön keinoin pitkälle 1900-luvulla, on romanipoliitikassa tapahtunut suuria käännteitä 1960- ja 1980-lukujen lopussa. Romanit siirtyivät toimenpiteiden kohteesta itse vaikuttajiksi, ja puhe siirtyi sosiaalisista ongelmista puhumisesta ihmisoikeuksien vaatimisen retoriikkaan. Tutkimus osoittaa muutokset romanien poliittisessa toimijuudessa verrattain lyhyellä ajanjaksolla. (Friman-Korpela 2014, 9–10.) Suomen romanipoliittikka on suhtautunut kansainväliseen romaniliikkeeseen pitkään epäluuloisesti. Se on korostanut romanien asemaa ja identiteettiä suomalaisina ja osana

Suomea. Suomen romanipolitiikka on ollut pitkäjänteistä ja keskusjohtoista toimintaa, jota on leimannut pyrkimys aktiiviseen vaikuttamiseen.

Alkaneesta muutoksesta kertoi lehtiartikkelien seuranta helmikuussa 2015. Naisten asemasta kirjoitetaan lehdissä entistä useammin. Tyttöihin ja naisiin kohdistuvasta väkivallasta on alettu raportoida entistä enemmän. Artikkeleiden otsikoilla “Girls attacked with acid at tuition center”, “Women set on fire in Khotang”, “Need for safe public transport for women” ja “Woman gang raped in Kanchanpur” otettiin samalla vahvasti kantaa naisten oikeuksien puolesta. Samoin muutostrendiä osoittaa tyttöihin kohdistuvaa väkivaltaa vastustanut mielenosoitus. (Kathmandu Post 25th February 2015.)

Valtaistuminen näkyy myös naisten aktivoitumisena Nepalissa. Naiset ovat perustaneet The Women’s Foundation Nepal (WFN) -järjestön. Sen tavoitteena on työskennellä väkivallattoman yhteiskunnan puolesta ja auttaa väkivallan, kaltoin kohtelun ja köyhyyden uhriksi joutuneita naisia ja lapsia. Järjestö tukee naisten omaa aktiivisuutta ja rakentaa vaikuttamiskanavia.

Uhriutuminen tai uhriuttaminen passivoi ja objektoivoi eikä edistä syrjityn ihmisryhmän asemaa. Uhrina asemasta on vaikea aktivoitua vaikuttajaksi ja inklusiivisen yhteiskunnan rakentajaksi. (Friman-Korpela 2014, 32–33.) Kulttuurisen ominaislaadun ja vahvuuden näkyminen esimerkiksi pukeutumisessa osoittaa myös vahvuutta. Romaniväestö on hämmästyttävän tiheästi järjestäytyntä ja osallistuvaa, ja ajankohtaiset viestit saavuttavat yhteisöt varsin nopeasti. Vahvat, usein naispuoliset romanivaikuttajat edistävät yhdenvertaisuuden päämääriä toimimalla aktiivisesti sekä järjestöissä että merkittävässä yhteiskunnallisissa asemassa myös kansainvälisesti.

Intia on ollut esimerkkinä dalitien poliittiseen aktivoitumiseen myös Nepalissa. Ramilaben haluaa innostaa muita dalitnaisia aktiivisuuteen:

Vain nainen voi ajatella naisten asioita. Vain dalitnainen voi vastata ja ottaa kantaa dalittien asioihin ja erityisesti dalitnaisten asioihin. Samalla kun vaaditaan dalitnaisten aktivoituvan poliittisesti, on huomattava, että he tarvitsevat tukea ja ohjausta. Siten heistä voi tulla osaavia edustajia. Mitään ei voida saada aikaan ilman auktoriteetin harjoittelemista, ja minun toiveeni on lisätä dalitien luottamusta taistella ja ottaa auktoriteettiasema ja valta yhteiskunnassa heidän asemansa kehittämiseksi. (Mangubhai, Irudayam & Sydenham 2009, 9.)

Yhdenvertaisuuden lisääminen ei toteudu ilman aktiivista toimintaa

Kulttuuria tulkitaan ja sovelletaan ja tapakulttuuria noudatetaan hyvin eri tavoin. Stereotyyppisesti yhtenä ryhmänä määrittäminen on tavallista. Monesti palveluista puuttuu tietoa, näkemystä ja joskus haluakin ymmärtää esimerkiksi sitä, mitä romanikulttuurin kivijalat, kuten vanhempien kunnioitus, häveliäisyys ja siveellisyys sekä puhtaussäännöt, merkitsevät kunnioittavan ja asiakaslähtöisen palvelun näkökulmasta. (Törmä ym. 2014, 88–89.)

Kansainväliset lait ja niiden ratifointi on merkittävä askel kohti oikeudenmukaisempaa ja tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa niin Nepalissa kuin Suomesakin. Ristiriitoja voidaan vähentää kuuntelemalla ja kunnioittamalla sekä miehiä että naisia. Kuten tilastot ja tutkimukset osoittavat, yhteiskunnassa tarvitaan epätasa-arvon tiedostamista, haitallisten vaikutusten esillä pitämistä ja vaihtoehtoisten toimintatapojen leviämistä.

Ennakkoluulot ja -tieto vaikuttavat jokaisessa ihmisten välisessä kohtauksessa. Ennakkoluulojen vaikutus on suurempi, ellei tunnisteta erojen tekemiseen, valtaan ja kulttuuriin liittyviä elementtejä. Omien ennakkoluulojen tunnistaminen auttaa dialogin saavuttamisessa ja moninaisuuden ymmärtämisessä – toisen ihmisen erilaisuuden arvostamisessa.

Kaikessa hyvinvointityössä tarvitaan kulttuuri- ja sukupuolisensitiivistä osaamista. Yhteiskunnan koherenssia tukee kaikki sellainen toiminta, joka tukee sekä miesten että naisten sosiaalisen osallisuuden vahvistumista. Rakeksiin vaikuttavat ratkaisut syntyvät usein voimavarojen kasvun ja tiedon lisääntymisen kautta. Kulttuurisensitiivisyys merkitsee sitä, että ollaan valmiita näkemään ihmisen kulttuurinen tausta voimavarana ja hänen toiseutensa rikkautena. Sen pohjalta on mahdollista rakentaa inklusiivista yhteiskuntaa ja tunnistaa sellaiset assimilaatiopolitiikan merkit, joissa toisen tai toisten olisi oltava kuin minä tai me.

Epäoikeudenmukaisuus ja pelko kuluttavat ihmisen voimavaroja. Yhdessä toimiminen ja tulevaisuuden muutoksen näkeminen tuovat toivoa ja antavat voimaa. Eriarvoisuuden lisääntymistä pidetään vaarana yhteiskunnalle ja elämäntavalle. Vähentämällä köyhyyttä, eriarvoisuutta ja epätasa-arvoa voidaan toimia hyvinvointi- ja kansalaisyhteiskunnan perusrakenteiden kehittämiseksi ja vahvistamiseksi. Tämä koskee yhtä hyvin sosioekonomista asemaa, etnistä taustaa kuin sukupuolten välistä tasa-arvoa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012.)

Nähdyksi tuleminen, luottamus ja tulevaisuuden usko voivat edistää vapautumista ja yhdenvertaistumista. Tärkeitä ovat tiedostaminen, mahdollisuus dialogiin sekä oman ja muiden ihmisarvon mukaiseen elämään liittyvien ongelmien tutkiminen. Siihen sisältyy arviointia, analyysiä ja ratkaisujen etsimistä ja toimintaa, jolla osallisuus ja vastuullisuus lisääntyvät. Tämä koskee yhtä hyvin sosioekonomista asemaa, etnistä taustaa kuin sukupuolten välistä tasa-arvoa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012.) Koulutukseen osallistumisen ja työllistymisen mahdollisuuksien lisääminen on poliittisesti, eettisesti ja taloudellisesti perusteltua ja edistää yhdenvertaisuutta.

Sosiaalisesti kestävä kehitys merkitsee sitä, että pidetään kiinni ihmisarvosta ja oikeudenmukaisuudesta ja työskennellään maailmanlaajuisesti yhdenvertaisuuden toteutumiseksi. Yhdenvertaisuustyö tarvitsee tuekseen valtavirtapolitiikkaa ja tasa-arvoliikettä.

LÄHTEET

- Airaksinen, K., Pönni, A. & Seppo, M. (toim.) 2001. *Kuka pelkää genderiä? Sukupuoliroolit hanketyössä*. (Kegan raporttisarja 46/2001). Helsinki: Finnwid & Kepa.
- Beauvoir, S., (1981). *Toinen sukupuoli* (suom. A. Suni). Helsinki: Kirjayhtymä.
- Bell, L., Nathan, A. & Peleg, I. (eds.) (2001). *Negotiating Culture and Human Rights*. New York: Columbia University Press.
- Dalitien solidaarisuusverkosto (i.a.). Saatavilla <http://www.dalit.fi>.
- EIGE, Saatavilla <http://eige.europa.eu/node/435>
- Friman-Korpela, S. (2014). *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan. Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. (Jyväskylän yliopiston tutkimuskeskuksen julkaisuja 513). (Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto). Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6012-4>
- Friman-Korpela, S. (2016). Eurooppalaiset romaninaiset tarvitsevat teknologiaa ja toisiaan. Saatavilla <http://www.demokratia.fi/blogi/sarita-friman-korpela-eurooppalaiset-romaninaiset-tilaavat-tekniikkaa-ja-toisiaan/?type=blog>
- Foucault, M. (2000). *Tarkkailu ja rangaistus*. (Suom. E. Nivanka.) Helsinki: Otava.
- Gothóni, R. (2012). *Kosketuksia arjessa, hoidossa ja pyhässä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Gupta, A. (2011). Women's property rights: A prominent issue in Nepal. In *The Advocate*, Volume IX – Issue 1. St. Xavier's college of social work, Maitighar, Kathmandu (pp. 49–56).
- Kolkka, M., Karjalainen, A. L. (2013) Koulutuksellinen tasa-arvo on poliittinen ja pedagoginen kysymys. Teoksessa S. Mahlamäki-Kultanen, T. Hämäläinen, P. Pohjonen & K. Nyyssölä (toim.), *Maailman osaavin kansa 2020 – Koulutuspolitiikan keinot, mahdollisuudet ja päämäärät* (s. 50–67). (Opetushallituksen raportteja ja selvityksiä 2013:8). Tampere: Yliopistopaino.
- Kolkka, M., Hakala, P., Karjalainen, A. L., Mälkiäinen, P., Metsälä, K. & Klementti-Falenius, A.-L. (2015). Koulutus yhteiskunnallisen osallisuuden tuottajana. Teoksessa R. Gothoni, S. Hyväri, M. Kolkka & P. Vuokila-Oikonen (toim.), *Osallisuutta, oppimista ja arviointia. Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja 2015* (s. 137–152). (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, B Raportteja 60). Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Lamsal, H. (2011). Child Labour in Nepal: Urgently Necessary to Pay attention. In *The Advocate*, Volume IX – Issue I. St. Xavier's college of social Work, Maitighar, Kathmandu (pp. 38–42).
- Markkanen, A., Puurunen, H., Saarinen, A. (2012). *Huomio! Romaneja tiellä*. Vantaa: Like.
- Markkanen, A. (2003a). *Luonnollisesti. Etnograafinen tutkimus romaninaisten elämäntilasta*. (Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja). Joensuu: Joensuun yliopistopaino.
- Markkanen, A. (2003b). Romaninuorten elämää Suomessa. Teoksessa P. Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa* (s. 33–62). (Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 38). Helsinki: Hakapaino.
- Mangubhai, J., Irudayam, A. & Sydenham, E. (2009). Dalit Women's Right to Political Participation in Rural Panchayati Raj. A study of Gujarat and Tamil Nadu. Madurai: Institute of Development Education, Action and Studies (IDEAS)
- Mattila, K. (2005). ”Jos nainen lepää, sakaali vie kanat”, Tyttöjen ja naisten asema Nepalissa. (Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma).

- Mattila, P. (2014). Joukkoraiskaus järkyttää, mutta ei yllätä. Saatavilla <https://ihmisoikeusliitto.fi/intia-joukkoraiskaus/>
- New Papers: The Rising Nepal, Republica and The Kathmandu Post under the week 23.2.–27.2.2015.
- OHCHR Nepal conflict report – executive summary 2012:11-12.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2012). *Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasanarvon edistämiseksi*. (Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28). Saatavilla <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/tr28.pdf?lang=fi>
- Overview of Gender Equality and Social Inclusion in Nepal (2010). Nepal program of the Asian Development Bank (ADB). Saatavilla <https://www.adb.org/documents/overview-gender-equality-and-social-inclusion-nepal>
- Paananen, R., Ristikari, T., Merikukka, M., Rämö, A. & Gissler, M. (2012). *Lasten ja nuorten hyvinvointi Kansallinen syntymäkohortti 1987 – tutkimusaineiston valossa*. (Raportti 52/2012). Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Rodell Olgac, C. (2006). *Den romska minoritetens i majoritetssambällets skola. Från hot till möjligheter*. Stockholm: HSL Förlag.
- Sink, C. & Devlin, J. A. (2011.) Student spirituality and professional school counseling: Issues, opportunities, and challenges. *Counseling and Values*, 85, 130–148.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009). *Romanipoliittinen ohjelma*. (STM:n selvityksiä 2009:57). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö n raportteja ja muistioita 2013:48. Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seurantatyöryhmän raportti.
- Suomen YK-liitto (2011). *Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus*. Saatavilla http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/kaikkinaisen_naisten_syrjinnan.pdf
- Suonoja, K. & Lindberg, V. (1999). *Romanipoliittikan strategiat*. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Taka, M. (2013). Imaginary creature. Empowering experiences with the girls on Balika Peace Home in Nepal through an art-based workshop. (Thesis, Diaconia University of Applied Sciences, Degree Programme in Social Services).
- Tasa-arvoindeksi: edistymisen mittari EU:ssa vuodesta 2005. Saatavilla <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/mh0116023fin.pdf>
- Törmä, S., Tuokkola, K. & Hurtig, J. (2013). *Lähisuhde- ja perheväkivalta romaninaisten kokemana. Avun tarpeet yhteisössä ja palvelujärjestelmässä*. (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:33). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Törmä, S., Huotari, K., Tuokkola, K. & Pitkänen, S. (2014). *Ikäihmistien moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa*. (Sisäministeriön julkaisu 14/2014). Helsinki: Sisäministeriö.
- Yingchun, J. (2013). Negotiating Marriage and Schooling Nepalese Women's Transition to Adulthood. In *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 646(1):194–213. March 2013
- Yhdistyneet kansakunnat (2016). Agenda 2030 – kestävän kehityksen tavoitteet. Saatavilla <http://www.yk.fi/sdg>

KIRJOITTAJAT

Tony Addy, Research Associate MA, Head of Education, Interdiac

Tiina Ervelius, projektipäällikkö ja lehtori, TtM, sh, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Raili Gothóni, yliopettaja, TT, työnohjaaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu; dosentti, Helsingin yliopisto

Sari Hammar, FT, projektipäällikkö, Diak, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto

Katja Helander, aluekoordinaattori, VTM, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Jari Helminen, johtaja, YTT, työnohjaaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Susanna Hyväri, yliopettaja, VTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Elina Juntunen, asiantuntija, TT, oppilaitosyhteistyö, Kirkkohallitus

Sakari Kainulainen, erityisasiantuntija, YTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu; dosentti, Helsingin yliopisto ja Turun yliopisto

Ikali Karvinen, yliopettaja, TtT, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Marjo Kolkka, yliopettaja, FT, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Tapio Kujala, toimitusjohtaja-rehtori, YTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Esko Kähkönen, erityisasiantuntija, TT, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Jorma Niemelä, rehtori 2004–2016, erityisasiantuntija, YTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu; dosentti, Jyväskylän yliopisto

Merja Norontaus, terveydenhoitaja, TtK, hanketyöntekijä, hyvinvointikoordinaattori, Pieksämäen kaupunki

Mika Niemelä, tutkija, FT, Oulun yliopisto

Nguyen, Thi Anh Phuong, Lecturer of Nursing Faculty and Vice Dean of International Education Faculty, Master of Paediatrics, Hue University of Medicine and Pharmacy, Vietnam

Katja Nuottila, sosionomi-diakoniopiskelija, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Reija Paananen, FT, tutkija Diakonia-ammattikorkeakoulu

Huynh, Phuong, Head of Social Work Department, PhD, Hue University of Sciences, Vietnam

Pirkko Pätynen, OSUMA-hankkeen projektipäällikkö, lehtori, työnohjaaja, FM, sosionomi, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Irene Roivainen, sosiaalityön professori, YTT, Tampereen yliopisto.

Heather Roy, Secretary General of Eurodiaconia

Juho Saari, professori, VTT, Tampereen yliopisto

Marjaana Seppänen, sosiaalityön professori, VTT, Helsingin yliopisto

Ulla Siirto, yliopettaja, VTT, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Olli Snellman, tulosalueen johtaja, FM, psykoterapeutti, Maahanmuuttovirasto

Anne Surakka, tutkija, VTM, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Tytti Solantaus, emeritaprofessori, LKT, Suomen Mielenterveysseura ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Lauri Uljas, lehtori, VTM, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sari Vilminko, projektipäällikkö, FM, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Päivi Vuokila-Oikkonen, yliopettaja, TtT, työnohjaaja-työelämän kehittäjä-muutos valmentaja, Diakonia-ammattikorkeakoulu

DIAK TYÖELÄMÄ

DIAK TYÖELÄMÄ -sarjassa julkaistaan tutkimus- ja kehittämisraportteja sekä opinnäytetöitä, jotka ovat tuottaneet innovatiivisia ja merkittäviä työelämää kehittäviä tuloksia. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja Diakonia-ammattikorkeakoulun työntekijät, opinnäytetyöntekijät ja ulkopuoliset kirjoittajat.

1 Koski Arja & Vogt Ilse (toim.) 2015. Osallistavaa kehittämistä asumisyksikössä. Asukkaat ja työntekijät kehittäjinä.

2 Arja Koski & Eila Jantunen (toim.), 2016. Työnohjaus – välttämätön hyvä ammattikorkeakoulussa

3 Jari Helminen (toim.), 2016. Työelämälähtöistä ammattikorkeakoulupedagogiikkaa rakentamassa.

4 Sami Kivelä & Hanna Huovila & Anitta Juntunen & Antti Peltari & Kaisu Laasonen (eds.), 2016. Towards Global and Sustainable Higher Education. The GLORE Project Fostering North-South Partnerships in Finnish Universities of Applied Sciences.

5 Aija Kettunen, Päivi Vuokila-Oikkonen & Anne Määttä (toim.), 2016 Hyvinvointipalvelut toimiviksi

6 Minna Valtonen ja Päivi Sutinen (toim.), 2016. Varhaiskasvatus ja perhe-toiminta seurakunnissa.

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJEN KRITEERIT

DIAK TUTKIMUS -sarjassa julkaistaan uutta ja innovatiivista tietoa tuottavia tieteellisiä tutkimuksia Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueilta. Julkaisut ovat monografioita tai artikkelikokoelmia.

DIAK TYÖELÄMÄ -sarjassa julkaistaan tutkimus- ja kehittämisraportteja sekä opinnäytetöitä, jotka ovat tuottaneet innovatiivisia ja merkittäviä työelämää kehittäviä tuloksia. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja Diakonia-ammattikorkeakoulun työntekijät, opinnäytetyöntekijät ja ulkopuoliset kirjoittajat.

DIAK PUHEENVUORO -sarjassa julkaistaan Diakonia-ammattikorkeakoulun temaattisia puheenvuoroja, erilaisia selvityksiä sekä opinnäytetöitä. Tekstilajiltaan julkaisut voivat poiketa tieteellisestä tai raportoivasta tekstistä.

DIAK OPETUS -sarjassa julkaistaan pedagogista kehittämistä kuvaavia julkaisuja, oppimateriaaleja, oppaita ja työkirjoja.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio mielletään yhteisöksi, jossa kaikista kansalaisista pidetään huolta. Tätä taustaa vasten osallisuus ja osattomuus ovat vahvoja viestejä yhteiskuntamme kasvaneesta empatiavajeesta. Tämän kokoomateoksen pääteemana on kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevien ihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden lisääminen sekä siihen tähtäävien palvelujen kehittäminen.

Teoksessa selvitetään kuinka osallisuus ja sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle jääminen tulevat esiin yhteiskunnassa ja kuinka siihen voidaan vaikuttaa. Yhteisöllisyys ja ihmisten kokemukset yhteisöllisyydestä ja kansalaisosallisuudesta sekä vaikuttamisesta muodostavat teoksen punaisen langan.

Diakonia-ammattikorkeakoulun toinen vuosikirja avaa oppilaitoksen ajankohtaisen tutkimus- ja kehittämistoiminnan näkökulman osallisuuden ja osattomuuden kysymyksiin. Teoksen kirjoittajina on monipuolinen joukko Diakin opetus- ja tutkimushenkilöstöä. Lisäksi mukana on suomalaisten ja kansainvälisten yhteistyökumppaneiden tekstejä.

Kirja sopii sekä oppikirjaksi korkeakouluihin että työelämässä oleville täydennyskoulutukseksi.

ISBN 978-952-493-274-5 (nid)

ISBN 978-952-493-275-2 (pdf)

ISSN 2343-2187 (Diak Työelämä, painettu)

ISSN 2343-2195 (Diak Työelämä, verkkojulkaisu)

ISSN 2342-8589 (Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja, painettu)

ISSN 2342-8597 (Diakonia-ammattikorkeakoulun TKI-toiminnan vuosikirja, verkkojulkaisu)

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Julkaisutoiminta

tilaukset@diak.fi

www.diak.fi